

การศึกษาศาสตร์และการใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว

โดย

นางสาวปรีศนิภรณ์ พลายกำเหนิด

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2564

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาสารัตถะและการใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดย
นางสาวปรีศนีภรณ์ พลายกำเหนิด

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต
ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2564
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

A STUDY OF ESSENCE AND USAGE OF DIPLOMATIC LANGUAGE IN ROYAL
LETTERS IN THE REIGN OF KING RAMA IV

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts (EPIGRAPHIC IN THAI AND ORIENTAL LANGUAGES)

Department of Oriental Languages
Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2021

Copyright of Silpakorn University

หัวข้อ การศึกษาสารัตถะและการใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์น
สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โดย นางสาวปรีศนีภรณ์ พลายกำเหนิด
สาขาวิชา จารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก แผน ก แบบ ก 2 ระดับ
ปริญญาโท
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รองศาสตราจารย์ ดร. อรวรรณ บุญยฤทธิ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

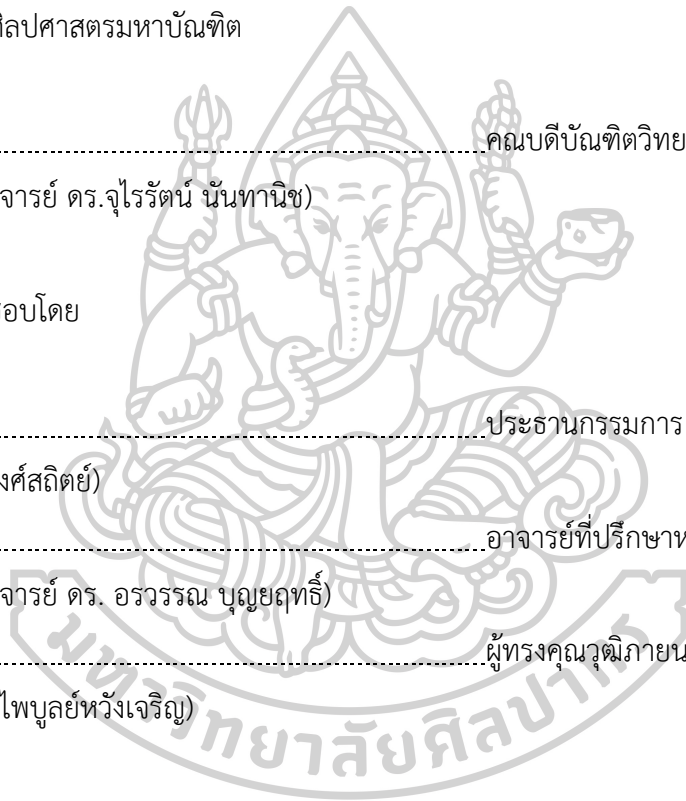
..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(ดร. อุเทน วงศ์สถิตย์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร. อรวรรณ บุญยฤทธิ)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ)

60114210 : จารึกภาษาไทยและภาษาตะวันตก แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทบัณฑิต

คำสำคัญ : พระราชสาส์น, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, สวรรค์, การใช้ภาษาทางการทูต

นางสาว ปรีศนิภรณ์ พลยากำเหนิด: การศึกษาสวรรค์และการใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์น สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รองศาสตราจารย์ ดร. อรวรรณ บุญฤทธิ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ สวรรค์ รวมถึงการใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นฉบับร่างที่มีไปมาระหว่างสยามกับประเทศตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) จำนวน 75 ฉบับ แบ่งเป็นพระราชสาส์นที่พระราชทานไปยังประมุขของประเทศตะวันตกจำนวน 64 ฉบับ และพระราชสาส์นของประมุขประเทศตะวันตกจำนวน 11 ฉบับ จากการศึกษาลักษณะทางกายภาพ พบว่า วัสดุที่ใช้บันทึกพระราชสาส์นเป็นเอกสารตัวเขียนประเภทหนังสือสมุดไทย เรียกอีกชื่อว่า “สมุดถื่อเฝ้า” บันทึกด้วยทั้งอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ภาษาไทย และอักษรโรมันภาษาอังกฤษ พบทั้งลายมือหวัด ลายมือบรรจง และลายมือหวัดแกมบรรจง การแก้ไขคำหรือข้อความใช้การลบให้เลือนและตกแต่งทวงกา อักษรวิธีในพระราชสาส์นมีวิธีการเขียนสะกดคำคล้ายคลึงกับปัจจุบัน แต่มีการวางตำแหน่งพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ และการสะกดคำแตกต่างจากการเขียนแบบปัจจุบันบ้าง การขึ้นต้นเนื้อความไม่มีการย่อหน้า มีการใช้สัญลักษณ์หรือเครื่องหมายโบราณเพื่อความเป็นระเบียบและสวยงาม โดยสัญลักษณ์ที่โดดเด่นที่สุดคือสัญลักษณ์รูปพระมหามงกุฎ หมายถึง “เจ้าฟ้ามงกุฎ” หรือ “คิงส์มงกุฎ” ซึ่งเป็นพระนามเดิมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผลการศึกษาสวรรค์ในพระราชสาส์น พบว่า 1) สวรรค์ที่พบเฉพาะในพระราชสาส์นฉบับร่าง มีการเขียนข้อความที่อยู่นอกเหนือจากพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและสำเนาพระราชสาส์น ส่วนใหญ่เน้นเรื่องกระบวนการจัดทำพระราชสาส์น 2) สวรรค์ที่พบในพระราชสาส์นที่ส่งไปยังประเทศต่าง ๆ แบ่งเป็น 4 ส่วนย่อย ได้แก่ 2.1) กระบวนการจัดทำพระราชสาส์น พบว่า รัชกาลที่ 4 ทรงร่างข้อความภาษาไทยด้วยพระองค์เองเป็นส่วนใหญ่ ก่อนให้ที่ประชุมพิจารณาเห็นชอบแล้วจึงให้อาลักษณ์จารลงบนพระราชสาส์นฉบับจริง ส่วนข้อความในพระราชสาส์นฉบับภาษาอังกฤษ พระองค์ทรงแปลและเขียนด้วยพระองค์เอง 2.2) ระเบียบพิธีการทูต พบเรื่องการต้อนรับผู้แทนทางการทูตประเทศตะวันตก การจัดเตรียมพิธีรับพระราชสาส์น การเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์น และการแต่งตั้งผู้แทนทางการทูตทั้งฝ่ายสยามและตะวันตกตามคุณสมบัติที่เหมาะสม 2.3) เครื่องมงคลราชบรรณาการสยามและต่างประเทศนิยมส่งรูปภาพมากที่สุด เครื่องมงคลราชบรรณาการอื่น ๆ จากสยาม เช่น ผ้าทรงแบบต่าง ๆ ฉากรูปพระแก้วมรกต ขวดหมึกทองคำลงยาราชาวดีที่ผ้าขวดเป็นรูปช้าง สะท้อนพระราชประสงค์แนะนำสยามว่าเป็นประเทศที่มีทรัพยากร วัฒนธรรมและภูมิปัญญาสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน อนึ่ง พระราชสาส์นสุพรรณบัฏน่าจะจัดเป็นเครื่องมงคลราชบรรณาการชนิดหนึ่งด้วย เนื่องจากจารึกลงบนแผ่นทองคำและมีบรรจุภัณฑ์ที่ประณีตทำจากทองคำซึ่งเป็นของมีค่า ส่วนเครื่องมงคลราชบรรณาการจากประมุขประเทศตะวันตกมักเป็นสิ่งประดิษฐ์ อุปกรณ์ของใช้ด้านเทคโนโลยี เช่น เครื่องส่งข่าวด้วยกำลังแม่เหล็ก เครื่องตีพิมพ์หนังสือ พระราชสาส์นยังให้ข้อมูลอีกว่าสยามสามารถสร้างผลผลิตจากเครื่องบรรณาการตะวันตกอันเป็นวิทยาการใหม่ ๆ ถวายกลับไป ดังเช่น หนังสือทำพิมพ์ในศิลา เงินเหรียญที่ผลิตจากเครื่องจักรทำเงิน 2.4) สนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ เนื่องจากสยามต้องทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ตามเงื่อนไขของประเทศตะวันตก และมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายการ

ต่างประเทศ ภายหลังการทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าฉบับแรกกับอังกฤษแล้ว ประเทศตะวันตกอื่น ๆ ก็เข้ามาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าด้วย ทั้งนี้ ฝ่ายสยามยอมทำสนธิสัญญาให้ประเทศคู่สัญญาได้รับสิทธิประโยชน์ไม่มากไปกว่าที่สยามยอมให้แก่อังกฤษ

ผลการศึกษาการใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์น ซึ่งมี 4 ส่วน 1) การแนะนำตัวและการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร พบว่า ส่วนใหญ่รัชกาลที่ 4 ทรงแนะนำพระองค์ด้วยพระนามขนาดยาว ขยายความด้วยชื่อประเทศและพื้นที่การปกครอง ซึ่งเป็นการแนะนำสยามสู่สายตาชาวตะวันตก ในขณะที่การแนะนำตัวของประมุขประเทศตะวันตกเน้นการระบุพระนามและอ้างถึงพระเมตตาของพระเจ้า ส่วนการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร เป็นการแสดงวัตถุประสงค์เพื่อขอผูกมิตรและตอบรับพระราชสาส์น 2) การแสดงมารยาททางการทูต พบการแสดงความขบขันเมื่อได้รับเครื่องมงคลราชบรรณาการ การแสดงไมตรีโดยคาดหวังให้เครื่องบรรณาการเป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรีระหว่างประมุขทั้งสองประเทศเสมือนได้พบหน้ากัน การแสดงความเสียใจใช้ถ้อยคำแสดงความรู้สึกสูญเสียร่วม และการแสดงความวิตกกังวลปรากฏเมื่อไม่มีการตอบรับพระราชสาส์นจากประเทศตะวันตก 3) การโน้มน้าว พบว่า พระราชสาส์นมีการใช้ภาษาทางการทูตเพื่อปูทางหรือหยั่งเชิง ก่อนเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าอย่างเป็นทางการ 4) การลงท้ายพระราชสาส์น พบว่า ทั้งพระราชสาส์นของรัชกาลที่ 4 และประมุขประเทศตะวันตกเหมือนกัน คือ คำลงท้ายเป็นการฝากความระลึกถึงและคาดหวังให้มีการสานสัมพันธ์ไมตรีต่อไป โดยการกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของประเทศตะวันตกเพื่อแสดงความคาดหวังให้ช่วยอนุเคราะห์พบในพระราชสาส์นจากสยามเท่านั้น ข้อความต่อจากคำลงท้ายในพระราชสาส์น อาจระบุวัน เดือน ปี สถานที่ที่เขียนพระราชสาส์นหรือไม่ก็ได้ โดยพระราชสาส์นจากสยามจะระบุวัน เดือน ปี ด้วยระบบปฏิทินจันทรคติตามความนิยมแบบไทย และระบบปฏิทินสุริยคติตามความนิยมแบบตะวันตก

60114210 : Major (EPIGRAPHIC IN THAI AND ORIENTAL LANGUAGES)

Keyword : Royal Letters, King Mongkut, Essence, Usage of diplomatic language

MISS PRATSANEEPORN PHLAYKUMNERD : A STUDY OF ESSENCE AND USAGE OF DIPLOMATIC LANGUAGE IN ROYAL LETTERS IN THE REIGN OF KING RAMA IV THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR ORAWAN BUNYARITH, Ph.D.

This study investigated the physical appearance, the essence and the usage of diplomatic language of 75 royal letters during the reign of King Mongkut (King Rama IV) consisting of 64 royal letters to the heads of states of the western countries, and 11 royal letters from those countries. The study of the physical appearance showed that the royal letters were written in Thai traditional book [Thai long book made from Khoi paper], also known as Samuttheufao, with Rattanakosin and Roman scripts. There are 3 script patterns; scribble script, scribble-clear script and clear script. Error correction was done in many ways such as rubbing out, marking circles or underlining the mistakes, as well as adding corrections above or under those errors. In terms of orthography, the words used in the letters had similar spellings to the modern language; however, some consonants, vowels or tone marks positioning were slightly shifted. There is no indentation for each paragraph. In addition, ancient symbols were used for the purpose of beauty and neatness. The obvious symbol found is the great crown symbol representing the name of King Mongkut.

The results of the essence were as follows: 1) The essence found in the drafts had more details than that in official royal letters and their copy, mostly concerning the process of writing the royal letters. 2) The letters' essence could be categorized into 4 parts. 2.1) The process of writing the royal letters, the finding revealed that King Mongkut mostly drafted the letters, in Thai by himself before being approved by the royal commission. After receiving an approval, the royal scribe copied content in the royal letters. For the English version, King Mongkut translated and wrote every royal letter himself. 2.2) Diplomatic ceremonial and protocol, the royal receptions, the preparation for the procession of the royal letter, the royal audience, the presentation of the letter, and the appointment ambassadors of Siam and western countries were mentioned. 2.3) The tribute, pictures were the most popular gifts. Additionally, other royal gifts like Siamese apparels, the Emerald Buddha image painted partition, and Rajawadi-style golden inkwell with elephant-shape ink cap illustrated that Siam was rich in natural resources, cultural heritage and local wisdom. The royal letters were also considered as royal gifts since they were engraved on the golden plates accompanied by the exquisite and valuable gold containers. The heads of states of the western countries usually sent some technological artifacts, such as the device for transmitting messages (magnetic telegraph like) and

printing machines. In return, Siam also sent some products made out of the western artifacts, for instance, daguerreotype and coins from coin-operated machines. 2.4) Treaty of amity and commerce, under the influence of the Great Britain, Siam was forced to sign the new treaty resulting in changes in the country's foreign policy. After the first treaty, Siamese government agreed to sign other treaties with many western countries under the similar terms of agreement made with the Great Britain.

The usage of diplomatic language in the royal letters can be categorized into 4 parts. 1) Self-introduction and the purpose of communication, King Mongkut introduced himself with his full title, followed by the name of the country and its territory, whereas, the heads of states of western countries usually stated with his or her names and mentioned God's mercy. The purpose of the royal letters was to cultivate friendly relationships with western countries. 2) Diplomatic etiquette, in the royal letters, King Mongkut expressed his gratitude after receiving gifts. He also stated that he expected those tributes to be tokens of friendship among the nations. Apart from that, the king expressed condolences and conveyed his worry when there was no response from western countries. 3) Diplomatic persuasion. diplomatic language was used to pave the way for establishing the treaty of amity and commerce. 4) The letter closing, it was found that King Mongkut and the heads of states of western countries ended the royal letters by sending their regards and expressing expectation to maintain the relationship in the future. Nevertheless, the statements showing admiration toward western countries were only found in royal letters of Siam. The date and place may or may not be mentioned. Moreover, the date in Thai royal letter was written based on the solar and lunar calendars.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ที่มีมาจากการสนใจอย่างแท้จริงและปรารถนาจะเข้าใจสถานการณ์ในอดีตเท่าที่จะเป็นไปได้ ทุกประเด็นการศึกษาเป็นผลรวมจากการเก็บข้อมูลและการตั้งข้อสังเกตของผู้วิจัยโดยมีอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เป็นผู้แนะแนวทางสำคัญ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.อรรพรรณ บุญยฤทธิ์ ผู้ให้คำปรึกษาทั้งวิทยานิพนธ์และกรุณารับฟังทุกเรื่องทั้งร้ายและดี ผู้วิจัยขอแสดงความนับถือและศรัทธาเสมือนแม่คนที่สองในชีวิต ขอขอบพระคุณ ผู้ทรงคุณวุฒิพิมพ์พรรณ ไพบูลย์ห้วงเจริญ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ เป็นอย่างสูง ที่กรุณาให้คำแนะนำปรึกษา และเมตตาทั้งในการทำวิทยานิพนธ์ตลอดจนการปฏิบัติราชการในวิชาชีพนักภาษาโบราณ ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. อุเทน วงศ์สถิตย์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ในการศึกษาเป็นอย่างดีเสมอมา ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์ ผู้เป็นแรงผลักดันและมีผลอย่างยิ่งในการศึกษาเอกสารโบราณ ขอขอบพระคุณนักภาษาโบราณทุกท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่กลุ่มงานทะเบียนและบริการฯ คุณยุวเรศ วุทธิธรรพ์ ผู้ให้คำแนะนำตั้งแต่ยังเป็นนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพกระทั่งมีโอกาสปฏิบัติราชการในกลุ่มงานเดียวกัน คุณรัตนภรณ์ สอาดโอษฐ์ คุณปณยวีร์ ส่งเสริม ที่ช่วยคัดถ่ายถอดเอกสารโบราณจำนวนมาก เป็นเพื่อนและที่ร่วมงานที่ดีตลอดระยะเวลา 4 ปี ที่ผ่านมา ขอขอบพระคุณคุณศิวพร เฉลิมศรี คุณสาวิณี ขอนแก่น อ.วรพล ไม้สน ที่ช่วยค้นคว้าและอนุเคราะห์ข้อมูลสำคัญและหนังสือ อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งทั้งในวิทยานิพนธ์และสาขาวิชาชีพ ขอขอบพระคุณ คุณชญาณุดม จินดารักษ์ ที่ให้แนวคิดในการดำรงชีวิตและกำลังใจที่ดีเสมอมา ขอขอบคุณ คุณรสสุคนธ์ ตั้งนภากร ผู้เป็นทั้งเพื่อนร่วมงานและให้ความเมตตาอุ้มใจในฐานะพี่สาวคนหนึ่ง และขอขอบพระคุณ อ.ธนทัต คำคลองตัน ที่สละร่างกายและเวลาดำเนินการในระบบ ITHESIS จนสำเร็จ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ คุณพ่อสมบัติ คุณแม่รัตนภรณ์ และน.ส. สิริรัตน์ ครอบครัวที่เข้าใจและอนุญาตให้ลูกได้เดินตามความฝันโดยมีพ่อแม่เป็นกำลังสนับสนุนสำคัญเสมอมา ของขวัญชิ้นสำคัญในรั้วศิลปากรของข้าพเจ้ามี 3 สิ่ง 1 คืออาจารย์ที่ปรึกษา 2 คือกัลยาณมิตร คุณปิยะพงษ์ โพธิ์เย็น พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์ และ 3 นายชัยสิทธิ์ ปะนันวงศ์

ความดีที่เกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอถวายเป็นพระราชกุศลแก่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นผลรวมแห่งแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์อนุสรณ์แห่งความศรัทธาในเอกสารโบราณฉบับนี้

นางสาว ปรีศนิภรณ์ พลายกำเหนิด

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ณ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....	5
ขั้นตอนการวิจัย.....	5
ระเบียบวิธีวิจัย.....	6
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	8
ขอบเขตการศึกษา.....	9
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	18
ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....	19
บทที่ 2 ปรัชมนัวรรณกรรม.....	20
1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระราชสาส์น.....	20
2. แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย.....	22
3. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	28
บทที่ 3 ลักษณะภายนอกของเอกสาร.....	33
1. ข้อมูลเบื้องต้นของเอกสาร.....	33

2. ลักษณะภายนอกของพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	43
บทที่ 4 สารัตถะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	55
1. สารัตถะที่พบเฉพาะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับร่าง	55
2. สารัตถะที่พบในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับที่ส่งไปยัง ประเทศต่าง ๆ.....	66
กระบวนการจัดทำพระราชสาส์น.....	66
ระเบียบพิธีการทูต.....	69
เครื่องมงคลราชบรรณาการ.....	92
สนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ.....	132
บทที่ 5 การใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	153
1. การแนะนำตัวและการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร.....	153
2. การแสดงมารยาททางการทูต.....	160
3. การโน้มน้าว.....	169
4. การลงท้ายพระราชสาส์น.....	172
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ.....	178
สรุปผลการศึกษา.....	178
ลักษณะภายนอกของเอกสาร.....	178
สารัตถะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	179
การใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	181
ข้อเสนอแนะ.....	183
รายการอ้างอิง.....	184
ภาคผนวก (ก).....	189
แบบบันทึกข้อมูลชุดที่ 1.....	190
แบบบันทึกข้อมูลชุดที่ 2 รูปแบบพระราชสาส์นในฐานะหนังสือราชการระหว่างประเทศ.....	193

ภาคผนวก (ข)..... 197
ประวัติผู้เขียน..... 230

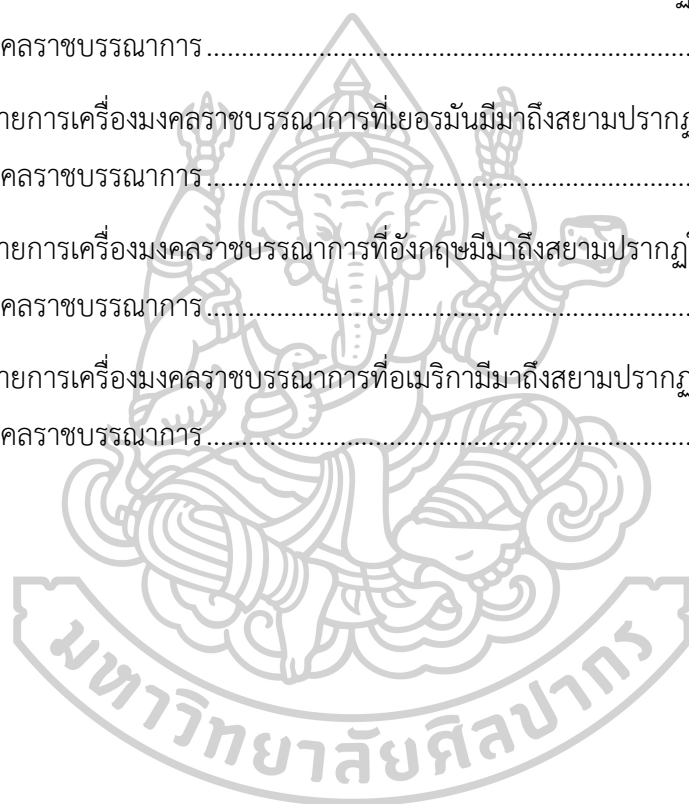

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 ตารางแสดงรายการพระราชสาส์นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีไปมา ระหว่างสยามกับประเทศตะวันตก ตามบัญชีบริการเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ โดยกลุ่ม หนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ	10
ตารางที่ 2 ตารางบันทึกข้อมูลเบื้องต้นเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุชนิดพระราชสาส์นสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	35
ตารางที่ 3 รายนามผู้แทนทางการทูตประจำระหว่างประเทศ ปรากฏในพระราชสาส์นสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	83
ตารางที่ 4 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมงคลราช บรรณาการที่สยามมีไปยังเดนมาร์ก	103
ตารางที่ 5 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมงคลราช บรรณาการที่สยามมีไปยังเนเธอร์แลนด์	103
ตารางที่ 6 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมงคลราช บรรณาการที่สยามมีไปยังโปรตุเกส	103
ตารางที่ 7 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมงคลราช บรรณาการที่สยามมีไปยังฝรั่งเศส	104
ตารางที่ 8 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมงคลราช บรรณาการที่สยามมีไปยังเยอรมัน	110
ตารางที่ 9 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมงคลราช บรรณาการที่สยามมีไปยังออสเตรีย	111
ตารางที่ 10 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมงคลราช บรรณาการที่สยามมีไปยังอังกฤษ	111
ตารางที่ 11 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมงคลราช บรรณาการที่สยามมีไปยังอเมริกา	114

ตารางที่ 12 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการที่เดนมาร์กมีมาถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือ บัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ	125
ตารางที่ 13 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการที่เนเธอร์แลนด์มีมาถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์น หรือบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ	125
ตารางที่ 14 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการที่โปรตุเกสมีมาถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือ บัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ	125
ตารางที่ 15 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ฝรั่งเศสมีมาถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือ บัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ	126
ตารางที่ 16 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ยุโรปมีมาถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือ บัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ	127
ตารางที่ 17 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการที่อังกฤษมีมาถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือ บัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ	127
ตารางที่ 18 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการที่อเมริกามีมาถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือ บัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ	128

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1225 เลขที่ 154	45
ภาพที่ 2 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 พระราชนิพนธ์ เลขที่ 29.....	46
ภาพที่ 3 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46	46
ภาพที่ 4 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 40.....	47
ภาพที่ 5 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1218 เลขที่ 75.....	47
ภาพที่ 6 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1221 เลขที่ 45 (หน้าปก).....	50
ภาพที่ 7 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 83.....	51
ภาพที่ 8 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 538.....	51
ภาพที่ 9 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1228 เลขที่ 195.....	51
ภาพที่ 10 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57ก	51
ภาพที่ 11 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 144.....	52
ภาพที่ 12 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 81.....	52
ภาพที่ 13 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57ก	52
ภาพที่ 14 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 139.....	53
ภาพที่ 15 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1226 เลขที่ 69.....	53
ภาพที่ 16 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 66.....	53
ภาพที่ 17 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 58ก.....	57
ภาพที่ 18 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 58ก.....	57
ภาพที่ 19 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 เลขที่ 45.....	58
ภาพที่ 20 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 เลขที่ 45.....	58
ภาพที่ 21 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 เลขที่ 45.....	59

ภาพที่ 22 ตราไอยราพตใหญ่ ปรากฏในพระราชสาส์นคำหับที่พระราชทานไปยังประมุขอเมริกา.... 60

ภาพที่ 23 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1222 เลขที่ 185 61

ภาพที่ 24 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 75..... 61

ภาพที่ 25 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 75..... 61

ภาพที่ 26 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 81 62

ภาพที่ 27 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 147 63

ภาพที่ 28 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 144 64

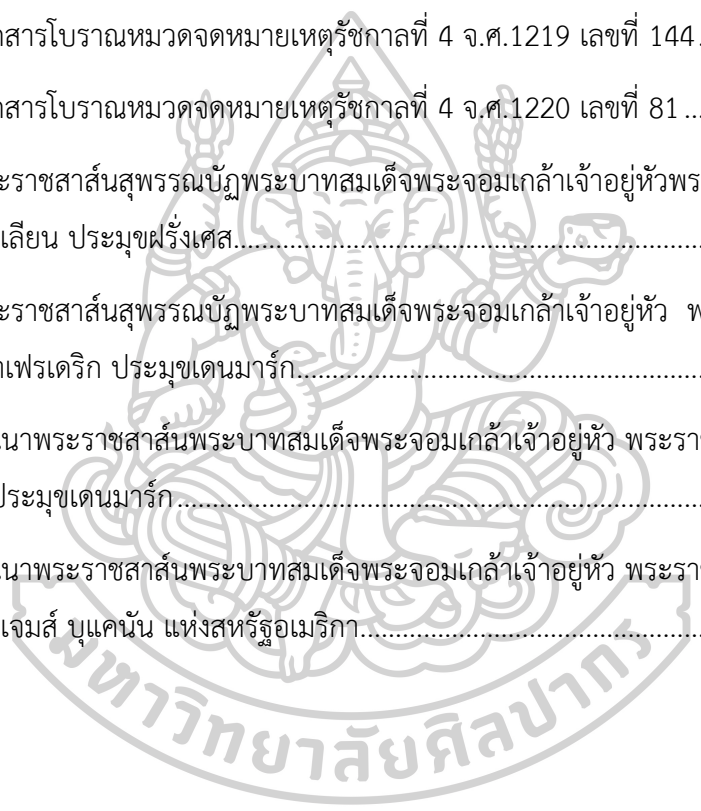
ภาพที่ 29 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 81 65

ภาพที่ 30 พระราชสาส์นสุพรรณบัฏพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยัง
จักรพรรดินโปเลียน ประมุขฝรั่งเศส..... 95

ภาพที่ 31 พระราชสาส์นสุพรรณบัฏพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปยัง
สมเด็จพระเจ้าเฟรเดริก ประมุขเดนมาร์ก..... 96

ภาพที่ 32 สำเนาพระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปยังสมเด็จพระ
เจ้าเฟรเดริก ประมุขเดนมาร์ก..... 97

ภาพที่ 33 สำเนาพระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปยัง
ประธานาธิบดีเจมส์ บูคานัน แห่งสหรัฐอเมริกา..... 98

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 4 แห่งพระราชวงศ์จักรีทรงได้รับถวายพระราชสมัญญาว่า “พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช” (ประกาศถวายพระราชสมัญญา พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 4 แห่งพระราชวงศ์จักรี, พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช, 2562) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถอย่างยิ่งในวิชาการหลายแขนง ทรงสนพระราชหฤทัยใฝ่ศึกษาวิทยาการของประเทศตะวันตก และทรงนำความรู้มาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาบ้านเมืองให้ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ อันก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างอเนกอนันต์ (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548: 19)

ตลอดรัชสมัย พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ มากมาย พระราชกรณียกิจสำคัญประการหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ทรงพยายามนำพาราชาอาณาจักรสยามให้มีอารยะกว่าแต่ก่อนในสายตาสายตาชาวตะวันตก โดยเฉพาะในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นนโยบายอันแสดงว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงมีทัศนคติแบบใหม่และทรงมีแนวคิดก้าวหน้า (ปรีดี พิศภูมิวิถี, ผู้แปล, 2556: 20) ดังที่ปรากฏหลักฐานจากการแลกเปลี่ยนราชทูตกับหลายประเทศ ในระยะแรกที่มีการส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีแม้จะยังไม่มีทหารหรือข้าราชการใด ๆ อย่างเด่นชัด แต่ก็นับว่าเป็นการดำเนินการเชิงสัญลักษณ์ต่อประเทศทางตะวันตก ดังคำอธิบายของจอห์น โบลเฟล ถึงความพอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการปฏิบัติหน้าที่ของคณะราชทูตสยามเมื่อเดินทางไปประเทศอังกฤษว่า การเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียท่ามกลางเหล่าขุนนางสำคัญนี้ คณะทูตสยามได้บรรลุวัตถุประสงค์หลัก คือ การให้สยามอยู่บนแผนที่ในสายพระเนตรของสมเด็จพระราชินีและในสายตาของรัฐบาลอังกฤษ (สถาบันการต่างประเทศ เทเวศวงศ์วิโรปการ, 2561: 112)

การเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศต่าง ๆ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนับเป็นพระบรมราโชบายสำคัญทั้งในด้านการต่างประเทศและการเมืองระหว่างประเทศที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเอาพระราชหฤทัยใส่อย่างจริงจัง เพื่อให้ราชอาณาจักรสยามสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีอิสรภาพท่ามกลางแนวคิดการแสวงหาและยึดครองดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ของประเทศมหาอำนาจตะวันตก (ปรีดี พิศภูมิวิถี, ผู้แปล, 2556: คำนิยม)

สมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นช่วงที่ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากการล่าอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจฝั่งตะวันตกโดยเฉพาะประเทศอังกฤษและประเทศฝรั่งเศสที่กำลังแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมตามพื้นที่ต่าง ๆ ของโลก (ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, 2548: 13) ขณะนั้นบ้านเมืองโดยรอบของสยามได้ตกเป็นอาณานิคมของทั้งสองประเทศนี้แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงภัยคุกคามนี้ ทรงเล็งเห็นว่าการรับมือกับภัยคุกคามจากการขยายอิทธิพลและการล่าอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจในยุโรปนั้น การใช้สันติวิธีโดยผ่านการทูตเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด เนื่องจากทรงตระหนักถึงความล้มเหลวของหลาย ๆ ประเทศที่ต่อต้านภัยคุกคามดังกล่าวโดยใช้กำลัง ยังผลให้การทูตไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงจากการทูตแบบตะวันออกไปสู่การทูตแบบสากลทั้งในมิติของรูปแบบและสารัตถะ (สถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการ, 2561: 105)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับแนวความคิดเกี่ยวกับการรับมือกับภัยคุกคามจากภายนอกโดยดำเนินนโยบายผ่อนปรนข้อเรียกร้องทางการเมืองและการทูตจากมหาอำนาจตะวันตก ปฏิรูประบบปฏิบัติทางการทูตในประเทศ ส่งคณะราชทูตไปเจริญพระราชไมตรีกับราชสำนักอังกฤษและฝรั่งเศส จัดทำสนธิสัญญาพระราชไมตรีกับประเทศตะวันตก (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548: 23) เมื่อตรวจสอบจากเอกสารโบราณซึ่งจัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติพบว่าส่วนใหญ่เป็นสนธิสัญญาทางการค้าและการทูต โดยมีประเทศตะวันตกที่มีการทำสนธิสัญญากับประเทศไทยทั้งสิ้น 13 ประเทศ มีวัตถุประสงค์ในเรื่องการค้า และการเผยแผ่คริสต์ศาสนา แม้การทำสนธิสัญญาเช่นนี้จะมีข้อเสียเปรียบบ้างแต่ก็ช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก

การเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างชาติในปัจจุบัน มีการส่งหนังสือราชการประเภทหนึ่งที่ใช้เป็นสื่อกลางในการติดต่อเจริญสัมพันธไมตรี เรียกว่า “พระราชสาส์น” โดยอาจส่งไปพร้อมกับทูตที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระเจ้าแผ่นดินเพื่อดำเนินภารกิจต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดของการเดินทางในอดีต การส่งพระราชสาส์นติดต่อระหว่างประเทศในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำโดยทางเรือเท่านั้น จึงทำให้การรับส่งพระราชสาส์นแต่ละฉบับใช้ระยะเวลานับปี อีกทั้งนิยมส่งพระราชสาส์นผ่านผู้แทนทางการทูตที่เข้ามาติดต่อเจริญสัมพันธไมตรีกับสยามกลับไปยังพระเจ้าแผ่นดินหรือประมุขประเทศนั้น ๆ เป็นหลัก ไม่ได้แต่งตั้งคณะทูตฝ่ายสยามอัญเชิญพระราชสาส์นไปยังประเทศตะวันตกทุกครั้งไป

ความสำคัญของพระราชสาส์นนั้น นอกจากเป็นเสมือนตัวแทนของพระมหากษัตริย์แล้ว ยังเป็นสิ่งแสดงถ้อยแถลง พระราชทัศนะ พระราชดำริ และพระบรมราโชบายที่พระมหากษัตริย์มีไปยังประมุขของนานาอารยประเทศที่มีพระราชประสงค์จะเจริญสัมพันธไมตรีและดำเนินนโยบาย

ทางการทูต ในขณะที่เดียวกันพระราชสาส์นที่ประมุขของนานาอารยประเทศตอบกลับมา ก็สะท้อนเจตนาารมณ์ทางการเมืองและข้อตกลงต่าง ๆ อย่างเป็นลายลักษณ์ ซึ่งลักษณะการเขียนที่สำคัญของพระราชสาส์นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากมีวัตถุประสงค์เพื่อการเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศแล้ว เนื้อหาในพระราชสาส์นยังมุ่งเน้นการติดต่อเพื่อทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศอีกด้วย

ข้อมูลจากบัญชีบริการเอกสารโบราณพบพระราชสาส์นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ใช้เป็นสื่อกลางในการติดต่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศทางตะวันตกเพียง 8 ประเทศ ซึ่งแบ่งเขตตามการปกครองในปัจจุบัน ได้แก่ ราชอาณาจักรเดนมาร์ก, ประเทศสหรัฐอเมริกา, ราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์, สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี, สหราชอาณาจักร, สาธารณรัฐโปรตุเกส, สาธารณรัฐออสเตรีย และสาธารณรัฐฝรั่งเศส พระราชสาส์นที่จัดเก็บในประเทศไทยจัดเป็นเอกสารฉบับร่าง ซึ่งกรมศิลปากรได้รับมาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเป็นส่วนมาก ปัจจุบันจัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ โดยจัดเป็นเอกสารโบราณประเภทหนังสือสมุดไทยหมวดจดหมายเหตุชนิดพระราชสาส์น มีชื่อเรียกตามลักษณะการใช้ว่า “ร่างพระราชสาส์น” จัดเป็นเอกสารเพียงหนึ่งเดียว และจัดเป็นเอกสารจดหมายเหตุ เพราะเป็นหนังสือราชการที่สิ้นกระแสการใช้งานแล้ว และมีคุณค่าในตัวเอกสาร

ด้วยความสำคัญด้านการดำเนินนโยบายทางการทูตกับชาติตะวันตกอันเป็นพระบรมราโชบายในรัชกาลที่ 4 ที่ช่วยให้สยามดำรงอยู่ได้อย่างมีอิสรภาพท่ามกลางแนวคิดการแสวงหาและยึดครองดินแดนของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งสะท้อนให้เห็นในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการดำเนินนโยบายทางการทูต จึงมีการตีพิมพ์พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลายครั้ง โดยหม่อมเจ้าหญิงสุริยัประภา กฤดากร มีรับสั่งให้ตีพิมพ์เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุชนิดพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งจัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ เผยแพร่ในชื่อหนังสือ “พระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประเทศต่าง ๆ ภาคที่ 1” ตั้งแต่ พ.ศ. 2501 ซึ่งเป็นพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา จำนวน 37 ฉบับ ส่วนหนังสือ “พระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประเทศต่าง ๆ ภาคที่ 2” ซึ่งตีพิมพ์ในปีเดียวกัน เป็นพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประเทศต่าง ๆ ฉบับที่ยังไม่เคยจัดพิมพ์เผยแพร่ในภาคที่ 1 จำนวน 24 ฉบับ

ต่อมามีการตีพิมพ์พระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพิ่มเติมคือหนังสือ “พระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปยังประเทศอังกฤษ” จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2502 และหนังสือ “พระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประเทศอเมริกาและประเทศฝรั่งเศส” จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2502 หนังสือ “พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1-3” จัดพิมพ์โดยองค์การการค้าของคุรุสภา เมื่อ พ.ศ. 2506 ซึ่งตีพิมพ์พระราชสาส์นรวมไว้ด้วยจำนวน 18 ฉบับ หนังสือ “รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” จัดพิมพ์โดยองค์การการค้าของคุรุสภา เมื่อพ.ศ. 2548 โดยนำพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งพระราชหัตถเลขา พระราชสาส์น และประกาศแต่งตั้งที่เคยตีพิมพ์แล้วมารวบรวมและตีพิมพ์ซ้ำ และหนังสือ “พระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประเทศต่าง ๆ” จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2561 เป็นการนำเฉพาะพระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เคยตีพิมพ์ทั้งหมดมารวบรวมและตีพิมพ์ซ้ำเนื่องในวาระครบ 150 ปี วันคล้ายวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อย่างไรก็ตาม พระราชสาส์นที่ตีพิมพ์เผยแพร่เหล่านี้ เป็นเพียงพระราชสาส์นบางฉบับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปยังนานาอารยประเทศทางตะวันตก และยังไม่มี การวิเคราะห์เนื้อหาในพระราชสาส์น พระราชสาส์นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติจัดเก็บและให้บริการยังมีอีกหลายฉบับ ทั้งพระราชสาส์นฉบับร่างที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีไปถึงประมุขประเทศต่าง ๆ และฉบับแปลจากพระราชสาส์นที่ประมุขประเทศทางตะวันตกมีมายังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความน่าสนใจของพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ คุณค่าของเอกสารราชการระหว่างประเทศที่มีไปมาระหว่างประมุขกับประมุขที่มีลักษณะการใช้งานเป็นร่างพระราชสาส์น ซึ่งแสดงขั้นตอนและแนวคิดผ่านข้อความที่อยู่นอกเหนือจากพระราชสาส์นฉบับจริง เนื้อหาในพระราชสาส์นฯ เป็นหลักฐานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สะท้อนพระวิเทโศบายสำคัญการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศผ่านพระอัจฉริยภาพทางภาษาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ลงในพระราชสาส์น จึงกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักเล่าที่มีศิลปะการใช้ภาษาอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ เนื้อความในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังแฝง วัตถุประสงค์ในการดำเนินนโยบายทางการทูตอย่างมีศิลปะ มีรูปแบบการเขียนที่สะท้อนให้เห็นการใช้ ภาษาทางการทูตที่น่าสนใจ เช่น ส่วนนำของพระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับที่ พระราชทานไปถึงประมุขโปรตุเกส ปรากฏข้อความ “๑ พระราชสาส์น ในสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยา ขอคำนับจำเริญทางพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเจ้าดอม เปดรอ ที่ ๕ พระเจ้ากรุงลิสบอนในแผ่นดินโปรตุเกอล...” เป็นการขึ้นต้นพระราชสาส์นด้วยการแนะนำตัว พระองค์ในฐานะประมุขของประเทศผู้ส่งพระราชสาส์นเพียงสั้น ๆ ตามด้วยข้อความแสดงเจตจำนงใน

การสื่อสาร ประกอบด้วยถ้อยคำแสดงเจตจำนงในการส่งและพระนามของผู้รับพระราชสาส์น ทำให้เห็นรูปแบบการส่งพระราชสาส์นเพื่อขอมุทิตหรือทำความรู้จัก

จากความสำคัญและคุณค่าของเอกสารดังที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาพระราชสาส์นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีไปมาระหว่างสยามกับกลุ่มประเทศตะวันตก มีชื่อเรียกตามการจัดเก็บว่าเอกสารตัวเขียนหมวดจดหมายเหตุชนิดพระราชสาส์น ซึ่งจัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึกสำนักหอสมุดแห่งชาติ จำนวน 75 ฉบับ โดยจะใช้แนวทางการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) มาศึกษาสารัตถะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และประยุกต์แนวคิดทฤษฎีพิธีการทูต (Protocol Theory) ที่ จิตรจำนงค์ สุภาพ (2535) เสนอในหนังสือ “การทูตระบบการทูต” มาศึกษาการใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. เพื่อวิเคราะห์และจัดกลุ่มสารัตถะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
3. เพื่อวิเคราะห์การใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขั้นตอนการวิจัย

1. สืบค้น และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระราชสาส์น การใช้ภาษา ตลอดจนกระบวนการทางการทูต เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์สารัตถะ และการใช้ภาษาทางการทูต
2. รวบรวมข้อมูลจากพระราชสาส์นกลุ่มความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทางตะวันตก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งจัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ
3. วิเคราะห์ลักษณะภายนอกของพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
4. วิเคราะห์และจัดกลุ่มสารัตถะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

5. วิเคราะห์การใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
6. เรียบเรียงผลการวิจัย
7. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาสารัตถะและการใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการวิจัยเอกสาร (Document Research) โดยศึกษาจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) ประเภทหนังสือสมุดไทยที่มีลักษณะเป็นต้นร่างพระราชสาส์น มีวิธีการศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้

1. การคัดเลือกข้อมูล

1.1 รวบรวมหนังสือที่มีการตีพิมพ์พระราชสาส์นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1.2 ตรวจสอบข้อมูลเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุชนิดพระราชสาส์นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งจัดเก็บที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ จากบัญชีบริการเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2394-พ.ศ. 2411) โดยเน้นพระราชสาส์นที่มีไปมาระหว่างประเทศไทยกับกลุ่มประเทศตะวันตกตามข้อมูลในบัญชีบริการเอกสารโบราณ ซึ่งแบ่งพระราชสาส์นตามเขตการปกครองในปัจจุบัน พบพระราชสาส์นที่มีไปมาจำนวน 8 ประเทศ ได้แก่ ประเทศสหรัฐอเมริกา, ราชอาณาจักรเดนมาร์ก, ราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์, สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี, สหราชอาณาจักร, สาธารณรัฐโปรตุเกส, สาธารณรัฐออสเตรีย และสาธารณรัฐฝรั่งเศส

1.3 ดำเนินการขออนุญาตใช้เอกสารโบราณที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

1.4 คัดเลือกเอกสารต้นฉบับโดยประเมินสภาพเอกสารเบื้องต้น หากเอกสารรายการใดมีสภาพชำรุดจนไม่สามารถอ่านได้ ผู้วิจัยจะไม่นำมาศึกษาวิเคราะห์

ในการคัดเลือกเอกสารต้นฉบับ พบเอกสารที่มีสภาพชำรุด ไม่สามารถอ่านได้จำนวน 1 รายการ คือ เอกสารหมวดจดหมายเหตุสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ.1220 เลขที่ 131 ชนิดพระราชสาส์น เรื่องทูตสยามถือพระราชสาส์นไปกรุงฝรั่งเศสเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีโดยเรือรบฝรั่งเศสมารับ และได้ข้อมูลพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่นำมาศึกษาจำนวน 75 รายการ (ดูรายละเอียดได้จากหัวข้อขอบเขตการศึกษา)

2. การออกแบบเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล

2.1 ผู้วิจัยสร้างแบบเก็บข้อมูล ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ส่วน โดยนำแนวคิด Archive Diplomatics ของ Luciana Duranti (อรุณี อัดตนาถวงษ์, 2549) มาออกแบบแบบบันทึกข้อมูลใน ส่วนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นและส่วนที่ 2 ลักษณะภายนอกของเอกสาร ทั้งนี้ประยุกต์ให้เข้ากับเอกสาร โบราณหมวดจดหมายเหตุสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวชนิดพระราชสาส์น ในส่วนที่ 3 ลักษณะภายในของเอกสาร แบ่งเป็นหัวข้อย่อยสารัตถะ และการใช้ภาษาทางการทูต โดยผู้วิจัย ประยุกต์หลักการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) กับแนวคิดทฤษฎีพิธีการทูต (จิตรจำนงค์ สุภาพ, 2535: 176-182) มาใช้ในการออกแบบแบบบันทึกข้อมูล (ดูตัวอย่างแบบบันทึกข้อมูลที่ ภาคผนวก ก))

2.2 เสนอแบบบันทึกข้อมูลเพื่อให้อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบ

2.3 ปรับปรุงแก้ไขแบบบันทึกข้อมูลตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

2.4 เสนอแบบบันทึกข้อมูลให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ

2.5 ปรับปรุงแก้ไขแบบบันทึกข้อมูลตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ

3. การอ่านและเก็บข้อมูล

3.1 ดำเนินการเก็บข้อมูลในส่วนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้น และส่วนที่ 2 ลักษณะภายนอก ของเอกสารลงในแบบบันทึกข้อมูล

3.2 คัดถ่ายถอดข้อความจากเอกสารต้นฉบับ และอ่านเนื้อหาในพระราชสาส์น

3.3 เก็บข้อมูลในส่วนที่ 3 ลักษณะภายในของเอกสาร จากคำคัดถ่ายถอดเอกสาร ต้นฉบับ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยแบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวน 75 รายการ เป็น 2 ส่วน คือ

4.1 ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นและลักษณะเอกสารภายนอก จากแบบเก็บข้อมูล ในส่วนที่ 1 และส่วนที่ 2 โดยพิจารณาประเภทวัสดุที่ใช้รองรับการเขียน ลักษณะการเขียน อักษรวิธี และเครื่องหมายวรรคตอนที่น่าสนใจ

4.2 ผู้วิจัยแบ่งการวิเคราะห์ลักษณะเอกสารภายใน จากแบบเก็บข้อมูลในส่วนที่ 3 ที่มี 2 ส่วนย่อย เป็นการจับกลุ่มและวิเคราะห์สารัตถะในพระราชสาส์น และการวิเคราะห์การใช้ภาษาทางการทูต

4.2.1 การจับกลุ่มและวิเคราะห์สารัตถะในพระราชสาส์น

ผู้วิจัยนำแนวทางการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) มาใช้ในการ วิเคราะห์ และจับกลุ่มสารัตถะที่ปรากฏในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว โดยวิเคราะห์เนื้อหาตามการจัดกลุ่มสารัตถะที่ปรากฏ ได้แก่ สารัตถะที่พบเฉพาะในพระราชสาส์นฯ ฉบับร่าง, กระบวนการจัดทำพระราชสาส์น, ระเบียบพิธีการทูต, เครื่องมงคลราชบรรณาการ และสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ

4.2.2 การวิเคราะห์การใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์น

ผู้วิจัยนำทฤษฎีพิธีการทูต (Protocol Theory) ซึ่งเป็นกระบวนการทางการทูตด้านการปฏิบัติหรือพิธีการ มีลักษณะของการเจรจาติดต่อแบบประจัญหน้าของผู้แทนทางการทูต และเป็นทฤษฎีย่อยของแนวคิดเรื่อง กระบวนการทางการทูตของ จิตรจักษ์ สุภาพ (2535: 133-191) มาประยุกต์เพื่อวิเคราะห์การใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ การแนะนำตัวและการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร, การแสดงมารยาททางการทูต, การโน้มน้าวในการทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า และการลงท้ายพระราชสาส์น

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษา “พระราชสาส์น” ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตามความเป็นจริงเอกสารที่ใช้ศึกษาจำแนกชนิดเอกสารตัวเขียนหมวดจดหมายเหตุของ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1.1 เอกสารที่มีลักษณะตามรูปแบบการใช้งานเป็น “ร่างพระราชสาส์น” ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนนำไปจารึกลงบนแผ่นพระสุพรรณบัฏเพื่อพระราชทานไปยังประเทศต่าง ๆ ทั้งนี้ เอกสารตัวเขียนที่มีลักษณะเป็นร่างพระราชสาส์น ซึ่งกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติได้จัดเก็บและให้บริการอ้างอิงในรูปแบบ ร่างพระราชสาส์นฉบับภาษาไทย ร่างพระราชสาส์นฉบับแปลจากภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทย คำคัดถ่ายถอดเอกสารโบราณ รวมถึงไฟล์ภาพดิจิทัลเอกสารโบราณ โดยพระราชสาส์นที่มีลักษณะการใช้งานเป็นร่างพระราชสาส์นนี้จัดเป็นเอกสารเพียงหนึ่งเดียว และจัดเป็นเอกสารจดหมายเหตุเช่นเดียวกับพระสุพรรณบัฏ เพราะเป็นหนังสือราชการที่สิ้นกระแสการใช้งานแล้ว และมีคุณค่าในตัวเอกสารเช่นเดียวกัน

1.2 พระราชสาส์นที่กลุ่มประเทศทางตะวันตกมีมาถึงสยามที่ผ่านกระบวนการแปลและบันทึกเป็นภาษาไทยลงบนหนังสือสมุดไทยแล้ว กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึกสำนักหอสมุดแห่งชาติ จัดเก็บและให้บริการในชื่อพระราชสาส์น และมีลักษณะเอกสารตามการใช้งานเป็นร่างพระราชสาส์นเช่นเดียวกัน

1.3 บัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ เป็นรายการชี้แจงสิ่งของที่ส่งไปพร้อมกับพระราชสาส์น เพื่อให้เนื้อหาในพระราชสาส์นชัดเจนขึ้น เป็นชนิดเอกสารที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึกกำหนดชื่อเรื่องแยกจากพระราชสาส์น แต่ตามลักษณะการใช้งานแล้วจัดเป็นส่วนประกอบหนึ่ง

ของพระราชสาส์นที่มีไปเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับประมุขต่างประเทศ หรือพระราชสาส์นที่ประมุขต่างประเทศมีมาเจริญสัมพันธ์ไมตรี

2. ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลและศึกษาเฉพาะพระราชสาส์น และบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ ที่บันทึกด้วยภาษาไทยเท่านั้น

3. ผู้วิจัยคัดถ่ายถอดข้อความจากเอกสารต้นฉบับ โดยรักษารูปแบบการสะกดคำตามอักขรวิธีเดิมในเอกสารต้นฉบับ เพื่อนำมาศึกษาอักขรวิธีและการสะกดคำ ในบทที่ 3 ลักษณะภายนอกของเอกสาร และแสดงรูปแบบการสะกดตามอักขรวิธีปัจจุบัน เพื่อนำมาวิเคราะห์สารัตถะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในบทที่ 4 และการใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในบทที่ 5 ทั้งนี้ ชื่อเฉพาะเช่น ชื่อเรียกสิ่งของ ชื่อบุคคล ชื่อสถานที่ ผู้วิจัยจะคงรูปคำตามอักขรวิธีเดิมในเอกสารต้นฉบับ รวมทั้งตัวเลขที่ปรากฏในคำคัดถ่ายถอด ผู้วิจัยก็จะคงเลขไทยตามเอกสารต้นฉบับ ต่างจากในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ที่ใช้ระบบเลขอารบิก

ผู้วิจัยนำตัวอย่างคำคัดถ่ายถอดพระราชสาส์นบางฉบับตามอักขรวิธีปัจจุบัน ตามรายการเอกสารโบราณที่นำมายกตัวอย่างในวิทยานิพนธ์ แสดงไว้ในภาคผนวก (ข)

4. ผู้วิจัยจะใช้คำว่า “พระราชสาส์น” เรียกแทนเอกสารโบราณ ที่มีลักษณะตามการใช้งานเป็น “ร่างพระราชสาส์น” ทั้งหมด

ขอบเขตการศึกษา

ผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะพระราชสาส์นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีไปมาระหว่างประเทศไทยกับกลุ่มประเทศตะวันตกตามการแบ่งเขตการปกครองในปัจจุบันจำนวน 8 ประเทศ จากทั้งหมด 13 ประเทศ ได้แก่ ประเทศราชอาณาจักรเดนมาร์ก, ประเทศราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์, ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี, ประเทศสหรัฐอเมริกา, ประเทศสหราชอาณาจักร, ประเทศสาธารณรัฐโปรตุเกส, ประเทศสาธารณรัฐออสเตรีย และประเทศสาธารณรัฐฝรั่งเศส รวมทั้งสิ้น 75 ฉบับโดยเรียงลำดับตามศักราชได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ตารางแสดงรายการพระราชสาส์นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีไปมาระหว่างสยามกับประเทศตะวันตก ตามบัญชีบริการเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ โดยกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ¹

ที่	จุลศักราช / เลขที่เอกสาร	ชื่อเรื่อง
1	1215/117 (พ.ศ 2396)	พระราชสาส์น เรื่องไทยไปเจริญไมตรีกรุงฝรั่งเศส
2	1217/38 (พ.ศ 2398)	พระราชสาส์น ว่าด้วยเรื่องพระราชสาส์นถึงลอนดอนครั้งเซอร์ยอนโบริงเข้ามาทำสัญญา
3	1217/39	พระราชสาส์น ว่าด้วยเรื่องพระราชสาส์นส่งไปกรุงลอนดอน
4	1217/40	พระราชสาส์น ว่าด้วยเรื่องพระราชสาส์นเครื่องราชบรรณาการไปกรุงลอนดอน
5	1217/66	แปลพระราชสาส์น ว่าด้วยพระราชสาส์นกรุงลอนดอนมีมา
6	1217/67	แปลพระราชสาส์น ว่าด้วยเรื่องพระราชสาส์นกรุงลอนดอนมีมา ทำสัญญาครั้งเซอร์ยอนโบริง
7	1217/78	ร่างพระราชสาส์น ว่าด้วยเรื่องมีพระราชสาส์นถึงฝรั่งเศสเรื่องส่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรี
8	1217/138	พระราชสาส์น ไทย-อังกฤษ (สำเนาแปล) ๑.พระราชสาส์น มีไปถวายพระนางควีนวิกตอเรียแห่งอังกฤษ เรื่องถวายหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีออกไปลงพระนาม และประทับตรา ๒.พระราชสาส์น มีไปถวายพระนางวิกตอเรีย เรื่องเซอร์ยอนโบริง เข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างไทย-อังกฤษ ๓.พระราชสาส์น พระนางวิกตอเรียมีมาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เรื่องตอบรับการลงพระนามและประทับตราในหนังสือทางพระราชไมตรี

¹ ผู้วิจัยแสดงข้อมูลในตารางโดยอ้างอิงการสะกดคำและเครื่องหมายตามบัญชีเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ที่	จุลศักราช / เลขที่เอกสาร	ชื่อเรื่อง
		๔.พระราชสาส์น พระนางควีนวิกตอเรีย ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เรื่องการตอบรับการลงพระนามและประทับหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี
9	1218/46 (พ.ศ 2399)	พระราชสาส์น ว่าด้วยเรื่องพระราชสาส์นส่งไปเมืองอเมริกา ณ วัน ๔ ^๓ ๗ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก
10	1218/57	พระราชสาส์น ถึงพระเจ้านโปเลียน ณ กรุงฝรั่งเศสเรื่องทำสัญญาทางพระราชไมตรีมา ณ วัน ๖ ^๕ ๑๐ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก
11	1218/57ก	พระราชสาส์น ถึงพระเจ้านโปเลียน ณ กรุงฝรั่งเศสเรื่องทำสัญญาทางพระราชไมตรีมา ณ วัน ๖ ^๕ ๑๐ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก
12	1218/58	พระราชสาส์น ถึงกรุงฝรั่งเศสมองตังงีมาทำสัญญาทางพระราชไมตรี แลนำเครื่องราชบรรณาการมา ณ วัน ๖ ^๕ ๑ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก
13	1218/58ก	พระราชสาส์น ถึงกรุงฝรั่งเศสมองตังงีมาทำสัญญาทางพระราชไมตรี แลนำเครื่องราชบรรณาการมา ณ วัน ๖ ^๕ ๑ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก
14	1218/59	พระราชสาส์น ถึงฝรั่งเศสได้ส่งทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย และหาหรือว่าจะทำสัญญาใหม่ มา ณ วัน ๖ ^๕ ๑๐ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก
15	1218/74	พระราชสาส์น ถึงกรุงฝรั่งเศส มองตังงีเข้ามาทำสัญญาทางพระราชไมตรี ๖ ^๕ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก
16	1218/75	พระราชสาส์น ถึงกรุงฝรั่งเศส มองตังงีเข้ามาทำสัญญาทางพระราชไมตรี ๖ ^๕ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก
17	1218/76	พระราชสาส์น ถึงกรุงฝรั่งเศส ขอแสดงความยินดีและขอบใจที่ได้ส่งเรือรบ เข้ามารับทูต ปีมะโรงอัฐศก
18	1219/43 (พ.ศ 2400)	พระราชสาส์น เครื่องราชบรรณาการ ถึงเจ้าเมืองกรุงบริตาเนีย ได้มอบให้ทูตานุทูตคุมเครื่องสุพรรณบัตร จากฤพระราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการคุมไป มา ณ วัน ๖ ^๓ ๙ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ที่	จุลศักราช / เลขที่เอกสาร	ชื่อเรื่อง
19	1219/144	พระราชสาส์น เจ้ากรมฝรั่งเศสมีพระราชสาส์นมาถึงสยาม ตอบรับเครื่องราชบรรณาการ
20	1219/147	พระราชสาส์น เรื่องตอบรับเครื่องราชบรรณาการครั้งเซอร์อเบิศจอมเบิกกลับกรุงบริตตานี ปีมะเส็งนพศก จ.ศ.๑๒๑๘
21	1220/77 (พ.ศ 2401)	พระราชสาส์น เรื่องแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ผู้ชี้ขาดในการปรึกษาทำสัญญาทางพระราชไมตรี มีไปยังกรุงโปรตุคอลล ส่ง ณ วัน ๗ ๓ ๒ ค่ำ
22	1220/78	พระราชสาส์น ถึงกรุงสยามว่าด้วยการเดินเรือและการค้าขาย
23	1220/79	พระราชสาส์น ถึงกรุงสยามเหมือนเลขที่ ๗๘
24	1220/81	พระราชสาส์น ถึงกรุงโปรตุคอลล เรื่องตอบรับพระราชสาส์นกรุงโปรตุคอลล ทรงแสดงความยินดีและยืนยันว่าจะขอรักษาพระราชไมตรีอันนี้ไว้ มา ณ วัน ๓ ๓ ๒ ค่ำ และพระบรมราชโองการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจในการเจรจาทำสัญญากว่ากล่าวกับเซอร์ฮิสโตโรฝรั่งเศสียูสิโก ส่ง ณ วัน ๗ ๓ ๒ ค่ำ
25	1220/83	พระราชสาส์นตอบ เป็นพระราชสาส์นตอบฝากยอนยาเวิศเกอร์ได้เป็นราชทูตเข้ามาเจรจาทำสัญญา และสัญญานั้นสำเร็จลงด้วยดีกับทรงแสดงความปรารถนาดีต่อพระเจ้ากรุงเดนมาร์ก และพระราชปราชัยที่จะพระราชทานพวกขุนนางในเรือรบที่มาส่งราชทูตของเรา แต่ไม่ได้พระราชทาน
26	1221/45 (พ.ศ 2402)	พระราชสาส์น ถึงพระเจ้ากรุงเดนมาร์ก ว่าด้วยเรื่องการทำสัญญาทางพระราชไมตรี วัน ๕ ๓ ๑๐ ค่ำ
27	1221/46	พระราชสาส์น ถึงพระเจ้ากรุงเดนมาร์ก เหมือนเลขที่ ๔๕ กับประกาศ เรื่องพระราชทานที่ดินบ้านปูน แขวงกรุงเทพฯ ให้แก่ สำลีบุตรสมเด็จเจ้าพระยาพระองค์น้อย วัน ๕ ๓ ๑๐ ค่ำ
28	1221/100	พระราชสาส์น ตอบสาส์นอเมริกาแสดงพระราชไมตรีต่อกันมา ณ วัน ๕ ๓ ๑๐ ค่ำ

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ที่	จุลศักราช / เลขที่เอกสาร	ชื่อเรื่อง
29	1221/101	พระราชสาส์น ตอบสาส์นกรุงลอนดอน เรื่องตั้งผู้ดูแลการค้า จ.ศ. ๑๒๒๑
30	1222/108 (พ.ศ 2403)	พระราชสาส์น สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ถึงพระเจ้าเฟรดเดอริกที่ ๗ แห่งกรุงเดนมาร์ก ตอบแสดงความยินดีที่ได้รับราชบรรณาการและยืนยันมั่นคงต่อสัญญาที่ได้กระทำไว้ต่อกัน พร้อมด้วยราชบรรณาการเป็นการเจริญทางพระราชไมตรี จ.ศ.๑๒๒๒
31	1222/170	พระราชสาส์น ถึงประเทศอเมริกา ตอบรับสาส์นที่มาถึง ณ วัน ๕ ๓ ๑๐ ค่ำ
32	1222/171	พระราชสาส์น ถึงประเทศฝรั่งเศส ว่าด้วยเรื่องเมืองเขมร และเรื่องบุตรของกงสุลฝรั่งเศสที่ประจำอยู่กรุงเทพฯ นี้
33	1222/185	พระราชสาส์น เรื่องพระราชสาส์นตอบรับสมุดและสาส์นของอเมริกา
34	1223/152 (พ.ศ 2404)	พระราชสาส์น ถึงกรุงเดนมาร์กตอบรับบรรณาการที่กรุงเดนมาร์กส่งมาและส่งเครื่องบรรณาการไปตอบแทน ส่งไป ณ วัน ๔ ๑ ๖ ค่ำ
35	1223/198	พระราชสาส์น ถึงกรุงปรัสเซีย แสดงความเสียใจในการที่พระราชชนนีสิ้นพระชนม์ ฯลฯ ส่งไป ณ วัน ๒ ๑ ๘ ค่ำ
36	1223/19	พระราชสาส์น ถึงกรุงปรัสเซีย แสดงความยินดีที่ส่งราชทูตพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการ เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีและทำสัญญา จ.ศ. ๑๒๒๓
37	1223/200	พระราชสาส์น ถึงกรุงปรัสเซีย แสดงความยินดีมาถึงคราวที่ราชทูตกลับกรุงปรัสเซีย ณ วัน ๒ ๓ ๓ ค่ำ จ.ศ. ๑๒๒๓
38	1223/214	บัญชีเครื่องราชบรรณาการ รายการพระสุพรรณบัฏ และเครื่องมงคลราชบรรณาการ ร.๔ ทรงส่งยินดีไปยังสมเด็จพระนางวิกตอรี เจ้ากรุงปรัสเซีย รวม ๓๔ รายการ
39	1225/88 (พ.ศ 2406)	พระราชสาส์น เรื่องตอบรับบรรณาการและรับแขกเมืองกรุงเนเธอร์แลนด์ ณ วัน ๔ ๓ ๗ ค่ำ ปีกุนเบญจศก จ.ศ.๑๒๒๕

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ที่	จุลศักราช / เลขที่เอกสาร	ชื่อเรื่อง
40	1225/90	พระราชสาส์น เรื่องตอบรับพระราชสาส์นกรุงเนเธอร์แลนด์ ณ วัน ๖ ^๕ ๑๘ ค่ำ
41	1225/139	พระราชสาส์น ถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เรื่องการรับทูตสยาม ณ วัน ๓ ^{๑๕} ๔ ปีกุนเบญจศก จ.ศ.๑๒๒๕
42	1225/154	ร่างพระราชสาส์นตอบ ๑. มีพระราชสาส์นขอพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส (นโปเลียนที่ ๑) ซึ่งได้อำนวยความสะดวกให้แก่พระยาพิพัฒน์ราชทูตไทยเข้าเฝ้าและกลับสู่เมืองไทยโดยปลอดภัยพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการ ๒. ทรงขอพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่ให้คอเลอแนนเรนเซญู เครื่องยศเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย และได้ส่งเครื่องราชบรรณาการตอบ
43	1226/69 (พ.ศ 2407)	พระราชสาส์น พระนางเจ้ากรุงลอนดอน ได้ส่งพระราชสาส์นมาเจริญพระราชไมตรี ณ วัน ๕ ^๒ ๑ ค่ำ ปีชวด ฉศก จ.ศ.๑๒๒๖
44	1226/87	พระราชสาส์น ตั้งพระสยามธรรมาภะเปนกงสุลฝ่ายสยามในกรุงลอนดอน ณ วัน ๖ ^{๑๕} ๖ ค่ำ ปีชวดฉศก จ.ศ.๑๒๒๖
45	1226/122	พระราชสาส์น ตอบรับเครื่องบรรณาการเมืองวิลันดา ณ วัน ๗ ^{๑๑} ค่ำ ปีชวด ฉศก จ.ศ.๑๒๒๖
46	1226/123	พระราชสาส์น เรื่องแหรับพระราชสาส์นพระนางเจ้าวิกตอเรียเจ้ากรุงอังกฤษ ณ วัน ๖ ^{๑๑} ค่ำ ปีชวดฉศก จ.ศ.๑๒๒๖
47	1228/157 (พ.ศ 2409)	พระราชสาส์น เรื่องทำสัญญาพระราชไมตรีกรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส ณ วัน ๑ ^{๑๒} ๒ ค่ำ ปีชลาอัฐศก จ.ศ.๑๒๒๘
48	1228/181	พระราชสาส์น ประเทศสยามมีพระราชสาส์นถึงกรุงฝรั่งเศส ณ วัน ๑ ^{๑๒} จ.ศ.๑๒๒๘

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ที่	จุลศักราช / เลขที่เอกสาร	ชื่อเรื่อง
49	1228/195	พระราชสาส์น ตอบพระราชสาส์น มายังท่าน ล. เอ. ดี. ว สลอเวต ผู้เป็นคาเวนเนอเยเนรล ณ เมืองบุดิงซอง เกาะขวาและพระราชสาส์น ตอบเรื่องตั้งกงสุลปรัสเซีย ณ วัน ๕ ^๓ ๒ ค่ำ ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๘
50	1229/1 (พ.ศ 2410)	พระราชสาส์น รับพระราชสาส์นกรุงปรัสเซีย
51	1229/79	พระราชสาส์น เรื่องกรุงออสเตรีย ให้ราชทูตมาทำสัญญาพระราชไมตรี
52	1229/86	พระราชสาส์น เรื่องสัญญาค้าขายและภาษีศุทธระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ณ วัน ๕ ^๓ ๑๐ ค่ำ ปีมะแม พศก จ.ศ. ๑๒๒๙
53	1229/102	พระราชสาส์น เรื่องตอบรับเครื่องบรรณาการ เมืองฝรั่งเศส
54	1230/75 (พ.ศ 2411)	พระราชสาส์น เรื่องพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกศ ตั้งกงสุลในสยาม ณ วัน ๓ ^๓ ปีมะโรงสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐
55	ไม่ปรากฏศักราช/ 1	พระราชสาส์น ถึงกรุงลอนดอนครั้งทูตไทยไปฝรั่งเศส
56	ไม่ปรากฏศักราช/ 2	พระราชสาส์น กรุงบริตตานีส่งเซอร์เบิร์ตจอมเบิกเข้ามาเป็นกงสุลประเทศไทย
57	ไม่ปรากฏศักราช/ 3	พระราชสาส์น ถึงฝรั่งเศสว่าด้วยเรื่องเมืองเขมร
58	ไม่ปรากฏศักราช/ 299	พระราชสาส์น เรื่องส่งเครื่องบรรณาการและช่างไปอเมริกา
59	ไม่ปรากฏศักราช/ 300	พระราชสาส์น ตอบรับบรรณาการและตอบสาส์นเรื่องสัญญา
60	ไม่ปรากฏศักราช/ 302	พระราชสาส์น ถึงซังตูปาปาเกรกอรีที่ ๑๖ กล่าวด้วยลัทธิศาสนา และต้นร่างบัญชีไปฝรั่งเศส

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ที่	จุลศักราช / เลขที่เอกสาร	ชื่อเรื่อง
61	ไม่ปรากฏศักราช/ 538	บัญชีเครื่องราชบรรณาการ และพระสุพรรณบัตร รายการเครื่องราชบรรณาการที่อยู่ในหีบพระราชสาส์น ส่งไปประเทศฝรั่งเศส กับการซื้อสัตว์ที่เตรียมจะส่งไปถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส (นโปเลียนที่ ๓) ๗ อย่าง
62	ไม่ปรากฏศักราช/ 539	บัญชีเครื่องราชบรรณาการและพระสุพรรณบัตร “ _____ ” (เหมือนกับหมายเลข ๕๓๘ แต่มีภาษาอังกฤษอยู่ด้วย)
63	ไม่ปรากฏศักราช/ 540	บัญชีเครื่องราชบรรณาการและพระสุพรรณบัตร “ _____ ”
64	ไม่ปรากฏศักราช/ 541	บัญชีเครื่องราชบรรณาการและพระสุพรรณบัตร “ _____ ” (มีลายพระหัตถ์ ร.๔ ตกแต่งอยู่)
65	ไม่ปรากฏศักราช/ 542	บัญชีเครื่องราชบรรณาการและพระสุพรรณบัตร “ _____ ” (ได้มอบให้มองสิเออชาเลส เดมองติคินี ราชทูตไป)
66	ไม่ปรากฏศักราช/ 543	บัญชีสุพรรณบัฏ จารึกพระราชสาร รายการเครื่องพระสุพรรณบัฏ จารึกพระราชสารและเครื่องมงคลราชบรรณาการ ซึ่งทรงยินดีส่งไปถวายสมเด็จพระนางวิกตอเรียราชินี พระเจ้ากรุงบริตตานี (ลอนดอน)
67	ไม่ปรากฏศักราช/ 544	บัญชีพระสุพรรณบัฏ จารึกพระราชสาร รายการเครื่องพระสุพรรณบัฏ จารึกพระราชสารและเครื่องมงคลราชบรรณาการ ซึ่งทรงยินดีส่งไปถวายสมเด็จพระนางวิกตอเรียราชินี พระเจ้ากรุงบริตตานี (ลอนดอน) (มีความแตกต่างจากหมายเลข ๕๔๓ เล็กน้อยแต่เป็นฉบับชำรุด)

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ที่	จุลศักราช / เลขที่เอกสาร	ชื่อเรื่อง
68	ไม่ปรากฏศักราช/ 545	บัญชีเครื่องพระสุพรรณบัตร รายการเครื่องพระสุพรรณบัตรจารึกพระราชสารและเครื่องมงคล ราชบรรณาการ ทรงยินดีถึงสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอริยาราชินีแห่งกรุง บริตตานี (มีรายชื่อคณะทูตไทยและผู้ติดตามด้วย)
69	ไม่ปรากฏศักราช/ 546	บัญชีเครื่องพระสุพรรณบัตร บอกลักษณะ รูป ขนาด และน้ำหนักของพระราชสาร และอักษร ตลอดจนลักษณะเครื่องราชบรรณาการที่ส่งไปถวาย สมเด็จพระนาง เจ้าวิกตอริยาราชินีแห่งกรุงบริตตานี อย่างละเอียด
70	ไม่ปรากฏศักราช/ 656	บัญชีพระสุพรรณบัตร พระสุพรรณบัตรจารึกพระราชสาร และรายชื่อเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งทรงยินดีไปถึงพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓ กรุงฝรั่งเศส
71	พระราชนิพนธ์/17	พระราชสาส์น เรื่องตั้งเซอร์รอเบิร์ตมาเป็นกงสุลของกรุงบริตตานีใน กรุงเทพฯ
72	พระราชนิพนธ์/29	พระราชสาส์น เรื่องตอบรับเครื่องราชอิสริยยศแก่เมืองฝรั่งเศส ณ วัน ๖ ๓ ๖ ค่ำ ปีฉลูสัปตศก จ.ศ.๑๒๒๗
73	พระราชนิพนธ์/32	พระราชสาส์น เรื่องสมเด็จพระเจ้ากรุงเนเธอร์แลนด์ส่งพระราชสาส์น กับเครื่องบรรณาการ ณ วัน ๔ ๓ ๗ ค่ำ ปีกุนเบญจศก จ.ศ.๑๒๒๕
74	พระราชนิพนธ์/34	พระราชสาส์น เรื่องตอบพระราชสาส์นไปเมืองฝรั่งเศส ณ วัน ๓ ๑ ค่ำ ปีชวด ฉศก จ.ศ.๑๒๒๖
75	พระราชนิพนธ์/42	พระราชสาส์น คำนับสมเด็จพระเจ้าอนุลูวิกกรุงโปรตุเกส เรื่องท่าน โยเซมาริยา เด ฯลฯ ได้นำพระราชสาส์นมาเจริญทางพระราชไมตรี ณ ประเทศสยาม ณ วัน ๕ ๓ ๒ ค่ำ ปีเถาะนพศก จ.ศ.๑๒๒๘

นิยามศัพท์เฉพาะ

กระบวนการทางการทูต หมายถึง กระบวนการที่ทั่วโลกยอมรับและนิยมใช้เป็นมาตรการสำคัญในการเจรจาความเมืองและการสร้างสัมพันธไมตรีอันดีต่อกันระหว่างประเทศ บางครั้งนิยมเรียกกระบวนการนี้ว่า วิธีทางการทูต มีจุดมุ่งหมายเพื่อความสำเร็จแบบสันติวิธี สร้างมิตรไมตรีก่อศัตรู และสุขุมนุ่มนวลแนบเนียน

พระราชสาส์น หมายถึง หนังสือที่มีไปมาระหว่างพระเจ้าแผ่นดิน พระราชสาส์นมี 2 ชนิด คือ พระราชสาส์นสุพรรณบัฏ เป็นพระราชสาส์นที่จารึกข้อความลงบนแผ่นทองคำ และสำเนาพระราชสาส์น คือ พระราชสาส์นที่ส่งควบคู่ไปกับพระราชสาส์นสุพรรณบัฏ แต่เขียนลงบนกระดาษสีเหลืองหรือสีครีม มีข้อความแตกต่างกัน โดยพระราชสาส์นสุพรรณบัฏจะระบุเนื้อหาหลัก ส่วนสำเนาพระราชสาส์นจะระบุเนื้อหาเหมือนพระราชสาส์นสุพรรณบัฏ ต่างกันที่มีข้อความซึ่งให้รายละเอียดเพิ่มเติมหรือระบุปัญหาจำนวนสิ่งของบรรณาการที่ส่งไปพร้อมพระราชสาส์นเพื่อขยายความให้เนื้อหาในพระราชสาส์นมีความชัดเจนขึ้น กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ จึงมีการจัดเก็บและให้บริการเฉพาะ “ร่างพระราชสาส์น” เท่านั้น

คำว่า “พระราชสาส์น” ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ เป็นชื่อเรียกเอกสารโบราณที่มีลักษณะการใช้งานเป็น “ร่างพระราชสาส์น” ที่จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

ร่างพระราชสาส์น หมายถึง เอกสารโบราณประเภทหนังสือสมุดไทย เป็นร่างข้อความพระราชสาส์นที่มีการปรับแก้หลายขั้นตอนจนกว่าข้อความนั้นจะสมบูรณ์ถูกต้อง ทำให้มีร่างพระราชสาส์นหลายฉบับ จากนั้นจึงนำข้อความจากร่างพระราชสาส์น จารึกลงบนพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและสำเนาพระราชสาส์น ซึ่งนับเป็นพระราชสาส์นฉบับที่ใช้พระราชทานต่อประมุขต่างประเทศ

อักษรสาส์น หมายถึง เอกสารราชการที่มีไปมาระหว่างประมุขกับประมุขเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศเช่นเดียวกับพระราชสาส์น แต่มีความแตกต่างกันที่บรรดาศักดิ์ของผู้รับและผู้ส่ง กล่าวคือ หากประมุขของประเทศที่ไม่ใช่จักรพรรดิหรือพระมหากษัตริย์ เช่น สหรัฐอเมริกา ซึ่งมีผู้นำสูงสุดเป็นประธานาธิบดีส่งมายังสยาม จะเรียกเอกสารที่ส่งมานี้ว่า “อักษรสาส์น”

สมุดถือเฝ้า หมายถึง หนังสือสมุดไทยที่อาลักษณ์ใช้บันทึกกระแสพระราชดำรัส หรือนำเรื่องราวอ่านถวายพระเจ้าแผ่นดินขณะอยู่ในที่เฝ้า

สารัตถะ หมายถึง เนื้อหาหลัก ใจความสำคัญหรือความคิดสำคัญของเรื่อง ในที่นี้หมายถึง เนื้อหา ใจความ หรือความคิดสำคัญที่ปรากฏในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนังสือสมุดไทย หมายถึง เอกสารโบราณที่ใช้บันทึกข้อความ ทำจากเปลือกไม้ชนิดต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ทำกระดาษได้ เช่น เปลือกปอ ข่อย ส่า หล่อเยื่อกระดาษให้หนาพอสมควรและทำเป็นแผ่นยาวติดต่อกัน ใช้วิธีการพับกลับไปมาได้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หนังสือสมุดไทยมี 2 สี คือสีดำ และสีขาว

ประเทศ หมายถึง พื้นที่การปกครองของประเทศต่าง ๆ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเนื้อหาในพระราชสาส์นฯ พบการใช้คำที่มีความหมายว่า “ประเทศ” หลายคำ เช่น กรุง, แผ่นดิน, ทวีป

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลที่เป็นความรู้ความเข้าใจในลักษณะเอกสารชนิดพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. ได้ข้อมูลสาระที่ปรากฏในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีคุณค่าในแง่ของข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับนานาชาติประเทศตะวันตก
3. ช่วยให้เข้าใจลักษณะภาษาทางการทูตที่ใช้ในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
4. ได้ชุดข้อมูลความรู้เพื่อให้บริการแทนเอกสารต้นฉบับ ทั้งเอกสารคำคัดถ่ายถอดและผลการศึกษาวิจัย ก่อให้เกิดความสะดวกในการอ่านเอกสารของผู้ศึกษาค้นคว้าและอนุรักษ์เอกสารต้นฉบับให้คงสภาพสมบูรณ์มากที่สุด

บทที่ 2

ปริทัศน์วรรณกรรม

การวิจัยเรื่องการศึกษาสารัตถะและกลวิธีทางภาษาในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยได้ทบทวนทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระราชสาส์นและแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย มีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระราชสาส์น
2. แนวคิดที่ใช้ในงานวิจัย
3. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระราชสาส์น

“พระราชสาส์น” และ “พระราชหัตถเลขา” มักเรียกปะปนกัน เนื่องจากมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่า พระราชสาส์นและพระราชหัตถเลขานั้นเป็นเอกสารที่เขียนโดยพระเจ้าแผ่นดินเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม พระราชหัตถเลขามีลักษณะเป็นจดหมายส่วนพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินส่งถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ปราบฎลายพระหัตถ์ของพระเจ้าแผ่นดินทรงพระอักษรด้วยพระองค์เอง วัตถุประสงค์เพื่อติดต่อสื่อสารเป็นการส่วนพระองค์ ส่วนพระราชสาส์นนั้นเป็นหนังสือที่มีไปมาระหว่างพระเจ้าแผ่นดินหรือประมุขของประเทศ มีวัตถุประสงค์เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีและติดต่อราชการสำคัญ พระราชสาส์นจะต้องผ่านขั้นตอนการร่างลงบนหนังสือสมุดไทยก่อน โดยข้อความในร่างพระราชสาส์นเกิดจากการเรียบเรียงแก้ไขโดยอาลักษณ์ จากนั้นนำขึ้นอ่านถวายพระเจ้าแผ่นดินในที่เฝ้า เมื่อมีพระราชดำริเห็นชอบแล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้ถ่ายถอดเป็นตัวอักษรบนพระราชสาส์นสุพรรณบัฏ และสำเนาพระราชสาส์นด้วยลายมือบรรจงของอาลักษณ์ซึ่งนับเป็นพระราชสาส์นฉบับจริงที่ใช้พระราชทานไปยังมิตรประเทศที่ประสงค์จะเจริญพระราชไมตรี

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเห็นความสำคัญและทรงดำริให้มีการจัดเก็บรวบรวมหนังสือราชการและเอกสารข้อมูลทางประวัติศาสตร์ (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.ป.ป.) รวมถึง “ร่างพระราชสาส์น” ซึ่งเป็นเอกสารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ไว้ที่หอพระสมุดวชิรญาณ ปัจจุบันจัดเก็บและให้บริการโดยกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

พระราชสาส์น มี 2 ชนิด คือ พระราชสาส์นสุพรรณบัฏ เป็นพระราชสาส์นที่จารึกข้อความลงบนแผ่นทองคำ และสำเนาพระราชสาส์น คือ พระราชสาส์นที่ส่งควบคู่ไปกับพระราชสาส์นสุพรรณบัฏแต่เขียนลงบนกระดาษที่มีสีเหลืองหรือสีครีม โดยข้อความในพระราชสาส์นสุพรรณบัฏจะระบุเนื้อหาหลัก ส่วนสำเนาพระราชสาส์นจะระบุเนื้อหาเหมือนพระราชสาส์นสุพรรณบัฏ และ

เพิ่มเติมข้อความซึ่งให้รายละเอียดหรือระบุบัญชีจำนวนสิ่งของบรรณาการที่ส่งไปพร้อมพระราชสาส์นสุพรรณบัฏ

การเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างชาตินั้น พระมหากษัตริย์จะแต่งตั้งราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรียังประเทศต่าง ๆ โดยหนังสือราชการที่ใช้เป็นสื่อกลางในการติดต่อ เรียกว่า “พระราชสาส์น” ตามธรรมเนียมตะวันออกนั้น พระราชสาส์นนอกจากจะมีความสำคัญเพราะเป็นเสมือนดังตัวแทนพระมหากษัตริย์ โดยราชทูตเป็นเสมือนดังผู้ตามเสด็จแล้ว (สถาบันการต่างประเทศ เทวะวงศ์วโรปการ, 2561: 107) พระราชสาส์นยังเป็นสิ่งแสดงถ้อยแถลง พระราชทัตนะ และพระราชดำริ ที่พระมหากษัตริย์มีไปยังประมุขของนานาอารยประเทศที่มีพระราชประสงค์จะเจริญสัมพันธไมตรีและดำเนินนโยบายทางการทูต ในขณะเดียวกัน พระราชสาส์นที่ประมุขของนานาอารยประเทศมีมาถึงพระมหากษัตริย์ของสยามก็สะท้อนเจตนารมณ์ทางการเมืองและข้อตกลงต่าง ๆ อย่างเป็นลายลักษณ์เช่นกัน พระราชสาส์นจึงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงปฏิสัมพันธ์ในการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ตลอดจนภาพรวมของสภาพสังคม ในฐานะเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการทางการทูตรูปแบบหนึ่ง

เมื่อมีการส่งพระราชสาส์นจากประเทศไทยไปแล้ว พระราชสาส์นทั้งสองชนิดนี้จะอยู่ในความครอบครองของประเทศปลายทาง ในประเทศไทยจึงมีการจัดเก็บเพียง “ร่างพระราชสาส์น” เท่านั้น ร่างพระราชสาส์นที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติจัดเก็บและให้บริการมีตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 โดยกำหนดชื่อเอกสารเป็นจดหมายเหตุชนิดพระราชสาส์นร่างพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ผู้วิจัยนำมาศึกษานี้บันทึกลงบน “หนังสือสมุดไทย”² เป็นหนังสือราชการที่สิ้นกระแสการใช้ไปแล้ว เป็นเอกสารเพียงหนึ่งเดียว และมีความค่าในตัวเอกสาร (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2559: 3)

วัสดุรองรับพระราชสาส์น มีชื่อเรียกตามการใช้งานว่า “สมุดถือเฝ้า” ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของหนังสือสมุดไทย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 สมุดถือเฝ้าชนิดเปิดไปข้างหน้าหรือจากด้านล่างขึ้นด้านบนตามขนบโบราณของไทย มีลักษณะเหมือนหนังสือสมุดไทยทั่วไป เป็นสมุดทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า เมื่อพับกลับไปมาขนาดของแต่ละหน้าจะกว้างประมาณ 12 เซนติเมตร ยาวประมาณ 34 เซนติเมตร โดยเปิดไปข้างหน้าหรือจากด้านล่างขึ้นด้านบน เนื่องจากธรรมเนียมในการเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินแต่เดิมเป็นการหมอบคลาน

² เอกสารโบราณ เขียนลงบนสมุดที่ทำจากเปลือกไม้ชนิดต่าง ๆ เช่น เปลือกปอ ข่อย สา ทำให้หนาพอสมควรและเป็นแนวยาวติดต่อกัน พับกลับไปมาได้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ปรากฏหลักฐานว่ามีใช้ตั้งแต่อยุธยา เรื่อยมาจนถึงรัชกาลที่ 5 หลังจากนั้นจึงเสื่อมความนิยมและหันมาใช้กระดาษฝรั่งแทน (สำนักหอสมุดแห่งชาติ, กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก, 2548: 2)

เมื่อต้องอ่านบันทึกถวายพระเจ้าแผ่นดินในที่เฝ้าจึงต้องวางหนังสือสมุดไทยลงและเปิดสมุดไปข้างหน้าหรือจากด้านล่างขึ้นด้านบน

1.2 สมุดถือเฝ้าชนิดเปิดจากขวาไปซ้าย เป็นสมุดทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า เมื่อพับกลับไปมา ขนาดของแต่ละหน้าจะกว้างประมาณ 18-20 เซนติเมตร ยาวประมาณ 25-30 เซนติเมตร นับเป็นวิวัฒนาการของวัสดุที่ใช้จดบันทึก กล่าวคือ สมุดถือเฝ้าลักษณะนี้เริ่มพบในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยพบมากที่สุด ในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นไป เป็นช่วงที่วิทยาการตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทในสยามมากขึ้น รูปแบบของสมุดถือเฝ้าจึงได้รับอิทธิพลอย่างหนังสือหรือสมุดของฝรั่ง และเนื่องจากในสมัยนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ยกเลิกประเพณีการหมอบขณะเข้าเฝ้าเป็นการยืนอย่างธรรมเนียมตะวันตก การอ่านบันทึกจึงเปลี่ยนอิริยาบถจากการหมอบเป็นการยืน และต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการบันทึกให้ง่ายต่อการถือสมุดอ่านถวายพระเจ้าแผ่นดินในที่เฝ้า (พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, 2562: สัมภาษณ์)

เอกสารจดหมายเหตุชนิดพระราชสาส์นที่จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ จัดเก็บตามยุคสมัยของเอกสารเป็นสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ซึ่งแบ่งตามรัชกาลเป็นรัชกาลที่ 1-5 ตามศักราชที่ปรากฏ แล้วจึงระบุเลขที่เอกสารตามลำดับในแต่ละศักราช ชนิดของเอกสารที่จัดเก็บและให้บริการมีลักษณะแตกต่างกัน โดยร่างพระราชสาส์นตั้งแต่สมัยธนบุรีไปจนถึงรัตนโกสินทร์นั้น จัดเก็บและให้บริการอยู่ในรูปหนังสือสมุดไทยชนิดเปิดจากด้านล่างขึ้นด้านบนตามขนบโบราณของไทย และเริ่มพบชนิดเปิดจากด้านขวาไปซ้ายอย่างสมุดถือเฝ้าในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยพบมากที่สุดในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นไป

การศึกษาเกี่ยวกับพระราชสาส์นที่ผ่านมา มีอยู่น้อยมากเมื่อเทียบกับเอกสารโบราณประเภทอื่น เช่นการศึกษาพระราชสาส์นสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระราชสาส์น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อย่างไรก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับพระราชสาส์นยังมีประเด็นที่น่าสนใจสามารถนำมาต่อยอดในด้านการศึกษารัตถะและการใช้ภาษาทางการทูต

2. แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดที่นำมาใช้ในงานวิจัยนี้มี 2 ส่วน คือ แนวคิดการศึกษาวิเคราะห์เอกสารจดหมายเหตุ (Archive Diplomatics) ของ Luciana Duranti (อรุณี อัดตนาถวงษ์, 2549) มาศึกษาลักษณะภายนอกของเอกสาร โดยนำหลักการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) มาจัดประเภทสารัตถะที่พบในพระราชสาส์น และนำแนวคิดทฤษฎีพิธีการทูต (Protocol Theory) ที่จิตรจางค์ สุภาพ (2535) อ้างใน “การทูตระบบการทูต” มาศึกษาการใช้ภาษาทางการทูต เพื่อให้เห็นโครงสร้างและเนื้อความที่แฝงวัตถุประสงค์ในการดำเนินนโยบายทางการทูตอย่างมีศิลปะและมีรูปแบบการเขียนที่สะท้อนให้เห็นการใช้ภาษาทางการทูตอย่างน่าสนใจ ซึ่งแสดงให้เห็นการเตรียมการของ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการดำเนินนโยบายระหว่างประเทศอย่างสันติวิธี โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดการศึกษาวิเคราะห์เอกสารจดหมายเหตุ (Archive Diplomatics)

แนวคิดการศึกษาวิเคราะห์เอกสารจดหมายเหตุ (Archive Diplomatics) ของ Luciana Duranti เป็นการศึกษาแหล่งกำเนิด (genesis) หรือการสร้าง (creation) ลักษณะ (form) และการถ่ายทอดข้อมูล (transmission) ของเอกสารจดหมายเหตุแต่ละฉบับ เพื่อประโยชน์ในการประเมินค่า จัดหมวดหมู่ และทำคำอธิบาย

ทฤษฎี Archive Diplomatics ของ Luciana Duranti จำแนกลักษณะเอกสารออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ลักษณะเอกสารภายนอก หรือลักษณะทางกายภาพของเอกสาร 2) ลักษณะเอกสารภายใน หรือลักษณะทางภูมิปัญญาของเอกสาร

2.1.1 ลักษณะภายนอก หรือลักษณะทางกายภาพของเอกสาร

ลักษณะภายนอก เป็นรูปลักษณะของเอกสารซึ่งเห็นได้ด้วยสายตา โดยไม่จำเป็นต้องอ่านข้อมูลในเอกสาร เช่น สื่อบันทึก ตัวอักษร ภาษา ตราประทับ ฯลฯ

2.1.1.1 สื่อบันทึก (Medium) เป็นส่วนที่ศึกษาเกี่ยวกับวัตถุที่ใช้ในการบันทึกข้อมูล เช่น กระดาษ แผ่นหิน วัสดุ สี การเตรียมวัสดุ และการจัดรูปแบบเพื่อการบันทึก

2.1.1.2 ตัวอักษร (Script) เป็นส่วนที่ศึกษาลักษณะของการเขียน หรือลายมือที่ปรากฏบนเอกสาร รวมถึงหมึก การแก้ไขคำผิด เป็นต้น

2.1.1.3 ภาษา (Language) ศึกษาถ้อยความที่บันทึกเพื่อสื่อความ และรูปแบบโครงสร้างทางภาษาที่ใช้ในการบันทึก

2.1.1.4 เครื่องหมายเฉพาะ (Special signs) คือ ส่วนที่แสดงถึงผู้เกี่ยวข้องในการทำเอกสาร แบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่ เครื่องหมายที่แสดงถึงผู้เขียน ผู้ลงนามของเอกสาร และเครื่องหมายแสดงถึงหน่วยงาน

2.1.1.5 ตราประทับ (Seals) คือ สัญลักษณ์ หรือ เครื่องหมายที่ปรากฏบนเอกสาร

2.1.1.6 บรรณนิทัศน์ (Annotations) เป็นข้อความ หรือเครื่องหมายที่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของเอกสาร แบ่งได้ 3 ประเภท คือ

1) ข้อความหรือเครื่องหมายที่ปรากฏบนเอกสารภายหลังการจัดทำเอกสารเรียบร้อยแล้ว เช่น การลงนามรับรองเอกสาร

2) ข้อความหรือเครื่องหมายที่ปรากฏบนเอกสาร ระหว่างกระบวนการบริหารงานเอกสาร เช่น การลงนามเพื่อรับทราบ

3) ข้อความหรือเครื่องหมายที่ปรากฏบนเอกสาร ที่ฝ่ายเอกสารหรือหน่วยงานจดหมายเหตุเขียนขึ้นเพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษา และการค้นคืน เช่น เลขทะเบียนของหนังสือ เข้า-ออก เลขการจำแนกกลุ่มเอกสาร

2.1.2 ลักษณะภายใน หรือลักษณะทางภูมิปัญญาของเอกสาร

เป็นส่วนประกอบของเอกสารที่จำเป็นต้องอ่านทำความเข้าใจ และวิเคราะห์ในการนำเสนอเนื้อหา ตั้งแต่ส่วนนำ ส่วนเนื้อเรื่อง และส่วนท้ายของเอกสาร

2.1.2.1 ส่วนนำ (Protocal) เป็นส่วนที่บอกรายละเอียดต่าง ๆ ของผู้จัดทำเอกสาร ซึ่งประกอบด้วย

- 1) หัวกระดาษ (Entitling) ประกอบด้วย ชื่อ ตำแหน่ง ที่อยู่ ของผู้ออกเอกสาร หรือหน่วยงาน
- 2) เรื่อง (Title) ชื่อเรื่องของเอกสาร
- 3) วันที่ (Date) วัน เดือน ปี ที่จัดทำเอกสาร และสถานที่ที่เกี่ยวข้องในการจัดทำเอกสาร
- 4) หน่วยงาน หรือผู้จัดทำเอกสาร (Superscript) ประกอบด้วย ชื่อ ที่อยู่ของหน่วยงาน หรือผู้จัดทำเอกสาร ซึ่งเอกสารอย่างในปัจจุบันส่วนนี้จะอยู่รวมกับส่วนของหัวกระดาษ
- 5) หน่วยงาน หรือผู้รับเอกสาร (Inscript) ประกอบด้วย ชื่อ ที่อยู่ของหน่วยงานหรือผู้รับเอกสาร
- 6) คำขึ้นต้น (Salutation) อย่างเช่นคำกล่าวทักทาย แสดงความเคารพ หรืออวยพร
- 7) หัวข้อ (Subject) ส่วนนี้แสดงว่าเป็นเอกสารเกี่ยวกับเรื่องใด ต้องการสื่อสารเรื่องราวใด

2.1.2.2 ส่วนเนื้อหา (Text) เป็นส่วนที่แสดงจุดประสงค์ของผู้จัดทำเอกสาร ใช้เป็นหลักฐานการดำเนินงาน เป็นส่วนที่มีความสำคัญมากของเอกสาร ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

- 1) บทนำ (Preamble) เป็นส่วนที่แสดงให้ผู้รับสนใจ และจงใจให้ผู้รับรู้สึกคล้อยตาม
- 2) ข้อความ (Notification) เป็นส่วนที่แสดงถึงแนวคิด จุดประสงค์
- 3) คำอธิบาย (Exposition) เป็นส่วนที่แสดงผลเพื่อสนับสนุนการกระทำ
- 4) การดำเนินการ (Disposition) เป็นส่วนที่แสดงการตัดสินใจเพื่อดำเนินงาน

5) ลงท้าย (Final clause) เป็นส่วนท้ายของเนื้อหา สามารถจำแนกข้อมูลลงท้ายได้ คือ (a) Clauses of injunction คือข้อความที่แสดงถึงความจำเป็นที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่ง, (b) Clauses of prohibition คือข้อความที่แสดงข้อห้ามไม่ให้ละเมิดข้อบังคับ, (c) Clauses of derogation คือข้อความที่แสดงถึงความจำเป็นที่ต้องเคารพข้อบังคับ, (d) Clauses of exception คือข้อความที่แสดงเงื่อนไข การยกเว้นใช้ข้อบังคับ, (e) Clauses of obligation คือข้อความที่แสดงถึงความจำเป็นที่ต้องเคารพต่อการกระทำของกลุ่มคณะ, (f) Clauses of renunciation คือข้อความที่แสดงความเห็นชอบให้ยกเลิกสิทธิ หรือการเรียกร้องสิทธิ, (g) Clauses of warning คือข้อความที่แสดงการเตือน หรือลงโทษ ถ้าไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง มี 2 ประเภท คือการสาปแช่ง หรือการประณาม และการระบุโทษตามลำดับ, (h) Promissory clauses คือข้อความที่สัญญาว่าจะให้รางวัลแก่ผู้ที่ปฏิบัติตามคำสั่ง

2.1.2.3 ส่วนท้าย (Eschatocol) เป็นส่วนสุดท้ายของเอกสาร ซึ่งประกอบด้วย

1) clauses of corroboration คือ ข้อความที่สามารถนำมาใช้เพื่อรับรองความแท้จริงของเอกสาร เช่น ข้อความ “Signed and Sealed” หรือ “I have hereunto set my Hand and Seal of Office” เป็นต้น

2) Appreciation คือ ประโยคที่แสดงความคาดหวัง เช่น “looking forward to” หรือ “I hope” เป็นต้น

3) Complimentary clauses คือ ประโยคที่แสดงความเคารพ เช่น “Sincerely Yours”

4) Attestation คือ การลงลายมือชื่อของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการออกเอกสาร

5) Qualification of Signature คือ ส่วนที่แสดงถึงตำแหน่งของเจ้าของลายมือชื่อ

6) Secretary notes คือ ส่วนที่แสดงลายมือชื่อของผู้พิมพ์ผู้ตรวจทาน

2.2 ทฤษฎีพิธีการทูต (Protocol Theory)

จิตรจันงค์ สุภาพ (2535: 133-191) ได้เสนอแนวคิดของตนเองว่าด้วย “กระบวนการทางการทูต” ว่ากระบวนการทางการทูตนั้น เป็นกระบวนการที่ทั่วโลกยอมรับและนิยมใช้เป็นมาตรฐานสำคัญในการเจรจาความเมืองและการสร้างสัมพันธไมตรีอันดีต่อกันระหว่างประเทศ บางครั้งเรียกกระบวนการนี้ว่า “วิถีทางการทูต” (Diplomatically) เนื่องจากในการเจรจาความเมืองหรือการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ย่อมอาศัยการทูตเป็นปัจจัยสำคัญมากกว่าปัจจัยอื่น การทูตแบบการทูตเป็นการทูตที่มีลักษณะเฉพาะต่างจากการทูตในรูปแบบอื่น ๆ โดยมีจุดมุ่งหมาย

คือ ความสำเร็จแบบสันติวิธี สร้างมิตรไมตรีศัตรู และสุขุมนุ่มนวลแบบเนียนแบบบัวไม่ช้ำน้ำไม่ขุ่น (จิตรจำนงค์ สุภาพ, 2535: 134)

การพูดแบบการทูตจึงไม่ได้เอื้อประโยชน์เฉพาะนักการทูตเท่านั้น แต่ยังสามารถนำหลักการมาประยุกต์ใช้ได้อย่างดีกับบุคคลทั่วไปไม่ว่าสาขาอาชีพใด ซึ่งการใช้กระบวนการทางการทูต (Diplomatic Procedure) สามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ได้แก่ การใช้ในลักษณะทางตรง (Direct) และการใช้ในลักษณะทางอ้อมหรือลักษณะประยุกต์ (Indirect or Applied)

ทฤษฎีพิธีการทูต³ ของจิตรจำนงค์ สุภาพ (2535: 176-182) เป็นทฤษฎีย่อยของทฤษฎีการทูตประยุกต์ (Applied Diplomatic Theory) นับเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติหรือพิธีการ ซึ่งมีพลังหนุนหรือผลักดันให้โครงสร้างในส่วนการทูตหรือการเจรจาประสบความสำเร็จสมหวังหรือราบรื่นยิ่งขึ้น หากขาดพิธีการทูตแล้ว พฤติกรรมทางด้านการทูตหรือเจรจาก็จะอ่อนพลังลงจนอาจกลายเป็นความล้มเหลวในที่สุด

พิธีการทูตนั้นมีให้เห็นอยู่เสมอ เช่น เมื่อมีบุคคลสำคัญจากต่างประเทศมาเยี่ยมเยียนหรือเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศของเรา ทางราชการจะจัดส่งบุคคลสำคัญหรือบุคคลที่มีเกียรติของฝ่ายเราไปต้อนรับ รวมถึงการจัดที่พักและอำนวยความสะดวกให้เป็นพิเศษ สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องของพิธีการทูตทั้งสิ้น ซึ่งมีผลให้เกิดความสัมพันธ์แนบแน่น การเจรจาหรือทำความตกลงจะมีโอกาสประสบความสำเร็จง่ายขึ้น

หลักการสำคัญในทฤษฎีพิธีการทูตมี 5 ประการ ได้แก่ การทักทาย (Greeting) การต้อนรับขับสู้ (Reception) การฝากความระลึกถึง (Regarding) การเยี่ยมเยียนหรือเยี่ยมคำนับ (Visiting) และการลobbies (Lobby)

2.2.1 การทักทาย (Greeting)

ตามแนวคิดในทฤษฎีพิธีการทูต การทักทายหมายถึงการแสดงออกถึงความเป็นมิตร เป็นคนรู้จักกัน เป็นพวกเดียวกัน เป็นคนกันเอง เป็นคนมีน้ำใจ เป็นสุภาพชน ซึ่งล้วนแต่เป็นพฤติกรรมที่ดี ผู้ที่ปฏิบัติได้เป็นประจำสม่ำเสมอเต็มไปด้วยมิตรภาพและเป็นผู้ที่ใช้จิตวิญญานมวลชนอย่างมีประสิทธิภาพ การทักทายมีหลักสำคัญคือ ควรแสดงการทักทายก่อน และการทักทายนั้นต้องเป็นมงคล

³ ทฤษฎีพิธีการทูตที่ผู้วิจัยอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นทฤษฎีย่อยของทฤษฎีการทูตประยุกต์ ซึ่งจิตรจำนงค์ สุภาพ (2535) เสนอไว้ในหนังสือ “การพูดระบบการทูต”

2.2.2 การต้อนรับขับสู้ (Reception)

คำว่า ต้อนรับขับสู้ มีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ว่า (สำ) ก. ต้อนรับอย่างแข็งขัน, โบราณใช้ว่า เต็มรับขับสู้ แนวคิดในทฤษฎีพิธีการทูตระบุว่า การต้อนรับขับสู้แม้จะดูเหมือนเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ เป็นที่ทราบและเข้าใจกันโดยทั่วไป แต่หากเพียงต้อนรับตามธรรมเนียมมารยาท ผลที่เกิดจากพฤติกรรมนั้นย่อมเกิดน้อยหรือไม่เกิดเลย การต้อนรับขับสู้ในการปฏิบัติหน้าที่การงานหรือในชีวิตประจำวันเป็นเรื่องธรรมดา ไม่จำเป็นต้องลงทุนลงแรงเท่าใด แต่อาจสร้างความประทับใจได้ในรูปแบบหนึ่ง

2.2.3 การฝากความระลึกถึง (Regarding)

คำว่า ระลึกถึง มีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ว่า ก. คิดถึงหรือนึกถึงเรื่องราวหรือเหตุการณ์ในอดีตได้ เช่น ระลึกถึงความหลัง, รำลึก ก็ว่า. ในทฤษฎีพิธีการทูต(2535: 180) การฝากความระลึกถึงเป็นพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติเพื่อให้ได้ประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ แสดงถึงการยังมีสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกัน มีความเป็นกันเองหรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ การฝากความระลึกถึงเป็นพฤติกรรมที่ง่ายต่อการปฏิบัติและไม่ต้องเสี่ยงต่อการขาดทุนแต่ประการใด มีแต่โอกาสได้กำไรเพียงประการเดียว ยิ่งได้ปฏิบัติต่อบุคคลที่ไม่เป็นมิตรด้วยแล้วยิ่งได้รับผลดีเป็นทวีคูณ บางคนเข้าใจว่าพฤติกรรมเช่นนี้เป็นเพียงมารยาททางการทูตหรือทางการเมืองเท่านั้น จึงทำให้มีการปฏิบัติต่อกันอย่างผิวเผิน ทำให้ขาดความลึกซึ้งและเข้าถึงจิตใจ ซึ่งในความเป็นจริงหากแสดงออกด้วยความจริงใจหรือเจตนาที่ดีจะมีผลต่อจิตใจหรือความรู้สึกอย่างยิ่ง นอกจากนี้คำว่า Regarding ยังหมายถึงการปฏิบัติอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน เช่น การฝากความเคารพ โดยใช้กับผู้อาวุโส บุคคลสำคัญ ผู้บังคับบัญชา หรือผู้มีพระคุณ และการฝากความรัก โดยใช้กับผู้ย่อย มิตรสหาย เพื่อนร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชา

2.2.4 การเยี่ยมเยียนหรือเยี่ยมคำนับ (Visiting)

คำว่า เยี่ยมเยียน มีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ว่า ก. ไปมาหาสู่ถามข่าวคราว ในทฤษฎีพิธีการทูต (2535: 180) การเยี่ยมเยียนมักใช้กับผู้ย่อยหรือผู้เสมอกัน เพื่อสอบถามสารทุกข์สุกดิบต่อกันด้วยความรัก ความเมตตา หรือความปรารถนาดี อีกประการหนึ่งนิยมใช้กับบุคคลทั่วไปในโอกาสเจ็บป่วย หรือประสบเคราะห์กรรมความเดือดร้อน ส่วนการเยี่ยมคำนับ เป็นการแสดงความเคารพ ความจงรักภักดี ความศรัทธาในคุณงามความดี การแสดงความยินดีหรือให้เกียรติตามเทศกาล วัน เวลา และโอกาสอันเหมาะสมตามกรณี ทั้งนี้ การเยี่ยมเยียนหรือการเยี่ยมคำนับเป็นหลักการที่ใช้ได้กับบุคคลทุกระดับ ตั้งแต่ระดับนานาชาติ ไปจนถึงในชีวิตประจำวัน

2.2.5 การล็อบบี้ (Lobby)

ล็อบบี้ มีความหมายภาษาอังกฤษตามพจนานุกรมศัพท์เศรษฐศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา หมายถึง การพยายามโน้มน้าวผู้มีอิทธิพลทางการเมืองให้ช่วยสนับสนุนการกระทำ ความต้องการ หรือแนวทางของฝ่ายตน ภาษาไทยใช้คำว่า ล็อบบี้ ตามความหมายในภาษาอังกฤษ รวมทั้งใช้หมายถึงการโน้มน้าวให้สนับสนุนในเรื่องอื่น ๆ ด้วย การล็อบบี้ในทางการทูตเป็นการ กรุยทาง การปูทาง การหาข้อมูล หรือการหยั่งเสียงหยั่งเชิง โดยพฤติกรรมเหล่านี้จะเริ่มก่อน การเจรจา การประชุม การสัมมนา การทำข้อตกลงกันอย่างจริงจังหรือเป็นทางการ ซึ่งหากได้ ดำเนินการหลังจากที่มีการ “ล็อบบี้” ก่อนแล้ว ย่อมช่วยให้เกิดความง่ายในการดำเนินการเรื่องนั้น ๆ หลายเท่า

3. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสารัตถะและการใช้ภาษาทางการทูต ในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการศึกษาสารัตถะ จะเน้นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสารัตถะในเอกสาร ทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 4-5 2) ด้านการใช้ภาษาทางการทูตจะเน้นงานวิจัยที่ศึกษาการใช้ ภาษาในเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับพระราชสาส์นตั้งแต่สมัยอยุธยาถึง สมัยรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 5 ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สามารถนำมาประยุกต์ เพื่อศึกษากับข้อมูลที่เป็นเอกสารลายลักษณ์ การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้ง 2 ด้าน มีรายละเอียดดังนี้

3.1 ด้านการศึกษาสารัตถะ

สุภาณี พัดทอง (2535) วิจัยเรื่อง “พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว: การศึกษาวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม” เพื่อศึกษาสารัตถะจากเอกสารในสมัย รัชกาลที่ 4-5 และวิเคราะห์ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขา รวมถึง พระราชสาส์นและประกาศในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากหนังสือ พระราชหัตถเลขา สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1-3 จัดพิมพ์โดยองค์การการค้าของครุสภา เมื่อ พ.ศ. 2506 ผลการศึกษาพบว่า พระราชหัตถเลขาสะท้อนสังคมในสมัยนั้นในเรื่องอาณาเขตและลักษณะ ทางภูมิศาสตร์ของพระราชอาณาจักรสยาม การเมือง การปกครอง การนับถือศาสนา เศรษฐกิจ การศึกษา และการประกอบอาชีพ ส่วนในด้านวัฒนธรรมนั้น พระราชหัตถเลขา สะท้อนวิถีชีวิต ของคนไทย ค่านิยม ความเชื่อ จารีตประเพณี ขนบและธรรมเนียมประเพณี กฎหมาย และวัฒนธรรม ทางภาษา ซึ่งวัฒนธรรมทางภาษานี้ยังแสดงให้เห็นถึงพระราชดำริ อันเป็นพระอัจฉริยภาพ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

งานวิจัยของ สุปาณี พัดทอง (2535) จึงเป็นการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นสารัตถะ รวมถึงภาพสะท้อนสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 4-5 รวมถึงสะท้อนพระอัจฉริยภาพ พระปรีชาสามารถ พระราชดำริ และพระอุปนิสัยของพระองค์ผ่านการใช้ภาษาในพระราชหัตถเลขา อีกด้วย

วิไลลักษณ์ แก้วกระจ่าง (2547) วิจัยเรื่อง “การศึกษาสารัตถะในประชุมประกาศ รัชกาลที่ 4” โดยนำประกาศในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวน 343 ฉบับ ที่องค์การ คำของคุรุสภาจัดพิมพ์เผยแพร่ เมื่อ พ.ศ. 2528 มาศึกษาสารัตถะ พระราชทัศนะ และท่วงทำนองในการเขียน ผลการศึกษาสารัตถะปรากฏภาพสะท้อนสังคมจำนวน 14 ด้าน ได้แก่ การปกครอง กลุ่มชนชั้นของคนในสังคม การดำเนินชีวิตของคนในราชสำนัก พฤติกรรมไม่พึงประสงค์ของคนในสังคม สถานภาพของผู้หญิงสามัญชน เศรษฐกิจการพาณิชย์ การต่างประเทศ การประกอบอาชีพของราษฎรสามัญชน ภาษีอากร การคมนาคม การสื่อสาร วิทยาการเทคโนโลยี ขนบธรรมเนียมประเพณี และมหรสพการละเล่น ด้านพระราชทัศนะปรากฏจำนวน 10 เรื่อง ได้แก่ การปกครอง เสรีภาพของบุคคล เศรษฐกิจการพาณิชย์ ศาสนาชาติตะวันตก การปรับปรุงพัฒนาประเทศ การใช้ภาษา ดาราศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี และมหรสพการละเล่น ส่วนด้านท่วงทำนอง การเขียนปรากฏท่วงทำนองการเขียน 7 รูปแบบ ได้แก่ เสียดสีประชดประชัน ดิเตียนต่อว่า บริภาษ เต็ดขาด แสดงอารมณ์ขัน ตัดพ้อน้อยใจ และหวังใย

วาสนา กาญจนะคุหะ (2554) ศึกษาเรื่อง “พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ความสัมพันธ์ด้านสารัตถะคำสอนกับหลักพุทธจริยธรรม” โดยนำพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ พ.ศ. 2425-พ.ศ. 2452 ที่มี การตีพิมพ์เผยแพร่แล้วมาสุมเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง เป็นพระราชหัตถเลขาที่บันทึกด้วย ภาษาไทย และทรงมีไปถึงพระมเหสี พระราชโอรส พระราชธิดา พระบรมวงศานุวงศ์ รวมถึง ข้าราชการสำคัญคนอื่น ๆ จำนวน 200 ฉบับ เพื่อศึกษาลักษณะของสารัตถะและศึกษาความสัมพันธ์ ของสารัตถะกับหลักพุทธจริยธรรม

ผลการศึกษาพบว่า ด้านลักษณะของสารัตถะคำสอนปรากฏ 2 ลักษณะคือ ลักษณะการเสนอสารัตถะคำสอนโดยตรง และลักษณะการเสนอสารัตถะคำสอนโดยอ้อม โดยสามารถจำแนกสารัตถะคำสอนออกเป็น 3 ประการคือ สารัตถะคำสอนเกี่ยวกับสถาบันทางสังคม, สารัตถะคำสอนเกี่ยวกับบทบาทของบุคคลในสังคม และสารัตถะคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ส่วนด้านความสัมพันธ์ระหว่างสารัตถะคำสอนกับหลักพุทธจริยธรรมนั้นพบว่า มีสารัตถะคำสอน บางประการที่มีความสอดคล้องกับหลักพุทธจริยธรรม และบางสารัตถะมีความสัมพันธ์กับ แนวความคิด ทฤษฎี และหลักปรัชญา

เกรียงไกร ฮ่องเฮงเส็ง (2561) ศึกษาเรื่อง “ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง-ดอกไม้
บรรณาการ: จากสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพสู่ภาพตัวแทนอำนาจการปกครอง” โดยสืบค้นรวบรวมข้อมูล
จากเอกสาร หนังสืองานวิจัย บทความวิชาการที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งของไทยและต่างประเทศ รวมทั้ง
สัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านงานวัฒนธรรม เพื่อประมวลให้เห็นถึงประวัติ
ความเป็นมา พัฒนาการ การสื่อความหมายและการเป็นภาพตัวแทนของดอกไม้เงินดอกไม้ทอง
ด้วยแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ผลการศึกษาพบว่า ดอกไม้เงินดอกไม้ทองถูกประกอบสร้างให้กลายเป็นสัญลักษณ์
หรือภาพตัวแทนของความแตกต่างในระดับอำนาจทางการเมืองการปกครองระหว่างรัฐที่มี
ความเข้มแข็งมากกว่ากับรัฐที่ยอมตกอยู่ภายใต้อำนาจ และมีนัยยะสำคัญที่สื่อความหมายจาก
เครื่องสักการบูชาศาสนาวัตฤทางพระพุทธศาสนาเป็นของขวัญเพื่อแสดงความยินดี เป็นสัญลักษณ์
แทนความเจริญงอกงามและการเจริญเติบโต เป็นสื่อกลาง ในการแสดงความขอบคุณหรือแสดงไมตรี
ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และใช้แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างรัฐ ส่งอิทธิพลต่อนาฏศิลป์ภายใน
ราชสำนักรวมทั้งงานวรรณกรรมของไทยด้วย

3.2 ด้านการใช้ภาษาทางการทูต

พิสิทธิ์ กอบบุญ (2542) ศึกษา “ลีลาภาษาในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” โดยนำพระราชหัตถเลขาและพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีการรวบรวมตีพิมพ์แล้ว มาศึกษารูปแบบ เนื้อหา และลักษณะภาษา
ด้านคำ สำนวน ภาพพจน์ การสร้างคำ การใช้ประโยค และการเรียบเรียงข้อความ เพื่อให้เห็นคุณค่า
ในด้านลีลาภาษาและวรรณศิลป์ในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ผลการศึกษาพบว่า ด้านรูปแบบการเขียน พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวมีรูปแบบการเขียน 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบพระราชหัตถเลขาที่เป็นทางการ และรูปแบบ
พระราชหัตถเลขาที่ไม่เป็นทางการ ด้านเนื้อหาพบว่ามีเนื้อหาเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจและเรื่อง
ส่วนพระองค์ ด้านลักษณะภาษาพบการใช้คำแสดงความคิดเห็น คำแสดงความรู้สึก คำแสดงเจตนา
การใช้สำนวนพบแบบเป็นภาษิต และไม่เป็นภาษิต การใช้ภาพพจน์พบการใช้อุปมา อุปไมย และ
อติพจน์ นอกจากนี้พบการสร้างคำโดยการซ้อนคำและการซ้ำคำซึ่งช่วยสื่อความคิด และเป็นการเน้น
ย้ำสารและทำให้ข้อความนั้นสละสลวยโดดเด่น ด้านการใช้ประโยคพบประโยคบอกเล่า ประโยค
คำถาม ประโยคคำสั่ง และประโยคขอร้อง ซึ่งมีเนื้อความที่แจ่มชัดตรงตามจุดมุ่งหมาย และมีลักษณะ
ทางวรรณศิลป์ด้วยการใช้ประโยคซ้ำความและประโยคขนานความ ในการเรียบเรียงข้อความนั้น
พระองค์ทรงเรียบเรียงข้อความอย่างเป็นระเบียบ การลำดับความคิดมีสัมพันธภาพไม่สับสน สื่อความ
ที่สะท้อนทัศนคติ อารมณ์ความรู้สึกของพระองค์อย่างชัดเจน ตรงไปตรงมา ซึ่งเป็นการสื่อสารอย่างมี
ประสิทธิภาพ พระราชหัตถเลขานับเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนทัศนคติของพระบาทสมเด็จพระจอม

เกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ทศนคติด้านการเมืองการปกครอง การต่างประเทศ วิทยาการ ตะวันตก และความเชื่อในด้านต่าง ๆ

งานวิจัยของ พิสิทธิ์ กอบบุญ (2542) เน้นข้อมูลที่พระราชหัตถเลขามากกว่า พระราช-สาส์น โดยศึกษาข้อมูลจากพระราชสาส์นเพียง 18 ฉบับเท่านั้น ยังไม่ครอบคลุมจำนวน พระราชสาส์นทั้งหมด

วัทัญญา เล่ห์กัน (2559) วิจัยเรื่อง “บันทึกรายวันและจดหมายของโกษาปาน: เนื้อหาและกลวิธีทางภาษา” โดยนำเอกสารลายลักษณ์ทั้งหมดของโกษาปานที่เขียนขึ้นในขณะปฏิบัติหน้าที่ด้านการเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างสยามกับฝรั่งเศส จำนวน 5 เรื่อง มาศึกษาวัตถุประสงค์ เนื้อหา ภาพสะท้อนด้านการทูต และกลวิธีทางภาษาที่ทำให้การสื่อสารบรรลุเป้าหมาย ผลการศึกษา พบว่า ด้านวัตถุประสงค์ในการเขียนมี 3 วัตถุประสงค์ ได้แก่ การแจ้งให้ทราบ การโน้มน้าวใจ และการแสดงความรู้สึก ด้านเนื้อหา มี 2 ส่วน คือ การปฏิบัติภารกิจของคณะราชทูตสยาม และข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับประเทศฝรั่งเศส ด้านกลวิธีทางภาษาพบ 9 กลวิธี ได้แก่ การบรรยาย การให้รายละเอียด การเปรียบเทียบ การอ้างอิง การซ้ำ การแทรกบทสนทนา การใช้คำแสดงความรู้สึก การใช้คำแสดงความยกย่องให้เกียรติ และการใช้คำแสดงการขอร้อง

บัณฑิต โคกาปูน (2542) วิจัยเรื่อง “วาทศิลป์ในพระราชสาส์นสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช” โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาลักษณะการใช้วาทศิลป์ในพระราชสาส์นของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งส่งผลต่อความรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ และเพื่อศึกษาสื่อบุคคลที่มีอิทธิพลสำคัญ ต่อการใช้วาทศิลป์ในพระราชสาส์นสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากข้อมูลขั้นต้น คือ จดหมายเหตุ บันทึกความทรงจำ พงศาวดารไทย-ต่างประเทศ จดหมายเหตุบาทหลวง จดหมายเหตุพ่อค้า จดหมายเหตุราชทูตหรือผู้ที่เกี่ยวข้องที่เป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีบทบาทอย่างยิ่งในการกำหนดนโยบายสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พระองค์ทรงใช้วาทศิลป์ในพระราชสาส์นผ่านผู้แทนของพระองค์ในการเชื่อมสัมพันธไมตรี นอกจากบรรดาราชทูต ขุนนางจะเป็นผู้แทนสนองพระบรมราชโองการแล้ว ความสามารถในการใช้วาทศิลป์ของราชทูต ขุนนาง และบาทหลวงฝ่ายไทยยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศ การเมือง การปกครอง ศาสนา และการค้าอีกด้วย

การทบทวนทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระราชสาส์นและแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยดังกล่าวทำให้ทราบว่า มีผู้สนใจศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4-5 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุชนิดต่าง ๆ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังไม่มีการศึกษาเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุชนิดพระราชสาส์นที่มีไปมาระหว่างสยามกับประเทศตะวันตก ซึ่งจัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ ในด้านสารัตถะและการใช้ภาษาทางการทูต

ทั้งหมดมาก่อน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง “การศึกษาสารัตถะและการใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” นอกจากนี้ผู้วิจัยเห็นว่า การจัดกลุ่มเนื้อหาที่ปรากฏในพระราชสาส์นตามแนวการศึกษาสารัตถะเอกสารทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 4-5 และนำทฤษฎีพิธีการทูต (Protocol Theory) มาประยุกต์ใช้ศึกษาการใช้ภาษาในพระราชสาส์นที่แฝงวัตถุประสงค์ในการดำเนินนโยบายทางการทูตอย่างมีศิลปะจะช่วยให้เข้าใจเจตนาและจุดมุ่งหมายการดำเนินวิเทศব্যตต่าง ๆ ในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันสะท้อนพระบรมราโชบาย พระราชดำริ และแนวทางการปฏิรูปประเทศไทยในยุคล่าอาณานิคม

บทที่ 3

ลักษณะภายนอกของเอกสาร

บทนี้เป็นการวิเคราะห์ลักษณะภายนอกของพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวน 75 รายการ ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอผลการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลเบื้องต้นของเอกสาร

2. ลักษณะภายนอกของพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประกอบด้วย 3 ส่วนย่อย ดังต่อไปนี้

2.1 วัสดุที่ใช้บันทึกพระราชสาส์น แบ่งเป็น 3 ส่วนย่อย ได้แก่

2.1.1 ประเภทวัสดุ

2.1.2 ขนาด

2.1.3 เส้นสีอักษรที่ใช้บันทึกข้อมูล

2.2 รูปแบบการบันทึกพระราชสาส์น แบ่งเป็น 3 ส่วนย่อย ได้แก่

2.2.1 ชนิดอักษร และภาษา

2.2.2 ลักษณะลายมือเขียน

2.2.3 การแก้ไขคำหรือข้อความ

2.3 อักษรวิธี แบ่งเป็น 2 ส่วนย่อย ได้แก่

2.3.1 รูปแบบการสะกดคำ

2.3.2 สัญลักษณ์และเครื่องหมายวรรคตอน

1. ข้อมูลเบื้องต้นของเอกสาร

เอกสารหมวดจดหมายเหตุชนิดพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีไปมาระหว่างสยามกับประเทศทางตะวันตก มีพระราชสาส์นและบัญชีเครื่องราชบรรณาการที่ส่งจากสยามไปยังประเทศตะวันตก จำนวน 64 ฉบับ สามารถจำแนกตามประเทศที่ส่งไปมา 8 ประเทศ คือ สาธารณรัฐฝรั่งเศส จำนวน 27 ฉบับ สหราชอาณาจักร จำนวน 16 ฉบับ สาธารณรัฐโปรตุเกส จำนวน 4 ฉบับ ประเทศสหรัฐอเมริกา จำนวน 6 ฉบับ ราชอาณาจักรเดนมาร์ก จำนวน 5 ฉบับ ราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์ จำนวน 4 ฉบับ และสหพันธสาธารณรัฐเยอรมนี จำนวน 2 ฉบับ นอกจากนี้มีพระราชสาส์นที่ส่งจากประเทศตะวันตกมาถึงสยาม จำนวน 11 ฉบับ รวม 4 ประเทศ คือ สาธารณรัฐฝรั่งเศส จำนวน 1 ฉบับ สหราชอาณาจักร จำนวน 5 ฉบับ สาธารณรัฐโปรตุเกส จำนวน 3 ฉบับ สหพันธสาธารณรัฐเยอรมนี จำนวน 1 ฉบับ และสาธารณรัฐออสเตรีย จำนวน 1 ฉบับ

เมื่อนำชื่อเรื่องและสาระสังเขปที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ ได้จัดทำในรูปบัญชีบริการเอกสารโบราณ มาตรวจสอบกับชื่อเรื่องเอกสารดังที่ปรากฏตามป้ายทะเบียน

เอกสาร พบว่าชื่อเรื่องที่ปรากฏตามป้ายทะเบียนเอกสารบางรายการไม่ตรงกับบัญชีบริการเอกสารโบราณ โดยชื่อเรื่องในบัญชีบริการเอกสารโบราณให้ข้อมูลที่ชัดเจน มีการขยายความจากชื่อเรื่องที่ปรากฏตามป้ายทะเบียนเอกสารโบราณ ระบุรายละเอียดของหัวเรื่อง เนื้อหา และคงรายละเอียดสาระสังเขปภายในไว้ได้มากกว่า ในขณะที่ชื่อเรื่องที่ปรากฏตามป้ายทะเบียนเอกสาร เป็นการกำหนดตามเนื้อหาส่วนใหญ่ในเอกสารเป็นหลัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะป้ายทะเบียนเอกสารมีพื้นที่จำกัดทำให้ไม่สามารถระบุรายละเอียดของหัวเรื่อง เนื้อหา และสาระสังเขปได้อย่างครบถ้วน

การนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นของเอกสารหมวดจดหมายเหตุชนิดพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยจะแสดงรายละเอียดเบื้องต้นของเอกสารในรูปแบบตาราง โดยยึดชื่อเรื่องเอกสารดังที่ปรากฏตามป้ายทะเบียนเอกสาร ประกอบด้วย 4 สดมภ์⁴ และจำแนกเป็นตารางพระราชสาส์นที่มีไปมาระหว่างประเทศต่าง ๆ เพื่อให้เห็นทิศทางการเจริญพระราชไมตรีและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศชัดเจนยิ่งขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

สดมภ์ที่ 1 “ลำดับ” หมายถึง ลำดับของเอกสารที่มีไปมาระหว่างประเทศนั้น ๆ เรียงตามศักราช และเลขที่เอกสารจากน้อยไปมาก

สดมภ์ที่ 2 “ศักราช/เลขที่เอกสาร” หมายถึง เลขเรียกเอกสารอย่างย่อ โดยขึ้นต้นด้วยเลขจุลศักราชตามการจำแนกเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ตามด้วยเลขที่เอกสารในกลุ่มศักราชนั้น ๆ เรียงลำดับจากน้อยไปมาก ทั้งนี้ เลขศักราชและเลขที่ของเอกสาร กำหนดโดยเจ้าหน้าที่กลุ่มงานทะเบียนและบริการ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

เอกสารที่ระบุว่า “ไม่ปรากฏศักราช” เป็นเอกสารที่ไม่มีการระบุศักราชไว้อย่างชัดเจน ส่วนเอกสารโบราณที่ระบุว่า “พระราชนิพนธ์” เป็นเอกสารที่มีข้อความหรือลายพระหัตถ์ยืนยันว่าเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก จัดเก็บไว้ต่อจากเอกสาร “ไม่ปรากฏศักราช”

สดมภ์ที่ 3 “ประเภท” หมายถึง ประเภทเอกสารจำแนกตามเนื้อหาของเอกสารที่อยู่รวมกันในหนังสือสมุดไทย เนื่องจากหนังสือสมุดไทย 1 เล่ม อาจมีสาระมากกว่า 1 ประเภทเอกสาร พบทั้งหมด 10 ประเภท ได้แก่ พระราชสาส์น, พระราชสาส์นตอบ, แปลพระราชสาส์น, สำเนาแปลพระราชสาส์น, ร่างพระราชสาส์น, ร่างพระราชสาส์นตอบ, บัญชีเครื่องพระสุพรรณบัฏ, บัญชีสุพรรณบัฏและจารึกพระราชสาส์น, บัญชีเครื่องราชบรรณาการ, บัญชีเครื่องราชบรรณาการและสุพรรณบัฏ ทั้งนี้ ยึดตามชื่อที่ระบุในบัญชีบริการเอกสารโบราณ

⁴ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของ “สดมภ์” ว่า (คณิต) ช่องในแนวตั้งสำหรับกรอรายการต่าง ๆ ในที่นี้ผู้วิจัยกำหนดเป็น 1) ลำดับที่ 2) ศักราช/เลขที่เอกสาร 3) ประเภท และ 4) ชื่อเรื่องตามป้ายทะเบียนเอกสาร

สดมภ์ที่ 4 “ชื่อเรื่องตามป้ายทะเบียนเอกสาร” หมายถึง ชื่อเรื่องเอกสารตามที่ปรากฏในป้ายทะเบียนบนเอกสารต้นฉบับ ชื่อเรื่องเหล่านี้กำหนดตามเนื้อหาส่วนใหญ่ในเอกสารตามเงื่อนไขการลงทะเบียนเอกสารโบราณของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ ทั้งนี้ผู้วิจัยอ้างอิงตามแบบบันทึกข้อมูล ส่วนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นของเอกสารโบราณ

การจำแนกข้อมูลเอกสารแต่ละประเทศ ไม่พบเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ชนิดพระราชสาส์นที่ราชอาณาจักรเดนมาร์ก, ราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์ส่งมายังสยาม และอักษรสาส์นที่ประเทศสหรัฐอเมริกาส่งมายังสยาม รวมทั้งไม่พบเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ชนิดพระราชสาส์นที่สยามส่งไปสาธารณรัฐออสเตรเลีย

ผู้วิจัยจำแนกตารางข้อมูลเบื้องต้นของเอกสารตามประเทศต้นทางที่ส่งเอกสารไปยังประเทศไทยปลายทางที่รับเอกสาร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ตารางบันทึกข้อมูลเบื้องต้นเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุชนิดพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลำดับ	ศักราช/เลขที่เอกสาร	ประเภท	ชื่อเรื่องตามป้ายทะเบียนเอกสาร
สยาม-ฝรั่งเศส			
1	1215/117 (พ.ศ.2396)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงฝรั่งเศส
2	1217/78 (พ.ศ.2398)	ร่างพระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงกรุงฝรั่งเศส
3	1218/57 (พ.ศ.2399)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงพระเจ้านโปเลียน กรุงฝรั่งเศสทำสัญญาทางพระราชไมตรี
4	1218/57ก	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงพระเจ้านโปเลียน กรุงฝรั่งเศสทำสัญญาทางพระราชไมตรี
5	1218/58 (พ.ศ.2399)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงกรุงฝรั่งเศส มอติงจิงมาทำสัญญาทางพระราชไมตรี
6	1218/58ก	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงกรุงฝรั่งเศส มอติงจิงมาทำสัญญาทางพระราชไมตรี

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับ	ศักราช/เลขที่เอกสาร	ประเภท	ชื่อเรื่องตามป้ายทะเบียนเอกสาร
สยาม-ฝรั่งเศส			
7	1218/59	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นถึงกรุงฝรั่งเศส ได้ส่งทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย
8	1218/74	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นถึงกรุงฝรั่งเศส มองตังจี้เข้ามาทำสัญญา
9	1218/75	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงกรุงฝรั่งเศส มองตังจี้เข้ามาทำสัญญา ฯลฯ
10	1218/76	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องตอบรับเครื่องราชบรรณาการ
11	1222/171 (พ.ศ.2403)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงประเทศฝรั่งเศส เรื่องเมืองเขมร และเรื่องบุตรกงสุลฝรั่งเศส
12	1225/139 (พ.ศ.2406)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เรื่องการรับทูตสยาม
13	1225/154	ร่างพระราชสาส์นตอบ	ร่างพระราชสาส์นตอบพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส (นโปเลียนที่3)
14	1228/157 (พ.ศ.2409)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องสัญญาพระราชไมตรีกรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส
15	1228/181	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องประเทศสยามมีพระราชสาส์นถึงกรุงฝรั่งเศส
16	1229/86 (พ.ศ.2410)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องสัญญาค้าขายและภาษีสุรา ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส
17	1229/102	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นไปกรุงฝรั่งเศสตอบรับราชบรรณาการ ฯลฯ
18	ไม่ปรากฏศักราช/ 3	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นถึงฝรั่งเศสว่าด้วยเรื่องเมืองเขมร
19	ไม่ปรากฏศักราช/ 302	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงซังตูปาปาเกรกอรีที่ 16 กล่าวด้วยลัทธิศาสนา

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับ	ศักราช/เลขที่ เอกสาร	ประเภท	ชื่อเรื่องตามป้ายทะเบียนเอกสาร
สยาม-ฝรั่งเศส			
20	ไม่ปรากฏศักราช/ 538	บัญชีเครื่อง ราชบรรณาการ และสุพรรณบัฏ	บัญชีเครื่องราชบรรณาการในทึบ พระราชสาส์น ส่งไปประเทศฝรั่งเศส
21	ไม่ปรากฏศักราช/ 539	บัญชีเครื่อง ราชบรรณาการ และสุพรรณบัฏ	บัญชีเครื่องราชบรรณาการในทึบ พระราชสาส์น ส่งไปถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
22	ไม่ปรากฏศักราช/ 541	บัญชีเครื่อง ราชบรรณาการ และสุพรรณบัฏ	บัญชีเครื่องราชบรรณาการส่งไปถวายพระเจ้ากรุง ฝรั่งเศส ที่ 3
23	ไม่ปรากฏศักราช/ 542	บัญชีเครื่อง ราชบรรณาการ และสุพรรณบัฏ	บัญชีพระสุพรรณบัฏและเครื่อง ราชบรรณาการส่งไปถวายสมเด็จพระเจ้า กรุงฝรั่งเศสที่ 3
24	ไม่ปรากฏศักราช/ 656	บัญชีเครื่อง ราชบรรณาการ และสุพรรณบัฏ	บัญชีลักษณะพระสุพรรณบัฏและ เครื่องราชบรรณาการ
25	พระราชนิพนธ์/ 29	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องตอบรับเครื่องราช อิศริยยศแก่เมืองฝรั่งเศส
26	พระราชนิพนธ์/ 32	พระราชสาส์น	จดหมาย ถึงมองซิเออเลอบารองเดอวูเออแนล เรื่องเข้ามาทำสัญญาพระราชไมตรี ฯลฯ
27	พระราชนิพนธ์/ 34	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องตอบพระราชสาส์นไปเมือง ฝรั่งเศส
ฝรั่งเศส-สยาม			
1	1219/144 (พ.ศ. 2400)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีพระราชสาส์นถึง สยาม

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับ	ศักราช/เลขที่ เอกสาร	ประเภท	ชื่อเรื่องตามป้ายทะเบียนเอกสาร
สยาม-อังกฤษ			
1	1217/38 (พ.ศ. 2398)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องพระราชสาส์นถึงลอนดอนครั้ง เซอร์ยอนโบริงมาทำสัญญา
2	1217/39 (พ.ศ. 2398)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นส่งไปกรุงลอนดอน
3	1217/40	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องส่งพระราชสาส์นเครื่องราช บรรณาการไปกรุงลอนดอน
4	1217/138	สำเนาแปล พระราชสาส์น	สำเนาแปลพระราชสาส์นภาษาอังกฤษของ ร.4 ถึง พระนางควีนวิกตอเรียฯลฯ
5	1219/43 (พ.ศ. 2400)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นถึงพระเจ้ากรุงบริตาเนีย
6	1219/147	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องตอบรับเครื่องราชบรรณาการ
7	1223/198 (พ.ศ. 2404)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นถึงกรุงบริตาเนีย แสดงความเสียใจใน การที่พระราชชนนีสิ้นพระชนม์
8	1223/214	บัญชีเครื่อง ราชบรรณาการ	บัญชีเครื่องราชบรรณาการส่งไปฝรั่งเศส
9	1226/87 (พ.ศ. 2407)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นตั้งพระสยามธูรพาหะเปนกงสุลฝ่าย สยามในกรุงลอนดอน
10	1226/123	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่อง พระราชทานที่สีมาวัด ราชประดิษฐ
11	ไม่ปรากฏศักราช/ 1	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นถึงกรุงลอนดอนครั้งทูตไทยไปฝรั่งเศส
12	ไม่ปรากฏศักราช/ 543	บัญชีสุพรรณบัฏ และจารึก พระราชสาส์น	บัญชีพระสุพรรณบัฏจารึกพระราชสาส์นส่งไปกรุง อังกฤษ

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับ	ศักราช/เลขที่เอกสาร	ประเภท	ชื่อเรื่องตามป้ายทะเบียนเอกสาร
สยาม-อังกฤษ			
13	ไม่ปรากฏศักราช/ 544	บัญชีสุพรรณบัฏ และจารึก พระราชสาส์น	บัญชีพระสุพรรณบัฏจารึกพระราชสาส์นส่งไป กรุงลอนดอน
14	ไม่ปรากฏศักราช/ 545	บัญชีเครื่อง พระสุพรรณบัฏ	บัญชีเครื่องพระสุพรรณบัฏ ฯลฯ ทรงส่งไปถวาย สมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรียกรุงบริตตานี
15	ไม่ปรากฏศักราช/ 546	บัญชีเครื่อง พระสุพรรณบัฏ	บัญชีเครื่องพระสุพรรณบัฏจารึก พระราชสาส์น ส่งไปกรุงลอนดอน
16	พระราชนิพนธ์/ 17	พระราชสาส์น	ประกาศ เรื่องตั้งกงสุลเมืองร่างกุ้ง
อังกฤษ-สยาม			
1	1217/66 (พ.ศ. 2398)	แปล พระราชสาส์น	แปลพระราชสาส์น เรื่องพระราชสาส์น กรุงลอนดอนมีมา ฯ
2	1217/67	แปล พระราชสาส์น	แปลพระราชสาส์น เรื่องพระราชสาส์น กรุงลอนดอนมีมาทำสัญญา
3	1221/101 (พ.ศ. 2402)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นกรุงลอนดอน เรื่องตั้งผู้ดูแลการค้า
4	1226/69 (พ.ศ. 2407)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องพระนางเจ้ากรุงลอนดอนส่ง พระราชสาส์น
5	ไม่ปรากฏศักราช/ 2	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น กรุงบริตตานีส่งเซอร์เบ็ดจอมเบิก มาเปนกงสุลในไทย
สยาม-โปรตุเกส			
1	1220/77 (พ.ศ. 2401)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ผู้ชี้ขาดในการ ปรึกษาทำสัญญา
2	1220/81	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงกรุงโปรตุเกส เรื่องตอบรับพระ ราชสาส์นกรุงโปรตุเกส

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับ	ศักราช/เลขที่เอกสาร	ประเภท	ชื่อเรื่องตามป้ายทะเบียนเอกสาร
สยาม-โปรตุเกส			
3	1228/195 (พ.ศ. 2409)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นตอบมายังท่าน ล. เอ. ตี. ว สลอเวด
4	พระราชนิพนธ์/ 42	พระราชสาส์น	พระราชดำรัส เรื่องการอภิเษกในเมืองเขมร
โปรตุเกส-สยาม			
1	1220/78 (พ.ศ. 2401)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น กรุงโปรตุเกสถึงกรุงสยาม ด้วยการที่จะทำสัญญากัน
2	1220/79	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น กรุงโปรตุเกสถึงกรุงสยาม (ข้อความเหมือนเลขที่ 78)
3	1230/75 (พ.ศ. 2411)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสตั้งกงสุลในสยาม
สยาม-อเมริกา			
1	1218/46 (พ.ศ. 2399)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องพระราชสาส์นส่งไปเมืองอเมริกา
2	1221/100 (พ.ศ. 2402)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องตอบสาส์นอเมริกาแสดงพระราชไมตรีต่อกัน
3	1222/170 (พ.ศ. 2403)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ตอบรับสาส์นประเทศอเมริกา
4	1222/185	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องพระราชสาส์นตอบรับสมุดและสาส์นของอเมริกา
5	ไม่ปรากฏศักราช/ 299	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องส่งเครื่องบรรณาการและช้างไปอเมริกา
6	ไม่ปรากฏศักราช/ 300	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ตอบรับบรรณาการและตอบสาส์นเรื่องสัญญา

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับ	ศักราช/เลขที่ เอกสาร	ประเภท	ชื่อเรื่องตามป้ายทะเบียนเอกสาร
สยาม-เดนมาร์ก			
1	1220/83 (พ.ศ. 2401)	พระราชสาส์น ตอบ	พระราชสาส์น ตอบฝากยอนยาเวอิคเกอร์ราชทูต ถึงกรุงเดนมาร์ก
2	1221/45 (พ.ศ. 2402)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงพระเจ้ากรุงเดนมาร์ก เรื่องทำสัญญาทางพระราชไมตรี
3	1221/46	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงกรุงเดนมาร์ก กับเรื่อง พระราชทานที่ดินบ้านปูน
4	1222/108 (พ.ศ. 2403)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงกรุงเดนมาร์ก เจริญทางพระราช ไมตรี
5	1223/152 (พ.ศ. 2404)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงกรุงเดนมาร์ก ตอบรับสั่ง บรรณาการตอบแทน
สยาม-เยอรมัน			
1	1223/199 (พ.ศ. 2404)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงกรุงปรัสเซีย แสดงความยินดีที่ส่ง ราชทูต ฯลฯ
2	1223/200	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น ถึงกรุงปรัสเซีย แสดงความยินดี มาถึงที่ราชทูตกลับกรุงปรัสเซีย
เยอรมัน-สยาม			
1	1229/1 (พ.ศ. 2410)	พระราชสาส์น	ประกาศเรื่องวิสุคามสีวัตตรีทศเทพและรับ พระราชสาส์นกรุงปรัสเซีย
สยาม-เนเธอร์แลนด์			
1	1225/88 (พ.ศ. 2406)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องตอบรับบรรณาการและรับแขก เมืองกรุงนิเทอแลนด์
2	1225/90	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องตอบรับพระราชสาส์นกรุง นิเทอแลนด์
3	1226/122 (พ.ศ. 2407)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์น เรื่องตอบรับเครื่องบรรณาการเมือง วิลันดา

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับ	ศักราช/เลขที่ เอกสาร	ประเภท	ชื่อเรื่องตามป้ายทะเบียนเอกสาร
สยาม-เนเธอร์แลนด์			
4	1228/195 (พ.ศ. 2409)	พระราชสาส์น	พระราชสาส์นตอบมายังท่าน ล. เอ. ตี. ว สลอมเวด
ออสเตรีย-สยาม			
1	1229/79 (พ.ศ. 2410)	พระราชสาส์น	โปรดฯ ตั้งกรมขุนพิณิตประชานารถ

กรณีที่มีเอกสารมีศักราช ชื่อเรื่อง และเนื้อหาภายในเหมือนหรือใกล้เคียงในลักษณะเป็นเอกสารฉบับร่างที่มีการคัดลอกหรือแก้ไขต่อเนืองกัน เจ้าหน้าที่ทำทะเบียนเอกสารโบราณ จะจัดเป็นเอกสารเลขที่เดียวกัน โดยเติมพยัญชนะ ก ข ค ฯลฯ หรือวงเล็บคำอธิบายต่อท้ายแสดงความเป็นเอกสารชุดเดียวกัน ดังปรากฏในสดมภ์ที่ 2 “ศักราช/เลขที่เอกสาร” คือ

1. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 (พ.ศ.2399) เลขที่ 57 และ 57ก ชื่อเรื่องปรากฏบนป้ายทะเบียนเอกสารเหมือนกันว่า “พระราชสาส์น ถึงพระเจ้าันโปเลยอนกรุงฝรั่งเศส เรื่องทำสัญญาทางพระราชไมตรี”

2. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 (พ.ศ.2399) เลขที่ 58 และ 58ก ชื่อเรื่องปรากฏบนป้ายทะเบียนเอกสารเหมือนกันว่า “พระราชสาส์น ถึงกรุงฝรั่งเศส มองตังจิงมาทำสัญญาทางพระราชไมตรีและนำเครื่องราชบรรณาการมา”

3. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 (พ.ศ.2401) เลขที่ 78 ชื่อเรื่องที่ปรากฏบนป้ายทะเบียนเอกสารระบุว่า “พระราชสาส์นกรุงโปรตุคอลลถึงกรุงสยาม ด้วยการที่จะทำสัญญากัน” และเลขที่79 ชื่อเรื่องที่ปรากฏบนป้ายทะเบียนเอกสารระบุว่า “พระราชสาส์นกรุงโปรตุคอลลถึงกรุงสยาม (ข้อความเหมือนเลขที่ 78)”

ในสดมภ์ที่ 3 มีการระบุชื่อประเภทของเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ โดยใช้คำต่าง ๆ ได้แก่ พระราชสาส์น, ต้นร่างพระราชสาส์น, ร่างพระราชสาส์น แสดงให้เห็นลักษณะการบันทึกในรูปแบบเอกสารฉบับร่างที่มีการคัดลอกหรือแก้ไขต่อเนืองกัน ส่วนสำเนาแปลพระราชสาส์น, แปลพระราชสาส์น และพระราชสาส์นตอบ แสดงให้เห็นถึงขั้นตอนการแปลพระราชสาส์นภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทยซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการรับส่งพระราชสาส์น ในสดมภ์ที่ 4 ที่กำหนดตามเนื้อหาส่วนใหญ่ในเอกสารเป็นหลัก

เมื่อตรวจสอบชื่อเรื่องเอกสารที่ปรากฏตามป้ายทะเบียนเอกสารต้นฉบับ กับข้อมูลชื่อเรื่องและสาระสังเขปในบัญชีบริการเอกสารโบราณ พบว่าชื่อเรื่องที่ปรากฏตามป้ายทะเบียนเอกสารบางรายการให้ข้อมูลที่น้อยกว่าในบัญชีบริการเอกสารโบราณ เนื่องจากป้ายทะเบียนเอกสารมีขนาดจำกัด ทำให้ไม่สามารถระบุรายละเอียดของหัวเรื่อง เนื้อหา และสาระสังเขปได้อย่างครบถ้วน โดยชื่อเรื่องในบัญชีบริการเอกสารโบราณมักมีการขยายความจากชื่อเรื่องที่ปรากฏตามป้ายทะเบียนเอกสารโบราณ ในเรื่องรายละเอียดของวัน เดือน ปี ตลอดจนข้อมูลอื่น ๆ ดังตัวอย่าง

1. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 (พ.ศ.2399) เลขที่ 46 ระบุชื่อเรื่องในบัญชีบริการเอกสารโบราณว่า “พระราชสาส์นส่งไปเมืองอเมริกา ณ วัน ๔^๓ ๗ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก” ซึ่งชื่อเรื่องที่ปรากฏบนป้ายทะเบียนเอกสารระบุว่า “พระราชสาส์น เรื่องพระราชสาส์นส่งไปเมืองอเมริกา”

2. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 (พ.ศ.2399) เลขที่ 58 ระบุชื่อเรื่องในบัญชีบริการเอกสารโบราณว่า “พระราชสาส์นถึงกรุงฝรั่งเศส มองตังจิงมาทำสัญญาทางพระราชไมตรีและนำเครื่องราชบรรณาการ มา ณ วัน ๖^๓ ๑ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก” ซึ่งชื่อเรื่องที่ปรากฏบนป้ายทะเบียนเอกสารระบุว่า “พระราชสาส์นถึงกรุงฝรั่งเศส มองตังจิงมาทำสัญญาทางพระราชไมตรี”

3. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 (พ.ศ.2399) เลขที่ 74 ระบุชื่อเรื่องในบัญชีบริการเอกสารโบราณว่า “พระราชสาส์นถึงกรุงฝรั่งเศสมองตังจิงเข้ามาทำสัญญาพระราชไมตรี ๓ ๘ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก” ซึ่งชื่อเรื่องที่ปรากฏบนป้ายทะเบียนเอกสารระบุว่า “พระราชสาส์นถึงกรุงฝรั่งเศส มองตังจิงเข้ามาทำสัญญา”

4. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 (พ.ศ.2401) เลขที่ 77 ระบุชื่อเรื่องในบัญชีบริการเอกสารโบราณว่า “พระราชสาส์น เรื่องแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ผู้ชี้ขาดในการปรึกษาทำสัญญาทางพระราชไมตรี มีไปยังกรุงโปรตุเกอล สั ณ วัน ๗^๓ ๒ ค่ำ” ซึ่งชื่อเรื่องที่ปรากฏบนป้ายทะเบียนเอกสารระบุว่า “พระราชสาส์น เรื่องแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ผู้ชี้ขาดในการปรึกษาทำสัญญา”

2. ลักษณะภายนอกของพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผลการวิเคราะห์ลักษณะภายนอกของพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากแนวคิด Archive Diplomatics ของ Luciana Duranti (อรุณี อดตนาถวงษ์, 2549) สามารถจำแนกลักษณะภายนอกของเอกสารได้เป็น 3 ส่วนย่อย ได้แก่ วัสดุที่ใช้บันทึกพระราชสาส์น รูปแบบการบันทึกพระราชสาส์น และอักขรวิธี

2.1 วัสดุที่ใช้บันทึกพระราชสาส์น

พระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาเป็นเอกสารตัวเขียนประเภทหนังสือสมุดไทย มีลักษณะเป็นร่างหนังสือราชการที่ส่งออกคล้ายการ

ทำสำเนาหนังสือคู่มือฉบับเพื่อดำเนินงานในลำดับต่อไป โดยวัสดุที่ใช้รองรับร่างพระราชสาส์นสมัยรัชกาลที่ 4 มีพัฒนาการจากสมัยรัชกาลที่ 3 อย่างเด่นชัด กล่าวคือ นอกจากการบันทึกร่างพระราชสาส์นลงบนสมุดถือเฝ้าแบบเปิดจากด้านล่างขึ้นด้านบน ยังเริ่มมีการบันทึกลงบนสมุดถือเฝ้าแบบเปิดจากด้านขวาไปด้านซ้ายด้วย ซึ่งเป็นไปตามอิทธิพลของหนังสืออย่างฝรั่ง และธรรมเนียมการเข้าเฝ้าที่เปลี่ยนรูปแบบจากการหมอบคลานเป็นการยืนเข้าเฝ้าอย่างธรรมเนียมตะวันตก วัสดุที่ใช้บันทึกพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถพิจารณาเป็น 3 ส่วนย่อย ได้แก่ ประเภทของวัสดุ ขนาด และเส้นสีที่ใช้บันทึกข้อมูล

2.1.1 ประเภทของวัสดุ

วัสดุรองรับพระราชสาส์นเรียกอีกชื่อว่า “สมุดถือเฝ้า” แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ สมุดถือเฝ้าชนิดเปิดไปข้างหน้าหรือจากด้านล่างขึ้นด้านบน มีลักษณะเหมือนหนังสือสมุดไทยทั่วไป เป็นสมุดรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า พับกลับไปมาโดยเปิดไปข้างหน้าหรือจากด้านล่างขึ้นด้านบน จำนวน 43 รายการ และสมุดถือเฝ้าชนิดเปิดจากขวาไปซ้าย เป็นสมุดรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า พับกลับไปมา เปิดจากด้านขวาไปซ้ายเหมือนอย่างหนังสือในปัจจุบัน จำนวน 32 รายการ

สมุดถือเฝ้าทั้ง 2 ประเภท มีการบันทึกข้อความได้ทั้งสองด้าน โดยเขียนได้เส้นบรรทัด ชนิดเปิดจากด้านล่างขึ้นด้านบนส่วนใหญ่จะบันทึกหน้าละ 3-4 บรรทัด และชนิดเปิดจากขวาไปซ้ายจะบันทึกหน้าละ 10-15 บรรทัด เอกสารเล่มที่มีการบันทึกข้อความหน้าปลาย (ด้านที่ 2) อาจเป็นการบันทึกเนื้อความต่อเนื่องจากหน้าต้น (ด้านที่ 1) หรือเป็นการบันทึกข้อความเดียวกันแต่มีการแก้ไขคำหรือข้อความไว้คนละหน้า

2.1.2 ขนาด

สมุดถือเฝ้าที่ใช้บันทึกพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชนิดเปิดไปข้างหน้าหรือจากด้านล่างขึ้นด้านบน มีขนาดโดยเฉลี่ย กว้าง 10-12 เซนติเมตร ยาว 30-36 เซนติเมตร และชนิดเปิดจากขวาไปซ้าย มีขนาดโดยเฉลี่ย กว้าง 19-21 เซนติเมตร ยาว 26-29 เซนติเมตร

2.1.3 เส้นสีอักษรที่ใช้บันทึกข้อมูล

เส้นสีอักษรที่ใช้บันทึกลงบนร่างพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มี 2 ชนิดคือ เส้นดินสอ และเส้นหรรดล โดยเส้นดินสอซึ่งเป็นเส้นสีขาวที่ได้มาจากหินดินสอ มีเนื้อละเอียดและแข็ง ใช้บันทึกทั้งข้อความหลักและข้อความที่มีการแก้ไขต่อเติมของพระราชสาส์นทุกฉบับ ส่วนเส้นหรรดล (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, ม.ป.ป.) เป็นเส้นสีเหลือง ได้มาจากส่วนผสมของหรรดล ซึ่งเป็นแร่นำมาผสมกับรงซึ่งเป็นยางไม้ชนิดหนึ่งมีสีเหลือง ส่วนใหญ่ มักใช้เส้นหรรดลเขียนชื่อเรื่องที่หน้าปกพระราชสาส์นเพื่อป้องกันการลบเลือนและการขาดหาย พบการบันทึกพระราชสาส์นบางฉบับด้วยเส้นหรรดลทั้งฉบับด้วยลายมือบรรจง ที่อาจมีการแก้ไข

ต่อเติมข้อความเล็กน้อยหรืออาจไม่พบการแก้ไขเลย ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าฉบับที่คัดขึ้นด้วยเส้นทรดล ทั้งฉบับ น่าจะเป็นเอกสารฉบับหลวงที่คัดไว้เป็นสำเนาฉบับ พร้อมนำไปจารีกลงบนพระสุพรรณบัฏ เพื่อพระราชทานไปยังประมุขต่างประเทศต่อไป

2.2 รูปแบบการบันทึกพระราชสาส์น

พระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจัดเป็นร่างหนังสือราชการ บันทึกด้วยลายมือที่ต่างกัน คือลายมือหวัด บรรจง หรือหวัดแกมบรรจงตามทักษะหรือลายมือของอาลักษณ์ การบันทึกข้อความอยู่ในรูปการคัดสำเนาเรื่องต่อกันจนจบเรื่องราวนั้น ๆ เพื่อเป็นต้นร่างของหนังสือที่ส่งออกไปหรือเพื่อจัดเก็บเป็นหลักฐานอ้างอิงการปฏิบัติงาน

การวิเคราะห์รูปแบบการเขียนพระราชสาส์น ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ชนิดอักษรและภาษาไปพร้อมกัน จากนั้นจึงวิเคราะห์ลักษณะลายมือเขียน การแก้ไขคำหรือข้อความ ตามลำดับ

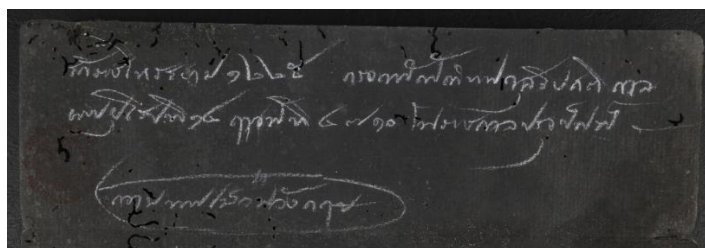
2.2.1 ชนิดอักษร และภาษา

ชนิดอักษรและภาษาในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพบทั้งอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ และอักษรโรมัน อักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ใช้บันทึกข้อความในพระราชสาส์นเป็นภาษาไทยและคำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศ ทั้งพระราชสาส์นภาษาไทยที่ร่างขึ้น เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรงตรวจสอบและแก้ไขก่อนนำไปจารีกลงในสุพรรณบัฏ เพื่อพระราชทานไปยังประมุขต่างประเทศต่อไป และพระราชสาส์นที่แปลจากภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทย ส่วนอักษรโรมันจะใช้บันทึกข้อความที่เป็นภาษาอังกฤษบางช่วง โดยคัดลอกจากพระราชสาส์นที่ประมุขต่างประเทศส่งมายังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อแปลเป็นภาษาไทย

2.2.2 ลักษณะลายมือเขียน

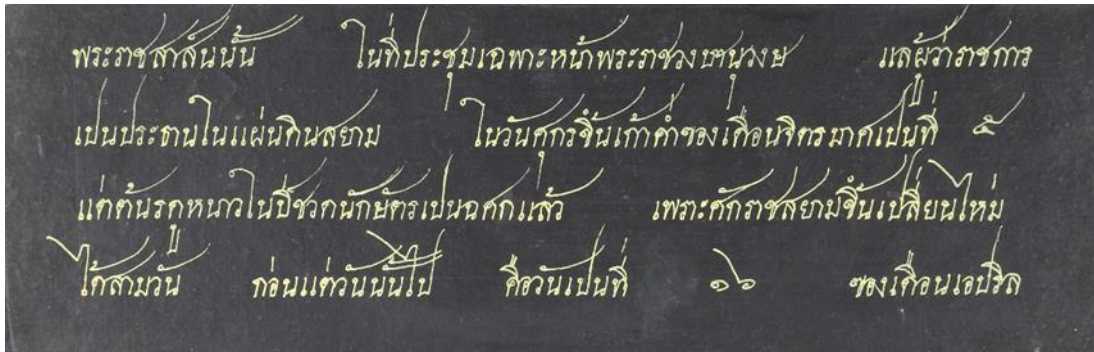
ลักษณะลายมือเขียนที่พบในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

2.2.2.1 ลายมือหวัด เป็นการเขียนที่เน้นความรวดเร็ว หางท้ายเส้นอักษรตัววัดและเส้นระหว่างอักษรเชื่อมติดกันตามลายมือของอาลักษณ์ จึงทำให้อ่านยากกว่าการเขียนด้วยลายมือบรรจง พบทั่วไปในร่างพระราชสาส์นที่ปรากฏหลักฐานการแก้ไข ดังตัวอย่าง

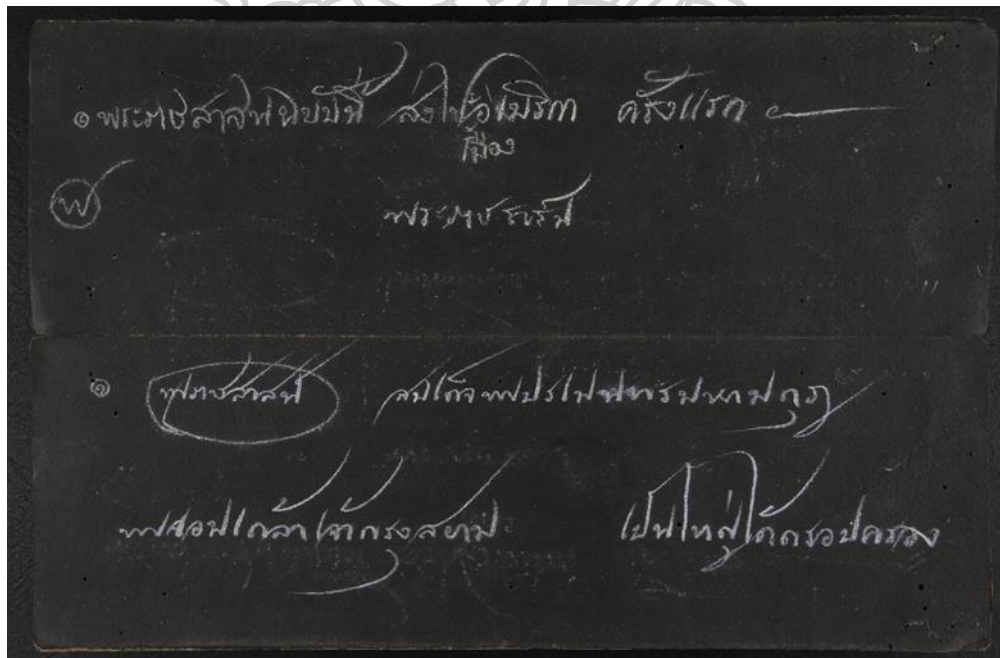
ภาพที่ 1 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1225 เลขที่ 154

2.2.2.2 ลายมือบรรจง เป็นการเขียนที่เน้นความเป็นระเบียบ มีแบบแผน ชัดเจน ขนาดตัวอักษรและช่องไฟมีระยะห่างเท่ากันทำให้ดูเรียบร้อยและอ่านง่าย ตัวอักษรมีหัวแยกพยัญชนะและสระออกจากกันอย่างชัดเจน แต่อาจมีการเขียนเส้นอักษรเชื่อมกันในคำที่ออกเสียงพยัญชนะต้นควบ รวมถึงการเขียนสระต่อจากเส้นพยัญชนะ พบในพระราชสาส์นซึ่งมีลักษณะเป็นเอกสารฉบับหลวง ที่คัดลอกไว้เป็นสำเนาฉบับ ดั่งตัวอย่าง

ภาพที่ 2 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 พระราชนิพนธ์ เลขที่ 29

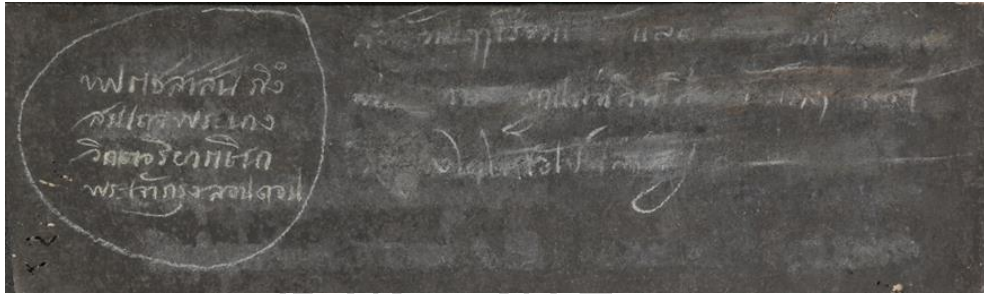
2.2.2.3 ลายมือหวัดแกมบรรจง เป็นการเขียนคล้ายลายมือหวัดคือเน้นความรวดเร็ว แต่ยังคงความเป็นระเบียบ สวยงาม และอ่านง่ายอย่างลายมือบรรจง ดั่งตัวอย่าง

ภาพที่ 3 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46

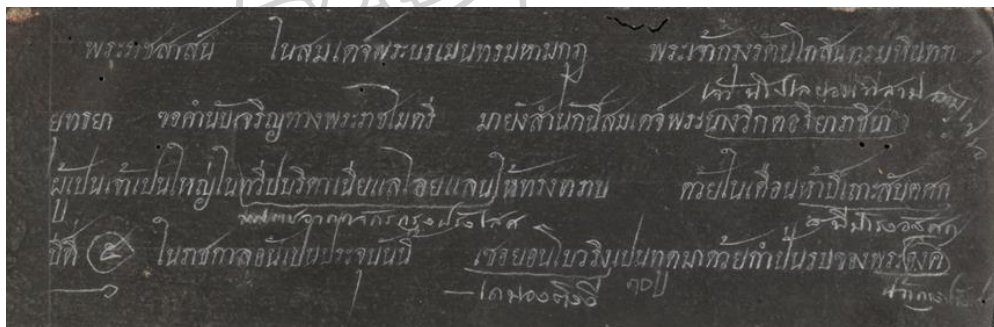
2.2.3 การแก้ไขคำหรือข้อความ

การแก้ไขคำหรือข้อความที่ผิดในพระราชสาส์นทำโดยวิธีลบให้เลือนหรือวิธีการ ตกแทรกวงกา การลบให้เลือนเป็นการทำให้ตัวอักษรหรือข้อความที่ไม่ต้องการลบเลือนไป ส่วนการ ตกแทรกวงกา เป็นการแก้ไขคำหรือข้อความด้วยวิธีขีดเส้น หรือวงล้อมรอบข้อความแสดงตำแหน่ง ที่ต้องการแก้ แล้วเขียนแทรกเพื่อเพิ่มเติมคำหรือข้อความที่ตกล่นไป ดังตัวอย่าง

ภาพที่ 4 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 40

ภาพพระราชสาส์น เรื่องส่งพระราชสาส์นเครื่องราชบรรณาการไปกรุงลอนดอน แสดงการแก้ไขข้อความด้วยวิธีลบให้ตัวอักษรเลือน

ภาพที่ 5 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1218 เลขที่ 75

ภาพพระราชสาส์นข้างต้น แสดงการแก้ไขข้อความด้วยวิธีขีดเส้น หรือวงล้อมรอบ ข้อความแสดงตำแหน่งที่ต้องการแก้ แล้วเขียนเพิ่มเติมคำหรือข้อความที่ตกล่นไป

2.3 อักษรวิธี

อักษรวิธีที่ปรากฏในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีทั้ง ส่วนที่คล้ายคลึงและแตกต่างจากอักษรวิธีปัจจุบัน กล่าวคือ อักษรที่ใช้เป็นอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ มีรูปอักษรและวิธีการเขียนแบบเดียวกันกับอักษรไทยปัจจุบัน ส่วนที่แตกต่าง คือ มีการวางตำแหน่ง พยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ รวมถึงการสะกดคำแตกต่างจากการเขียนแบบปัจจุบันบ้าง การขึ้นต้น เนื้อความไม่มีการย่อหน้า แต่จะใช้สัญลักษณ์หรือเครื่องหมายช่วยแบ่งข้อความเพื่อความเป็นระเบียบ และสวยงาม แบ่งเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่

2.3.1 รูปแบบการสะกดคำ

รูปแบบการสะกดคำในพระราชสาส์นทุกฉบับที่ใช้เป็นข้อมูลในการวิจัย ส่วนใหญ่เป็นวิธีการสะกดคำสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการวางตำแหน่งของพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์แตกต่างจากไปจากปัจจุบันเล็กน้อย เนื่องจากในสมัยนั้นยังไม่มีพจนานุกรมบัญญัติคำศัพท์เป็นมาตรฐานวิธีการสะกดคำจึงยังไม่ตายตัว โดยพบรูปแบบการสะกดคำที่แตกต่างจากปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

2.3.1.1 รูปร่างบางตัวปรากฏการเขียนเส้นอักษรเชื่อมต่อกัน เพื่อให้เขียนได้อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง

พร

พญา

ฟ้า

2.3.1.2 สระที่ตามหลังพยัญชนะจะเขียนเส้นเชื่อมต่อกัน

หมาย

ซางตุสปาปา

เฝ้า

2.3.1.3 คำบางคำมีการใช้รูปสระ ใ-ย ในขณะที่ปัจจุบันใช้รูป ัย

โชคไชย

สงไสย

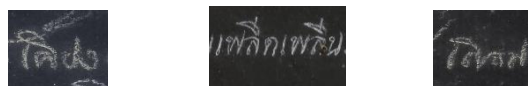
พระทัย

(โชคชัย)

(สงสัย)

(พระทัย)

2.3.1.4 มีการใช้รูปสระ ใ-ย แทนที่กันได้

เคียง

เพล็ดเพลื่น

เดือน

(เคียง)

(เพล็ดเพลื่น)

(เดือน)

2.3.1.5 มีการใช้อักษรนำ คือ ห นำ ย และ อ นำ ย ที่แตกต่างจากปัจจุบัน

เอี้ยอย่าง
(เอียงอย่าง)

หย่าง
(อย่าง)

น่องหยิง
(น่องหญิง)

2.3.1.6 พยัญชนะตัวหนึ่งทำหน้าที่ทั้งพยัญชนะสะกดของพยางค์แรก และพยัญชนะต้นของพยางค์หลัง รวมทั้งมีการเขียนรูปสระ 2 รูปกับพยัญชนะต้นรูปเดียวกัน

ปรนินบัติ
(ปรนินบัติ)

สัญญา
(สัญญา)

2.3.1.7 มีการใช้รูป - (ไม้ไตคู่) ในคำว่า "กั" เป็นหลัก ส่วนคำอื่น ๆ ที่ประสมด้วยสระ -ะ ลตรูป จะใช้รูป - (ทัณฑฆาต) บนตำแหน่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของคำ

กั
(กั)

เสรจ้
(เสรจ้)

สมเดจ้
(สมเดจ้)

สำเรท้
(สำเรจ้)

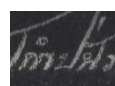
2.3.1.8 การวางสระบน และวรรณยุกต์มักค่อนข้างไปตำแหน่งเหนือสระข้าง หรือพยัญชนะข้างเคียงซึ่งคลาดเคลื่อนไปจากปัจจุบัน

ด้วย
(ด้วย)

อัน
(อัน)

กำปนี้
(กำปนี้)

2.3.1.9 พบพยัญชนะที่มีรูปต่างกัน แต่มีเสียงเหมือนกัน สะกดแทนกัน เช่น ในคำว่า “เณาะ” พยัญชนะ ฅ มีเสียงเหมือน ฆ ปัจจุบันสะกดว่า “เณาะ”

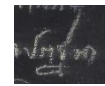
ของ
(ของ)

เณาะ
(เณาะ)

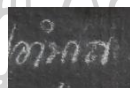

ศาสนา
(ศาสนา)

ปรารุณา
(ปรารุณา)

2.3.1.10 ไม่เคร่งครัดการใช้รูปพยัญชนะสะกดตามรูปพยัญชนะสะกดของภาษาเดิม แต่จะใช้รูปพยัญชนะสะกดที่มีเสียงเหมือนกันในปัจจุบัน

อำนาจ
(อำนาจ)

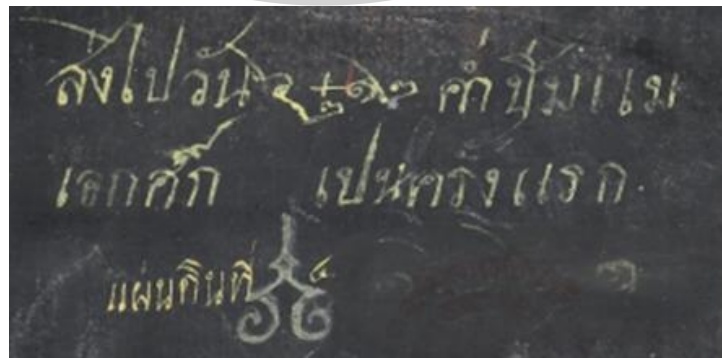

ประติศฐาน
(ประติษฐาน)

2.3.2 สัญลักษณ์และเครื่องหมายวรรคตอน

การใช้สัญลักษณ์และเครื่องหมายวรรคตอนในการเขียนพระราชสาส์น มีดังต่อไปนี้

2.3.2.1 สัญลักษณ์รูป เป็นสัญลักษณ์รูปพระมหามงกุฎใช้แทนคำว่า “เจ้าฟ้ามงกุฎ” หรือ “คิงส์มงกุฎ” ซึ่งเป็นพระนามเดิมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

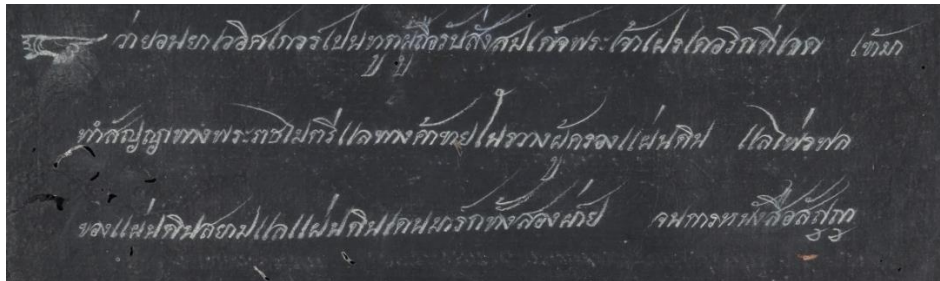
ภาพที่ 6 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1221 เลขที่ 45 (หน้าปก)

2.3.2.2 สัญลักษณ์รูป

เป็นสัญลักษณ์รูปมือชี้นิ้ว แสดงการขึ้นต้น

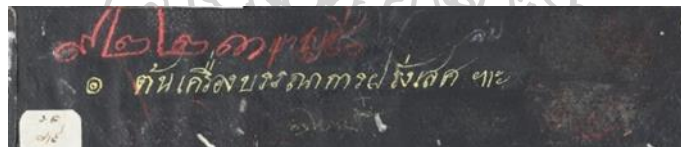
ข้อความหรือใช้แทนการขึ้นย่อหน้าในพระราชสาส์น

ภาพที่ 7 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 83

2.3.2.3 เครื่องหมายฟองมัน หรือตาไก่ “๑” ใช้เป็นเครื่องหมายขึ้นต้นหัวข้อ

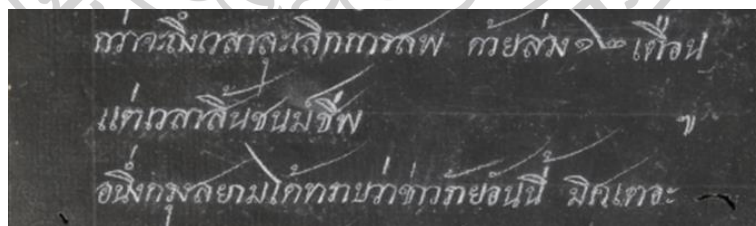
เรื่องขึ้นต้นข้อความ รวมถึงขึ้นต้นชื่อเรื่องที่น่าปากเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ

ภาพที่ 8 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 538

2.3.2.4 เครื่องหมายละสุด นิยมใช้รูปสระ “ะ” รูปอังกั้นเดี่ยวหรือไปยาล

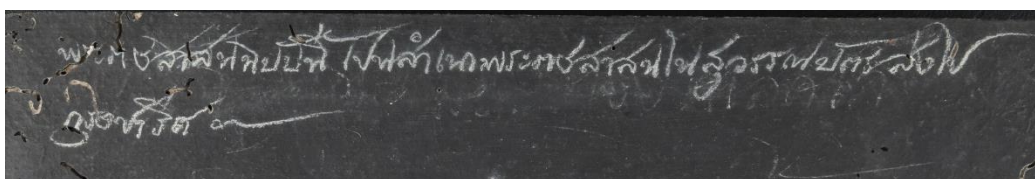
น้อย “ฯ” และรูปอังกั้นคู่ “๓” โดยจะเขียนไว้สุดบรรทัดด้านขวา ในบรรทัดที่มีข้อความยาวไม่ถึงสุดบรรทัด หรือเขียนไว้ท้ายข้อความแสดงการสิ้นสุดใจความในย่อหน้าหนึ่ง

ภาพที่ 9 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1228 เลขที่ 195

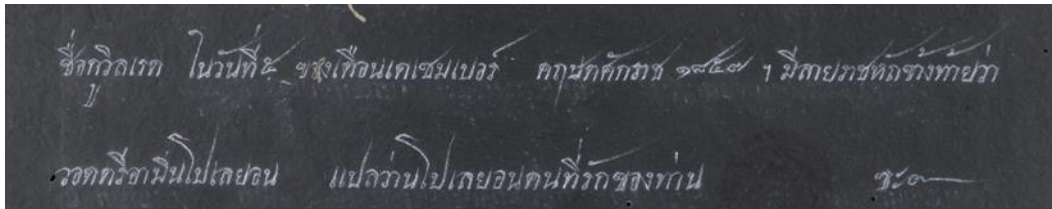
2.3.2.5 เครื่องหมายโคมุตร “๐” ใช้เป็นเครื่องหมายสิ้นสุดข้อความ หรือ

จบเรื่องในพระราชสาส์น

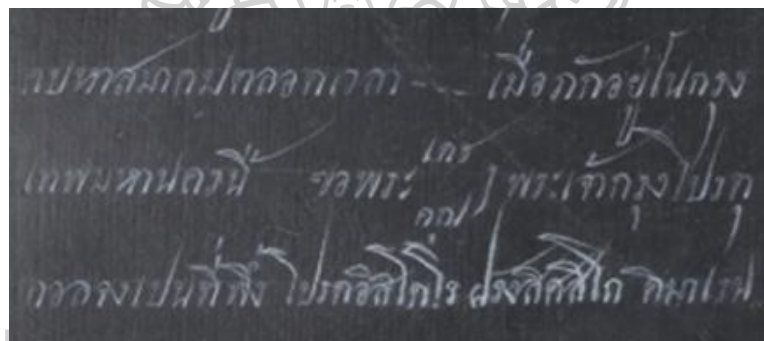
ภาพที่ 10 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57ก

2.3.2.6 เครื่องหมายอังกัณวิสรรชนีย์โคมูตร “๓๐๓” ใช้เป็นเครื่องหมาย
จบปริบูรณ์ พบตอนท้ายสุดของพระราชสาส์น

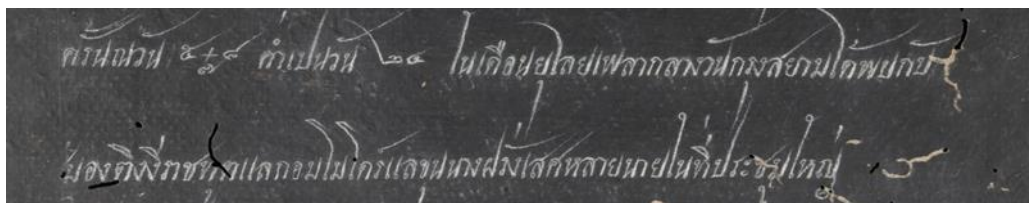
ภาพที่ 11 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 144

2.3.2.7 เครื่องหมายปีกกา “๖” ใช้ในการเขียนรายการเครื่องราชบรรณาการ
ชื่อคนเป็นหมู่คณะ จำนวนนับ รวมถึงใช้พ่วงคำที่อยู่คนละบรรทัดเข้าด้วยกัน เพื่อแสดงว่าเป็นกลุ่ม
เดียวกัน ทำให้ไม่ต้องเขียนแม่คำซ้ำ เช่น ขอพระ ^{เดช} _{คุณ}] อ่านว่า “พระเดชพระคุณ” ซึ่งรูปแบบ
การเขียนนี้ทำให้ไม่ต้องเขียนคำว่า “พระ” ซ้ำ

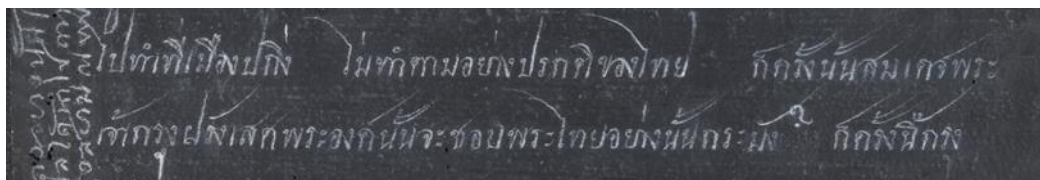
ภาพที่ 12 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 81

2.3.2.8 เครื่องหมายตินครหรือตินกา “+” ใช้ในการเขียนวันเดือนปี
แบบไทยโบราณ โดยจะเขียนร่วมกับเลขไทย มีคำว่า “วันที่” และ “ค่ำ” ประกอบ เพื่อบอกข้างขึ้น
ข้างแรม เดือน ปีนักษัตร์ และปีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชสมบัติประกอบ
พบทั้งที่หน้าปกหนังสือสมุดไทย และตอนท้ายของพระราชสาส์น

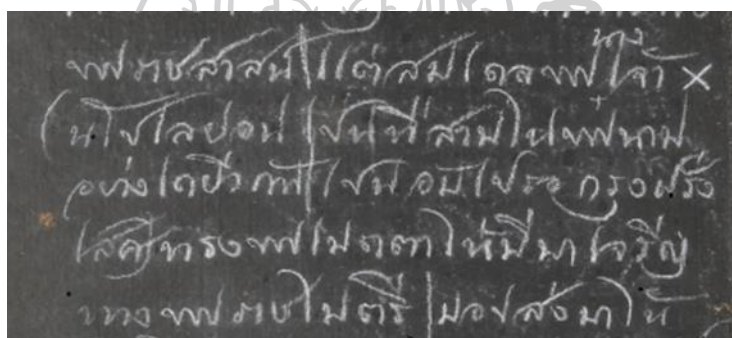
ภาพที่ 13 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57ก

2.3.2.9 เครื่องหมายปริศนีย์ “?” ใช้ต่อท้ายประโยคที่มีลักษณะเป็นประโยคคำถาม โดยเครื่องหมายปริศนีย์ที่พบในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีลักษณะคล้ายขอรูปตัว “s” และวางในตำแหน่งบนก่อนไปทางขวาสุดของคำสุดท้ายในประโยคคำถาม

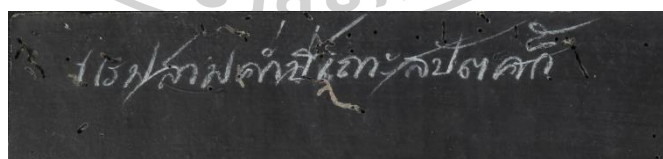
ภาพที่ 14 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 139

2.3.2.10 เครื่องหมายรูป “|” ใช้ขีดคั่นข้อความที่เขียนติดกันเพื่อให้เว้นวรรคคำ

ภาพที่ 15 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1226 เลขที่ 69

2.3.2.11 เครื่องหมาย “พนมศก” เป็นการเขียนตัวเลขไทยบนคำว่า “ศก” เพื่อใช้ระบุปีที่พระมหากษัตริย์ทรงครองราชย์ ในรัชสมัยนั้น ๆ

ภาพที่ 16 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 66

จากการศึกษาลักษณะภายนอกของพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีชื่อเรียกตามการใช้งานว่าร่างพระราชสาส์น พบว่า ด้านข้อมูลเบื้องต้นของเอกสารมีพระราชสาส์นและบัญชีเครื่องราชบรรณาการที่ส่งจากสยามไปยังประเทศตะวันตก จำนวน 64 ฉบับ และที่ส่งจากประเทศตะวันตกมาถึงสยาม จำนวน 11 ฉบับ โดยชื่อเรื่องที่ปรากฏในบัญชีบริการเอกสารโบราณมีการขยายความและให้รายละเอียดมากกว่าชื่อเรื่องที่ปรากฏตามป้ายทะเบียนเอกสาร

โบราณ ด้านวัสดุที่ใช้บันทึกพระราชสาส์น เป็นเอกสารตัวเขียนประเภทหนังสือสมุดไทย มีลักษณะเป็นร่างหนังสือราชการที่ส่งออกไปเจริญสัมพันธไมตรีแล้ว คล้ายการทำสำเนาหนังสือคู่มือฉบับเพื่อดำเนินงานในลำดับต่อไป เรียกชื่อตามการใช้งานว่า “สมุดถือเฝ้า” แบ่งออกเป็น สมุดถือเฝ้าชนิดเปิดไปข้างหน้าหรือจากด้านล่างขึ้นด้านบน และสมุดถือเฝ้าชนิดเปิดจากขวาไปซ้าย เขียนตัวอักษรด้วยเส้นดินสอและเส้นทรดาล พบการบันทึกทั้งอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ภาษาไทย และอักษรโรมันภาษาอังกฤษ ด้วยลายมือหวัด ลายมือบรรจง และลายมือหวัดแกมบรรจง ปรากฏหลักฐานการแก้ไขคำหรือข้อความด้วยวิธีการลบให้เลือนและตกรกวางกา อักษรวิธีในพระราชสาส์นใช้รูปอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ มีวิธีการเขียนสะกดคำคล้ายคลึงกับปัจจุบัน แต่มีการวางตำแหน่งพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ และการสะกดคำแตกต่างจากการเขียนแบบปัจจุบันบ้าง การขึ้นต้นเนื้อความไม่มีการย่อหน้า แต่จะใช้สัญลักษณ์หรือเครื่องหมายโบราณในการแบ่งข้อความเพื่อความ เป็นระเบียบและสวยงาม

บทที่ 4

สารัตถะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการวิเคราะห์สารัตถะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ผู้วิจัยศึกษาจาก “ร่างพระราชสาส์น” ซึ่งเป็นข้อความที่ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณประเภทหนังสือสมุดไทย ด้วยเหตุที่เป็นเอกสารฉบับร่าง จึงปรากฏข้อความทั้งที่อยู่ในพระราชสาส์นสุพรรณบัฏสำเนาพระราชสาส์น และบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการสำหรับส่งไปยังประเทศต่าง ๆ และข้อความที่อยู่นอกพระราชสาส์น ในบทนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์สารัตถะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแบ่งประเด็นในการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 คือ สารัตถะที่พบเฉพาะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับร่าง และส่วนที่ 2 คือ สารัตถะที่พบในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับที่ส่งไปยังประเทศต่าง ๆ ซึ่งจำแนกออกเป็น 4 ส่วนย่อย ได้แก่ กระบวนการจัดทำพระราชสาส์น, ระเบียบพิธีการทูต, เครื่องมงคลราชบรรณาการ และสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ

1. สารัตถะที่พบเฉพาะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับร่าง

หนังสือราชการ หมายถึง เอกสารที่เป็นหลักฐานการปฏิบัติราชการ มีความสำคัญและสัมพันธ์กับบ้านเมืองทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างผู้มีหน้าที่ทำราชการ และเป็นเครื่องมือการบริหารราชการแผ่นดินของผู้ปกครองตามยุคสมัย (กองบรรณสารและห้องสมุด สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงการต่างประเทศ, 2556: 1) พระราชสาส์นที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาเป็นเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ประเภทหนังสือสมุดไทย มีชื่อเรียกตามลักษณะการใช้งานว่า “ร่างพระราชสาส์น” ใช้บันทึกร่างพระราชสาส์นคล้ายกับการทำสำเนาหนังสือคูฉบับก่อนนำไปจารึกลงบนพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและสำเนาพระราชสาส์นเพื่อพระราชทานไปยังประมุขต่างประเทศ จึงจัดเป็นเอกสารจดหมายเหตุที่สะท้อนการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรูปแบบหนึ่ง

ร่างพระราชสาส์นที่ศึกษาบางฉบับมีลักษณะพิเศษ คือ มีการเขียนข้อความที่อยู่นอกเหนือจากพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและสำเนาพระราชสาส์น โดยข้อความเพิ่มเติมเหล่านี้ อาจปรากฏอยู่ทั้งส่วนต้น ส่วนเนื้อหา หรือส่วนท้ายของร่างพระราชสาส์น ข้อความเพิ่มเติมที่ปรากฏอยู่ตอนต้นของร่างพระราชสาส์น มักปรากฏอยู่ที่ปกและบานแพนงของหนังสือสมุดไทย และเป็นเพียงข้อความสั้น ๆ เช่น

“ (ปก)

๕๒๙

ต้นร่างพระราชสาส์น

ไปฝรั่งเศส ครึ่งพระ

ปีมโรงอัฐศก ๑๒๑๘

แผ่นดินที่ ๔ ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 76)

“ (ปก)

เขามี่มา แผ่นดินที่ ๔

๑ พระราชสาสนฝรั่งเสศทรงแปลเป็นคำไทย ๗๕๐

วันที่ ๕ เดือนเดเซมเบอร์ คฤศต์ ๑๘๗๕ ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 144)

ข้อความที่ขีดเส้นใต้ของปกพระราชสาส์น 2 ตัวอย่างข้างต้น ปรากฏเฉพาะในร่างพระราชสาส์น ตัวอย่าง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 76 ระบุว่า เป็นต้นร่างพระราชสาส์นที่จัดเตรียมเพื่อพระราชทานไปยังประมุขประเทศฝรั่งเศส ส่วนตัวอย่าง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 144 ระบุว่าเป็นร่างพระราชสาส์นฉบับแปลจากภาษาฝรั่งเศสที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลเป็นภาษาไทย

นอกจากนี้ร่างพระราชสาส์นอาจมีข้อความ เช่น สำเนา, สำเนาแปลพระราชสาส์น, แปลพระราชสาส์น พระราชสาส์นตอบ หรือฉบับนี้จะลงสุพรรณบัฏ แสดงให้เห็นถึงกระบวนการจัดทำพระราชสาส์น ที่แสดงความเป็นเอกสารฉบับร่างได้ชัดเจนประการหนึ่ง เช่น ปกและบานแพนง ใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 58 ปรากฏข้อความ “ฉบับนี้จะลงสุพรรณบัฏ” “ไม่เอา ข้ากัณ” “สำเนาพระราชสาส์นซึ่งจารึกลงไปใแผ่นดินพระสุพรรณบัฏ” “ถ้าลงแผ่นดินทองไม่ต้องใส่ว่าสำเนา” “อย่างนี้เขียนลงกระดาศกรอบทองเป็นสำเนาไปกับแผ่นดินทอง” และในภาพที่ 17-18 ปรากฏข้อความ “ฉบับนี้จะลงสุพรรณบัฏ” “เขียนใส่กระดาศเติมคำว่า (สำเนา) พระราชสาส์นเข้าด้วย แต่ในแผ่นดินทองไม่ต้องใส่ เอาตามเดิมในนี้” แสดงให้เห็นลักษณะการบันทึกรูปแบบเอกสารฉบับร่างที่มีการคัดลอกหรือแก้ไขต่อเนื่อกัน ก่อนจะได้ข้อความสมบูรณ์เพื่อจารึกลงบนพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและสำเนาพระราชสาส์น แล้วนำไปพระราชทานไปยังประมุขต่างประเทศ

“ (ปก)

แผ่นดินที่ ๔

๑ พระราชสาส์น ส่งไปฝรั่งเศส ฯ ฉบับนี้จะลงสุพรรณบัฏ ๗๕๐
 วัน ๒๖ ๑๐ คำปืมโรงนักษัตร์อัฐคัก ไม่เอา ซ้ำกัน
 ๕

(บานแพนง)

สำเนาพระราชสาส์น

อย่างนี้เขียน

ซึ่งจารึกไปในแผ่นดินพระสุพรรณบัฏ

ลงกระดาศกรอบ

ทองเป็นสำเนา

ว่า พระราชสาส์น

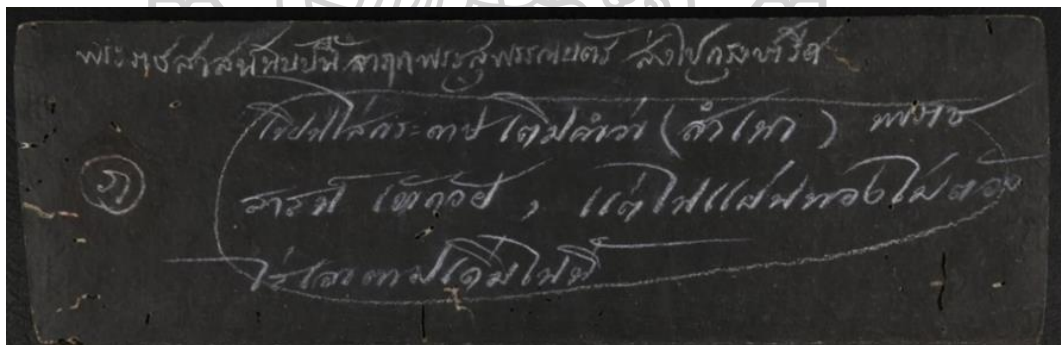
ไปกับแผ่นดินทอง

ถ้าลงแผ่นดินทองไม่ต้องใส่ว่า สำเนา ให้เขียนว่าพระราชสาส์นทีเดียว ..”

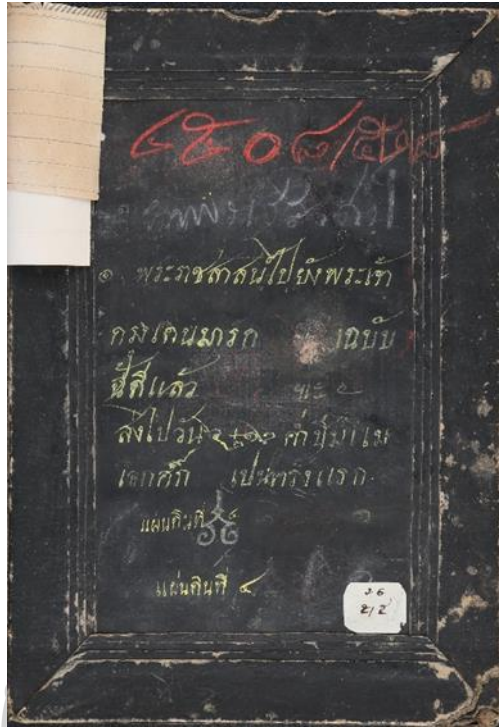
(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 58)

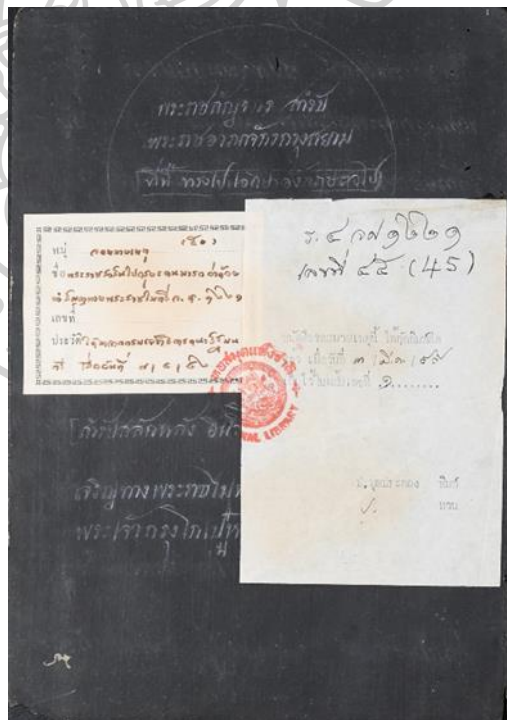
ภาพที่ 17 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 58ก

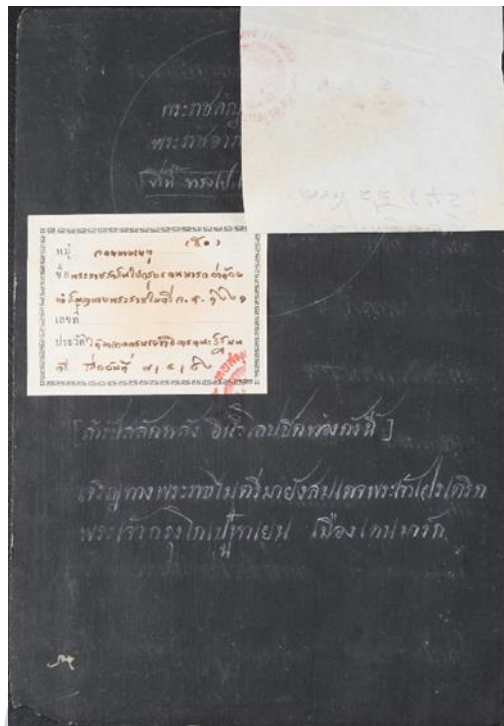
ภาพที่ 18 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 58ก

ภาพที่ 19 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 เลขที่ 45

ภาพที่ 20 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 เลขที่ 45

ภาพที่ 21 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 เลขที่ 45

ภาพที่ 19 แสดงข้อความที่น่าจะปรากฏเฉพาะที่หน้าปกของพระราชสาส์นฉบับร่าง มีข้อความระบุว่า “ฉบับนี้ดีแล้ว ๓๕๐๓” ซึ่งน่าจะแสดงให้เห็นถึงการตรวจสอบว่าร่างพระราชสาส์นที่จะส่งไปยังพระเจ้ากรุงเดนมาร์กฉบับนี้ สามารถนำไปคัดลอกลงในพระราชสาส์นฉบับจริงได้ ส่วนสัญลักษณ์รูปมงกุฎ ใช้แทนการเขียนพระนามพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ค่อนข้างยาว ภาพที่ 20 และ 21 ที่บ้านแพนง บริเวณร่างพระราชลัญจกรระบุว่า “ที่นี่ทรงเป็นอักษรอังกฤษต่อไป” และ “สำหรับสลักหลัง อินวิโลบปิดทองดังนี้” แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระอักษรเป็นภาษาอังกฤษ โดยเขียนสลักหลังกล่องใส่พระราชสาส์นปิดทอง (envelope) ด้วยข้อความต่อท้ายวงเล็บที่ว่า “เจริญทางพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเจ้าเฟรเดริก พระเจ้ากรุงโคเปนหาเยน เมืองเดนมาร์ก”

ข้อความในร่างพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น ในเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1226 เลขที่ 122 ยังแสดงให้เห็นว่า ผู้ตรวจร่างพระราชสาส์นสามารถสอดแทรกความเห็นเรื่องต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระบวนการจัดทำพระราชสาส์น ตั้งแต่การประทับตราไอยราพตสำหรับพระราชสาส์นที่จะส่งไปยังต่างประเทศ ให้ขึ้นอยู่กับความสำคัญของประเทศนั้น ๆ ถ้าเป็นประเทศสำคัญหรือประเทศใหญ่ให้ประทับตราไอยราพตใหญ่ (ดูภาพที่ 22) ส่วนประเทศที่สำคายน้อยลงมา การแต่งตั้งกงสุล การแต่งตั้งเจ้าประเทศราชให้ประทับตราไอยราพตน้อย ความเห็นนี้น่าจะใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในการประทับตราพระราช-

สาส์นฉบับต่อไปในรัชสมัยของพระองค์ นอกจากนี้ยังแสดงกระบวนการจัดทำสำเนาพระราชสาส์นว่า จะต้องเขียนลงในกระดาษขอเงินขอทองก่อนประทับตราไอยราพต รวมทั้งการจำหน่ายสำเนาพระราชสาส์นที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษและภาษาอื่น ๆ ต้องใช้ข้อความว่า “*True Translation in English*” หรือระบุภาษาที่ใช้เขียน ข้อความที่ว่า “อย่าให้ต้องสั่ง” และ “อย่าให้ต้องเตือนอีกแล้วอีกแล้ว” แสดงให้เห็นว่าผู้สั่งการน่าจะสื่อสารให้ผู้ปฏิบัติกรทำ และควรปรากฏเฉพาะในพระราชสาส์นฉบับร่างเท่านั้น ดังตัวอย่าง

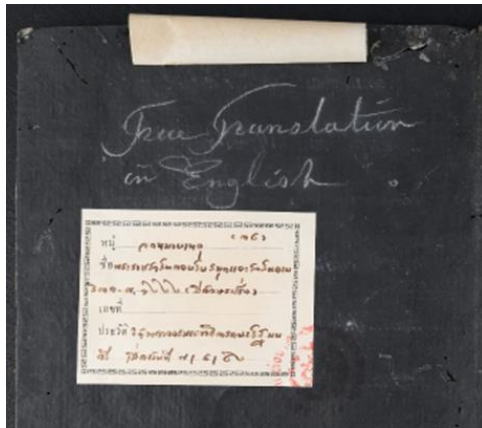
“...พระราชสาส์นไปต่างประเทศใหญ่ก็ดี หนังสือสัญญาที่ดี ประทับพระไอยราพตใหญ่ พระครุฑพาว์ ประจำนิภพระราชสาส์นแลประจำเข็กร้อยๆ หนังสือสัญญาแลพระราชสาส์นไปประเทศน้อย แลตราตั้งกงสุล แลตั้งเจ้าประเทศราช แลหัวเมืองสำคัญ ประทับตราพระไอยราพตน้อย มิใช่ใหญ่ แต่หนังสือที่จะลงตราไอยราพตแล้ว กระดาษขอเงินขอทองทุก(ที่)อย่าให้ต้องสั่ง บรรดาที่มีหนังสือไทยเป็นพื้น หนังสืออังกฤษเป็นหนังสือภาษาอื่น ต้องจำหน่ายว่า *True Translation in English* แลอะไร ๆ ตามภาษาหนังสือนั้น แลมีวงที่ตราว่า L.S. ทุกฉบับ อย่าให้ต้องเตือนอีกแล้วอีกแล้ว...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุการณ์ที่ 4 จ.ศ. 1226 เลขที่ 122)

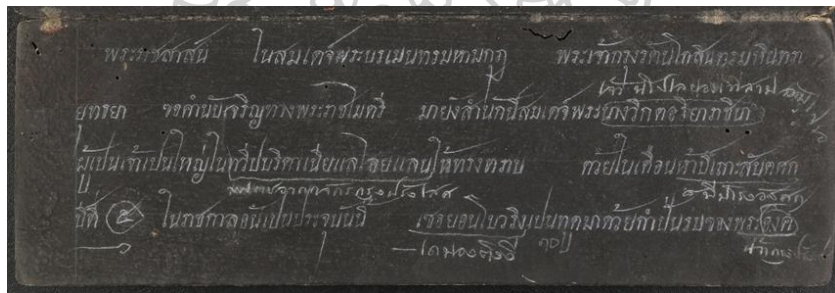
ภาพที่ 22 ตราไอยราพตใหญ่ ปรากฏในพระราชสาส์นคำหับที่พระราชทานไปยังประมุขอเมริกา⁵

⁵ ภาพจากเว็บไซต์ <https://th.usembassy.gov/our-relationship/greatandgoodfriends/>

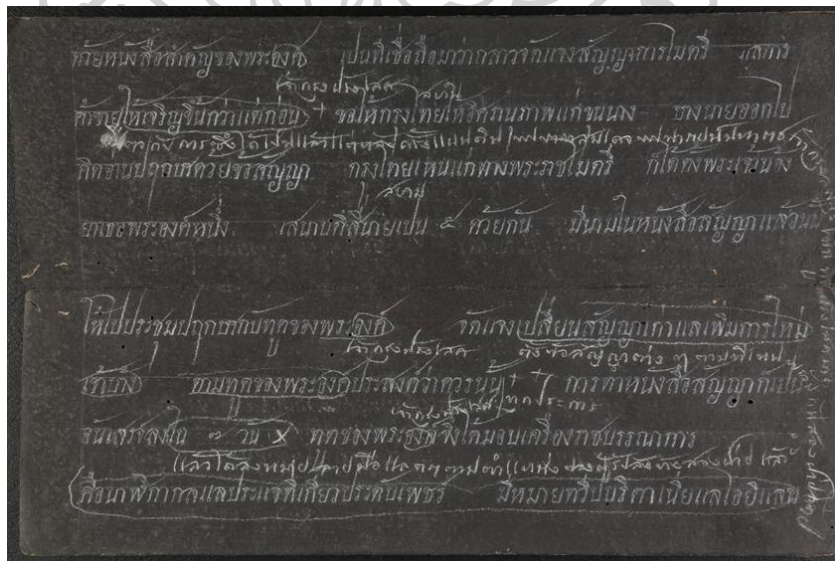

ภาพที่ 23 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1222 เลขที่ 185

อนึ่ง ร่างพระราชสาส์นบางฉบับปรากฏข้อความซึ่งสันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรวจสอบและแก้ไขร่างพระราชสาส์นอย่างละเอียดด้วยพระองค์เอง ดังภาพตัวอย่าง

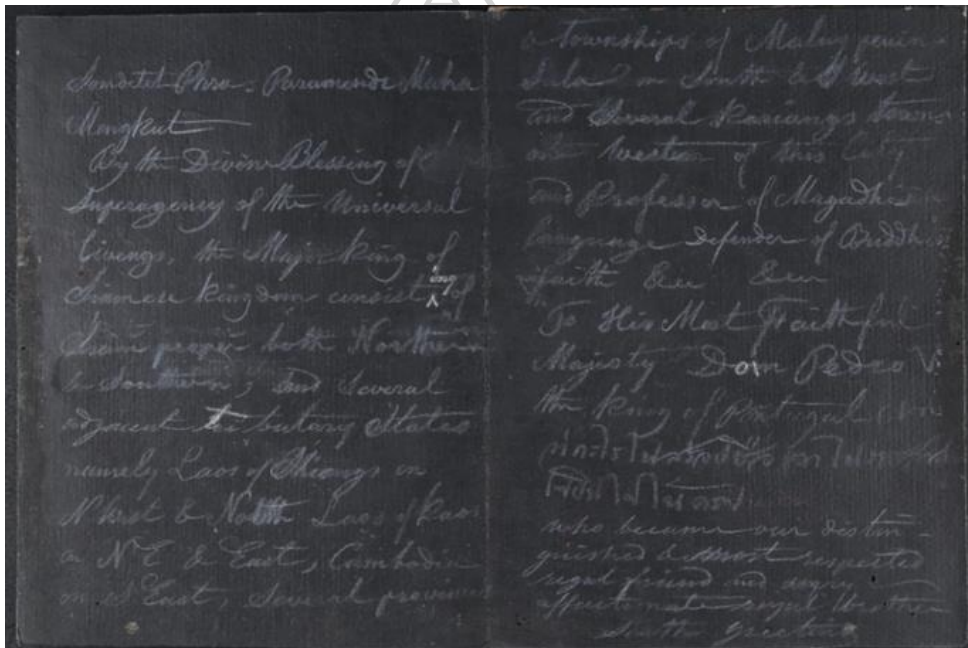
ภาพที่ 24 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 75

ภาพที่ 25 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 75

ภาพที่ 24 และ 25 มีทั้งข้อความตัวบรรจงลายมือของอาลักษณ์ และร่องรอยการแก้ไขด้วยลายมือหวัดซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นลายพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการแก้ไขเนื้อหาในพระราชสาส์นจากข้อความที่เขียนถึงประมุขของอังกฤษเป็นประมุขของฝรั่งเศส เพื่อส่งพระราชสาส์นที่ใช้เค้าโครงข้อความเดียวกัน แต่เปลี่ยนผู้รับพระราชสาส์น เช่น แก้ไขพระนาม “สมเด็จพระนางวิกตอเรียราชินีนา” เป็น “สมเด็จพระเจ้าโนโปลยอนที่สาม อัมเปรอ” รวมถึงแก้ไขรายละเอียดเกี่ยวกับระยะเวลาการเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ

ส่วนพระราชสาส์นฉบับแปลนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว น่าจะทรงแปลและเขียนเป็นภาษาอังกฤษด้วยพระองค์เอง ดังภาพตัวอย่างต่อไปนี้

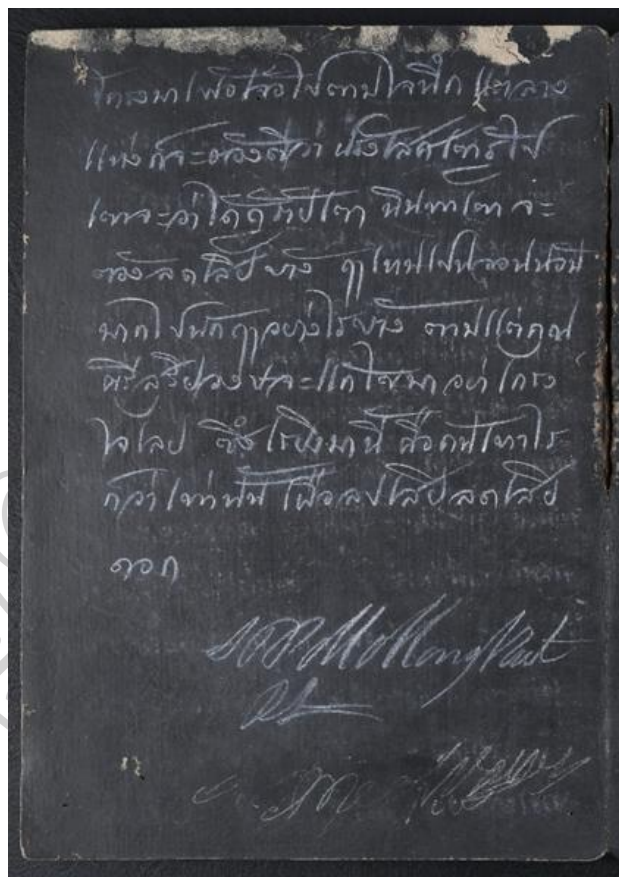

ภาพที่ 26 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุการณ์ที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 81

ตัวอย่างภาพที่ 26 แสดงให้เห็นว่า ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานพระราชสาส์นไปยังประมุขของโปรตุเกสนั้น พระองค์ทรงแปลเป็นภาษาอังกฤษด้วยพระองค์เอง ทั้งนี้ข้อมูลจากพระราชสาส์นพบว่า ภาษาอังกฤษเป็นภาษาหนึ่งที่พระองค์เข้าพระทัยอย่างแตกฉาน จากภาพตัวอย่าง ข้อความในหน้าซ้าย บรรทัดที่ 1 ว่า “Somdet Phra Paramendr Maha Mongkut..” แสดงพระนามของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ส่งพระราชสาส์น อันเป็นรายละเอียดสำคัญในส่วนต้น ส่วนข้อความในหน้าขวา บรรทัดที่ 8 ว่า “To His Most Faithful Majesty Don Pedro V, The King of Protugal เขาว่ากระไรในสร้อยชื่อเขาในราชสาส์น เขียนไปให้ครบ..” แสดงพระนามของประมุขแห่งโปรตุเกส คือ พระเจ้า Don Pedro ที่ 5 โดยมีข้อความภาษาไทยกำกับเพื่อให้อาลักษณ์เขียนพระนามเต็มรวมถึงขอบเขตพระราชอำนาจของ

ประมุขแห่งโปรตุเกสให้สมบูร์ณ ข้อความภาษาอังกฤษดังกล่าวทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นพระอัจฉริยภาพทางภาษาต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการสื่อสารและแสดงความเป็นอารยะของประมุขในฐานะผู้นำแห่งสยาม

ข้อความที่พบเฉพาะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับร่างอื่น ๆ นอกเหนือจากตัวอย่างข้างต้น มีดังเช่น พระราชหัตถเลขาสั้น ๆ ถึงบุคคลอื่นเพื่อขอความเห็นและพระปรมาภิไธย (ภาพที่ 27) การคำนวณระบบปฏิทินดาราศาสตร์ (ภาพที่ 28) รายชื่อคณะทูตหรือผู้แทนทางการทูต (ภาพที่ 29) ดังตัวอย่าง

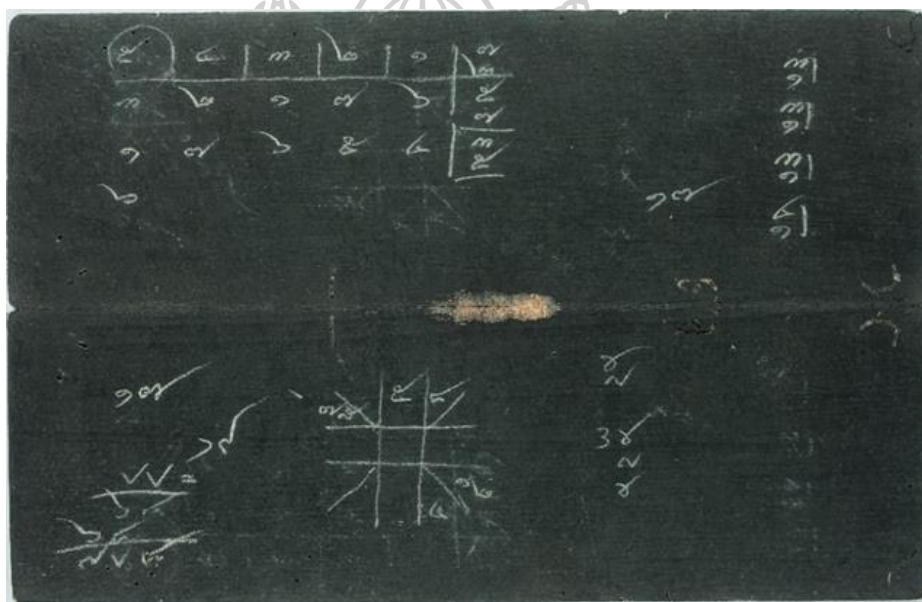

ภาพที่ 27 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 147

ตัวอย่างในภาพที่ 27 ข้างต้นนี้ เป็นข้อความที่ปรากฏในร่างพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานไปยังประมุขแห่งอังกฤษเพื่อตอบรับเรื่องมงคลราชบรรณาการ โดยข้อความข้างต้นปรากฏหลังการลงวันเดือนปีในส่วนท้ายของพระราชสาส์น คัดถ่ายถอดได้ว่า

“..ใครจะมาเพื่อเจ้าไปตามใจนึก แต่ช่างแห่งก็จะต้องตีว่าฝรั่งเศสเขารู้ไป เขาจะว่าได้ที่ร้าย เขา นินทา เขาจะต้องลดเสียบ้าง หรือเห็นเป็น (อนน)อันมากไปนักหรืออย่างไรบ้าง ตามแต่คุณศรีสุรียวงษจะแก้ไขมาอย่าเกรงใจเลย ซึ่งเรียงมานี้คือ(ค)นเท่าไรก็ว่าเท่านั้น เพื่อลบเสียลดเสียดอก..”

ข้อความดังกล่าว เป็นข้อความส่วนพระองค์ที่มีพระราชประสงค์จะสื่อสารกับเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุรียวงษ์ (ช่วง บุนนาค)⁶ แสดงให้เห็นบทบาทของเสนาบดีคนดังกล่าว ในฐานะที่ปรึกษาของพระองค์ในการช่วยตรวจสอบแก้ไขข้อความในพระราชสาส์นบางส่วน ข้อความด้านล่างมีการลงพระปรมาภิไธยกำกับเพื่อระบุตัวตนผู้บันทึก “SPPM Mongkut Rex Siamensium”⁷ ย่อมาจาก Somdet Phra Poramenthra Maha Mongkut King of the Siamese ซึ่งเป็นพระนามย่อของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

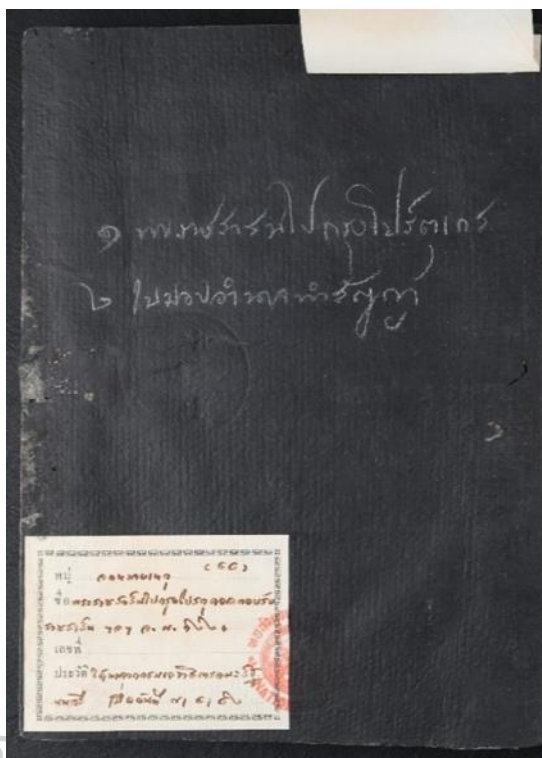
ภาพที่ 28 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 144

ภาพที่ 28 ข้างต้น ปรากฏต่อจากวันเดือนปีในส่วนท้ายของพระราชสาส์นที่จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ประมุขแห่งฝรั่งเศสส่งมาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาพนี้แสดงการแบ่งจักรราศีตามโหราศาสตร์ ซึ่งเป็นการคำนวณวันเดือนปีที่ปรากฏในพระราชสาส์นตามระบบปฏิทินแบบสุริยคติ กลับเป็นวันเดือนปีในระบบจันทรคติที่ใช้ในสยามขณะนั้น อันแสดงความรู้ด้านโหราศาสตร์และระบบปฏิทิน กล่าวคือ วันเดือนปีในส่วนท้ายของพระราชสาส์นของฝรั่งเศสที่ระบุว่า “พระราชสาส์นนี้ได้ให้ในพระราชอาราธนาของเราทั้งหลาย ชื่อคูวิลเรต ในวันที่ ๕ ของ

⁶ บรรดาศักดิ์ในขณะนั้น

⁷ ย่ออย่างละติน

เดือนเดเซมเบอร์ คฤศตศักราช ๑๘๕๗..” ตรงกับวันที่ 5 ธันวาคม ค.ศ.1857 (พ.ศ.2400) หรือ วันแรม 4 ค่ำ เดือน 1 ปีมะเส็ง นพศกในระบบจันทรคติ⁸ ตามที่ระบุในพระราชสาส์นนั้น⁹

ภาพที่ 29 เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุนครราชสีมา 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 81

ตัวอย่างพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานไปยังประมุขของโปรตุเกสในภาพที่ 29 บันทึกลงบนสมุดถือเฝ้าชนิดเปิดจากขวาไปซ้าย ระบุข้อความบนบานแพนกว่า “๑ พระราชสาส์นไปกรุงโปรตุเกส ๒ ใบมอบอำนาจทำสัญญา” แสดงให้เห็นว่าการเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศครั้งนี้ “ใบมอบอำนาจทำสัญญา” ที่แสดงรายนามผู้รับมอบอำนาจเต็มในการเจรจาและลงนามทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศ ส่งไปพร้อมกับพระราชสาส์นด้วย

⁸ ข้อมูลจากเว็บไซต์ <https://www.myhora.com/ปฏิทิน/ปฏิทิน-ธันวาคม-พ.ศ.2400.aspx>

⁹ ดวงอาทิตย์ (แทนด้วยเลข ๑) อันเป็นดาวฤกษ์ประจำตำแหน่งอยู่ในช่องราศีธนูพอดิ และ ล (ลัคนา) ประจำตำแหน่งราศีมิถุน ห่างจากธนู 6 ช่อง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าสอดคล้องกับตัวเลข ๑๗ ที่ปรากฏบนหน้าสมุดไทยทั้งด้านบนและด้านล่าง คาดว่าน่าจะหมายถึงเวลา (17.00น.) หากลองใส่สัญลักษณ์ ล (ลัคนา) แสดงเวลาที่เกิดเหตุการณ์แล้ว จะตรงกับช่องตำแหน่งราศีมิถุนพอดิ (เริ่มต้นที่ตำแหน่งราศีธนู เลข ๑ โดยเริ่มนับเป็น 6.00 นาฬิกา นับคร่าว ๆ เพิ่มขึ้นช่องละ 2 ชั่วโมง) เลข ๑ และ ล ซึ่งแทนเลข ๑๗ จะตรงตามจักรราศีโหราศาสตร์พอดิ

ซึ่งพระราชสาส์นสุพรรณบัฏหรือสำเนาพระราชสาส์น ไม่น่าจะปรากฏข้อความที่ระบุว่ามีการแนบเอกสารอื่น ๆ มาพร้อมกันลงไปด้วย

2. สารัตถะที่พบในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับที่ส่งไปยังประเทศต่าง ๆ

เนื้อหาในส่วนนี้เป็นการจัดกลุ่มและวิเคราะห์สารัตถะที่อยู่ในร่างพระราชสาส์น เพื่อคัดลอกเป็นพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและสำเนาพระราชสาส์น แบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ส่วนย่อย ได้แก่ กระบวนการจัดทำพระราชสาส์น, ระเบียบพิธีการทูต, เครื่องมงคลราชบรรณาการ และสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ

กระบวนการจัดทำพระราชสาส์น

การดำเนินวิเทโศบายทางการทูตกับประเทศตะวันตก เป็นพระราชกรณียกิจสำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพยายามนำพระราชอาณาจักรสยามให้มีอารยะมากกว่าแต่ก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสายตาของชาวตะวันตก มีการแลกเปลี่ยนราชทูตเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับหลายประเทศ ตลอดจนลงนามในสนธิสัญญาทางการค้าขายกับประเทศตะวันตก การดำเนินวิเทโศบายทางการทูตเช่นนี้ จัดเป็นกระบวนการทางการทูตระหว่างมิตรประเทศ กล่าวคือเป็นการเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศอย่างเป็นขั้นตอน โดยใช้พระราชสาส์นเป็นสื่อกลางที่สะท้อนเจตนารมณ์ทางการเมืองและข้อตกลงต่าง ๆ อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ประเทศที่มีการแลกเปลี่ยนราชทูตเจริญสัมพันธไมตรีจึงนับเป็น “มิตรประเทศ” ของสยาม เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุนั้นที่ 4 ชนิดพระราชสาส์นที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนั้น พบพระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีไปมากับประเทศทางตะวันตกถึง 8 ประเทศ โดยแบ่งเขตการปกครองในปัจจุบัน ได้แก่ ราชอาณาจักรเดนมาร์ก, ประเทศสหรัฐอเมริกา, ราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์, สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี, สหราชอาณาจักร, สาธารณรัฐโปรตุเกส, สาธารณรัฐออสเตรีย และสาธารณรัฐฝรั่งเศส

จากการศึกษาเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุนั้นที่ 4 ชนิดพระราชสาส์นซึ่งเป็นเอกสารฉบับร่าง พบว่า พระราชสาส์นที่พระราชทานไปยังประมุขประเทศตะวันตกหลายฉบับสอดแทรกข้อความอธิบายกระบวนการจัดทำพระราชสาส์นที่น่าสนใจดังนี้

ก่อนจะจารึกข้อความลงบนพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและสำเนาพระราชสาส์นเพื่อพระราชทานไปยังประเทศต่าง ๆ จะต้องร่างข้อความลงบนวัสดุที่ใช้บันทึกในสมัยนั้น คือกระดาษไทยซึ่งอยู่ในรูปแบบสมุดไทย ดังตัวอย่างข้อความใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุนั้นที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 78 และ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุนั้นที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 147 แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงร่างข้อความในพระราชสาส์นอันเป็นเครื่องมือ

ในการติดต่อสื่อสารระหว่างประมุขของประเทศ เพื่อพระราชทานแก่ประมุขประเทศตะวันตกด้วยพระองค์เอง

“ บัดนี้ กรุงสยามจึงได้แต่งพระราชสาส์นฉบับนี้มาแสดงความขอบพระ ^{เดช} } แล
 คำนับเจริญทางพระราชไมตรีอีกฉบับหนึ่งต่างหาก นอกจากพระราชสาส์นที่มีมาสำหรับทูตพวกที่ ^{คุณ} }
 ออกไปในครั้งนี้นั้น..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 78)

“..กรุงสยามไม่อาจให้เซอร์อเบิศจอมเบิกไป ด้วยปราศจากราชสาส์นของกรุงสยาม
 ได้ จึงได้เขียนราชสาส์นฉบับนี้มอบให้เซอร์อเบิศจอมเบิกกงสุลของกรุงบริตาเนีย ซึ่งจะออกจาก
 ที่กงสุลคืนไปบัดนี้นั้น เป็นสำคัญให้กรุงบริตาเนียทราบ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 147)

ข้อความใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 138 ยังแสดง
 ให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงร่างข้อความในพระราชสาส์นทั้งภาษาไทย
 และภาษาอังกฤษด้วยพระองค์เอง

“...พระราชสาส์นอักษรไทยนั้น ๆ ข้าฯ ผู้ลงนามที่ท้ายหนังสือนี้ได้แต่งไว้ก่อน แล้วให้
 เจ้าและเสนาบดีผู้ใหญ่อ่านดู เขาปรึกษาพร้อมกันให้พวกอักษณเขียนและจารึก แต่ที่แปลและเขียน
 เป็นภาษาอังกฤษนั้น ๆ ข้าฯ ผู้ที่ลงนามในท้ายหนังสือได้ทำเอง ตามที่เขายอนโบริงราชทูตได้ว่า วัั้นั้น
 ...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 138)

ข้อความในพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยัง
 ประมุขแห่งอังกฤษ ที่ว่า “พระราชสาส์นอักษรไทยนั้น ๆ ข้าฯ ผู้ลงนามที่ท้ายหนังสือนี้ได้แต่งไว้ก่อน
 แล้วให้เจ้าและเสนาบดีผู้ใหญ่อ่านดู เขาปรึกษาพร้อมกันให้พวกอักษณเขียนและจารึก แต่ที่แปล
 และเขียนเป็นภาษาอังกฤษนั้น ๆ ข้าฯ ผู้ที่ลงนามในท้ายหนังสือได้ทำเอง” นำเสนอกระบวนการจัดทำ
 พระราชสาส์นในขั้นตอนการร่างพระราชสาส์นลงบนหนังสือสมุดไทยว่า พระองค์ทรงร่างข้อความเป็น
 ภาษาไทยลงในหนังสือสมุดไทยด้วยพระองค์เอง¹⁰ หรือมีอักษณทำหน้าที่ร่างพระราชสาส์น
 ตามกระแสพระบรมราชโองการลงในหนังสือสมุดไทย จากนั้นพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดี

¹⁰ สันนิษฐานว่า ฉบับที่เขียนด้วยลายมือหวัดบางฉบับที่นำเสนอไว้ในบทที่ 3 ลักษณะภายนอก
 ของเอกสาร น่าจะเป็นลายพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ พบตัวอย่างลายมือ
 มากกว่า 1 ลายมือในพระราชสาส์นฉบับร่างอันเป็นข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ช่วยกันพิจารณา เมื่อเห็นชอบแล้วจึงให้อาลักษณ์จารลงบนพระราชสาส์นฉบับจริง ทั้งนี้ ข้อความในพระราชสาส์นฉบับภาษาอังกฤษ พระองค์ทรงแปลและเขียนด้วยพระองค์เอง

“..บัดนี้กรุงสยามได้มีเวลาว่างจึงได้จัดแจงพระราชสาส์นฉบับนี้ เขียนในลำดับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ---ความต้องกัน เพื่อจะเป็นพระราชสาส์นตอบอักษรสาส์นของท่านโดยเคารพ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46)

พระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขอเมริกา ระบุว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเขียนพระราชสาส์นฉบับนี้เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษซึ่งมีเนื้อความเดียวกัน

“..และหนังสือนี้ได้เขียนด้วยพระหัตถ์ตาม(ซึ่ง)ได้เรียนรู้ภาษา และหนังสืออังกฤษ และหนังสือลัตตินเป็นแต่อย่างกลาง หาได้รู้ชัดเจนเหมือนภาษามคธไม่ ภาษามคธนั้น ข้าฯ ได้รู้เป็นครูใหญ่ แล ข้าฯ ขอภัยผู้ที่ได้อ่านหนังสือนี้ ด้วย ข้าฯ ไม่รู้ธรรมเนียมสูงธรรมเนียมต่ำ เพราะข้าฯ เห็นว่ามีช่องโอกาสเวลาดีที่จะได้ฝากพระราชสาส์นของ ข้าฯ มาถวายพระองค์..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 138)

“..ด้วยกรุงสยามได้มีไมตรีอันสนิทกับกรุงบริตาเนียมานานแล้ว แลกรุงสยามจะอ่านจะเขียนในภาษาของกรุงบริตาเนียก็พอได้บ้างไม่ต้องหาลำเหมือนภาษาฝรั่งเศส เพราะฉะนั้น บัดนี้กรุงสยามจึงได้เรียบเรียงพระราชสาส์นนี้ให้เสมียนที่ควรคัดเขียนประทับตราราชลัญจกรของกรุงสยามแล้ว..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 1)

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไปยังประมุขอังกฤษทั้ง 2 ฉบับข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงร่างข้อความในพระราชสาส์นเป็นภาษาอังกฤษด้วยความถนัดรอบรู้ในภาษาอังกฤษและละตินด้วยพระองค์เอง จากนั้นจึงให้เสมียนหรืออาลักษณ์คัดเขียนลงในสำเนาพระราชสาส์น สำหรับพระราชทานไปยังประมุขอังกฤษตามขั้นตอน

ร่างพระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไปยังประมุขประเทศตะวันตกหลายฉบับ สอดแทรกข้อความซึ่งแสดงให้เห็นกระบวนการจัดทำพระราชสาส์น โดยมีการร่างข้อความภาษาไทยลงในหนังสือสมุดไทย จากนั้นพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีช่วยกันพิจารณา เมื่อเห็นชอบแล้วจึงให้อาลักษณ์จารลงบนพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและสำเนา

พระราชสาส์น ส่วนข้อความในพระราชสาส์นฉบับภาษาอังกฤษ พระองค์ทรงแปลและเขียนด้วยพระองค์เอง

ระเบียบพิธีการทูต

ข้อมูลระเบียบพิธีการทูตที่ปรากฏในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมี 3 ส่วน ได้แก่ 1) การต้อนรับคณะทูต 2) การเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์น และ 3) การแต่งตั้งผู้แทนทางการทูต

1. การต้อนรับคณะทูต¹¹

เมื่อมีผู้แทนทางการทูตจากประเทศตะวันตกเข้ามาถึงพระราชอาณาเขตแล้วจะไม่ได้เข้าเฝ้าฯ ในทันที ผู้แทนทางการทูตจะต้องพำนักรออยู่ก่อน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการติดต่อกับประเทศตะวันตกทางเรือเท่านั้น ผู้แทนทางการทูตจึงต้องพำนักอยู่ที่ปากน้ำ เพื่อให้ทางราชสำนักเตรียมการต้อนรับอย่างเป็นทางการซึ่งใช้เวลาหลายวัน โดยราชสำนักจะเป็นผู้จัดสถานที่พำนักให้แก่คณะทูต มีเจ้าพนักงานลงไปเยี่ยมเยียน ส่งเสบียงอาหาร ดูแลและอำนวยความสะดวกทุกประการ¹² ดังตัวอย่าง

“...คองเวเนอ เยเนร่าล นีเทอแลนดึในอินเดีย¹³ ผู้รับสั่งของกรุงนิเทอแลนดึ เมื่อได้บังคับรับสั่งมาจากกรุงนิเทอแลนดึแล้วได้จัดให้ กัปแตน ยิปิเซ มอคเสล¹⁴ เชิญพระราชสาส์นคุมเครื่องมงคลราชบรรณาการของกรุงนิเทอแลนดึ ทรงยินดีมาถึงกรุงสยามนั้น มาด้วยเรือรบของกรุงนิเทอแลนดึ ชื่อ ซิตาเดิล (แวน) อันตะเวอเบล ถึงที่ทอดสมอตรงปากแม่น้ำเจ้าพระยา วันเพ็ญวันจันทร์เดือนเชษฐาที่เจ็ด แต่ต้นฤดูหนาวในปีกุนเบญจศกศักราชสยาม ๑๒๒๕ ตรงกันกับสุริยคติกาลนิยมอย่างยุโรป เป็นวันต้นในเดือนยุนคฤชต์ศักราช ๑๘๖๓ แล้วได้บอกข่าวเข้ามาให้ผู้ว่าการแทนกงสุลของกรุงนิเทอแลนดึซึ่งตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ มหานครนี้ให้ทราบ กงสุลนั้นจึงแจ้งความแก่เจ้าพนักงานฝ่ายสยามให้ทราบ...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 90)

¹¹ ข้อมูลการรับคณะทูตสยามเมื่อไปถึงประเทศตะวันตกซึ่งไม่ปรากฏในข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยนั้น สามารถค้นคว้าเพิ่มเติมได้จาก หนังสือ “ประวัติศาสตร์การทูตไทย” (กระทรวงการต่างประเทศ, 2561) และหนังสือ “ราชอาณาจักรสยาม ณ พระราชวังพงแตงโบล คณะราชทูตสยาม 27 มิถุนายน ค.ศ. 1861” (ปริตี พิศภูมิวิถี, ผู้แปล, 2556)

¹² ปากแม่น้ำเจ้าพระยา

¹³ Governor-General of the Dutch East Indies ผู้สำเร็จราชการแห่งหมู่เกาะอินเดียตะวันออกของดัตช์

¹⁴ สันนิษฐานว่า คือ Thijs Volckenz Mossel, captain of the Jonge Tobias

ข้อความข้างต้นปรากฏในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานแก่ประมุขของเนเธอร์แลนด์ กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อกัปตัน ยิปิเซ มอคเสล์ ผู้บัญชาการพระราชสาส์นและเครื่องมุงคราชบรรณาการมาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเดินทางมาถึงสยามด้วยเรือรบและรถที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา จากนั้นจึงแจ้งต่อผู้ว่าการแทนกงสุลของเนเธอร์แลนด์ประจำสยามให้ทราบเพื่อประสานงานแก่เจ้าพนักงานว่าการต่างประเทศ คือ เจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีผู้ว่าการต่างประเทศ เพื่อตรวจสอบและนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากนั้นทางราชสำนักจะจัดสถานที่พำนัก ดูแลอำนวยความสะดวกและเตรียมการต้อนรับในพิธีรับราชทูตในลำดับต่อไป

“...มีเรือรบของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ๓ ลำ เป็นเรือใบลำ ๑ เรือกลไฟสองลำ มาถึงสยามประเทศนี้มอนซิเออซาเลคเดมอดิงจี เป็นราชทูต ถูกรับสั่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ได้สำแดงหนังสือสำคัญลงตราพระราชสัญญาสำหรับกรุงฝรั่งเศส แต่งความบังคับสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ตั้งตัวมอดิงจีให้เป็นผู้มาเจรจาความเมืองเข้าทำสัญญาทางพระราชไมตรี แลไมตรีของชนชาวสองพระราชอาณาจักรให้ถึงกันสืบไปด้วยการค้าขายด้วยกรุงสยามฯ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57)

“...มอนซิเออซาโนน¹⁵ ได้สำแดงหนังสือสำคัญที่กรุงฝรั่งเศสตั้งให้มอนซิเออซาโนนเป็นกงสุลอยู่แทนผู้ครองฝ่ายฝรั่งเศสในกรุงเทพมหานครนี้ แก่เจ้าพนักงานว่าการต่างประเทศ ครั้นผู้ครองแผ่นดินฝ่ายสยามเชื่อถือเป็นแนวยอมให้ว่าการกงสุลแล้ว จึงได้ขอแก่เจ้าพนักงานฝ่ายสยามให้นัดชุมนุมใหญ่ในที่ว่าราชการของกรุงสยาม...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 139)

ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าก่อนการเข้าเฝ้าฯ เพื่อถวายพระราชสาส์นแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น คณะทูตหรือผู้ถือรับสั่งของประมุขประจำประเทศของตนต้องแสดงหลักฐานยืนยันตัวตนว่าเป็นบุคคลในความคุ้มครองของฝ่ายใด¹⁶ จากนั้นเจ้าพนักงานว่าการต่างประเทศจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลให้ทรงทราบ เมื่อมีพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงกำหนดให้เข้าเฝ้าในท้องพระโรงในลำดับต่อไป

¹⁵ ผู้ว่าการแทนกงสุลฝรั่งเศสประจำสยาม

¹⁶ หากเจ้าพนักงานผู้ควบคุมดูแลบริเวณนั้นไม่กังขาก็ไม่จำเป็นต้องแสดงหลักฐาน แต่หากเจ้าพนักงานฯ มีข้อกังขา จะต้องแสดงหลักฐานให้ตรวจสอบก่อน (กองแก้ว วีระประจักษ์. ข้าราชการบ้านนาญ. สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2564.)

ระหว่างที่คณะทูตพำนักรออยู่นั้น ราชสำนักจะเตรียมการต้อนรับ¹⁷ มีการจัดกระบวนแห่รับพระราชสาส์นและคณะทูต รวมถึงกำหนดวันที่จะเสด็จฯ ออกที่วาระราชการเพื่อต้อนรับคณะทูตที่เข้ามาเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการ ในกรณีที่คณะทูตไม่ได้เดินทางมาถวายพระราชสาส์น ผู้แทนทางการทูตหรือกงสุลของประเทศตะวันตกประจำสยาม จะเป็นผู้ทำหน้าที่อัญเชิญพระราชสาส์นถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแทน

ตัวอย่างพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไปยังประมุขของอเมริกา กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อ มิสเตอร์จันเดอลอร์ (John Hassett Chandler) ผู้ว่าการกงสุลสหรัฐอเมริกาประจำสยาม นำความมาแจ้งต่อพระองค์ว่า มี “อักษรสาส์น”¹⁸ จากประมุขของอเมริกาส่งมาเจริญสัมพันธไมตรีกับพระองค์ โดยไม่มีทูตนำเข้ามา เมื่อพระองค์ทรงทราบแล้ว จึงรับสั่งให้นัดประชุมพระบรมวงศานุวงศ์พร้อมด้วยเสนาบดีที่ปรึกษาราชการเพื่อต้อนรับกงสุลอเมริกาประจำสยามที่จะมาเข้าเฝ้าฯ ถวายอักษรสาส์น

“..มิสเตอร์จันเดอลอร์ว่าการแทนกงสุลสำหรับยูไนเต็ตคเตอเมริกา ในกรุงเทพมหานครนี้ มาแจ้งความแก่กรุงสยามว่าท่านผู้เป็นปรีไสเดนต์ผู้ใหญ่ในยูไนเต็ตคเตอเมริกาได้ฝากอักษรสาส์นส่งต่อ ๆ มา เพื่อจะให้ถึงกรุงสยาม แลอักษรสาส์นนั้นได้มาถึงมือมิสเตอร์จันเดอลอร์แล้ว จึงบอกให้กรุงสยามทราบก่อน ๆ กรุงสยามได้ทราบแล้วก็มีความยินดี จึงได้นัดประชุมพระราชวงศานุวงศ์ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ที่ปรึกษาราชการ แลเสนาบดีให้มาพร้อมในที่วาระราชการแผ่นดินในวัน ๖^{๑๑} ๑๐ ค่ำ ปีมแมเอกศก เป็นวันที่ ๙ แห่งเดือนเสปเตมเบอร์ คฤสตัลักราช ๑๘๕๙...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1221 เลขที่ 100)

ตัวอย่าง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 76 กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ มิสเตอร์แฮร์ตี ผู้ว่าการแทนกงสุลฝรั่งเศสประจำสยาม ทำหน้าที่อัญเชิญพระราชสาส์นพร้อมเครื่องมงคลราชบรรณาการขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากประเทศฝรั่งเศสไม่ได้ส่งราชทูตมาพร้อมกับพระราชสาส์น

¹⁷ มีกระบวนแห่ทั้งทางบกและทางน้ำ ดูเพิ่มใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 529 เรื่อง ตำราแห่พระราชสาส์นทางบกทางน้ำ

¹⁸ คำเรียกหนังสือราชการที่มีไปมาระหว่างประมุขกับประมุขเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศเช่นเดียวกับพระราชสาส์นแต่คำว่าอักษรสาส์นนั้นจะใช้กับประเทศที่ไม่ได้ปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในสมัยนั้น

“...มิคเตอแหรตี ผู้ว่าการแทนกงสุลฝรั่งเศสอยู่ในกรุงเทพฯ ในเวลานั้น ได้เชิญมาโดยกระบวนแห่ ซึ่งผู้ครองฝ่ายสยามจัดแจงแต่งรับโดยอย่างสูงสมควรแก่พระราชสาส์นที่มาจากสำนักพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ แล้วได้มายื่นให้กรุงสยามในประชุมพระราชวงศานุวงศ์แลเสนาบดี ซึ่งแต่งตัวเต็มตามยศออกมารับโดยเคารพ...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 76)

นอกจากนี้พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังกล่าวถึงการเตรียมพิธีการต้อนรับคณะผู้แทนทางการทูตของประเทศต่าง ๆ เช่นเดียวกับที่สยามทำกับประเทศใหญ่ซึ่งได้เข้ามาทำสนธิสัญญาก่อนหน้านี้ ดังตัวอย่าง

“..ได้สั่งเสนาบดีทุกพนักงานให้จัดแจงการรับรองโดยสมควรแก่ราชอิสริยยศพระเจ้ากรุงโปรตุเกอล อย่างเช่นรับทูตแลพระราชสาส์นแต่เมืองฝรั่งเศส..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1220 เลขที่ 81)

“..ครั้นมาครั้งนี้ ด.ก.แมสสอนอิกเกอร์ผู้ว่าการแทนกงสุลเดนมาร์กอยู่ที่กรุงเทพมหานคร มาแจ้งความแก่กรุงสยาม ว่ากรุงเดนมาร์กได้ส่งพระราชสาส์นมาเพื่อจะให้ถึงกรุงสยาม แล้วว่าพระราชสาส์นนั้นได้มาถึงมือ ด.ก.แมสสอนอิกเกอร์แล้ว จึงบอกให้กรุงสยามทราบก่อน เพื่อกำหนดการรับโดยสมควรตามอย่างเคยเป็นนัยคแลพระราชสาส์นมาจากพระเจ้าแผ่นดินประเทศใหญ่..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 เลขที่ 45)

เมื่อถึงกำหนดเวลาเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น ราชสำนักจะจัดกระบวนแห่ทั้งทางเรือและทางบกเป็นกระบวนใหญ่เพื่อรับพระราชสาส์น โดยพบข้อความในพระราชสาส์นระบุถึงการรับพระราชสาส์นหรืออักษรสาส์นและคณะทูต ดังตัวอย่าง

“...แล้วให้จัดแจงกระบวนเรือลงไปรับอักษรสาส์น แลเครื่องมงคลราชบรรณาการของท่าน กับตัวทูตของท่านขึ้นมาจากที่พักตามอย่างเกณฑ์แห่ ที่ได้รับอักษรสาส์นมาแต่อยู่ในติศเตคอะเมริกาแต่ครั้งก่อน เมื่อมิคเตอแอดแมนรอดเปิดถือเข้ามาขอทำไมตรีแลความลัญญาแต่ ณ ปีมเสงเบญจตกเป็นปีที่ ๑๐ ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระปรมอิวรเสฐมหาเจษฎาธิบดินทรพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทุกประการ ครั้นมาถึงท่าพระได้ยิงปืนคำนับรับ ๒๑ นัด แล้วแห่มาโดยกระบวนบกจนถึงที่ชุมนุม โตนเซนฮารีคิเคอว ได้ถืออักษรสาส์นของท่านมาวางกลางประชุม...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46)

ข้อความในพระสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีไปยังประมุขของอเมริกา กล่าวถึงขั้นตอนการรับทูตและอักษรสาส์น โดยทรงให้ปฏิบัติตามพิธีแห่งอักษรสาส์น¹⁹ ซึ่งเคยทำมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เมื่อราชทูตผู้แทนฝ่ายอเมริกาคือ โตนเซน ฮาริส อิศเกอร์ (Townsend Harris Esquire) มาในกระบวนเรือแห่งถึงท่าพระแล้ว ฝ่ายสยามได้ยิงสลุตหลวงจำนวน 21 นัด ตามธรรมเนียมการยิงสลุตหลวง เพื่อถวายความเคารพพระราชสาส์นหรืออักษรสาส์นที่เป็นเสมือนตัวแทนของประมุขประเทศผู้มาเยือน จากนั้น โตนเซน ฮาริส อิศเกอร์ จึงร่วมกระบวนแห่ทางบกมาจนถึงที่พระบรมมหาราชวังเพื่อเข้าเฝ้าฯ ถวายอักษรสาส์นพร้อมเครื่องมงคลราชบรรณาการแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. การเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์น

ภารกิจสำคัญในการเดินทางมายังสยามของคณะทูตต่างประเทศ คือ การเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์น ซึ่งเป็นภารกิจตามนโยบายด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 529 เรื่อง ตำราแห่งพระราชสาส์นทางบกทางน้ำระบุว่า เมื่อแห่งพระราชสาส์นพร้อมคณะทูต เข้ามาถึงท้องพระโรงในพระบรมมหาราชวังเรียบร้อยแล้ว มหาดเล็กจะตีรับเป็นสัญญาณ ข้าราชการกราบถวายบังคม 3 ครั้ง พนักงานประโคมดนตรีขึ้นพร้อมกัน แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานพาทูตเข้าเฝ้าฯ กรมอาลักษณ์เป็นผู้เชิญพระราชสาส์นนำหน้าทูตเข้ามาในพระที่นั่งถึงพระทวารโดยไม่ต้องหมอบคลาน แล้วส่งพานให้ทูตรับพระราชสาส์นเข้าไปตั้งไว้ยังโต๊ะที่เฝ้าฯ มโหรีหยุดลง จากนั้นให้เจ้าพนักงานกล่าวคำทูลเบิกทูต เมื่อกล่าวเรียบร้อยแล้วจึงให้ทูตถวายคำนับ พร้อมกับเชิญพระราชสาส์นเข้าไปถวายต่อพระหัตถ์ แล้วถอยออกมานั่งประจำที่ เจ้าพนักงานตั้งพานบุหรีให้แก่ทูตตามธรรมเนียม ในการถวายพระราชสาส์นนั้น พระมหากษัตริย์จะมีพระราชปฏิสันถารทูต 3 นัด²⁰ อย่างธรรมเนียมโบราณ ซึ่งเป็นแบบฉบับธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา คือมีพระราชดำรัสถามว่า 1) ประมุขและพระบรมวงศานุวงศ์สุขสบายดีหรือไม่ 2) คณะทูตเดินทางสะดวกหรือไม่ นานเท่าใด

¹⁹ กรณีหนังสือที่ราชทูตฝ่ายตะวันตกนำมาถวายเป็น “อักษรสาส์น” จะมีการเปลี่ยนกระบวนแห่ให้แตกต่างจากการรับพระราชสาส์น กล่าวคือ เรือพระที่นั่งเอกไชยที่ใช้รับพระราชสาส์น เปลี่ยนเป็นเรือเอกไชยลายเขียนทองลำเล็ก (เรือกลไฟน้อย) ลดจำนวนตำรวจ ทหารในขบวน เปลี่ยนชนิดเครื่องสูงเป็นเครื่องเบญจา เปลี่ยนพระกลดเป็นสัปทนไหมด ใช้พานทองชั้นเดียวรองรับอักษรสาส์น มีพระหลวงเคียงข้างอักษรสาส์น และใช้เสลี่ยงขุนนางแทนราชยานรับอักษรสาส์น ซึ่งข้อมูลเรื่องพิธีการแห่งพระราชสาส์นหรืออักษรสาส์นนี้ พบการบันทึกอย่างละเอียดสามารถค้นคว้าเพิ่มเติมได้ใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 529 เรื่อง ตำราแห่งพระราชสาส์นทางบกทางน้ำ จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

²⁰ ถ้อยคำปราศรัยโต้ตอบกันด้วยประโยคแบบแผน 3 ประโยค เป็นธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

กว่าจะมาถึง 3) ประเทศและไพร่พลเมืองของท่านสุขสมบูรณ์ ผันตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ จากนั้นเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงประทับขึ้น พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการกราบถวายบังคม 3 ครั้ง ทูตยื่นถวายคำนับตามธรรมเนียมและสงบอยู่จนเจ้าพนักงานนำทูตไปรับพระราชทานเลี้ยง จึงค่อยลุกออกจากที่เฝ้าฯ

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพบเนื้อหากล่าวถึงการเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์นของผู้แทนทางการทูตประเทศตะวันตก แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ท้องพระโรงของพระบรมมหาราชวัง

“...ราชทูตนั้นได้ยื่นราชสาส์นแลมอบเครื่องบรรณาการของกรุงนิโธแลนต์ให้กรุงสยามได้รับด้วยความชอบใจยินดีในที่ประชุมพระราชวงศานุวงศ์และขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย หน้าที่นั่งเสวตรฉัตรของกรุงสยามฯ...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 90)

“..ก็มีศเตออาเล็กซิดเรตลิจนั้นได้เชิญพระราชสาส์นของกรุงออสเตรียมาส่งให้กรุงสยาม ในวันอาทิตย์ ขึ้นค่ำหนึ่งของเดือนพฤษภาคม เป็นเดือนที่ ๔ ของฤดูหนาวในปีเถาะนพศก ศักราชไทรสยาม ๑๒๒๗ ตรงกับวันที่ ๒๓ ของเดือนเพรฐวารี ในปีมีศฤศศศักราช ๑๘๖๘ กรุงสยามได้รับโดยเคารพ ได้ดูเห็นพระราชลัญจกรของกรุงออสเตรีย มีพระนามแสดงไว้ชัด และมีสลักหลังเป็นภาษาลาดิงเรียกถูกต้องกับนามของกรุงสยามแล้ว จึงได้เปิดออกอ่าน...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1229 เลขที่ 79)

จากข้อความตัวอย่าง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1229 เลขที่ 79 และ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 90 กล่าวถึงการเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์น แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวท่ามกลางที่ประชุมของเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีฝ่ายสยาม

หลังจากที่ราชทูตหรือผู้แทนของประเทศต่างประเศ เข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์นแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ตรวจสอบว่าเป็นพระราชสาส์นของพระองค์ แล้วจึงเปิดออกอ่าน หากพระราชสาส์นเขียนด้วยข้อความภาษาอังกฤษหรือภาษาละติน ซึ่งเป็นภาษาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระทัยแตกฉาน พระองค์จะทรงแปลข้อความเป็นภาษาไทยให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และข้าราชการทราบโดยทั่วกัน เพื่อหารือและดำเนินนโยบายต่างประเทศต่อไป แต่หากเขียนด้วยภาษาต่างประเทศที่พระองค์ไม่เข้าพระทัย จำเป็นต้องให้ผู้รู้ภาษานั้นแปลเป็นภาษาอังกฤษอีกครั้งหนึ่ง ดังตัวอย่าง

“...โตนเซนฮารีคส่งอักษรสาส์นของท่านทั้งดวงตราที่ผูกมาอยู่ในหีบส่งให้ในราชหัตถ์ของกรุงสยาม กรุงสยามได้รับแล้วก็ได้เปิดออกอ่านในทันใดนั้น โดยตามอักษรแลภาษาที่เขียนมานั้น เพื่อจะให้คนอะเมริกันทั้งปวงในที่ประชุมนั้นเชื่อว่าเข้าใจแจ้งในเนื้อความแห่งอักษรสาส์นของท่านแล้ว จึงได้แปลเนื้อความตามสยามภาษาประกาศแด่พระราชวงศานุวงศ์ แลเสนาบดีในที่ประชุมนั้นให้ทราบทั่วกัน...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46)

จากตัวอย่าง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46 จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระทัยข้อความในพระราชสาส์นจากประมุขอเมริกันนั้นได้เองโดยไม่ต้องมีล่ามแปล และสามารถอ่านข้อความในพระราชสาส์นเป็นภาษาอังกฤษให้กงสุลหรือผู้แทนคนอเมริกันที่อยู่ในที่ประชุมฟัง พร้อมทั้งแปลเป็นภาษาไทยให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีในท้องพระโรงได้เข้าใจด้วย

หากพระราชสาส์นนั้นเขียนด้วยภาษาต่างประเทศที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่เข้าพระทัย จำเป็นต้องให้ผู้รู้ภาษานั้นแปลเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเข้าพระทัย ดังตัวอย่าง

“...พระราชสาส์นซึ่งได้รับนั้นเขียนเป็นภาษาโปรตุเกส²¹ กรุงสยามอ่านเข้าใจเองไม่ได้ ได้ขอให้ราชทูตแลกงสุลโปรตุเกสแปลโดยภาษาเองคลิศ²² แล้วจึงได้อ่านทราบความทุกประการแล้ว...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 81)

“...ก็ราชสาส์นของกรุงนิวยอร์กแลนอร์มัน ลงกำหนดว่าเขียนที่เมืองเฮก วันที่ ๒๗ ของเดือนนอเวมเบอร์ในคฤศตศักราช ๑๘๖๒ ได้ให้ล่ามแปลเป็นภาษาอังกฤษทราบความแล้วด้วยความยินดี...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 90)

“...กรุงสยามได้รับพระราชสาส์นแล้วให้ล่ามแปลจากภาษาฝรั่งเศส ได้ใจความลำแดงความพระราชไมตรีอันอ่อนหวานมากที่สุด ก็มีความยินดียิ่งนัก...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 76)

²¹ ภาษาโปรตุเกส

²² ภาษาอังกฤษ

ทั้งนี้ พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังปรากฏรายละเอียดอื่น ๆ นอกจากเรื่องการถวายพระราชสาส์นดังที่กล่าวข้างต้น เช่น ระหว่างทูตรับพระราชทานเลี้ยงนั้นมิมีโหรี กลอง แตร บรรเลงอยู่จนกว่าจะแล้วเสร็จ เมื่อรับพระราชทานเลี้ยงเสร็จแล้วก็กราบถวายบังคมลา ราชสำนักส่งทูตให้ถึงที่พำนัก

“...เมื่อเวลาถึงท่าแล้ว ได้แห่มาอยู่ที่ประชุมนั้น...ในวันนั้นเมื่อเสร็จการมอบเครื่องบรรณาการแล้ว ก็ได้แต่งโต๊ะเลี้ยงพวกทูตานุทูต มีประโคมดนตรีมโหรีเป็นค่านับแก่กรุงฝรั่งเศส การทั้งปวงแจ่มแจ้งอยู่แก่กอลอนเนนเรบุญแลพวกขุนนางฝรั่งเศสซึ่งไปเห็นการนั้นแล้ว...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1225 เลขที่ 154)

ความตอนหนึ่งในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อพิธีในที่เฝ้าเสร็จสิ้นแล้ว เจ้าพนักงานจึงนำทูตไปรับพระราชทานเลี้ยง ระหว่างนั้นมีการบรรเลงมโหรี ถวายพระเกียรติประมุขของฝรั่งเศสที่ส่งคณะทูตานุทูตเดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีถึงสยาม

นอกจากภารกิจเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์นของผู้แทนทางการทูตแล้ว ยังพบว่าภารกิจที่ผู้แทนทางการทูตอาจปฏิบัติคือ การเข้าเฝ้าพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่น ๆ ดังตัวอย่าง

“...ครั้นมาเมื่อวัน ^{๑๒} ๖ ๆ ๕ คำ โตนเซนฮาริคอิชเกว ทูตของท่านกับพวกอเมริกันทุกคน ก็ได้ขึ้นไปในพระบรมราชวังเข้าเฝ้าสมเด็จพระปวงเรนทรมหิศวเรศรังสันพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว²³ ซึ่งเป็นพระเจ้าน้องของกรุงสยาม แลเป็นพระเจ้าประเทศสยามที่สองรองกรุงสยามอยู่ในบัดนี้ จึงได้ถวายเครื่องราชบรรณาการบางสิ่ง แล้วได้รับราชปฏิสันถารในพระบรมราชวังนั้นโดยการอันสมควร คล้ายกับการที่ในพระบรมมหาราชวังนี้เมื่อวันหลัง...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46)

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไปยังประมุขอเมริกา กล่าวว่า ราชทูตอเมริกาได้มีโอกาสเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ 2 ในรัชกาลของพระองค์เพื่อถวายเครื่องมงคลราชบรรณาการ โดยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชปฏิสันถารตามสมควร และมีธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ คล้ายกับเมื่อครั้งเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในท้องพระโรง

²³ พระบาทสมเด็จพระปวงเรนทราเมศมหิศวเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมเด็จพระอนุชาธิราชในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับบรรราชภิเษกเป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามพระองค์ที่สอง ในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์จักรี

3. การแต่งตั้งผู้แทนทางการทูต

การติดต่อเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ จำเป็นต้องมี “ผู้แทนทางการทูต” เป็นตัวกลางในการดำเนินการกิจการตามวิเทโศบายของประมุข เป็นผู้รับมอบอำนาจเต็มทำหน้าที่ปฏิบัติงานตามคำสั่งของประมุขหรือคณะผู้นำสูงสุดของประเทศตนในด้านการเมืองและกฎหมายระหว่างประเทศ (วิสูตร อรรถยุกติ, 2518: 1)

โดยทั่วไปนั้นผู้แทนทางการทูต คือ ผู้แทนฝ่ายต่างประเทศที่ได้เข้าไปพำนักในอีกประเทศหนึ่ง เพื่อปฏิบัติราชการตามนโยบายด้านการต่างประเทศ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุนิชกาลที่ 4 นั้น ปรากฏคำเรียกตำแหน่งผู้แทนทางการทูตทั้ง “กงสุล”²⁴ และ “ทูต”²⁵ โดยกล่าวถึงการแต่งตั้งผู้แทนทางการทูตประจำประเทศ เพื่อปฏิบัติราชการต่าง ๆ ตามนโยบายด้านการต่างประเทศ จำแนกได้เป็น 2 รูปแบบ แบ่งเป็น การตั้งผู้แทนทางการทูตฝ่ายต่างประเทศประจำสยาม และการแต่งตั้งผู้แทนทางการทูตฝ่ายสยามประจำต่างประเทศ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 การตั้งผู้แทนทางการทูตฝ่ายต่างประเทศประจำสยาม

พระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบเพียงการขอลาออกจากตำแหน่งของผู้แทนทางการทูตพร้อมกับการแต่งตั้งผู้แทนทางการทูตคนใหม่ และไม่พบข้อมูลเรื่องการแต่งตั้งผู้แทนทางการทูตคนแรก

“..เซอรอเป็คจอมเปิก ซึ่งกรุงบริตานิเยพร้อมกับความคิดขุนนางผู้ใหญ่ ทรงเลืกรทงตั้ง ให้เป็นกงสุลเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ นี้ เมื่อเข้ามาถึงเมื่อปีมเสงนพศก ศักราชสยาม ๑๒๑๙ นั้น ให้เชิญพระราชสาส์นแลคุมเครื่องมงคลราชบรรณาการของกรุงบริตานิเย

²⁴ ความหมายของ กงสุล ตามพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 หมายถึง ชื่อตำแหน่งของบุคคลซึ่งรัฐบาลของประเทศหนึ่งแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนประจำอยู่ในเมืองต่าง ๆ ของอีกประเทศหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือคนชาติของตนและดูแลผลประโยชน์ทั่วไปของประเทศของตน. ในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กงสุล คือ บุคคลที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนประจำในประเทศอื่น ๆ มีหน้าที่เป็นผู้แทนในการใช้อำนาจหน้าที่ของประมุขประเทศที่ส่งมาเพื่อช่วยเหลือและดูแลผลประโยชน์ของคนในประเทศตน พระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบการปฏิบัติหน้าที่ของกงสุลในฐานะผู้แทนทางการทูตแทนราชทูตของแต่ละประเทศ

²⁵ ความหมายของ ทูต ตามพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 หมายถึง ผู้นำข้อความไปแจ้งทั้ง 2 ฝ่าย, ผู้รับใช้ไปเจรจาแทน, ผู้สื่อสาร, ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนไปยังต่างประเทศ เพื่อเจรจาหรือเจริญสัมพันธไมตรีเป็นทางราชการ. ในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทูต คือ บุคคลที่ประมุขแต่งตั้งให้ดำเนินการทางการทูตกับประเทศอื่น มีหน้าที่หลักคือการเป็นผู้แทนเจรจาและปกป้องผลประโยชน์ของประเทศตนเอง ทูตในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แบ่งเป็น ราชทูต อุปทูต และตรีทูต

มาแสดงทางพระราชไมตรีแลทรงยินดีมาถึงกรุงสยาม เนื้อความในพระราชสาส์นลำแดงการชักนำ ให้กรุงสยามนับถือเซอรอบีคจอมเบิก ความทั้งปวงแจ้งอยู่ในพระราชสาส์นนั้นแล้ว เซอรอบีคจอมเบิกอยู่ในกรุงเทพฯ นี้หกปีเศษ ก็ต่อสู้สำหรับพระพุทธิราชการในการปรนนิบัติแก่กรุงบริตาเนีย ทุกที่ทุกทางไม่ย่อหย่อนแลมีความดีเป็นที่ชอบใจแก่เสนาบดีฝ่ายสยาม จนเสนาบดีฝ่ายสยามได้จดหมายเนื้อความแปลคำสรรเสริญเซอรอบีคจอมเบิก เป็นเนื้อความหลายข้อ มอบให้เซอรอบีคจอมเบิกมาเป็นสำคัญเพื่อจะได้แสดงแก่เสนาบดีของกรุงบริตาเนียให้ทราบเป็นแน่ ความแจ้งอยู่ในหนังสือจดหมายนั้นแล้ว เซอรอบีคจอมเบิกมีอายุเท่ากับกรุงสยาม เก่งกว่ากรุงสยามเพียงสามเดือน บัดนี้คิดเห็นว่าอายุเจริญได้ถึงหกสิบปีแล้ว (ยัง) เข้าในความชรา เห็นว่าจะอยู่ไปในบ้านเมืองที่มีอากาศร้อนเช่นพระนครนี้เป็นความไม่สบาย จึงลาจะกลับคืนไปอยู่ในยุโรป ซึ่งเป็นที่มีลมอากาศอันคั้นเคยด้วยเป็นถิ่นเดิม กรุงสยามไม่อาจให้เซอรอบีคจอมเบิกไป ด้วยปราศจากราชสาส์นของกรุงสยามได้ จึงได้เขียนราชสาส์นฉบับนี้มอบให้เซอรอบีคจอมเบิก กงสุลของกรุงบริตาเนีย ซึ่งจะออกจากที่กงสุลคืนไปบัดนี้ เป็นสำคัญให้กรุงบริตาเนียทราบขอพระเดชพระคุณกรุงบริตาเนีย ได้โปรดแก่เซอรอบีคจอมเบิกจงมากเทอญ ฯ

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 147)

“...อนึ่งกรุงสยามขออ้อนวอนกรุงบริตาเนียได้โปรดทรงพระดำริกับเสนาบดีในกรุงลอนดอน เลือหาผู้มียศบรรดาศักดิ์ ซึ่งสมควรมีความดีเหมือนเซอรอบีคจอมเบิก²⁶ ตั้งเป็นกงสุลมาแทนที่เซอรอบีคจอมเบิกโดยเร็ว กงสุลซึ่งจะมาใหม่นั้นขอรับประทานผู้ที่มีปรกติเป็นชาวยุโรปแท้ ถ้ามีภรรยาก็ให้มีภรรยาไปด้วยกัน แลผู้จะเป็นกงสุลนั้นถ้าได้ที่ฉลาดในอินเตอรนาแซนนาล²⁷ ว่าถึงการใหญ่ ๆ ในการบ้านเมืองควรเป็นที่ปรึกษาหารือให้ช่วยแก่ผู้ครองแผ่นดินฝ่ายสยาม ซึ่งเป็นเจ้าของเมืองมีอำนาจน้อยนี้ในที่จะคิดอ่านการใหญ่ ๆ กันภัย ซึ่งจะมีเพราะความเข้าใจผิดแต่ผู้มีอำนาจต่าง ๆ ที่ไปมาแลตั้งอยู่ใกล้เคียงทั้งปวงนั้น ได้ด้วยจะเป็นดียิ่งนัก...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 147)

²⁶ เซอร์ โรเบิร์ต ซอมเบิร์ก (Sir Robert Hermann Schomburgk) กงสุลใหญ่ของอังกฤษประจำสยาม

²⁷ International Law กฎหมายระหว่างประเทศ

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไปยัง
 ประมุขของอังกฤษเขียนชื่นชม เซอร์โรเบิร์ตชอมเบิร์ก (Sir Robert Schomburgk) กงสุลใหญ่
 ของอังกฤษประจำสยาม ที่แจ้งความประสงค์ขอย้ายกลับไปอยู่ประเทศอังกฤษ เนื่องจากได้ปฏิบัติ
 ราชการอยู่ในสยามนี้ถึง 6 ปีกว่า จนอายุได้ 60 ปี เริ่มเข้าสู่วัยชราแล้ว ประกอบกับสภาพอากาศร้อน
 ของสยามจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพในระยะยาว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเสนอให้มี
 การแต่งตั้งกงสุลอังกฤษประจำสยามคนใหม่ โดยมีข้อเสนอว่า กงสุลคนใหม่นี้ควรเป็นผู้มี
 ความประพฤติดี ควรมีความรู้ในทางกฎหมายระหว่างประเทศ เพื่อจะได้เป็นที่ปรึกษาให้แก่
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการวางนโยบายต่าง ๆ ในการปฏิบัติราชการให้เกิด
 ประโยชน์สูงสุดแก่สยาม และหากมีคู่สมรสแล้วให้คู่สมรสติดตามมาด้วยได้

“..กรุงสยามขอแสดงความมาให้กรุงเดนมาร์กทราบว่า มิคเตอวิลโซน²⁸ ซึ่งยอน
 ยาเวอิคเกอร์²⁹ ได้มอบหมายให้รับพระราชทานที่กงสุลของกรุงเดนมาร์กอยู่ใน
 พระนครนี้ ตั้งแต่การสัญญาสันนิษฐานตกลงกันแล้วมาหลายเดือน มิคเตอวิลโซนได้ปฏิบัติ
 สมควรถูกต้องตามอย่างกงสุลซึ่งรักษาทางพระราชไมตรี แลข้อสัญญาทั้งปวงโดยสุจริตทุกที่
 ทุกทาง ไม่มีที่จะติเตียนได้เลย ครั้นมาเมื่อเดือนอาสาฬหบูชาเป็นปีที่ ๘ นับแต่ต้นรัตนวาทินปี
 นี้คือเป็นเดือนยูล มิคเตอวิลโซน เข้ามาอำลากองสยามว่าตัวมิคเตอวิลโซนอยู่ในพระนครนี้
 มานานแล้ว รุดอากาศหาเป็นที่สบายแก่กายของมิคเตอวิลโซนไม่ มิคเตอวิลโซนจะขอ
 ลากลับไปอยู่เมืองลิงคอล์น และขอมาอุปราชราชการกงสุลของกรุงเดนมาร์กนั้นให้มิคเตอ
 ด.ก.แมสสอน³⁰ ลูกค้ำอังกฤษคนหนึ่งซึ่งอยู่ในพระนครนี้มานานแล้ว เป็นคนสมควรให้ทำ
 แทนที่กงสุลเดนมาร์กไป ขอให้กรุงสยามรับยินดีตาม ๆ ฝ่ายกรุงสยามก็เห็นว่ามิคเตอ ด.ก.
 แมสสอนนั้นเป็นคนสมควรอยู่ ด้วยเป็นคนได้อยู่ในพระนครนี้ แลคุ้นเคยกับกรุงสยามมานาน
 เหมือนมิคเตอวิลโซน แลก็เป็นคนซื่อสัตย์เที่ยงธรรมมีกิริยาเรียบร้อยที่อยู่ ถ้ามั่นกรุง
 เดนมาร์กโปรดพระราชทานให้มีอำนาจตั้งให้เป็นกงสุลเพื่อเมืองเดนมาร์กแล้ว กรุงสยามก็จะ
 มีความยินดีด้วย หรืออย่างหนึ่งถ้ากรุงเดนมาร์กจะโปรดตั้งกงสุลที่เป็นคนดानीคคือชาว
 เดนมาร์กแท้ แต่รู้เจรจาอังกฤษได้ชัดเจนดีมาเป็นกงสุลได้ กรุงสยามก็มีความยินดีรับ

²⁸ ได้รับคำสั่งจาก ยอนยาเวอิคเกอร์ (John Javeire Esquire) ให้ปฏิบัติราชการแทนในฐานะ
 กงสุลเดนมาร์กประจำสยาม

²⁹ ยอนยาเวอิคเกอร์ (John Javeire Esquire) กงสุลเดนมาร์กประจำสิงคโปร์และได้รับแต่งตั้ง
 ให้เป็นทูตถือรับสั่งสัญญาไมตรีและการค้า

³⁰ Mr. D.K. Mason Esquire กงสุลเดนมาร์กประจำสยาม ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็น
 “พระสยามรพาทะ” กงสุลสยาม ประจำกรุงลอนดอน

เพราะในพระนครนี้ถึงมีลูกค้าเป็นคนมีเพศภาษาต่าง ๆ มากคนที่รู้ภาษาดานิค หรืออ่านอักษรภาษาดานิคได้ก็ยังไม่มิดัว แม้นได้หนังสือเขียนหรือหนังสือพิมพ์อย่างดานิคมา จะหาผู้แปลหรือผู้อ่านแต่สักคนหนึ่งก็ยังไม่มิดัว..”

(เอกสารโบราณ หมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1221 เลขที่ 45)

ข้อความในพระราชสาส์นข้างต้น มีเนื้อหา 3 ส่วน ส่วนแรกกล่าวชื่นชมมิสเตอร์ วิลสัน กงสุลเดนมาร์กประจำสยาม ผู้ที่ขอย้ายไปสิงคโปร์ เนื่องจากได้ปฏิบัติราชการในสยามมา 8 ปี แล้ว อีกทั้งสภาพอากาศในสยามมีผลต่อสุขภาพ ส่วนที่ 2 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสนอให้ประมุขของเดนมาร์กแต่งตั้งรักษาการผู้แทนทางการทูต คือ มิสเตอร์ ด.ก.แมสออน (Mr. D.K. Mason Esquire) ส่วนที่ 3 ทรงขอพระราชทานกงสุลเดนมาร์กคนใหม่มาประจำที่สยาม โดยกงสุลเดนมาร์กคนใหม่ควรเป็นชาวเดนมาร์กที่รู้ภาษาอังกฤษ เนื่องจากไม่มีผู้รู้ภาษาเดนมาร์กในสยาม

3.2 การตั้งผู้แทนทางการทูตฝ่ายสยามประจำต่างประเทศ

เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ชนิดพระราชสาส์น ได้กล่าวถึงผู้แทนทางการทูตสยามที่ไปประจำในประเทศตะวันตกพอสังเขป ดังตัวอย่าง

“..อนึ่งซึ่งกรุงฝรั่งเศสแลเสนาบดียอมยกมองซิเออติเครแหน³¹ ซึ่งเป็นข้าของกรุงฝรั่งเศสให้กรุงสยามตั้งเป็นกงสุล รับนามในภาษาลังกฤ³² ว่า พระสยามธรรานุรักษ์ เป็นนามตามยศอย่างสยาม แล้วโปรดประกาศให้ชนทั้งปวงเรียกตามนามนั้น กรุงสยามได้ทราบแล้วก็มีความยินดีเป็นที่ยิ่ง มองซิเออติเครแหนพระสยามธรรานุรักษ์นั้น ถึงแม้ได้พบกับกรุงสยามในที่เฉพาะหน้าก็เป็นผู้ซึ่งมองตึคนิราชทูตของกรุงฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผู้คุ้นเคยกับกรุงสยามเมื่อเวลาทำสัญญานั้น ได้ชักโยงมาให้รู้จักคุ้นเคยกับทูตานุทูตของกรุงสยาม ซึ่งได้ไปเฝ้ากรุงฝรั่งเศสถึงกรุงปารีสเมื่อปีหลังนั้นแล้ว มองซิเออติเครแหนพระสยามธรรานุรักษ์ เมื่อเป็นกงสุลฝ่ายสยามแล้วก็ได้มีหนังสือไปมากับกรุงสยามบ้างกับเสนาบดีบ้าง โดยทางธรรของกงสุล ถ้อยคำที่มีมาในหนังสือก็เป็นทีชอบใจ ควรให้เห็นเป็นที่ไว้ใจว่ารอบรู้กฎหมายอย่างธรรมเนียมที่ควรสมควรจะเป็นกงสุลอยู่แล้ว ขอพระเดชพระคุณกรุงฝรั่งเศสจงโปรดแก่มองซิเออติเครแหนพระสยามธรรานุรักษ์กงสุลของกรุงสยามจงมาก”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 139)

³¹ มองซิเออริ เดอ เกรอง (Monsieur de Grehan) พระสยามธรรานุรักษ์ กงสุลสยามประจำกรุงปารีส

³² ภาษาลังกฤ

ข้อความในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวข้างต้น แสดงการรับรู้ของประมุขฝรั่งเศสที่ยอมให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งมอญซีเออดีเคแรน (Monsieur de Grehan) ข้าราชการในกำกับของฝรั่งเศส เป็นกงสุลสยามประจำกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสโดยมีราชทินนามอย่างสยามว่า “พระสยามธรรณูรักษ์” กงสุลผู้นี้เคยติดต่อกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเสนาบดีฝ่ายสยาม ส่วนวนภาษาในการเขียนหนังสือโต้ตอบทางธุระของกงสุลก็เป็นที่พอพระทัยและยังเป็นผู้รอบรู้ในกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งนับเป็นคุณสมบัติประการสำคัญของผู้ทำหน้าที่กงสุลซึ่งเป็นผู้แทนทางการทูตประจำระหว่างประเทศ

“..ก็ในเมืองร่างกุ้ง³³ นั้นมีอังกษผู้ตีนายหนึ่ง ชื่อมิตเตอะฟอวล์ เป็นผู้เคยรู้จักกับพวกทูตานุทูตฝ่ายสยามขึ้นไปกรุงลอนดอนเมื่อปีเมงนพคค คักราชสยาม ๑๒๑๙ ตรงกันกับคฤศตราช ๑๘๕๗ นั้นมิตเตอะฟอวล์³⁴ อยู่ในกรุงลอนดอน เจ้าพนักงานว่าการต่างประเทศคิดเห็นว่า มิตเตอะฟอวล์เคยมาในเมืองพม่า ซึ่งเป็นเมืองใกล้เคียงกับสยาม เห็นจะคุ้นเคยในขนบธรรมเนียมข้างจีนินเดีย³⁵ จึงได้ให้มาอยู่ด้วยทูตสยาม แลเป็นผู้ได้อ่านคำแปลทูตกราบทูลถวาย มิตเตอะฟอวล์ได้คุ้นเคยกับทูตฝ่ายสยามมาแต่ครั้งนั้น ครั้นกลับมาที่เมืองร่างกุ้งก็ได้ให้หนังสือไปมาถึงพวกทูตที่คุ้นเคยกันอยู่นั้นเนื่อง ๆ พวกทูตสยามเหล่านั้นจึงได้กล่าวสรรเสริญชกโยงชื่อแลนำความดีของมิตเตอะฟอวล์มาแจ้งแก่เราพระเจ้ากรุงสยาม แลเสนาบดี เราพระเจ้ากรุงสยามมีความยินดี จะใคร่ตั้งมิตเตอะฟอวล์เป็นกงสุลฝ่ายสยามอยู่ที่เมืองร่างกุ้ง สำหรับอนุเคราะห์แก่คนขึ้นฝ่ายสยาม ซึ่งบางทีจะไปเที่ยวนมัสการพระเจดีย์ ณ เมืองร่างกุ้งแลเมืองเปกู³⁶ จึงได้สั่งพระยาพระคลัง ให้มีหนังสือไปหาหรือมิตเตอะฟอวล์ว่าจะรับเป็นกงสุลฝ่ายสยามหรือไม่ มิตเตอะฟอวล์รับตอบเข้ามาแล้ว เราพระเจ้ากรุงสยามจึงได้ให้เจ้าพระยาพระคลังไปขอต่อเซอร์อเบ็คจอมเบ็คกงสุลฝ่ายอังกฤษ ให้มีหนังสือบอกขอขึ้นไปกรุงลอนดอน เซอร์อเบ็คจอมเบ็คได้ทำตามแล้วกลับตอบมา ว่าผู้ครองแผ่นดินในกรุงลอนดอนได้ยอมแล้ว ให้ตั้งมิตเตอะฟอวล์เป็นกงสุลฝ่ายสยาม ฑะ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 พระราชนิพนธ์ เลขที่ 17)

ข้อความใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 พระราชนิพนธ์ เลขที่ 17 ข้างต้น เป็นการแต่งตั้งกงสุลสยามประจำเมืองร่างกุ้ง (Rangoon) (เมืองหลวงของประเทศเมียนมา

³³ ร่างกุ้ง (Rangoon) เมืองหลวงของเมียนมาจนถึงปี ค.ศ. 2006

³⁴ มิสเตอร์ เอ็ดเวิร์ด ฟอล์ (Mr. Edward Fowle) หลวงสยามานุเคราะห์ กงสุลสยามประจำเมืองร่างกุ้ง

³⁵ จีน อินเดีย

³⁶ เมืองพะโค (Bago) หรือหงสาวดี ตั้งอยู่ใกล้เมืองมะตะมะ ทางตอนใต้ของประเทศพม่า

ในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นเมืองในบังคับของอังกฤษในขณะนั้น รัชกาลที่ 4 ทรงพระราชดำริขอแต่งตั้งมิสเดอะฟอลว์ (Mr. Edward Fowle) ดำรงตำแหน่งกงสุลสยามประจำร่างกุ้ง มีฐานันดรนามตามธรรมเนียมสยามว่า “หลวงสยามานุเคราะห์” แปลว่าผู้เป็นใหญ่ผู้ให้ความอนุเคราะห์แก่ชาวสยาม เนื่องจาก Mr. Edward Fowle เป็นชาวอังกฤษในกรุงลอนดอนที่รู้จักและคุ้นเคยกับคณะราชทูตฝ่ายสยามเมื่อครั้งเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรียังกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อ ค.ศ.1857 (พ.ศ.2400) เมื่อรับราชการอยู่ในเมียนมาได้เคยร่วมปฏิบัติราชการกับคณะทูตสยามหลายครั้ง มีความเข้าใจในขนบธรรมเนียมของชาวเอเชียตลอดจนมีความรู้ความสามารถและความประพฤติเป็นที่พอใจ

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นแสดงให้เห็นว่าต่างประเทศมีการแต่งตั้งผู้แทนจากประเทศของตนให้มาดำรงตำแหน่งกงสุลในสยามและมีการสับเปลี่ยนผู้แทนทางการทูต ข้อมูลที่ปรากฏในพระราชสาส์นจึงพบทั้งการขอย้ายและแต่งตั้งผู้แทนทางการทูตคนใหม่มาประจำที่สยาม ส่วนผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้แทนทางการทูตฝ่ายสยามประจำต่างประเทศมักเป็นชาวต่างชาติซึ่งมีเชื้อชาติหรือมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศเหล่านั้น และมีแนวโน้มเป็นผู้ที่เคยรับราชการในฐานะผู้แทนทางการทูตต่างประเทศประจำสยามมาก่อน เป็นผู้ที่ประมุขและเสนาบดีฝ่ายสยามติดต่อราชการมานาน ประการสำคัญคือจะต้องเป็นผู้ประพฤติดี มีความสัมพันธ์อันดีกับข้าราชการฝ่ายสยามและผู้แทนทางการทูตประเทศอื่น ๆ ตลอดจนมีความรอบรู้ในกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งนับเป็นคุณสมบัติประการสำคัญของผู้ทำหน้าที่กงสุลซึ่งเป็นผู้แทนทางการทูตประจำระหว่างประเทศ

อนึ่ง ผู้วิจัยได้รวบรวมรายนามผู้แทนทางการทูตซึ่งปฏิบัติราชการประจำระหว่างประเทศ ที่ปรากฏในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งใช้ในการวิจัยนี้ นำเสนอโดยจำแนกเป็น รายนามกงสุลสยามประจำต่างประเทศ และรายนามผู้แทนทางการทูตของประเทศตะวันตกแต่ละประเทศประจำสยาม โดยแบ่งการนำเสนอเป็น 4 สดมภ์ ได้แก่

สดมภ์ที่ 1 “ลำดับ” หมายถึง ลำดับที่รายนามผู้แทนทางการทูตซึ่งปฏิบัติราชการประจำระหว่างสยามกับประเทศตะวันตก

สดมภ์ที่ 2 “รายนาม” หมายถึง นามของผู้แทนทางการทูตอย่างเป็นทางการเรียงตามลำดับในพจนานุกรม สกกดตามรูปแบบการสะกกดคำและอักขรวิธีในปัจจุบัน

สดมภ์ที่ 3 “ชื่อที่ปรากฏในเอกสาร” หมายถึง นามของผู้แทนทางการทูต โดยคงรูปแบบการสะกกดคำและออกเสียงตามที่ปรากฏในเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ชนิดพระราชสาส์น หากข้อความในพระราชสาส์นมีรูปแบบการสะกกดคำมากกว่า 1 รูปแบบในแต่ละชื่อ ผู้วิจัยจะแสดงการสะกกดชื่อนั้น ๆ ทุกชื่อ

สดมภ์ที่ 4 “ข้อมูลสังเขป” หมายถึง ข้อมูลเกี่ยวกับตำแหน่งและหน้าที่ของผู้แทนทางการทูตระหว่างประเทศนั้น ๆ โดยสังเขป

ตารางที่ 3 รายงานผู้แทนทางการทูตประจำระหว่างประเทศ ปรากฏในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลำดับ	รายนาม	ชื่อที่ปรากฏในเอกสาร	ข้อมูลสังเขป
รายนามกงสุลสยามประจำต่างประเทศ			
1	Sir John Bowring	-ชื่อย่อฉบับฝรั่ง	พระสยามานุฤตกิจ สยามมิตรมหายศ (Sir John Bowring) อัครราชทูตสยามประจำกรุงลอนดอนและทวีปยุโรป (เดิมเป็นผู้สำเร็จราชการฮ่องกง ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเอกอัครราชทูตกรุงลอนดอนมาเจริญสัมพันธไมตรีกับสยาม)
2	Mr. D.K. Mason Esquire	-มิศเตอะกะมาสอน	พระสยามธรรพาทะ กงสุลสยามประจำกรุงลอนดอน (ก่อนหน้านั้นดำรงตำแหน่งกงสุลเดนมาร์กประจำสยาม)
3	Mr. Edward Fowle	-มิศเตอะศวอดเฝาละ	หลวงสยามานุเคราะห์ กงสุลสยามประจำเมืองร่างกุ้ง
4	Mr. William Thomas Lewis	-มิศเตอวิลเลียมทอมมาศลิววิต	หลวงทวีปสยามกิจ กงสุลสยามประจำเมืองปีนัง
5	Monsieur de Grehan	-มองซีเออติเกรฮาน	พระสยามธรรานุรักษ์ กงสุลสยามประจำกรุงปารีส

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ	รายนาม	ชื่อที่ปรากฏในเอกสาร	ข้อมูลสังเขป
รายนามผู้แทนทางการทูตของอังกฤษประจำสยาม			
6	Sir John Bowring	<ul style="list-style-type: none"> -เซอออนโบริงฮิตเกอร์ -เซอออนโบริง -เซอออนโบริง -เซอออนโบริง -เซอออนโบริง -เซอร์ยอนโบริง 	<p>ผู้สำเร็จราชการฮังการี ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเอกอัครราชทูตกรุงลอนดอนผู้มีอำนาจอันเต็มของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียแห่งสหราชอาณาจักร อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียมาพุดเกล้าฯ ถวาย แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2398 เพื่อเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาทางราชไมตรีฉบับที่รัฐบาลอังกฤษแห่งอินเดียทำไว้กับรัฐบาลไทยเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2369 และทำสนธิสัญญาทางไมตรีฉบับใหม่ เรียกว่า “สนธิสัญญาเบาว์ริง” ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็น “พระสยามานุรักษ์สยามมิตมหายศ”</p>
7	Sir Robert Hermann Schomburgk	<ul style="list-style-type: none"> -เซอร์อเบิร์ตจอมเบ็ค -เซอร์อเบิร์ตจอมเบ็ค 	<p>กงสุลใหญ่ของอังกฤษประจำสยาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว</p>
8	Mr. Thomas George Knox	<ul style="list-style-type: none"> -มิสเตอร์ทอมมาศยอนอกส -มิศเตอนอกส -มิศเตอทอมมาศยอนอกส -มิศเตอ ท.ย. นอกส 	<p>ครูวังหน้าผู้ฝึกทหารอย่างยุโรป ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยกงสุลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วได้เลื่อนตำแหน่งจนได้เป็นกงสุลใหญ่ชาวอังกฤษประจำสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว</p>

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ	รายนาม	ชื่อที่ปรากฏในเอกสาร	ข้อมูลสังเขป
9	Mr. Harry Smith Parkes	<p>-มิตเดอปาก -มิตฮารีปัท -ฮารีปัท -มิตฮารีปากอิตสแกว -มิตฮารีปัทอิตสแกว</p>	<p>กงสุลเมืองเอ็ทมิง (เซียเหมิน Xiamen) ได้รับการแต่งตั้งให้ เป็นอัครราชทูตกรุงลอนดอน เดินทางพร้อมเซอร์จอห์น เบวริง (Sir John Bowring) เข้ามาเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาทาง ราชไมตรีฉบับที่รัฐบาลอังกฤษแห่งอินเดียทำไว้กับรัฐบาลไทย เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2369 แล้วได้อัญเชิญสนธิสัญญาฉบับ ใหม่พร้อมทั้งพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการของสมเด็จพระ รัตนางวิคตอเรียแห่งสหราชอาณาจักรเข้ามาพูลเกล้าฯ ถวาย แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4</p>
10	Mr. Henry Alabaster	-มิตอลับปาดเตอ	<p>รองกงสุลอังกฤษประจำประเทศไทย ในรัชสมัยของพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับราชการเป็นที่ปรึกษา ส่วนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้ วางรากฐานการทำแผนที่ การสร้างถนน กิจการไปรษณีย์โทรเลข โทรศัพท และพิพิธภัณฑ์</p>

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ	รายนาม	ชื่อที่ปรากฏในเอกสาร	ข้อมูลสังเขป
รายนามผู้แทนทางการทูตของอังกฤษประจำสยาม			
11	Mr. D.K. Mason Esquire	-พระสยามธรรพาท -มิสเตอร์ ด.ก.มาสอน -ด.ก. แมสออนฮิตเกอร์ -ดี.เค. แมสออน ฮิตเกอร์ -มิสเตอร์ดิเคแมสออน -ดี.เค. เมสออนฮิตเกอร์	กงสุลเดนมาร์กประจำประเทศไทย ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็น “พระสยามธรรพาทะ” กงสุลสยาม ประจำกรุงลอนดอน
12	James Howard Harris, 3 rd Earl of Malmesbury	-มาลเมสเบอร์รี	เสนอว่าพิจารณาการต่างประเทศของอังกฤษ 2 สมัย ระหว่าง กุมภาพันธ์-ธันวาคม ค.ศ.1852 (พ.ศ.2395) และ กุมภาพันธ์ ค.ศ.1858-มิถุนายนค.ศ.1859 (พ.ศ.2401-2402)
13	George William Frederick Villiers, 4 th Earl of Clarendon	-เลอร์ดกลาเรนดอน	เสนอว่าพิจารณาการต่างประเทศอังกฤษ 3 สมัย ในระหว่าง ค.ศ.1853- 1858, ค.ศ.1865-1866 และ ค.ศ.1868-1870

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ	รายนาม	ชื่อที่ปรากฏในเอกสาร	ข้อมูลสังเขป
รายนามผู้แทนทางการทูตของฝรั่งเศสประจำสยาม			
14	Monsieur Charles de Montigny	-มิศเตอชาเลศเดมองติคินี -มองติคินี	ประมุขฝรั่งเศสได้แต่งตั้งให้เป็นราชทูตเข้ามาเจรจาทำสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับไทยในปี พ.ศ.2399 โดยยึดถือแนวทางในการทำสัญญาเช่นเดียวกับอังกฤษ ที่ได้ทำไว้กับไทยเมื่อ พ.ศ.2398
15	Monsieur Gabriel Aubaret	-กงสุลออบาเรศ -กอมแมนต์อนออบาเรศ	อุปทูตที่เมืองเว้ (เวียดนามในปัจจุบัน) และได้รับการแต่งตั้งเป็นกงสุลใหญ่ฝรั่งเศสประจำสยาม มีหน้าที่อัญเชิญพระราชสาส์นของจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 (Louis-Napoléon Bonaparte) มาทูลเกล้าฯ ถวาย แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ.2407
16	Monsieur de Grehan	-มองซีเออติเกรแหน -มองซีเออติเกรแหน -พระสยามรัฐราษฎร์	ชาวฝรั่งเศสที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นกงสุลไทยคนแรก ประจำกรุงปารีส เมื่อ พ.ศ.2406 และตั้งนามตามยศของสยามว่า “พระสยามรัฐราษฎร์”

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ	รายนาม	ชื่อที่ปรากฏในเอกสาร	ข้อมูลสังเขป
รายนามผู้แทนทางการทูตของฝรั่งเศสประจำสยาม			
17	Conte de Castenau	<ul style="list-style-type: none"> - กอนดีแซตตีโน - โดวิกแซตตีโน ไวสแกนต์ อยู่ว่าการกงสุลแทน - มองซิเออ--ลือโดวิกแกตตีโน บุตรกงสุลฝรั่งเศสที่ว่าการแทนบิดา - ไวสแกนต์ลือโดวิกแกตตีโน กงสุลฝรั่งเศสผู้เป็นบิดา - มองซิเออ กอนดีแซตตีโน - ไตโดเวส์กอนลือ โดวิกคาคตีโน 	<p>กงสุลฝรั่งเศสประจำสยามคนแรก โดยเข้ามาใน พ.ศ.2401 หลังการเจรจาทำสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างไทยกับฝรั่งเศสใน พ.ศ.2399</p>
18		- มองซิเออซาโนน	กงสุลฝรั่งเศสประจำสยาม
รายนามผู้แทนทางการทูตของเดนมาร์กประจำสยาม			
19	John Javeire Esquire	- ยอนยาเวอิจเการ์	กงสุลเดนมาร์กประจำสิงคโปร์และได้รับแต่งตั้งให้เป็นทูตถือรับส่งสัญญาไมตรีและการค้า

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ	รายนาม	ชื่อที่ปรากฏในเอกสาร	ข้อมูลสังเขป
รายนามผู้แทนทางการทูตของเดนมาร์กประจำสยาม			
20	Mr. D.K. Mason Esquire	-พระสยามธรรพาท -มิศเตอะ ด.ก.มาสอน -ด.ก. แมสออนอีศเกอว์ -ดิ.เก, แมสออน อีศเกอว์ -มิศเตอติเกแมสออน -ดิ.เก. เมสออนอีศเกอว์	กงสุลเดนมาร์กประจำประเทศไทย ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็น “พระสยามธรรพาทะ” กงสุลสยาม ประจำกรุงลอนดอน
21		-มิศเตอวิลโสน	ผู้ได้รับคำสั่งจาก ยอนยาเวอิศเกอว์ (John Javeire Esquire) ให้ปฏิบัติราชการแทนในฐานะกงสุลเดนมาร์กประจำสิงคโปร์
22	Mr. Scot Charles Stewart Leckie (Mr. C.S. Leckie)	-มิศเตอสกอด	ผู้ได้รับคำสั่ง ให้ปฏิบัติราชการแทน มิศเตอว์ ดิ.เก.แมสออน (Mr. D.K. Mason Esquire) ในฐานะกงสุลเดนมาร์กเป็นเวลา 6 เดือน
รายนามผู้แทนทางการทูตของเนเธอร์แลนด์ประจำสยาม			
23	Governor General Natherland of India	-คอเวเนอเยเนร่าล นีเทอแลนดึไนอินเดีย	ผู้สำเร็จราชการของประเทศเนเธอร์แลนด์ประจำประเทศอินเดีย
24		-มิศเตอเปาลีกิมแปก	กงสุลเนเธอร์แลนด์

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ	รายนาม	ชื่อที่ปรากฏในเอกสาร	ข้อมูลสังเขป
รายนามผู้แทนทางการทูตของโปรตุเกสประจำสยาม			
25	Sir Isidoro Francisco Guimarães	อิสิดโร ฟรังสิศึโก กิมาเรน	ที่ปรึกษาราชการในพระเจ้าปดุงที่ 5 แห่งโปรตุเกส และเป็น ผู้สำเร็จราชการของมาเก๊า ได้รับแต่งตั้งให้เป็นราชทูตเพื่อรับส่งมา เจรจาเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีและทำสัญญากับสยาม
รายนามผู้แทนทางการทูตของเยอรมนี³⁷ ประจำสยาม			
26	Count of Bernstorff, Minister of Foreign affairs, Berlin Prussia	-กอนแบร์นสตอฟ	ผู้ว่าการต่างประเทศฝ่ายกรุงปรัสเซีย (Prussia) รับหนังสือแสดง รายชื่อบรรณาการจากเจ้าพระยาพระคลัง
27	Count Friedrich Albrecht zu Eulenburg	-กอนเออเลนเบิร์ก -กอนเออเลนเบิร์ก	ราชทูตของกรุงปรัสเซีย (Prussia) ผู้ถือรับส่งมาขอทำสัญญา ไมตรีค้าขาย และมีหน้าที่คุ้มครองการค้าด้วย
รายนามผู้แทนทางการทูตของอเมริกาประจำสยาม			
28	John Hassett Chandler	-หม่อมจันดีเล -มิสเตอร์จันดีเลอร์ -มิสเตอร์จันดีเลอร์ -มิสเตอร์แฮตต์ จันดีเลอร์	ครูสอนภาษาอังกฤษให้กับพระเจ้าออสและพระเจ้าราชาธิดา ของพระเจ้าบรมมหาราชวังที่โรงเรียนใน พระบรมมหาราชวัง นอกจากนี้หม่อมแฮตต์ออสยังได้รับการ แต่งตั้งเป็นผู้ว่าการกงสุลอเมริกาประจำสยาม

³⁷ ในสมัยนั้นแบ่งเป็น ปรัสเซีย และ แอนซิดาตริกพิลติก

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ	รายนาม	ชื่อที่ปรากฏในเอกสาร	ข้อมูลสังเขป
รายนามผู้แทนทางการทูตของอเมริกาประจำสยาม			
	John Hassett Chandler		ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ร่วมกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สร้างเรือขับเคลื่อนด้วยเครื่องจักรไอน้ำ เรียกว่า “เรือกลไฟ” หรือ “เรือไฟ” เป็นครั้งแรกในประเทศไทย
29	Rev. Stephen Mattoon	ครูมตุณ	หนึ่งในศิษย์ผู้ช่วยสอนศาสนาคริสต์ในสยาม ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกงสุลอเมริกาประจำสยาม มีและอำนาจดำเนินการเรื่องสัญญาหรือข้อตกลงทางการค้าแทนทูตของอเมริกาได้
รายนามผู้แทนทางการทูตของออสเตรเลียประจำสยาม			
30		มิศเตออาเล็กซีเดลิจ	กงสุลออสเตรเลีย ผู้รับมอบอำนาจเพิ่มเติมเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้ากับสยาม

เครื่องมงคลราชบรรณาการ

เครื่องมงคลราชบรรณาการในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสิ่งของที่พระองค์พระราชทานไปยังประมุขประเทศตะวันตก และสิ่งของที่ประมุขประเทศตะวันตกถวายมายังพระองค์ เพื่อแสดงสัมพันธไมตรีระหว่างประมุขของประเทศ เครื่องมงคลราชบรรณาการจึงเป็นดั่ง “ของขวัญที่ระลึก” เชื่อมสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วย พระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงทั้งเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระราชทานไปยังประมุขของประเทศตะวันตก และเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ประมุขประเทศตะวันตกถวายมา มีรายละเอียดดังนี้

เครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระราชทานไปยังประมุขของประเทศตะวันตก

เครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขประเทศตะวันตก สะท้อนถึงควมมีอารยธรรม ภูมิปัญญา ทรัพยากร และวัฒนธรรมที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน นับเป็นวิเทศไวยาที่ทรงแสดงสู่สายตาชาวตะวันตกให้ประจักษ์ว่า สยามมีความเจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศแล้ว และความเป็นอารยประเทศนี้อาจมีส่วนช่วยให้สยามรอดจากการตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของชาติมหาอำนาจในรัชสมัยนั้น (ปรีดี พิศภูมิวิถี, ผู้แปล, 2559: 12) ในการพระราชทานเครื่องมงคลราชบรรณาการไปยังประมุขประเทศตะวันตกนั้น พบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงเครื่องมงคลราชบรรณาการและวัตถุประสงค์ในการส่งอย่างชัดเจน ทั้งนี้ ข้อมูลเครื่องมงคลราชบรรณาการจะปรากฏทั้งในส่วนเนื้อหาของพระราชสาส์น และบัญชีรายการสิ่งของเครื่องมงคลราชบรรณาการที่แนบไปด้วย

ตัวอย่างที่แสดงการถ่อมพระองค์ว่าเครื่องมงคลราชบรรณาการของสยามที่ส่งไปนั้น แม้จะดูเป็นของไม่มีมูลค่านักในสายตาของชาวตะวันตก แต่สิ่งของเหล่านั้นก็เป็นของในท้องถิ่น และเป็นภูมิปัญญาฝีมือของช่างชาวสยามเอง ดังตัวอย่าง

“..บัดนี้ กรุงสยามมีความประสงค์จะใคร่ทำความที่กรุงสยาม คิดถึงพระเดชพระคุณกรุงฝรั่งเศสตั้งนี้นั้นให้ปรากฏแจ้งชัด จึงได้คิดให้ช่างทองชาวสยามทำรูปดวงดาวฤกษ์ดอกไม้ด้วยทองคำประดับด้วยเพชรเป็นใจกลาง มีพลอยต่างสีต่างกำเนิดล้อมอยู่ทั้งแปดด้าน แล้วมีเพชรเป็นอันมากประดับเป็นบริวารแวดล้อมตั้งรัศมี อีกกั่บดวงดาวทองคำลงยาราชาวดีมีที่ห้วงห้อยเป็นรูปสำคัญนามของกรุงสยามจัดลงในทีบเดียวกัน อนึ่งรูปภาพสาทิศฉายาลักษณะของกรุงสยามได้ถวายเมื่อเวลาประดับด้วยเครื่องราชอิสริยยศ ซึ่งกรุงฝรั่งเศสทรงยินดีมานั้นแปลหนี³⁸ ด้วย แล้วก็มีน้ำใจขอส่งมา

³⁸ สันนิษฐานว่า มาจาก plate (เพลท) ภาษาอังกฤษ ซึ่งแปลว่า แผ่น, แผ่นพิมพ์, แผ่นกระจก. บริบทในตัวอย่างข้างต้นน่าจะหมายถึง รูปภาพใบหนึ่ง (พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ. นักอักษรศาสตร์ทรงคุณวุฒิ สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2565.)

ถวายกรุงฝรั่งเศสให้ทรงรับไว้ เพื่อจะได้เป็นสำคัญให้ทราบความจงรักภักดีของกรุงสยาม แลเครื่องที่
ระดับที่สูงมานี้ เป็นฝีมือช่างทองชาวสยามทำแต่ตามกำลังความอาหาญ แลเครื่องมือชาวสยาม
จะทำได้ ลวดลายที่ทำขึ้นนั้นก็ทำขึ้นโดยความคิดความแนะของกรุงสยามในครั้งนี้ จะมีกฎหมายอย่าง
ธรรมเนียมมาแต่เดิมก็หาไม่ได้ ก็เมื่อของถึงกรุงฝรั่งเศสแล้ว กรุงฝรั่งเศสจะโปรดใช้อย่างไรจะควร
ที่สุดแต่พระราชดำริกรุงฝรั่งเศสเถิด..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 154)

“..บัดนี้กรุงสยามได้มีเวลาว่าง จึงได้จัดแจงพระราชสาส์นฉบับนี้เขียนในลำดับ
 ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ_ความต้อกัน เพื่อจะเป็นพระราชสาส์นตอบอักษรสาส์นของท่าน
 โดยเคารพ มีเนื้อความเป็นที่ชอบใจ และได้จัดแจงเครื่องราชบรรณาการบางสิ่งโดยสมควร ล้วนเป็น
ฝีมือช่างเหล็ก ช่างทอง ช่างไม้ ชาวสยามทำทั้งสิ้น สมควรเพื่อจะเป็นเครื่องดูเล่นของชาวเมือง
ของท่าน แลเพื่อจะเป็นสำคัญที่ระลึกทางไมตรีอันตรงกับกรุงสยาม แลจะเป็นที่เห็นความฉลาดแล
คิดอ่านเล็กน้อยของช่างในพระราชอาณาจักรนี้..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46)

“...แลครั้งนี้กรุงสยามเห็นแก่ทางพระราชไมตรี ได้จัดแจงสิ่งของเครื่องมงคล
 ราชบรรณาการบางสิ่ง มีจำนวนในทางว่าเท่ากับพระราชสาส์นนี้ ถึงเป็นของไม่สู้ดีก็เป็นฝีมือ
 ราษฎรสยามประเทศนี้ทำขึ้น แลเป็นของเกิดในประเทศนี้ ส่งมาทรงยินดีเป็นทางนิมิตเพื่อจะให้พระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศสทรงระลึกถึงทางพระราชไมตรีต่อไปภายหน้า ขอจงทรงพระเมตตาไว้เทอญ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57ก)

ข้อความในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทาน
 ไปยังประมุขประเทศฝรั่งเศสใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 154
 และ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57ก รวมทั้งที่พระราชทานไปยัง
 ประมุขของอเมริกา ใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46 แสดง
 ให้เห็นการกล่าวอย่างถ่อมพระองค์ถึงเครื่องมงคลราชบรรณาการว่า แม้สิ่งของที่ส่งไปนั้น ประเทศ
 ทางตะวันตกอาจเห็นว่าเป็นของไม่มีมูลค่านัก เป็นของที่ผลิตในท้องถิ่น แต่ก็เป็นสิ่งสะท้อนภูมิปัญญา
 ฝีมือของช่างชาวสยามที่มีคุณค่า และคู่ควรที่จะนำมาเป็นสิ่งของที่ระลึกแก่ประมุขของประเทศ
 ตะวันตก

นอกจากพระราชสาส์นจะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการเจริญสัมพันธไมตรีที่สะท้อน
 เจตนารมณ์ทางการเมืองและข้อตกลงต่าง ๆ อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรระหว่างประมุขต่อประมุขแล้ว
 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชสาส์นสุพรรณบัฏน่าจะจัดเป็นเครื่องมงคล

ราชบรรณาการชนิดหนึ่ง ด้วยเหตุผลที่ว่าพระราชสาส์นสุพรรณบัฏจารึกลงบนแผ่นทองคำซึ่งเป็นของมีค่า นอกจากนี้สำเนาพระราชสาส์นและบัญชีเครื่องราชบรรณาการหลายฉบับระบุให้พระราชสาส์นสุพรรณบัฏเป็นเครื่องมงคลราชบรรณาการลำดับที่ 1 โดยมีการอธิบายถึงน้ำหนักของพระราชสาส์นที่ทำด้วยทองคำน้ำหนักมาก ตลอดจนบรรจุภัณฑ์ของพระราชสาส์นก็ทำจากวัสดุทองคำที่มีความประณีต ดังตัวอย่าง

“๑ บัญชี จดหมายเครื่องมงคลราชบรรณาการสำหรับกำกับพระราชสาส์นนั้นว่าแต่โดยรวมเป็นสิ่งของตามกำหนดนี้ ที่ ๑ พระราชสาส์นจารึกเป็นอักษรไทยลงในแผ่นสุพรรณบัฏมีน้ำหนักทองคำ ๓ บาท ๓ สลึง ๑ เพื่อ พับเหมือนสมุดปิดติดแนบกับกระดาษฝรั่ง ประทับพระราชลัญจกรสำหรับพระนามในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ลงในที่ปกปลายมีลายพระราชหัตถเลขาทรงเขียนเป็นสำคัญ ----- พระนามด้วยเป็นอักษรอังกฤษ ท่อด้วยแผ่นทองคำน้ำหนัก ๓ บาท ๕ กล้า ผูกรัดด้วยไหมแดงประทับพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินปัจจุบันนี้ ครั้งประสมทองคำข้างนอก แลใส่ในผอบทองคำลงยาราชาวดีใหญ่ น้ำหนัก ๓ บาท เล็กน้ำหนัก ๒ บาท ๓ สลึง ๔ กล้า ใส่ชั้นบนเป็นเครื่องรักษาพระราชสาส์น แลผอบนั้นใสในถุงตาดประทับพระราชลัญจกรรูปข้างสำหรับแผ่นดินสยามในที่ผูกนั้นแห่งหนึ่ง...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 39)

“..๑ คำแปล รายละเอียดซึ่งฝากมากับพระราชสาส์น บัญชีรายละเอียดของนั้นได้เขียนไว้ที่ท้ายพระราชสาส์นเป็นอักษรไทย ๑ หน้า แผ่นทองจารึกพระราชสาส์นหนัก ๓ บาท ๓ สลึง ๑ เพื่อพับเป็นสมุดไทยแล้วปิดกระดาษปิดตราหลวงข้างหน้า ข้างหลังปิดกระดาษปิดตราหลวงแผ่นดินนี้ที่ท้ายสุดข้างล่างเขียนพระนามเป็นอักษรอังกฤษ ท่อหนึ่งลือทำด้วยทองคำหนัก ๓ บาท ๕ กล้า ได้ปิดตราหลวงด้วยขี้ผึ้งสีทองและผูกด้วยไหมแดง แล้วใส่กล่องทองคำหนัก ๔ ตำลึง ๒ บาท แล้วใส่การบูรเป็นที่รักษาไว้มิให้เสีย แล้วใส่ฝาในเป็นทองคำหนัก 3 บาท เพื่อจะได้รักษาหนังสือและเป็นทีค่านับแก่ผู้รับพระราชสาส์นนั้น แล้วเอากล่องใสในถุงผ้าตาดได้ปิดตราสองดวง ดวงหนึ่งเป็นรูปข้าง ดวงหนึ่งสำหรับแผ่นดินนี้ ที่ว่าด้วยพระราชสาส์นให้ยึดยาวดังนี้ เป็นธรรมเนียมเมืองไทยได้เคยทำมาเป็นนิตย...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 138)

บัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขของประเทศตะวันตกทั้ง 2 ตัวอย่างข้างต้น ระบุให้พระราชสาส์นสุพรรณบัฏ เป็นเครื่องมงคลราชบรรณาการลำดับที่ 1 โดยให้ข้อมูลของน้ำหนักทองคำที่ใช้ในการทำพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและบรรจุภัณฑ์ รวมถึงรายละเอียดต่าง ๆ ของวัสดุที่ใช้ทำพระราชสาส์น เพื่อให้เห็นมูลค่าและคุณค่าของพระราชสาส์นที่พระราชทานไปยังประมุขต่างประเทศ

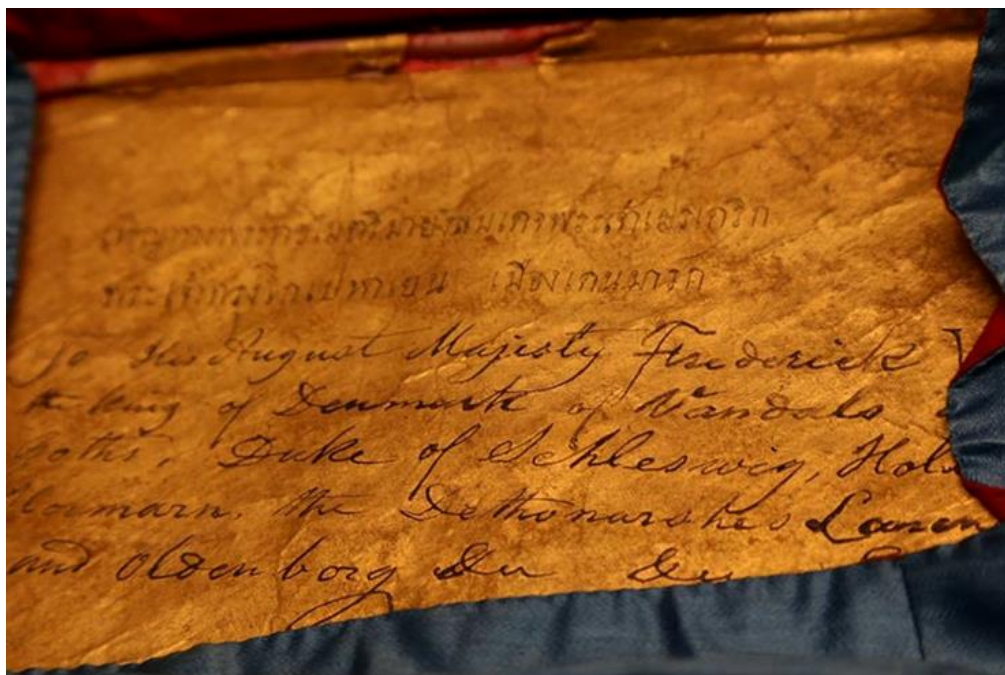
ข้อความในพระราชสาส์นสุพรรณบัฏถูกจารเป็นอักษรไทยลงบนแผ่นทองคำ มีน้ำหนักประมาณ 3 บาท สามารถพับทบไปมาได้แบบสมุดไทย ปิดกระดาษและประทับตรา “พระบรมราชโองการ” ด้านบนสุดของพระราชสาส์นสุพรรณบัฏ (ดูภาพที่ 31) ตอนท้ายปิดกระดาษและประทับตราหลวงแผ่นดิน³⁹ แล้วลงพระปรมาภิไธยเป็นอักษรโรมัน นอกจากนี้พระสุพรรณบัฏยังห่อด้วยแผ่นทองคำน้ำหนักประมาณ 3 บาท ผูกมัดด้วยไหมแดง ประทับพระราชลัญจกรหรือปิดตราหลวงด้วยขี้ผึ้งสีทอง จากนั้นใส่ในผอบทองคำ ส่งไปพร้อมกับสำเนาพระราชสาส์น

ภาพที่ 30 พระราชสาส์นสุพรรณบัฏพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังจักรพรรดินโปเลียน ประมุขฝรั่งเศส⁴⁰

³⁹ สันนิษฐานว่าเป็น ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ 4

⁴⁰ ภาพจากเว็บไซต์ <https://www.facebook.com/journeycoucouparis>

ภาพที่ 31 พระราชสาส์นสุพรรณบัฏพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานไปยังสมเด็จพระเจ้าเฟรเดริก ประมุขเดนมาร์ก⁴¹

เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุนครราชสีมาที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 58 และ เอกสารโบราณ
หมวดจดหมายเหตุนครราชสีมาที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 138 แสดงข้อมูลว่ามีการส่งสำเนาพระราชสาส์น
ไปพร้อมกับพระราชสาส์นสุพรรณบัฏ โดยพระราชสาส์นสุพรรณบัฏจะจารลงบนแผ่นทองขนาดเล็ก
และจารึกข้อความสั้น ๆ ในขณะที่สำเนาพระราชสาส์นจะใช้กระดาษฝรั่ง หรือกระดาษเพลลา สีของ
กระดาษจะเป็นสีครีมตลอดทั้งแผ่นและมีเส้นขอบสีทอง ส่งไปพร้อมกับพระราชสาส์นแผ่นทอง

“๑ ฉบับนี้เป็นสำเนาพระราชสาส์นแผ่นทองเขียนด้วยกระดาษมอบไปกับพระราชสาส์น
แผ่นทอง ๑๓”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุนครราชสีมาที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 58)

“.. ข้าฯ ขอพระองค์ให้พระองค์รับและเก็บไว้เป็นที่ระลึกทางพระราชไมตรี ข้าฯ
และลำแดงฝีมือคนช่างเมืองนี้ตามที่เขารู้ในการช่างบ้างแต่ไม่ได้ทำมาก พระราชสาส์นฉบับนี้ได้เขียนลง
ไว้ในกระดาษและจารึกลงไว้ในแผ่นทอง ได้ปิดตราในวันศุกร์เดือนหกแรมเจ็ดค่ำปีเถาะสัปตศก
จุลศักราชพันสองร้อยสิบเจ็ดเป็นปีที่ห้าแผ่นดินนี้ เป็นเดือนอหะสุมาสวันขึ้นสิบสองค่ำ คฤศักราชพันแปด
ร้อยห้าสิบปี..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุนครราชสีมาที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 138)

⁴¹ ภาพจากเว็บไซต์ <https://www.facebook.com/netlomwong/photos>

หากอยู่ในช่วงที่มีการไว้ทุกข์ เช่น ในกรณีที่พระบรมวงศานุวงศ์สิ้นพระชนม์ พระราชสาส์นที่ส่งไปยังต่างประเทศจะเป็นกระดาษขอบสีดำเพื่อแสดงการไว้ทุกข์ โดยธรรมเนียมนี้ สยามน่าจะใช้ตามอย่างประเทศตะวันตก ดังที่ปรากฏใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 200

“..อนึ่ง เพราะเหตุที่พระราชเทวีของกรุงสยามสิ้นพระชนม์ชีพ ในวันจันทร์ขึ้นห้าค่ำแห่งเดือนสาวัน เป็นเดือนที่ ๙ ซึ่งล่วงแล้วมา ตรงกันกับวันที่ ๙ ในเดือนเสปเตมเบอร์⁴² ปีหลัง จึงต้องเขียนพระราชสาส์นลงในกระดาษขอบดำ เป็นธรรมเนียมล้าแต่ความเศร้าโศกตลอดเวลาก่อนแต่จะได้ปลงศพของราชเทวีนั้น คล้ายกับพระราชสาส์นของกรุงปรัสเซียส่งมาล้าแต่ความเศร้าโศก เพราะความสิ้นพระชนม์ชีพของพระเชษฐาธิราชซึ่งเป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงปรัสเซียพระองค์ก่อนนั้น...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 200)

ส่วนพระราชสาส์นที่ประมุขของมิตรประเทศทางตะวันตกส่งมาเจริญทางพระราชไมตรีกับสยามนั้น ไม่ปรากฏข้อมูลกระบวนการจัดทำที่ชัดเจน แต่พบจากรูปถ่ายว่าพระราชสาส์นของประมุขประเทศตะวันตกใช้กระดาษสีเหลืองขอบทองเป็นวัสดุรองรับ หรือมีการใช้กระดาษสีเหลืองขอบดำแสดงความอาลัยในกรณีที่พระบรมวงศานุวงศ์หรือเจ้านายสิ้นพระชนม์

ภาพที่ 32 ล้าเนาพระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปยังสมเด็จพระเจ้าเฟรเดริก ประมุขเดนมาร์ก⁴³

⁴² September กันยายน

⁴³ ภาพจากเว็บไซต์ <https://www.facebook.com/netlomwong/photos>

ภาพที่ 33 สำเนาพระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานไปยังประธานาธิบดีเจมส์ บูแคนัน แห่งสหรัฐอเมริกา⁴⁴

นอกจากนี้ บัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการบางฉบับซึ่งส่งแนบไปกับพระราชสาส์น
ปรากฏชื่อพระราชสาส์นจารึกในพระสุพรรณบัฏ เป็นเครื่องมงคลราชบรรณาการลำดับที่ 1 เช่นกัน
แต่ระบุรายละเอียดหรือลักษณะของพระราชสาส์นเพียงสั้น ๆ

“ บัญชี เครื่องพระสุพรรณบัฏจารึกพระราชสาส์น แลเครื่องมงคลราชบรรณาการ
เป็นของสมเด็จพระบรมเทวมหามกุฏ พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม ทรงยินดีมาถึงสมเด็จพระนาง
วิกตอเรียราชินีพระเจ้ากรุงบริตาเนีย ได้มอบให้ทูตานุทูตกรุงสยามคุมไปแลได้ว่าไว้ในพระราชสาส์น
นั้น คือดังนี้

พระราชสาส์นจารึกในพระสุพรรณบัฏ

ที่ ๑

ห่อในแผ่นทองคำแล้วไว้ในฝักทองคำลงยา... ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 43)

⁴⁴ ภาพจากเว็บไซต์ <https://th.usembassy.gov/our-relationship/greatandgoodfriends>

“๑ ต้นบรรณาการฝรั่งเศส ถูกต้องดีแล้ว” ๓๖

ปาญซีเครื่องพระสุพรรณบัฏ จารึกพระราชสาส์นแลเครื่องมงคพระราชบรรณาการ เป็นของสมเด็จพระ
พระปรเมนทรมหาอมกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยินดีมาถึงสมเด็จพระเจ้านโปเลียนที่สาม
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ซึ่งได้ว่าไว้ในพระราชสาส์น ได้มอบให้มอนซิเออซาเลคเดมองติคินีราชทูตไปกับ
พระราชสาส์นนั้น

ดังนี้

พระราชสาส์นจารึกในพระสุพรรณบัฏ
ที่ ๑ คือ
ห่อในแผ่นทองคำแล้วใส่ในฝักทองคำลงยา...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 542)

นอกจากเครื่องมงคพระราชบรรณาการที่ผลิตในประเทศสยาม และส่งไปถวายประมุข
ประเทศต่าง ๆ ทางตะวันตก รวมถึงพระราชสาส์นสุพรรณบัฏที่แสดงถึงภูมิปัญญา วัฒนธรรม และ
ศิลปะของสยามแล้ว ข้อความในพระราชสาส์นยังแสดงให้เห็นถึงการนำความรู้และวิทยาการตะวันตก
มาประยุกต์ใช้เพื่อทำให้เกิดเครื่องมงคพระราชบรรณาการประเภทอื่นอันเป็นผลผลิตจากของที่ได้รับ
ถวายในครั้งก่อน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“...เพราะฉะนั้นในครั้งนี้นักกรุงสยามได้ให้ถ่ายรูปรูปของกรุงสยามเมื่อเวลาประดับ
อยู่ด้วยนาฬิกากล แลพระขรรค์ซึ่งเป็นเครื่องราชบรรณาการของกรุงบริตตานีเยทงยินดีไปครั้งก่อนนี้
อยู่ในที่ใกล้โต๊ะมีเครื่องไว้หมึกเขียนหนังสือแลหีบเครื่องเขียนหนังสือ แลปืนปิคตอนปืนไรเฟอล
เป็นเครื่องราชบรรณาการไปจากกรุงบริตตานีเยทงนี้รูปหนึ่ง และถ่ายรูปมเหสีของกรุงสยามอีกรูปหนึ่ง
แล้วระบายสีทับตามกำลังชาวสยามจะทำได้ แล้วรวมเข้ากับฝ้ายซึ่งบีบในเครื่องบีบด้วยน้ำ แลเงิน
เหรียญที่สร้างขึ้นได้ด้วยเครื่องจักรทำเงินเป็นสามสิ่ง มอบให้ทูตานุทูตพวกนี้ คุมมาด้วยพระราชสาส์นนี
เพื่อจะได้ถวายแด่กรุงบริตตานีเยทงให้ทอดพระเนตรเห็นผลของเครื่องราชบรรณาการของกรุงบริตตานีเย
ซึ่งทรงยินดีมาแต่ก่อน แลจะให้ทราบด้วยว่าเครื่องราชบรรณาการของกรุงบริตตานีเยทงบางสิ่ง
เป็นเครื่องประดับแลเครื่องใช้เป็นราชูปโภคนั้น กรุงสยามก็ได้ประดับไว้ในกาย แลได้ตั้งใช้สอยในที่
ประชุมเป็นเกียรติยศอันยิ่งใหญ่แก่กรุงสยาม เพราะเครื่องเหล่านั้นเป็นอันได้ลำแดงพระราชไมตรี
อันสนิทกับกรุงบริตตานีเยทงโดยทางพระราชไมตรีนั้น กรุงสยามจึงได้รับมาประดับมาใช้ กรุงสยามมีความ
แน่ใจว่ากรุง บริตตานีเยทงได้ทราบความนี้แลได้ทอดพระเนตรเห็นผลอันดีแห่งเครื่องราชบรรณาการ
ซึ่งชนชาวสยามปรนนิบัติตามทำให้สำเร็จขึ้นได้บ้าง ก็จะมีความชื่นชมยินดี ๓๗..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 1)

ข้อความในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีไปยังสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียประมุขอังกฤษนั้น สะท้อนให้เห็นความสามารถของสยามในการนำความรู้และวิทยาการตะวันตกมาใช้ในการผลิตพระรูป ฝ่ายซึ่งบีบในเครื่องบีบด้วยน้ำ และเงินเหรียญที่ผลิตจากเครื่องจักรทำเงิน ซึ่งเป็นผลผลิตจากเครื่องมกลราชบรรณาการของประมุขอังกฤษได้ถวายมาในครั้งก่อน

“...๑ ที่หก เป็นหนังสือทำพิมพ์ในศิลา ที่เพิ่งมี⁴⁵ ในเมืองไท จำหลักเป็นรูปข้างเผือกที่เพิ่งจับได้มาถึงนี้ที่ขุนนางอังกฤษทั้งปวงที่มาคราวนี้ ก็ได้เห็นด้วยตา หนังสือพิมพ์ที่แกะเป็นรูปข้างนี้ใส่ในกล่องกะไหล่ทองคำ และพู่กันชนข้างเผือกตามทองคำอันหนึ่งใส่ติดไปด้วย ผู้ฝากถวายมานี้ปรารถนาจะให้พระมหากษัตริย์รับไว้เป็นที่จะได้เห็นได้รู้ฝีมือช่างเมืองไท แลภายหลังของทั้งนี้จะได้ใส่ไว้ในที่สำแดงของต่าง ๆ เหมือนเป็นในคริสต์ศักราชพันแปดร้อยห้าสิบปีนั้นดอกกระมัง..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 138)

ข้อความในพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขของอังกฤษ ระบุรายการเครื่องมกลราชบรรณาการเป็น “หนังสือทำพิมพ์ในศิลา” แกะเป็นรูปข้าง พร้อมพู่กันที่ทำมาจากขนข้างเผือกอีกด้ามหนึ่ง จากการค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติม สันนิษฐานว่าเป็นหนังสือที่ใช้เทคโนโลยีการพิมพ์เป็นรูปสอดสีด้วยเทคนิคการพิมพ์หิน หรือ Lithography อันเป็นเทคโนโลยีที่เพิ่งมีใช้ในสยาม สะท้อนให้เห็นความสามารถของสยามในการนำความรู้และวิทยาการตะวันตกมาใช้อย่างทัดเทียมกับประเทศตะวันตก

อนึ่ง การส่งเครื่องมกลราชบรรณาการ เช่น ขวดหมึกทองคำลงยาราชาวดีที่ฝาขวดเป็นรูปข้าง ใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 138 และโปสการ์ดแผ่นใหญ่เขียนรูปพระวิสุทธิรัตนกิริณีและโปสการ์ดแผ่นเล็กตีพิมพ์รูปพระวิสุทธิรัตนกิริณี ภาพพิมพ์จำหลักเป็นรูปข้างเผือกและพู่กันที่ทำมาจากขนหางข้าง ใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 39 แสดงให้เห็นความสำคัญของช่างในฐานะสัตว์ที่มีอยู่ในแผ่นดินสยาม แต่ไม่มีในประเทศยุโรป นอกจากนี้ในประเทศไทย ช่างยังมีฐานะเป็นสัตว์คู่บารมีของพระมหากษัตริย์

“..ที่ ๖ มีไฟแผ่นใหญ่⁴⁶ เขียนรูปข้างเผือกที่ชื่อพระวิสุทธิรัตนกิริณี เป็นที่เฉลิมพระนครกรุงสยามแผ่นหนึ่ง ม้วนใส่ในกล่องเงินกะไหล่ทองคำ แล้วมีแผ่นไฟเล็กตีพิมพ์เป็นการ์รูปพระวิสุทธิรัตนกิริณี ๓ แผ่น ถวายแก่เจ้าราชสามมีแผ่น ๑ ถวายแก่พระราชโอรสพระองค์ใหญ่แผ่น ๑ ถวายแก่พระราชธิดาพระองค์ใหญ่แผ่น ๑ และมีพู่ทำด้วยขนพระวิสุทธิรัตนกิริณีสองพู่ มีปรักทองคำ

⁴⁵ สันนิษฐานว่า คือ เพิ่งมี

⁴⁶ Card สันนิษฐานว่า คือ รูปภาพ หรือโปสการ์ด

สวมพู่ ถวายในสมเด็จพระนางเจ้ากรุงลอนดอน เพื่อสำหรับห้อยที่รูปพระวิสุทธิรัตนกิริณีด้วย รวมไปถึงในถุงเข็มขามมีสายรัด...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 39)

จากข้อมูลพระราชสาส์นที่ใช้ในการวิจัยพบว่า พระราชสาส์นอธิบายรายละเอียดของเครื่องราชบรรณาการเพียงบางชิ้น แต่ข้อมูลสังเขปเครื่องราชบรรณาการทุกชิ้นที่ส่งไปแต่ละครั้งจะปรากฏในบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ ซึ่งเป็นเอกสารที่แนบไปพร้อมกับพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและสำเนาพระราชสาส์น อย่างไรก็ตามพบบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการเพียง 11 ฉบับ ดังตัวอย่าง

“ บัญชี เครื่องพระสุพรรณบัฏจารึกพระราชสาส์น แลเครื่องมงคลราชบรรณาการ เป็นของสมเด็จพระบรมนทรมหามกุฏ พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม ทรงยินดีมาถึงสมเด็จพระนางวิคตอเรียราชินีพระเจ้ากรุงบริตตานี ได้มอบให้ทูตานุทูตกรุงสยามคุมไปแลได้ว่าไว้ในพระราชสาส์นนั้น คือดังนี้

พระราชสาส์นจารึกในพระสุพรรณบัฏ
ที่ ๑
ห้อยในแผนทองคำแล้วไว้ในฝักทองคำลงยา

พระราชสาทิคฉายาลักษณ์สองแผ่น
แผ่นหนึ่งมีรูปพระราชฉายาของสมเด็จพระ
บรมนทรมหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม
ทรงเครื่องต้นสำหรับพระเจ้าแผ่นดินพร้อมทุกสิ่ง
เสด็จทรงนั่งเหนือพระบรมราชอาสน์
ถ่ายไว้ในเครื่องฉายบนแผ่นโลหะ

ที่ ๒
แผ่นหนึ่งมีรูปพระราชฉายาของสมเด็จพระ
บรมนทรมหามกุฏพระจอมเกล้า
เจ้าแผ่นดินสยามทรงเครื่องปกติ
เสด็จทรงนั่งเหนือราชอาสน์ปกติ
กับพระนางเธอฝ่ายใน แลพระเจ้าลูกเธอสองพระองค์
บนพระเพลา ถ่ายไว้ในเครื่องฉายบนแผ่นโลหะ

ที่ ๓ พระมหามงกุฎลงยาประดับ	เพชร	}	บ้าง
	พลอยทับทิม		
ที่ ๔..... ”			

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 43)

ตัวอย่างบัญชีรายการสิ่งของเครื่องราชบรรณาการที่แนบไปกับพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานยังประมุขของอังกฤษ ระบุจำนวนและลักษณะของเครื่องมงคลราชบรรณาการพอสังเขป ไม่มีการแสดงความมุ่งหมายหรือพระราชประสงค์ในการส่งต่างจากการนำเสนอเครื่องมงคลราชบรรณาการใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 1 ข้างต้น ที่มีการกล่าวถึงรายละเอียด ความมุ่งหมาย หรือพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 4 ในการส่งเครื่องมงคลราชบรรณาการชิ้นที่สำคัญ ๆ

รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขต่างประเทศ ที่พบในพระราชสาส์นสามารถนำเสนอในรูปแบบตารางโดยยึดชื่อเครื่องมงคลราชบรรณาการตามที่ปรากฏข้อมูลในพระราชสาส์น แบ่งการนำเสนอเป็น 4 สดมภ์ ได้แก่

สดมภ์ที่ 1 “ลำดับ” หมายถึง ลำดับที่ของเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขประเทศตะวันตก

สดมภ์ที่ 2 “เครื่องราชบรรณาการ” หมายถึง ชื่อเรียกเครื่องราชบรรณาการที่ปรากฏในพระราชสาส์นและบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ เรียงตามลำดับอักษร หากเครื่องมงคลราชบรรณาการชนิดเดียวกันแต่มีชื่อเรียกต่างกัน ผู้วิจัยจะจัดไว้ด้วยกัน

สดมภ์ที่ 3 “หมายเหตุ” หมายถึง การอธิบายลักษณะเครื่องราชบรรณาการเพิ่มเติมในกรณีชื่อเครื่องราชบรรณาการที่พบในพระราชสาส์นไม่ชัดเจนหรือไม่เป็นที่รับรู้ทั่วไปในปัจจุบัน

สดมภ์ที่ 4 “เอกสารที่พบ” หมายถึง เลขที่เอกสารที่พบเครื่องราชบรรณาการนั้น ๆ โดยผู้วิจัยใช้เลขที่เอกสารอ้างอิงตามที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติกำหนด และเรียงลำดับเลขที่เอกสารตามจุลศักราชจากน้อยไปหามาก (ศักราช/เลขที่)

ตารางที่ 4 รายการเครื่องมือกลางราชการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญญัติเครื่องมือกลางราชการที่ยังมีไปยงเดนมาร์ก

ลำดับ	เครื่องมือราชการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	ของบูทรีทองคำ		1223/152
2	ดาบเหล็กกล้า		1222/108 1223/152
3	ราชสาส์นถวายอักษรของกรุงสยาม		1222/108 1223/152

ตารางที่ 5 รายการเครื่องมือกลางราชการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญญัติเครื่องมือกลางราชการที่ยังมีเนเธอร์แลนด์

ลำดับ	เครื่องมือราชการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	กลองยาวคู่		1225/90
2	ซองบุทรี		1225/90
3	ตลับขันทันต์		1225/90
4	รูปถ่ายอยู่ในกระโจมกรอบ	รูปภาพของกรุงสยามและพระมเหสี	1225/90

ตารางที่ 6 รายการเครื่องมือกลางราชการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญญัติเครื่องมือกลางราชการที่ยังมีโปรตุเกส

ลำดับ	เครื่องมือราชการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	ไฟกระดาศ	การตีพระนาม, นามบัตร	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่) พระราชบัญญัติ/42

ตารางที่ 7 รายการเครื่องมรดราชบรรณาการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญญัติเครื่องมรดราชบรรณาการที่สยามมีไปยังฝรั่งเศส

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	กริชเหล็กกลาย		มปป./539,540, 542
2	กลองมโหระทึกกับขี้งา		1223/214 มปป./656
3	กลองไม้ราชวังเครื่องทองคำลงยา กับดลับททองคำลงยา	กลองยาสูบและดลับทยานัตถ์	มปป./538, 539, 540, 541, 542
4	แก้วเกิดในแผ่นดินสยาม 7 อย่าง		มปป./538
5	ขันสรงพระพักตร์		1223/214 มปป./656
6	ขวดหมึกทองคำ		มปป./538, 540, 541, 542
7	เครื่องชา		1223/214 มปป./656
8	เครื่องประดับยศทรงไว้กับฉลองพระองค์		1217/78 1225/139 และ154 พระราชนิพนธ์/29
9	เครื่องมาทองคำประดับพลอย		1223/214 มปป./656

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
10	เครื่องราชูปโภค		1219/144
11	เครื่องราชบรรณาการ มีบัญชีมากับพระราชสาส์นนี้	แจ้งให้ทราบว่าแนบบัญชีเครื่องราชบรรณาการมาด้วย	1218/58, 58ก และ59 1219/144
12	เครื่องส้อม ช้อน มีด (หีบใส่ ส้อม ช้อน มีด)		1223/214 มปป./656
13	ค่าง		มปป./538, 540, 541, 542
14	โคเผือก		มปป./538, 540, 541, 542
15	จามรี (แพะทิเบต)		มปป./538, 540, 541, 542
16	ฉลองพระองค์พระภรรยา		1223/214 มปป./656
17	ฉลองพระองค์ครุยกรองทอง		1223/214 มปป./656
18	ฉากรูปพระแก้วมรกต		1223/214 มปป./656
19	ฉากเรื่องบรมราชาภิเษก 4 แผ่น		1223/214
20	ชนะ		มปป./538, 540, 541, 542

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
21	ช้าง 1 คู่ (ช้างพลาย 1 ช้างพัง 1)		มปป./538, 540, 541, 542
22	ของบุหรี่ปhongคัลงยา		1223/214 มปป./656
23	ดาบไทย		1223/214 มปป538
24	ดาบไทย และ กรรไกรเครื่องตัดผมอย่างไทย		มปป./539, 540, 541, 542
25	ตลับยานัตถ์		มปป./538, 540, 541, 542
26	ถ้วยฝาทองคัลงยาและถ้วยเงินคัลงยา		1223/214 มปป./656
27	ทวนตามกะไหล่ทอง		1223/214 มปป./656
28	ปากโก่ทองค้ำ		มปป./538, 540, 541, 542
29	ผ้าทรงยกทอง		1223/214 มปป./656

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
30	ผ้าทรงกรวยเกี่ยวเขียนทอง		1223/214 มปป./656
31	ผ้าทรงปุม		1223/214 มปป./656
32	แผ่นการ์ตราชนาม, แผ่นทองคำจารึกพระนาม- นามบัตร		1228/157 มปป./538, 540, 541, 542
33	พระราชสาส์นจารึกในพระสุพรรณบัฏ		มปป./538, 540, 541, 542, 656 1223/214 656
34	พระราชสาส์นถวายลัญชณ์		มปป./538, 540, 541, 542, 656 1223/214
35	พระมหามงกุฎงยา		1225/139 และ154 1223/214 มปป./656

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
36	พระสังวาล		1223/214 มปป./656
37	พระจันทรคันพเก้า (จันทรคันพเก้าอย่าง และประคต)		1223/214 มปป./656 พระราชวินิจฉัย/29
38	พระสนับเพลาเข็มขางเงินอน		1223/214 มปป./656
39	พระสังข์อุตราวัตร		1223/214 มปป./656
40	พระแสงดาบ		1223/214 มปป./656
41	พระแสงกริช		1223/214
42	พระแสงทอก		1223/214 มปป./656
43	พระแสงง้าว		1223/214

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
44	พระกลดหนึ่ง , บังพระสุรหนึ่ง, ฉัตร 5 ชั้นคู่หนึ่ง 3 ชั้นคู่หนึ่ง, ชุมสายคู่หนึ่ง	เครื่องสูงประกอบพระราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์	1223/214 มปป./656
45	พระราชยานกง		1223/214 มปป./656
46	ภาชนะเงินใหญ่	ขันโตกเงิน	1223/214 มปป./656
47	เม่น		มปป./538, 540, 541, 542
48	รัตพระองค์กุดันประดับเพชร ทัບทิม มรกต		1223/214 มปป./656
49	รัตพระองค์เจียรระเบิดตาตูปักเลื่อม		1223/214 มปป./656
50	รัตพระองค์ประดับครองทอง		1223/214 มปป./656
51	ราชสาส์น	แผนการตราชาม = นามบัตร	1228/157
52	ราชสาส์นถวายลักษณ์ของกรุงสยาม		1228/157

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
53	หีบใส่กรรไกรเครื่องตัดผมอย่างไทยสั้น , พระสงฆ์เจียดงา		1223/214 มปป./656
54	หมิ่นน้อยอย่างเหนือ		มปป./538, 540, 541, 542
55	แหวนมณฑป		มปป./538, 540, 541, 542
56	แหวนรังแตน		มปป./538, 540, 541, 542

ตารางที่ 8 รายการเครื่องมรดราชบรรณาการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมรดราชบรรณาการที่สยามมีไปยังเยอรมัน

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	ชองบุหรี		1223/199 และ 200
2	ชองทองคำ		1223/200
3	ตลับยาสูบ		1223/199 และ 200
4	พระราชสาส์นที่ศุภายาลักษณ์		1223/200
5	พระแสงง้าว		1223/199 และ 200
6	พระแสงดาบ		1223/199 และ 200
7	สินค้าน่าเกิดในสยาม	ไม่ระบุชนิดและรายละเอียด	1223/199

ตารางที่ 9 รายการเครื่องมือกลางราชการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญญัติเครื่องมือกลางราชการที่สยามมีไปยังออสเตรเลีย

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	การศุภรูปภาพของราชโอรสองค์ใหญ่ของกรุงสยามที่ลินซิจฟ	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส	1229/79
2	ฉบับหนังสือพิมพ์	ข่าวการสิ้นพระชนม์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส และหม่อมราโชทัย	1229/79

ตารางที่ 10 รายการเครื่องมือกลางราชการปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญญัติเครื่องมือกลางราชการที่สยามมีไปยังอังกฤษ

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	กระปุกหมึก		1217/39, 138
2	กลองมโหระทึกกับปี่งา		1219/43
3	กันไตร	กรรไกร	1219/43
4	ขันน้ำกับพานรอง		1219/43
5	เครื่องม้า		1219/43
6	เครื่องชา		1219/43
7	เครื่องล้อม ช้อน มีด		1219/43
8	เครื่องราชบรรณาการบางสิ่ง	ไม่ระบุชนิดและรายละเอียด	1217/39, 40, 138
9	เครื่องفنแพร่ปีกทอง		1219/43
10	เงินเหรียญ		มปป./1

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
11	ฉลองพระองค์พระกรน้อย		1219/43
12	ฉลองพระองค์ครุย		1219/43
13	ฉากรูปพระแก้วมรกต		1219/43
14	ฉากรื่องราชภิเษก		1219/43
15	ซองทองคำ, กล่องทำด้วยทองคำ	ซองบุหรี	1217/39, 138
16	ซองบุหรี		1219/43
17	ดาบเหล็กกลาย	ดาบเหล็กกลายฝักทองคำลงยา	1219/43
18	ดาบเหล็กกลาย	ดาบเหล็กกลายฝักทองคำหนัก	1219/43
19	ด้ามปากไก่อ		1217/39
20	โตก	จันทอก	1219/43
21	ถ้วย		1219/43
22	ผ้าทรงยกทอง		1219/43
23	ผ้าทรงครอบเขียวเขียนทอง	ผ้าทรงเขียนทอง	1219/43
24	ผ้าทรงบูม		1219/43
25	พระราชสาส์นจารึกในพระสุพรรณบัฏ		1217/39, 40 1219/43
26	พระธำมรงค์		1217/39, 138

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
27	พระราชสาส์นถวายอักษรสองแผ่น	รูปภาพของกรุงสยาม และแม่เหล็กของกรุงสยาม	1219/43, มปป./1
28	พระมหามงกุฎ		1219/43
29	พระสังวาล		1219/43
30	พระอัมรินทร์พรัตน์		1219/43
31	พระแสงกริช		1219/43
32	พระแสงหอก		1219/43
33	พระแสงง้าว		1219/43
34	พระแสงทวน		1219/43
35	พระราชยาน		1219/43
36	ไฟแผ่นใหญ่	นามบัตร	1217/39
37	รัตพระองค์		1219/43
38	รัตประคตพระองค์		1219/43
39	สนับเพลา		1219/43
40	สังข์อตุราวัต		1219/43
41	สาบเจียด		1219/43
42	หนังสือทำพิมพ์ในศิลา	หนังสือที่ใช้เทคโนโลยีการพิมพ์ เป็นรูปสอดสีด้วยเทคนิคการพิมพ์หิน หรือ Lithography	1217/138

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
43	หลอดดินสอ		1217/138

ตารางที่ 11 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการที่สยามมีไปยังอเมริกา⁴⁷

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	เครื่องราชบรรณาการบางสิ่งโดยสมเศวต บรรณาการ)	ระบุรายการในบัญชีทงวาว (บัญชีเครื่องราช บรรณาการ)	1218/46 มปป./300
2	งาช้างใหญ่คู่หนึ่ง		มปป./299
3	ดาบ		1222/185 มปป./299
4	ราชสาทิศฉายลักษณ์	ภาพถ่ายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว	มปป./299 1222/185

⁴⁷ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46 และไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 300 ปรากฏการส่ง ไปเสร็จสำแดงความรับอักษรสำเนาและ
เครื่องบรรณาการ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 299 ปรากฏข้อความว่ามีมีการทาบตามประมุขของอเมริกาว่าต้องการรับช้างจาก
สยามหรือไม่ แต่ไม่ปรากฏข้อมูลการส่งช้าง ในเอกสารที่ใช้ในการวิจัย

จากตารางแสดงรายการเครื่องมุงคลราชบรรณาการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานประมุขต่างประเทศ พบว่าเครื่องมุงคลราชบรรณาการที่นิยมส่งมากที่สุด คือ รูปภาพ⁴⁸ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือพระบรมวงศานุวงศ์ โดยมีทั้ง “ภาพถ่าย” ด้วยกล้องถ่ายรูประบบตาแกร์เรโอไทป์ (Daguerreotype)⁴⁹ รวมถึงฟิล์มกระจก (Wet Plate) และ “หนังสือพิมพ์บนศิลา” คือ หนังสือที่ใช้เทคโนโลยีการพิมพ์เป็นรูปสอดสีด้วยเทคนิคการพิมพ์หิน (Lithography) ดังตัวอย่าง

“..๑ บัญชี เครื่องพระสุพรรณบัฏจารึกพระราชสาส์น แลเครื่องมุงคลราชบรรณาการ เป็นของสมเด็จพระบรมเทวมหามกุฏ พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม ทรงยินดีมาถึงสมเด็จพระนางวิกตอเรียราชินีพระเจ้ากรุงบริตาเนีย⁵⁰ ได้มอบให้ทูตานุทูตกรุงสยามคุมไป แลได้ว่าไว้ในพระราชสาส์นนั้น คือดังนี้

ที่ ๑

พระราชสาส์นจารึกในพระสุพรรณบัฏ
ห่อในแผ่นทองคำแล้วไว้หนักทองคำลงยา

พระราชสาส์นถวายลักษณะสองแผ่น

แผ่นหนึ่งมีรูปพระราชฉายาของสมเด็จพระบรมเทว

⁴⁸ ข้อความในพระราชสาส์นและเครื่องมุงคลราชบรรณาการปรากฏคำว่า พระราชสาส์นถวายลักษณะ ลักษณะเช่นนี้ใช้ในคำเรียกรวม กล่าวคือ ใช้กับทั้งรูปวาดและภาพถ่าย ผู้วิจัยจึงไม่เจาะจงในการวิเคราะห์หว่านเป็นรูปวาดหรือภาพถ่าย แต่ใช้คำว่า “รูปภาพ” แทน (ราชบัณฑิตยสภา, ม.ป.ป.)

⁴⁹ คิดค้นโดย หลุยส์ จาคเคอร์ แมนเด ตาแกร์ (Louis Jacques Mande Daguerre, ค.ศ. 1787-1851) กระบวนการนี้ต้องใช้สารไวแสงซึ่งเป็นแผ่นเงินที่ขัดผิวหน้าให้มันวาว จากนั้นนำไปอังด้วยไอของไอโอดีน จนเกิดปฏิกิริยาซิลเวอร์ไอโอดด์ จากนั้นนำไปอังเหนือไอปรอทอีกครั้ง จะปรากฏภาพออกมามีลักษณะคล้ายกระจกเงาเป็นภาพกลับด้านไม่สามารถอัดซ้ำได้ กระบวนการนี้ถูกเผยแพร่ไปทั่วโลก และมีการพัฒนาประสิทธิภาพให้ดียิ่งขึ้น เกิดความนิยมอย่างแพร่หลายในยุโรปและอเมริกา โดยเฉพาะกลุ่มนักบวช นักสำรวจ พ่อค้า นักการทูต และกระจายสู่ทวีปเอเชียอย่างรวดเร็ว (Pitirach Joochoy, 2564)

⁵⁰ พระราชสาส์นที่พระราชทานไปยังประมุขประเทศฝรั่งเศสฉบับนี้ ปรากฏการนำข้อความจากร่างพระราชสาส์นที่มีไปยังประมุขอังกฤษในส่วนต้นมาปรับแก้และเรียบเรียงใหม่ เมื่อตรวจสอบศักราชในพระราชสาส์นพบว่าตรงกับเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรี ณ พระราชวังฟงแตนโบล ประเทศฝรั่งเศส แม้ว่าพระราชสาส์นฉบับนี้จะมีการระบุผู้รับเป็นประมุขประเทศอังกฤษ แต่เครื่องหมายแสดงการแก้ไขและเหตุการณ์ตามประวัติศาสตร์ช่วยยืนยันว่าพระราชสาส์นที่ยกมานี้เป็นการนำข้อความในพระราชสาส์นฉบับที่เรียบเรียงไว้อย่างดีแล้วมาปรับใช้กับการส่งพระราชสาส์นไปยังประเทศอื่น

ที่ ๒ มหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม
ทรงเครื่องต้นสำหรับพระเจ้าแผ่นดินพร้อมทุกสิ่ง
เสด็จ นั่งเหนือพระบรมราชอาสน์
ถ่ายไว้ในเครื่องถ่ายภาพบนแผ่นโลหะ
แผ่นหนึ่งมีรูปพระราชฉายาของสมเด็จพระปรมหาร
มหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยามทรงเครื่องปกติ
เสด็จทรงนั่งเหนือราชอาสน์ปกติ
กับพระนางเธอฝ่ายใน แลพระเจ้าลูกเธอสองพระองค์
บนพระเพลา ถ่ายไว้ในเครื่องถ่ายภาพบนแผ่นโลหะ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 214)

“..ครั้งนี้กรุงสยามมีความชอบใจยินดี จัดสิ่งของเป็นเครื่องราชบรรณาการมาเฉพาะ
 กรุงนิวยอร์กแลนต์กับพระราชสาส์น ดังนี้

รูปถ่ายของกรุงสยามอยู่ในกระจก

๑

มีกรอบแผ่นหนึ่ง

รูปถ่ายของมหาลีที่ล่วงแล้ว กับรูป

๒

กรุงสยามด้วยกันอยู่ในกระจกมีกรอบแผ่นหนึ่ง...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 90)

บัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน
 ไปยังประมุขของฝรั่งเศส ดังตัวอย่าง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่
 214 นั้น แสดงข้อมูลเครื่องมงคลราชบรรณาการแต่ละชิ้นโดยสังเขป กล่าวคือ รูปภาพที่
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องต้นสำหรับพระเจ้าแผ่นดินประทับเหนือ
 พระบรมราชอาสน์ อีกรูปภาพหนึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องปกติประทับ
 เหนือราชอาสน์ปกติกับพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์⁵¹ และพระเจ้าลูกเธอสองพระองค์บนพระเพลา
 โดยเป็นรูปที่ถ่ายด้วย “เครื่องฉายบนแผ่นโลหะ” ซึ่งหมายถึงกล้องถ่ายรูประบบดาแกร์เรอไทป์
 (Daguerreotype) ซึ่งจะปรากฏภาพออกมามีลักษณะคล้ายกระจกเงาเป็นภาพกลับด้านไม่
 สามารถอัดซ้ำได้ ส่วนข้อความที่พบในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁵¹ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงได้รับการสถาปนาเป็น สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

ที่พระราชทานไปยังประมุขเนเธอร์แลนด์ ดังตัวอย่าง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 90 กล่าวถึงรูปถ่ายของทั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระมเหสีอยู่ในกระจกมีกรอบ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า คือ รูปถ่ายบนฟิล์มกระจก (Wet Plate) เป็นการถ่ายภาพในยุคแรก ที่ต้องทำในขณะที่ฟิล์มกระจกยังเปียกอยู่ ภาพที่ได้จะนำมาอัดลงกระดาษอัลบูมิน ซึ่งเป็นกระดาษเคลือบผิวด้วยวัสดุธรรมชาติและได้รับความนิยมสูง จนมาแทนที่ระบบดาแกร์เรโอไทป์ในเวลาต่อมา เห็นได้ว่าประเทศไทยได้เริ่มมีการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแล้ว และมีใช้บ้านป่าเมืองเถื่อน ดังที่ชาวตะวันตกเข้าใจในยุคนั้น

เครื่องมงคลราชบรรณาการที่สยามนิยมส่งไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประมุขประเทศตะวันตก รองจากรูปภาพ มีดังเช่น พระแสงดาบพร้อมฝัก และซองบุหรีทองคำ จากข้อมูลในพระราชสาส์นและบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการที่สยามมีไปยังประเทศตะวันตก ปรากฏการพระราชทานพระแสงดาบไทยทรงอย่างญี่ปุ่น ใบมีดทำจากเหล็กกลาย นำมาตีให้เป็นดาบทรงอย่างญี่ปุ่น ด้ามและฝักหุ้มทองคำจำหลักและประดับด้วยอัญมณีตกแต่งต่างกันไปในแต่ละเล่ม โดยเป็นงานศิลปะฝีมือช่างชาวสยามทำขึ้นในแผ่นดินสยาม ดังตัวอย่าง

“...ครั้งนี่เราพระเจ้ากรุงสยามขอฝากดาบเหล็กกลาย ทำที่เมืองสยามตามรูปอย่างญี่ปุ่น มีฝักเงินถมยาค่ากะไหล่ทอง และมีเครื่องประดับทองคำเล่มหนึ่ง ก็รูปถ่ายคล้ายเงาของเราพระเจ้ากรุงสยามรูปหนึ่งออกมากับราชสาส์นนี้ เจริญทางพระราชไมตรีกับแผ่นดินยูไนติเตด...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1222 เลขที่ 185)

“...อนึ่ง กรุงสยามได้จัดสิ่งของเป็นของช่างชาวสยามทำในกรุงเทพมหานครนี้ คือดาบเหล็กกลายทำเป็นรูปอย่างญี่ปุ่น มีเครื่องทองคำแลฝักหุ้มทองคำลงยาราชาวดีประดับพลอยเล่ม ๑ ง้าวมีฝักหุ้มทองคำ มีสายจำหลักคู่ ๑ ซองบุหรีทองคำลงยาราชาวดี ๑ ตลับทองคำลงยาราชาวดี ๑ มอบให้ก่อนแอมเบรราชทูตของกรุงปรัสเซียมาถวายกรุงปรัสเซีย เพื่อจะได้ทรงรับไว้เป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรี และจะได้เป็นเกียรติยศในนามของกรุงสยามสืบไปภายหน้าด้วย ฯ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 200)

{ {	“.....	ที่ ๒๓ <u>ดาบเหล็กกลายฝักทองคำลงยา</u> ที่ ๒๔ <u>ดาบเหล็กกลายฝักทองคำจำหลัก</u> ที่ ๒๕ กริชฝักนาก
	<u>พระแสง</u>	ที่ ๒๖ หอกอย่างสยามฝักเงินถมยาดำตะทอง ที่ ๒๗ ง้าวฝักเงินถมยาดำตะทอง ที่ ๒๘ ทวนด้ามกะไหล่ทอง คู่หนึ่ง”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 214)

จากข้อมูลในพระราชสาส์นและบัญชีเครื่องมุงคลราชบรรณาการของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ยกตัวอย่างข้างต้น ปรากฏการพระราชทานพระแสงดาบไทยอย่างญี่ปุ่น ในฐานะเครื่องมุงคลราชบรรณาการไปยังสหรัฐอเมริกา ราชอาณาจักรปรัสเซีย (สาธารณรัฐเยอรมนี ในปัจจุบัน) และสาธารณรัฐฝรั่งเศสตามลำดับ โดยลักษณะของพระแสงดาบไทยอย่างญี่ปุ่น คือ

“..ในอดีตดาบญี่ปุ่นถือว่าเป็นดาบที่มีชื่อเสียงทั้งคุณภาพของใบดาบ และองค์ประกอบของใบดาบที่มีความสวยงามจึงเป็นที่ต้องการอย่างมาก พระแสงดาบสำหรับเป็นเครื่องมุงคลราชบรรณาการดังกล่าวจึงได้รับอิทธิพล จากดาบญี่ปุ่นในด้านรูปทรงและโครงสร้าง แต่รายละเอียดเช่น ลักษณะด้าม วิธีการตีประกอบด้ามนั้นไม่เหมือนดาบญี่ปุ่นเสียทีเดียวอีกทั้งยังเป็นฝีมือช่าง ชาวสยาม จึงนิยมเรียกกันว่า ดาบไทยทรงอย่างญี่ปุ่น...”

(สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554: 113)

อนึ่ง พระแสงดาบนั้นถือเป็นหนึ่งในเครื่องราชศัสดราวุธอันแสดงถึงความเป็นกษัตริย์ การส่งพระแสงดาบเป็นเครื่องมุงคลราชบรรณาการเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างสยามกับประเทศ ตะวันตก นอกจากจะสะท้อนพระเกียรติยศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะ พระมหากษัตริย์ของสยามแล้ว ยังเป็นสัญลักษณ์แสดงความยิ่งใหญ่ของประมุขประเทศที่ได้รับอีกด้วย ของบุหรีทองคำ⁵² หรือ กลักพระโอสถมวน เป็นเครื่องมุงคลราชบรรณาการที่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนิยมพระราชทานไปยังประมุขตะวันตกอีกอย่างหนึ่ง ของบุหรี

⁵² เอกสารที่ใช้ในการวิจัยใช้คำว่า ของบุหรี แต่เมื่อพิจารณาจากลักษณะของเครื่องราช บรรณาการตามทีระบุในพระราชสาส์นแล้วพบว่ามีลักษณะเป็นกล่อง มีความหมายเดียวกับ กลักพระโอสถมวน

ทองคำจัดเป็นเครื่องทองลงยาชนิดหนึ่ง เป็นภาชนะมีรูปทรงยาวรีมีฝาปิดทองคำลงยาราชาชาติ⁵³ สำหรับใส่พระไอศกวน เครื่องราชูปโภคทองคำนี้มักอยู่ร่วมกับชุดพานพระสุพรรณศรีที่ใช้ในสยาม ปรากฏตัวอย่างในบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการที่สยามมีไปยังประมุข ฝรั่งเศส และเนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส ดังนี้

“...อนึ่ง กรุงสยามได้จัดสิ่งของเป็นของช่างชาวสยามทำในกรุงเทพมหานครนี้ คือ ดาบเหล็กกลายเป็นรูปดาบอย่างญี่ปุ่น มีเครื่องทองคำแลฝักหุ้มทองคำลงยาราชาชาติประดับพลอย เล่ม ๑ ง้าวมีฝักหุ้มทองคำ มีลายจำหลักคู่ ๑ ของบุหรีทองคำลงยาราชาชาติ ๑ ตลับทองคำลงยาราชาชาติ ๑ มอบให้ก่อนเอวเลนเบ็คราชทูตของกรุงปรัสเซียคุมมาถวายกรุงปรัสเซีย เพื่อจะได้ทรงรับไว้เป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรี แลจะได้เป็นเกียรติยศในนามของกรุงสยามสืบไปภายหน้าด้วย..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 199)

“...ครั้งนี้กรุงสยามมีความชอบใจยินดี จัดสิ่งของเป็นเครื่องราชบรรณาการมา เฉพาะกรุงนิโธแลนด์กับพระราชลาลันนี้

- ๑ รูปถ่ายของกรุงสยามอยู่ในกระจก
มีกรอบแผ่นหนึ่ง
- ๒ รูปถ่ายของมเหสีที่ล่วงแล้ว กับรูป
กรุงสยามด้วยกันอยู่ในกระจกมีกรอบแผ่นหนึ่ง
- ๓ ของบุหรีทองคำลงยาอย่างสยาม
- ๔ ตลับยานัตถ์ทองคำอย่างเอก
เกิดในแผ่นดินสยามหนึ่ง
- ๕ กล่องยาสูบทองคำลงยาอย่างสยามหนึ่ง ...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 90)

⁵³ ข้อมูลเครื่องมงคลราชบรรณาการของราชอาณาจักรสยาม จัดเก็บที่พิพิธภัณฑ์พระราชวัง พงแต่นโบล อ้างถึง “กลักพระไอศกวนคร่ำทอง” จัดเป็นเครื่องราชูปโภคคร่ำทองที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีไปยังประมุขของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นคนละประเภทกับ กลักพระไอศกวนทองคำลงยาราชาชาติ ที่ปรากฏในข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมงคลราชบรรณาการข้างต้น แสดงให้เห็นวัฒนธรรมการสบูบหรีที่สัมพันธ์กับ สังคมสยามและสังคมตะวันตกในอดีต โดยการใช้ยาสบูบมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา จากจดหมายเหตุของ เมอร์ซิเออร์ เดอลาลูแบร์ อัครราชทูตฝรั่งเศสที่เดินทางมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเขียนว่า คนไทยชอบใช้ยาสบูบอย่างฉุนทั้งชาย และหญิง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ์ ได้ทรงประดิษฐ์หรีที่กันบ้านขึ้นเพื่อสบูบ ควันและอมยากับหมากพร้อมกัน (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, ม.ป.ป.) การส่ง เครื่องราชบรรณาการเฉพาะของหรีที่จึงน่าจะสัมพันธ์กับความนิยมในการสบูบหรีของชาวตะวันตก

นอกจากเครื่องมงคลราชบรรณาการทั้ง 3 ชิ้นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นิยมพระราชทานไปยังประมุขตะวันตกแล้ว ยังมีเครื่องมงคลราชบรรณาการที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่ง คือ พระมหามงกุฎทองคำลงยาประดับอัญมณี (เพชร ทับทิม และมรกต) ข้อมูลจากพระราชสาส์น และบัญชีเครื่องราชบรรณาการที่ใช้ในการวิจัย ปรากฏหลักฐานการพระราชทานพระมหามงกุฎ ทองคำลงยาประดับอัญมณีอันมีค่าไปยังประมุขเพียงสองประเทศ ได้แก่ ฝรั่งเศสและอังกฤษ ดังตัวอย่าง

“... พระสาทิสฉายาลักษณ์ในพระนางเธอ
ที่ ๓ พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์
ที่ ๔ พระมหามงกุฎลงยาประดับ
เพชร } บ้าง ๑ ...”
มรกต }
ทับทิม }

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 656)

“...
ที่ ๓ พระมหามงกุฎลงยาประดับ
เพชร } บ้าง
ทับทิม }

พระสังวาลย์ประดับทับทิม

ที่ ๔

ทับบนแผ่นแพรเฉวียงซ้าย

...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 43)

พระมหาศิลปกรรมที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแด่พระจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส (สาธารณรัฐฝรั่งเศสในปัจจุบัน) และสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียราชินีแห่งบริตาเนีย (สหราชอาณาจักรในปัจจุบัน) นับเป็นงานชิ้นเอกที่ทำขึ้นจากทองคำ คุนลายลงยาสีแดง ประดับเพชร ทับทิม มรกต ถือว่าเป็นเครื่องมงคลราชบรรณาการที่งดงามที่สุดจากสยาม ศิลปวัตถุชิ้นนี้มีความงดงามทั้งรูปลักษณ์และการประดับตกแต่งอย่างอลังการ พระมหามงกุฏนี้เรียกว่าพระมหาศิลปกรรม เป็นองค์ประกอบของเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ซึ่งใช้ในพระราชพิธีสำคัญของสยามที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์

คำว่า “มงกุฏ” ที่หมายถึง เครื่องสวมศีรษะ มีรูปทรงคล้ายสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนา (สถูป) และแนวคิดหม้อน้ำอันอุดมสมบูรณ์ (ปูลณฆฎะ) และคล้องกับพระนามของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 4 อันเป็นพระนามที่ตะวันตกใช้เรียกขานพระองค์ การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกสรรเครื่องมงคลราชบรรณาการชิ้นพิเศษนี้ส่งไปยังมิตรประเทศตะวันตกทั้งสอง จึงแสดงให้เห็นพระราชประสงค์ที่จะเจริญสัมพันธไมตรีในฐานะประมุขกับประมุข กล่าวคือ พระมหาศิลปกรรมที่ส่งไปนั้นสะท้อนพระเกียรติยศและเป็นสัญลักษณ์แสดงความยิ่งใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะพระมหากษัตริย์ของสยาม ในขณะเดียวกันประมุขของอารยประเทศตะวันตกผู้ได้รับเครื่องบรรณาการ ก็เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยพระเกียรติยศและควรค่าแก่พระมหาศิลปกรรมนั้นเสมอมา ดังความตอนหนึ่งที่ ลูฌอง (Luchant) เขียนบรรยายในหนังสือ ลา เซอแมเน เดส์ ซองฟองส์ (La Semaine des enfants) ว่า “ ดูเหมือนว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามจะทรงปรารถนาที่จะพระราชทานเครื่องแสดงพระเกียรติยศทุกอย่างแก่พระจักรพรรดิ อันเป็นสัญลักษณ์ของพระราชอำนาจ...” ปัจจุบันพระมหามงกุฏทองคำลงยาประดับอัญมณีองค์หนึ่งจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระราชวังวังพันแตนโบล สาธารณรัฐฝรั่งเศส⁵⁴ และอีกองค์หนึ่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระราชวังวินด์เซอร์ สหราชอาณาจักรอีกองค์หนึ่ง (ปรัศนีภรณ์ พลายนาค และอรุณ บุญยฤทธิ์, 2563: 225)

เครื่องมงคลราชบรรณาการที่ประมุขประเทศตะวันตกถวายมา

พระราชสาส์นส่วนใหญ่ที่ประมุขประเทศตะวันตกมีมาถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ค่อยกล่าวถึงการถวายเครื่องมงคลราชบรรณาการ มีเพียงพระราชสาส์นบางฉบับที่ปรากฏข้อความการฝากเครื่องราชบรรณาการเพื่อให้ราชทูตถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ไม่มีการระบุชนิดของเครื่องราชบรรณาการหรือคำอธิบายรายละเอียดสิ่งของ รวมถึงไม่มีบัญชี

⁵⁴ พระมหาศิลปกรรมที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานเป็นเครื่องมงคลราชบรรณาการแด่จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2404 ปัจจุบันถูกโจรกรรมไปจากห้องพิพิธภัณฑสถาน ในพระราชวังพันแตนโบล กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อเดือน มีนาคม พ.ศ.2558 (MGR Online, 3 มีนาคม 2558)

รายการสิ่งของเครื่องมงคลราชบรรณาการแนบมา ดังตัวอย่างเนื้อหาในพระราชสาส์นฉบับแปลของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียประมุขของอังกฤษ

“...ในความกำชับประวิงหนังสือความลงเนื้อเห็นของเราทั้งหลาย หนังสือโรเล่าที่เขาคนนั้นจะได้มียศของความมอบแก่พระองค์ท่าน ในเปลี่ยนเพื่อแผ่นเขียนอักษรฉบับหนึ่ง ที่ได้ทานกันในส่วนของท่าน เราทั้งหลายอีกเล่า ได้ไว้ใจเชื่อมากับคนนั้น ด้วยเครื่องสิ่งของกลางสิ่งเป็นฝือของคนบริติชคือคนอังกฤษ ของโรเล่าเป็นของนับลง }ไว้แล้ว ในทางว่าที่มาด้วยพร้อมในนี้ ... เมื่อไรผู้นั้นจะแสวงหาที่พึงรับสั่งอันหนึ่งของพระองค์ท่านเพื่อประสงค์ของความมอบให้ได้พระราชสาส์นนี้ของเราทั้งหลาย แลเครื่องราชบรรณาการด้วยสิ่งโรเล่า ผู้นั้นเป็นคนรับกำชับไปด้วยดี...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1217 เลขที่ 67)

ถึงแม้ว่าพระราชสาส์นที่ประมุขประเทศตะวันตกมีมาถึงสยาม ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ส่งมา แต่ข้อมูลเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ประมุขประเทศตะวันตกมีมาถึงสยามนั้น กลับปรากฏรายละเอียดอย่างชัดเจนในพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตอบกลับไปถึงประมุขตะวันตก โดยพระองค์ทรงกล่าวถึงเครื่องบรรณาการแต่ละชิ้นที่ทรงได้รับ พร้อมกับทรงอธิบายรายละเอียดเครื่องมงคลราชบรรณาการแต่ละสิ่งเสมือนเป็นการขอบคุณและแจ้งให้ประมุขประเทศนั้น ๆ ได้ทราบว่า พระองค์ทรงได้รับสิ่งใดบ้าง ดังตัวอย่าง

“.. อนึ่งในระหว่างเวลาเมื่อทำสัญญาค้ำอยู่นั้น กอนเอวเลนเบ็ค⁵⁵ ได้นำสิ่งของเครื่องราชบรรณาการ คือราชสาส์นฉายาลักษณ์ของกรุงปรัสเซีย เขียนน้ำมันในผืนผ้าใหญ่มีกรอบ ๑ เครื่องส่งข่าวด้วยกำลังแม่เหล็กสำหรับ ๑ เครื่องตีพิมพ์หนังสือมีเครื่องใช้พร้อมสำหรับ ๑ ขวดเคลือบเครื่องชกดอกไม้ เป็นฝีมือปรัสเซียคู่ชอน กับสมุดแผนภาพแลแผนที่ต่าง ๆ ลิบเจ็ดเล่ม มามอบให้แก่กรุงสยาม อ่างพระนามกรุงปรัสเซียว่าเป็นเจ้าของ มีรับสั่งบังคับให้เป็นของทรงยินดีมาถึงกรุงสยาม ๆ ได้รับไว้โดยทางไมตรีแลยินดีชอบใจด้วยสิ่งของเหล่านั้นเป็นอันมาก ขอแสดงความขอบใจยินดีมาถึงกรุงปรัสเซียให้ทราบด้วย..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 199)

⁵⁵ Count Friedrich Albrecht zu Eulenburg ราชทูตผู้ถือรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินในการเจรจาทำสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับปรัสเซีย หรือ โปรยชิน (สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี)

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงคำขอบใจและแจ้งให้
 ประมุขของกรุงปรัสเซียทราบว่า กอนเอวเลนเบิร์ก (Count Friedrich Eulenburg) ราชทูตผู้ถือรับสั่ง
 ของประมุขกรุงปรัสเซีย ผู้เข้ามาติดต่อเพื่อทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้ากับสยาม ได้นำสิ่งของ
 เครื่องมงคลราชบรรณาการหลายอย่างมาถวาย ตามพระราชประสงค์ของประมุขกรุงปรัสเซีย
 โดยพระองค์ทรงกล่าวถึงเครื่องมงคลราชบรรณาการแต่ละชิ้นที่ทรงได้รับ เพื่อแจ้งให้ประมุขกรุง
 ปรัสเซียได้ทราบรายการสิ่งของที่พระองค์ทรงได้รับ

“...จึงทูลของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมองตังจิงราชทูตได้มอบสิ่งของเครื่องมงคล
 ราชบรรณาการหลายสิ่งแก่กรุงสยาม กรุงสยามได้รับแล้วได้ให้จำนวนรับเขียนให้มองตังจิงราชทูต
 ไปโดยชื่อของทุกสิ่งแล้ว (จึงได้มอบ)

- ที่ ๑ คือ ปืนทองใหญ่กระสุน ๖ นิ้ววางเวียนเครื่องปืนพร้อมทุกอย่าง ลากด้วยม้าแปดม้า
- ที่ ๒ คือ ปืนหั้น ๕ กระสุนใส่ในหีบ
- ที่ ๓ คือ หีบใส่เครื่องแต่งตัวอย่างดี
- ที่ ๔ คือ ครอบแก้วมีนกร้อยอยู่ข้างใน
- ที่ ๕ คือ ระย้าเทียนแขวนเป็นเครื่องกะไหล่ประดับแก้วกับหีบใส่เทียนสำหรับใช้ในระย้า
- ที่ ๖ คือ รวมแผนที่ต่าง ๆ ถ่ายอย่างทีแลแผนที่ต่าง ๆ
- ที่ ๗ คือ รวมแผนภาพเรื่องรูปแลตัวอย่างเครื่องแต่งทหารฝรั่งเศส
- ที่ ๘ กล้องแฝดรูปต่าง ๆ สองคู่ กับฉากสำหรับดูกล้องนั้น
- ที่ ๙ คือ เครื่องเล่นพนันวิ่งม้าด้วยทอดลูกบาศก์

ของ ๙ สิ่งนี้แก่กรุงสยาม บอกความว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมอบหมายให้เฉพาะมา
 กรุงสยามได้ยินดีมีค่านับรับไว้แล้ว ขอขอบพระคุณอุปการะยินดีตอบมาด้วยความสุจริต ขอให้ทาง
 ไมตรีสองพระมหานครติดพันอยู่เย็นเป็นสุขไปนานชั่วฟ้าแลดินเทอญ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 58)

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แจ้งให้จักรพรรดินโปเลียน
 ที่ 3 ประมุขฝรั่งเศสทราบว่า มองซิเออชาเลศ เด มองติคินี (Monsieur Charle de Montigny)
 ราชทูตฝรั่งเศส ได้เข้ามาติดต่อเพื่อทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้ากับสยาม และนำสิ่งของ
 เครื่องราชบรรณาการมาถวายตามพระราชประสงค์ของประมุขฝรั่งเศส ดังรายการปรากฏในตัวอย่าง
 ข้างต้น ทั้งนี้พระองค์กล่าวถึงเครื่องบรรณาการที่ทรงได้รับเรียงลำดับกันมาคล้ายรูปแบบการบันทึก
 ในบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ ซึ่งการนำเสนอข้อมูลลักษณะนี้จะไม่มีการอธิบายรายละเอียด
 ชัดเจนเท่ากับที่กล่าวถึงในเนื้อหาของพระราชสาส์น

อนึ่ง พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการแจกแจงเครื่องมงคลราชบรรณาการแต่ละสิ่ง น่าจะมีวัตถุประสงค์เพื่อแจ้งให้ประมุขฝรั่งเศสได้ทราบว่า สิ่งของที่พระองค์ทรงได้รับนั้นครบถ้วนตรงตามพระราชประสงค์ของประมุขกรุงฝรั่งเศสหรือไม่ นอกจากนี้ ตัวอย่าง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 58 แล้ว พระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขประเทศตะวันตกฉบับอื่น ๆ ยังแจกแจงรายการเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ทรงได้รับ รวมทั้งเขียนหนังสือหรือสัญญาบัตร แสดงการรับเครื่องมงคลราชบรรณาการอย่างเป็นทางการเป็นกิจจะลักษณะด้วยมีพระราชประสงค์จะแจ้งให้ประมุขแต่ละประเทศทราบสิ่งของที่พระองค์ทรงได้รับ ดังตัวอย่าง

“...เพราะธรรมเนียมฝรั่งเศสเมื่อเวลาได้รับทูตต่างเมือง ซึ่งไปเจริญทางพระราชไมตรีตั้งนี้แล้ว ก็ยอมสร้างแปทอง แปะเงิน แปะทองแดง อย่างนี้ขึ้นไว้เป็นเกียรติยศสำหรับแผ่นดินสืบไปภายหน้า กรุงสยามได้รับด้วยความยินดี แล้วได้เขียนหนังสือรับแปทั้งสามนั้น ให้แก่มองซิเออซาโนนไว้เป็นสำคัญ...กอลอเนนเรบุญได้เชิญเครื่องประดับราชอิสริยยศนั้นวางบนพานทองสองชั้นเข้ามาส่งให้กรุงสยามอ้างออกพระนามของกรุงฝรั่งเศส แล้วเปิดเผยออกถือเอาเครื่องประดับนั้นแต่งเข้าในกายกรุงสยามตามอย่างธรรมเนียมฝรั่งเศส ในที่เฉพาะหน้าประชุมใหญ่เป็นเกียรติยศอันยิ่ง กรุงสยามรับแล้วด้วยความยินดีเขียนใบรับเป็นสำคัญส่งให้กอลอเนนเรบุญในเวลาขึ้น...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 154)

ในการนำเสนอรายการเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ประมุขประเทศตะวันตกถวายมายังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยจะแสดงรายละเอียดเบื้องต้นของเครื่องมงคลราชบรรณาการในรูปแบบตาราง โดยยึดชื่อเครื่องมงคลราชบรรณาการตามที่ปรากฏข้อมูลในพระราชสาส์น แบ่งการนำเสนอเป็น 4 สดมภ์ ได้แก่

สดมภ์ที่ 1 “ลำดับ” หมายถึง ลำดับที่ของเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ประมุขประเทศตะวันตกถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สดมภ์ที่ 2 “เครื่องราชบรรณาการ” หมายถึง ชื่อเรียกเครื่องราชบรรณาการที่ปรากฏในพระราชสาส์นและบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ เรียงตามลำดับอักษร หากเครื่องมงคลราชบรรณาการชนิดเดียวกันแต่มีชื่อเรียกต่างกัน ผู้วิจัยจะจัดไว้ด้วยกัน

สดมภ์ที่ 3 “หมายเหตุ” หมายถึง การอธิบายลักษณะเครื่องราชบรรณาการเพิ่มเติมในกรณีชื่อเครื่องราชบรรณาการที่พบในพระราชสาส์นไม่ชัดเจนหรือไม่เป็นที่รับรู้ทั่วไปในปัจจุบัน

สดมภ์ที่ 4 “เอกสารที่พบ” หมายถึง เลขที่เอกสารที่พบเครื่องราชบรรณาการนั้น ๆ โดยผู้วิจัยใช้เลขที่เอกสารอ้างอิงตามที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติกำหนด และเรียงลำดับเลขที่เอกสารตามจุลศักราชจากน้อยไปหามาก (ศักราช/เลขที่)

ตารางที่ 12 รายการเครื่องมรดราชบรรณาการที่เด่นมาร์กมีมาถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมรดราชบรรณาการ

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	ครอบเงินลายจำหลัก	ประติมากรรมขนาดเล็ก นิยมทำเป็นรูปปั้น บรรจุในครอบแก้ว	1222/108 1223/152
2	สิ่งของมรดราชบรรณาการ	ไม่ระบุชนิดและรายละเอียด	1223/152

ตารางที่ 13 รายการเครื่องมรดราชบรรณาการที่เนเธอร์แลนด์มีมาถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมรดราชบรรณาการ

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	เครื่องราชูปโภค		1225/88
2	จำลองพระรูปศรีวิไลศ	รูปภาพสีอย่างตะวันตกของพระมูเซเนเธอร์แลนด์ และพระมเหสี	1225/88 และ 90

ตารางที่ 14 รายการเครื่องมรดราชบรรณาการที่โปรตุเกสมีมาถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมรดราชบรรณาการ

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	เครื่องเงินมีหู	สันนิษฐานว่า คือ ถ้วยรางวัล (Trophy)	พระราชวินิจฉัย/42

ตารางที่ 15 รายการเครื่องมรดการขบรมการที่ฝรั่งเศสมีมาถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมรดการขบรมการ

ลำดับ	เครื่องมรดการ	หมายเหตุ/คาดว่าคือ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	กลองแปดรูปร่างต่าง ๆ สองคู่กับฉาบสำหรับตุงกลองนั้น	กลองสเตอริโอ	1218/57 57ก, 58, 58ก
2	แก้วสำหรับที่กระตาศ		1218/57, 57ก
3	เครื่องราชอิสริยยศ		1225/139 และ 154 พระราชนิพนธ์/29
4	ฉากรอบไม้ปิดทอง เรียบเรียงเป็นรูปสัตว์โบราณ	บาทหลวงมอบพระเจ้ากรุงสยาม	มปป./302
5	ปืนทองใหญ่และเกวียนเครื่องปืนพร้อมทุกอย่าง		1218/57 57ก, 58, 58ก
6	แปทอง 1 แปะเงิน 1 แปะทองแดง 1		1225/139 และ 154 พระราชนิพนธ์/29
7	แผนพับที่เล่นพนันวังมังกกับหีบใส่เครื่องใช้เล่นทอดบาศก์	หมวกกรุก	1218/57 57ก, 58, 58ก
8	พระราชรูปเขียนระบายลายน้ำมัน	รูปของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสกับมเหสี	1218/57, 58ก
9	ระย้าเทียมแขวนเป็นเครื่องกะโหลบประดับแก้วกับหีบใส่เทียนใช้ในระย้า		1218/57 57ก, 58, 58ก
10	รวมแผนภาพต่าง ๆ 2 ท่อ		1218/57 57ก, 58, 58ก
11	รวมแผนภาพเรื่องรูปแปลตัวอย่างเครื่องแต่งกายทหารฝรั่งเศส		1218/58, 58ก
12	หีบเครื่องแต่งตัวอย่างดี		1218/57 57ก, 58, 58ก
13	หีบปืนสั้น, ปืนสั้น 5 กระสุนใส่ในหีบ		1218/57 57ก, 58, 58ก

ตารางที่ 16 รายการเครื่องมือกลางราชการที่เยอรมันมีมาจนถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมือกลางราชการ

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	ขวดเคลือบเครื่องปักดอกไม้		1223/199
2	เครื่องตีพิมพ์หนังสือ		1223/199
3	เครื่องส่งข่าวด้วยกำลังแม่เหล็ก	โทรเลข	1223/199
4	ราชสาส์นที่ฉายลักษณ์ของกรุงศรีอยุธยา		1223/199
5	สมุดแผนภาพแผนที่ต่าง ๆ 17 เล่ม		1223/199

ตารางที่ 17 รายการเครื่องมือกลางราชการที่อังกฤษมีมาจนถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมือกลางราชการ

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	เครื่องกระบวนบินฟ้า	ลูกโลกแสดงตำแหน่งดาวบนท้องฟ้า (Celestial)	มปป./1
2	เครื่องถ่ายภาพ		มปป./1
3	เครื่องบีบฝ้าย		มปป./1
4	เครื่องมือวัดแดด	นาฬิกาแดด	มปป./1
5	เครื่องราชบรรณาการหลายอย่าง	ไม่ระบุชนิดและรายละเอียด	1217/38 มปป./2
6	จักรเครื่องทำเงินเหรียญ		มปป./1

ตารางที่ 17 (ต่อ)

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
7	จักรเครื่องมือ		มปป./1
8	นาฬิกากลแลปราคาที่เกี่ยวข้องกับเพชร,	นาฬิกาพก	1217/39, 40, 138
9	หีบเครื่องเขียนหนังสือ		1217/39, 40, 138

ตารางที่ 18 รายการเครื่องมงคลราชบรรณาการที่อเมริกามีมาถึงสยามปรากฏในพระราชสาส์นหรือบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ

ลำดับ	เครื่องราชบรรณาการ	หมายเหตุ	เอกสารที่พบ (ศักราช/เลขที่)
1	ถวายเครื่องราชบรรณาการบางสิ่ง	ถวายแต่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า เจ้าอยู่หัว	1218/46
2	รูปเขียน	ภาพเขียนประธานาธิบดีอเมริกา	1218/46
3	ทางว่าวบัญชีสิ่งของเครื่องราชบรรณาการ		1218/46

การพระราชทานรูปภาพซึ่งกันและกันของประมุข เสมือนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในการส่งเครื่องมงคลราชบรรณาการระหว่างประเทศ ถือเป็นการทำควมรู้จักและพยายามที่จะแนะนำประมุขของประเทศและประเทศผ่านรูปภาพสู่สายตาชาวโลก ดังนั้น เครื่องมงคลราชบรรณาการอันดับ 1 ที่ประมุขประเทศตะวันตกมีมายังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือรูปภาพ นอกจากนั้นเครื่องราชบรรณาการที่ประมุขตะวันตกส่งมานั้นมักเป็นสิ่งประดิษฐ์ อุปกรณ์ของใช้ด้านเทคโนโลยี ซึ่งถือเป็นความแปลกใหม่ในสยาม สะท้อนให้เห็นความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมต่าง ๆ ของอารยประเทศทางตะวันตก รายการสิ่งประดิษฐ์ที่น่าสนใจนำมาอภิปรายเพิ่มเติม มีดังเช่น เครื่องส่งข่าวด้วยกำลังแม่เหล็ก เครื่องตีพิมพ์หนังสือ เครื่องทำเงินเหรียญ เครื่องบีบฝ้าย เครื่องถ่ายรูป เครื่องมือวัดแดด และเครื่องกระบวนกรบินฟ้า ซึ่งปรากฏในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตอบกลับไปยังประมุขประเทศตะวันตก ดังตัวอย่าง

“...อนึ่ง ในระหว่างเวลาเมื่อทำสัญญาค้างอยู่นั้น กอนเอวเลนเบ็คได้นำสิ่งของเครื่องราชบรรณาการ คือ ราชสาส์นฉายาลักษณ์ของกรุงปรัสเซีย เขียนน้ำมันในผืนผ้าใหญ่มีกรอบ ๑ เครื่องส่งข่าวด้วยกำลังแม่เหล็กสำหรับ ๑ เครื่องตีพิมพ์หนังสือ มีเครื่องใช้พร้อมสำหรับ ๑ ชุดเคลือบเครื่องปักดอกไม้ เป็นฝีมือปรัสเซียคู่ชอน กับสมุดแผนภาพแลแผนที่ต่าง ๆ ลิปเจ็ดเล่ม มามอบให้กรุงสยาม...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 199)

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ตอบไปยังประมุขของปรัสเซีย แจ้งรายการเครื่องมงคลราชบรรณาการว่า นอกจากพระราชสาส์นลักษณะของกรุงปรัสเซีย ยังมีรายการเครื่องราชบรรณาการที่แสดงความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งถือเป็นของแปลกใหม่ในสังคมสยามสมัยนั้น สิ่งแรกคือ เครื่องส่งข่าวด้วยกำลังแม่เหล็ก ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าหมายถึง “เครื่องส่งโทรเลข” (Telegraph) ซึ่งมีกลไกในการทำงานคือ เมื่อกดคันเคาะของเครื่องส่งให้วงจรไฟฟ้าปิด กระแสไฟฟ้าจะไหลเข้าไปในขดลวดของเครื่องรับ เกิดการกระทบกันของแผ่นเหล็กกับแกนเหล็ก การปิดเปิดวงจรทำให้เกิดเสียงเป็นสัญญาณโทรเลข แล้วจึงแปลงสัญญาณโทรเลขให้เป็นข้อความ (Wikipedia, ม.ป.ป.) แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 จะยังไม่มี การติดตั้งระบบเสาสัญญาณโทรเลข⁵⁶ แต่อุปกรณ์การสื่อสารชิ้นนี้น่าจะได้เข้ามาในช่วงรัชกาลที่ 4 แล้ว สิ่งที่ 2 คือ เครื่องตีพิมพ์

⁵⁶ เนื่องจากไม่พบรายละเอียดหรือการกล่าวถึงโทรเลขในเอกสารโบราณฉบับอื่น ๆ ที่ใช้ในการวิจัย จึงเป็นไปได้ว่าแม้จะยังไม่มี การปรับใช้อย่างแพร่หลาย แต่เทคโนโลยีต่างประเทศชิ้นนี้เริ่มต้นเข้ามาในสยามช่วงรัชกาลที่ 4 ในฐานะเครื่องมงคลราชบรรณาการจากประมุขปรัสเซีย และเริ่มมีการโทรเลขอย่างเป็นทางการในสมัยรัชกาลที่ 5

หนังสือ ซึ่งช่วยเปิดโลกทัศน์ให้ชาวสยามและชาวต่างชาติในสยาม ได้รับรู้ข่าวสารและวิทยาการสมัยใหม่ได้มากขึ้น จึงนับเป็นก้าวสำคัญในการสร้างสังคมไทยให้ทันสมัยทัดเทียมชาติตะวันตก

“...อนึ่งในเครื่องราชบรรณาการของกรุงบริตตานี ซึ่งได้มอบหมายให้มิดเดอปาก⁵⁷ แลเซอร์อเบ็คจอมเบ็ค⁵⁸ กงสุล คุมมาเจริญทางพระราชไมตรีสั่งให้แก่กรุงสยามทั้งสองครั้งนั้น ย่อมเป็นเครื่องมือเป็นประโยชน์แก่การงานบ้าง ดังจักรเครื่องมือเป็นประโยชน์แก่การงานบ้าง ดังจักรเครื่องทำเงินเหรียญแลเครื่องปั๊มฝ้าย เครื่องถ่ายรูปแลอื่น ๆ เป็นประโยชน์ให้เจริญความรู้ประหลาด ๆ บ้าง ดังเครื่องมือวัดแดดแลเครื่องกระบวนบินฟ้าแลอื่น ๆ ในเครื่องเหล่านั้น...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 1)

ในพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตอบกลับไปยังประมุขของอังกฤษ อ้างถึงเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ทรงได้รับ คือ เครื่องทำเงินเหรียญ เครื่องปั๊มฝ้าย เครื่องถ่ายรูป เครื่องมือวัดแดด และเครื่องกระบวนบินฟ้า ซึ่งบางชนิดเป็นเครื่องมือที่สยามต้องเรียนรู้ใหม่ สะท้อนให้เห็นความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมต่าง ๆ ของอารยประเทศทางตะวันตกอย่างชัดเจน ทั้งนี้ พระราชสาส์นยังระบุต่อไปว่า แม้จะเป็นของประหลาดอันเป็นความรู้ใหม่ในสยาม บางสิ่งสามารถพิจารณาตนเองก็เข้าใจกระบวนการใช้ได้ คือ เครื่องปั๊มฝ้าย เป็นของที่ชาวสยามประกอบใช้เองได้ ไม่จำเป็นต้องมีผู้ช่วยอธิบายวิธีการใช้ แต่บางสิ่งที่ไม่เข้าใจก็ต้องถามวิธีจากผู้รู้ ซึ่งก็คือกงสุลหรือชาวต่างชาติที่เข้ามาในสยามช่วยแนะนำให้เข้าใจ ดังตัวอย่าง

“... บางสิ่งกรุงสยามแลชาวสยามซึ่งเป็นผู้รับใช้ราชการของกรุงสยามพิจารณา ก็เข้าใจสำเร็จตลอดไปได้ บางสิ่งก็ยังไม่เข้าใจให้ถูกต้องสำเร็จได้ก็มี กรุงสยามได้ไต่ถามหารือ เซอร์อเบ็คจอมเบ็คกงสุล บางสิ่งก็แนะนำให้เข้าใจได้ บางสิ่งกลสุลก็ไม่เข้าใจ ต้องคอยหาคนต่างประเทศที่ไปมาแนะนำทำให้ใช้ได้ก็มี เหมือนอย่างเครื่องปั๊มฝ้ายชนชาวสยามเข้าใจ ประกอบใช้ได้ด้วยดีไม่ต้องหาผู้แนะนำให้ทำ เครื่องจักรทำเงินต้องรออยู่หลายเดือนต่อมีช่างอังกฤษผู้เข้าใจการกลมาแนะนำให้ทำจึงทำได้ แต่เครื่องถ่ายรูปนั้นต้องรออยู่นาน ชาวสยามประกอบหาถนัดไม่ ต่อมีช่างถ่ายรูปชาวสวีเดน⁵⁹ คนหนึ่งกับอังกฤษอีกคนหนึ่ง ซึ่งเซอร์อเบ็คจอมเบ็คกงสุลได้พามาหา ช่วยแนะนำให้ทำ ชาวสยามจึงทำได้...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 1)

⁵⁷ มิสเตอร์ แฮร์รี่ สมิท พาร์ค (Mr. Harry Smith Parkes)

⁵⁸ เซอร์ โรเบิร์ต ชอมเบิร์ก (Sir Robert Schomburgk) กงสุลอังกฤษประจำกรุงสยาม

⁵⁹ ชาวสวีเดน

อนึ่ง ในเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 1 ยังปรากฏเครื่องราชบรรณาการที่ถือเป็นความรับรู้ใหม่ของชาวสยามอีก 2 ชนิดที่น่าสนใจ คือ เครื่องมือวัดแดด และเครื่องกระบวนรบปืนฟ้า โดยเครื่องมือวัดแดด ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า คือ นาฬิกาแดด (Sundial) เป็นเครื่องมือที่ใช้วัดเวลาในตอนกลางวัน จากตำแหน่งของดวงอาทิตย์ เมื่อจะใช้งานต้องนำไปวางไว้กลางแดด จากนั้นสังเกตจุดที่เงาตกกระทบจึงนับเป็นโมง นาฬิกาแดดนี้เป็นความก้าวหน้าทางสิ่งประดิษฐ์ซึ่งสะท้อนความต้องการของมนุษย์ที่จะกำหนดเวลาให้ชัดเจนและแม่นยำมากยิ่งขึ้น

ส่วนเครื่องกระบวนรบปืนฟ้า วรพล ไม้สน⁶⁰ ให้ความเห็นว่า น่าจะเป็น “ลูกโลกจำลอง ชนิดแสดงตำแหน่งดาวบนท้องฟ้า” (Celestial) อย่างไรก็ตาม พบว่าโบราณวัตถุที่จัดแสดง ณ หอรัตนโกสินทร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร มีเครื่องมงคลราชบรรณาการที่สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียพระราชทานแก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่น่าจะสอดคล้องกับ “เครื่องกระบวนรบปืนฟ้า” คือ ลูกโลกจำลอง 1 คู่ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ชั้นหนึ่งเป็น “ลูกโลกแสดงพื้นผิวโลก” (Terrestrial) ส่วนชั้นหนึ่งเป็น “ลูกโลกแสดงตำแหน่งดาวบนท้องฟ้า” (Celestial) ทั้งสองชั้นนี้เป็นเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง อัญเชิญมาพร้อมพระราชสาส์นของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียเพื่อเจริญสัมพันธ์ไมตรี เมื่อ พ.ศ. 2398 ประกอบกับสำเนาพระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับภาษาอังกฤษ ที่พระราชทานไปยังสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย (The Siam Society, ม.ป.ป.) ระบุชัดเจนถึงเครื่องราชบรรณาการที่ทรงได้รับว่า “.. 2. Two pairs of globes 36 inches in diameter.” ซึ่งน่าจะหมายถึงลูกโลกจำลอง 1 คู่ ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 36 นิ้ว ผลิตโดย โทมัส มัลบี (Thomas Malby) บนพื้นผิวค่อนข้างเลือนลาง มีเส้นแบ่งระยะของคาบสมุทรวิถี ± 8 องศาเหนือใต้ มีการวาดภาพลงสีกลุ่มดาวมีเข็มทิศที่วงกลมขอบฟ้า ทั้งนี้ลูกโลกตามแนวคิดของตะวันตกนั้นแบ่งตามจักรราศีสากล โดยเพิ่มเติมจากแนวคิดของ ทอเลมี (Ptolemy) นักภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์ชาวกรีกโบราณ แต่ยังไม่เป็นระบบ 88 กลุ่มดาวอย่างปัจจุบัน จึงไม่มีการระบุแบ่งปีนักษัตรตามอารยธรรมตะวันออก

โดยสรุป พระราชสาส์นที่พระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะให้รายละเอียดของเครื่องมงคลราชบรรณาการของสยาม ทั้งในเนื้อความพระราชสาส์นและในบัญชีรายการสิ่งของเครื่องมงคลราชบรรณาการ โดยพระราชสาส์นอธิบายรายละเอียดของเครื่องมงคลราชบรรณาการเพียงบางชิ้น แต่ข้อมูลสังเขปของเครื่องมงคลราชบรรณาการทุกชิ้นที่ส่งไปจะปรากฏในบัญชีเครื่องมงคลราชบรรณาการ ในการพระราชทานเครื่องมงคลราชบรรณาการต่าง ๆ นั้น

⁶⁰ วรพล ไม้สน. (2564). รองเลขาธิการสมาคมดาราศาสตร์ไทย (พ.ศ.2559-2560). สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2564.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะทรงมีพระราชประสงค์จะแนะนำประเทศสยามว่ามีอารยธรรม ภูมิปัญญา ทรัพยากร และวัฒนธรรมสืบทอดมาอย่างยาวนาน แต่ในขณะเดียวกันก็เริ่มมีการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแล้ว มิใช่บ้านป่าเมืองเถื่อนดังที่ชาวตะวันตกยุคนั้นเข้าใจ (ไกรฤกษ์ นานา, 2564) นอกจากนี้พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังให้รายละเอียดของเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ประมุขประเทศตะวันตกถวายมาด้วย ในขณะที่พระราชสาส์นส่วนใหญ่ที่ประมุขประเทศตะวันตกมีมาถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ค่อยกล่าวถึงเครื่องมงคลราชบรรณาการ รวมถึงไม่พบบัญชีรายการสิ่งของเครื่องมงคลราชบรรณาการแนบมากับพระราชสาส์นด้วย

สนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ

การติดต่อสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สยามดำเนินนโยบายโดยคำนึงถึงจุดมุ่งหมายหลัก 2 ประการ ประการที่ 1 ดำเนินนโยบายเพื่อปกป้องอำนาจอธิปไตยและความมั่นคงของประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง กล่าวคือ เป็นการดำเนินนโยบายอย่างรอบคอบทั้งทางการทูตและพาณิชย์ ประการที่ 2 ดำเนินนโยบายเพื่อความอยู่รอดของประเทศ เห็นได้จากการใช้ “นโยบายลู่ตามลม” (Bending with the wind) หรือการยอมโอนอ่อนผ่อนตามเท่าที่จำเป็นต่อมหาอำนาจตะวันตก นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงยึดถือ “นโยบายผูกมิตรกับมหาอำนาจหนึ่งไว้คานมหาอำนาจอื่น” เป็นการถ่วงดุลอำนาจไม่ให้ชาติใดชาติหนึ่งเข้ามามีอำนาจในประเทศมากเกินไป จนเป็นอันตรายต่อความมั่นคง (เพ็ญศรี ตึก, 2554: 3-4)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายการต่างประเทศของสยาม โดยเปิดสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศตะวันตกด้วยการทำสนธิสัญญาตามเงื่อนไขของประเทศตะวันตกเพื่อความอยู่รอดของสยาม สนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าฉบับแรก มีจุดเริ่มต้นจาก สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย ประมุขของอังกฤษ แต่งตั้งให้ เซอร์จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) เป็นราชทูตผู้รับมอบอำนาจเต็มเข้ามาติดต่อเพื่อทำสนธิสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างอังกฤษกับสยามฉบับใหม่ เรียกว่า สนธิสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษแลประเทศสยาม หรือ สนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) และมีผลทำให้ประเทศตะวันตกอื่น ๆ มีการส่งทูตเข้ามาขอทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าเช่นเดียวกับอังกฤษ ข้อความในพระราชสาส์นฯ สามารถประมวลขั้นตอนการทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า โดยประยุกต์จากหลักเกณฑ์และกระบวนการทำสนธิสัญญา (กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย, ม.ป.ป.) ได้ 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ผู้มีอำนาจในการทำสนธิสัญญา 2) การเจรจาและร่างสนธิสัญญา และ 3) การลงนามในสนธิสัญญา

1. ผู้มีอำนาจในการทำสนธิสัญญา

ผู้มีอำนาจในการลงนามทำสนธิสัญญาทั้งฝ่ายสยามและฝ่ายตะวันตกนั้น ถือเป็นบุคคลผู้ได้รับมอบอำนาจเต็ม ทำหน้าที่เป็นผู้แทนประมุขฝ่ายของตนในการเจรจาหรือและลงนามในการทำหนังสือสัญญากับผู้ได้รับมอบอำนาจเต็มจากประมุขฝ่ายประเทศคู่สัญญา โดยมี “หนังสือมอบอำนาจเต็ม” เป็นเอกสารที่แสดงให้เห็นให้ผู้ได้รับอำนาจเต็มและมีอำนาจในการทำสนธิสัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเชื่อมั่นได้ว่า ผู้ที่มาลงนามเป็นผู้ที่ได้รับมอบอำนาจจากประมุขหรือผู้บังคับบัญชาอย่างถูกต้อง ทั้งนี้ ราชทูตหรือกงสุลที่เข้ามาขอทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า จะถือเป็นผู้แทนทางการทูตและเป็นผู้มีอำนาจอันเต็มในการเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า โดยการเตรียมผู้มีอำนาจในการทำสนธิสัญญาแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ 1) ผู้มีอำนาจในการทำสนธิสัญญาฝ่ายตะวันตก และ 2) ผู้มีอำนาจในการทำสนธิสัญญาฝ่ายสยาม

1.1 ผู้มีอำนาจทำสนธิสัญญาฝ่ายตะวันตก

ภารกิจสำคัญหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ผู้แทนทางการทูตประเทศตะวันตกซึ่งได้รับแต่งตั้งจากประมุขประเทศนั้น ๆ ต้องปฏิบัติในระหว่างที่พำนักอยู่ในประเทศสยาม คือ การเตรียมการเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ โดยผู้แทนทางการทูต หรือ ผู้ถือรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินที่เป็นผู้ลงนามในสนธิสัญญาฝ่ายตะวันตกนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบนามได้จากหนังสือสำคัญ ซึ่งเทียบเท่ากับ “หนังสือมอบอำนาจเต็ม” หมายถึง เอกสารแสดงให้เห็นคู่ภาคีสถิตสนธิสัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเชื่อมั่นได้ว่า ผู้ที่มาลงนามเป็นผู้ที่ได้รับมอบอำนาจจากรัฐบาลอย่างถูกต้อง ในสมัยปัจจุบัน (กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย, ม.ป.ป.)

“...ด้วยในเดือนห้า ปีเถาะสัปตศก เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลแผ่นดินปัจจุบันนี้ ด้วยท่านเซอร์ยอนโบวริง เป็นราชทูตของพระองค์มาด้วยกำปั่นรบกลไฟสามเสาจักรทำเป็นเรือรบของพระองค์มาสู่กรุงสยามแล้ว ราชทูตถือหนังสือสำคัญของพระองค์มา เป็นที่เชื่อถือได้ ทูตมาว่ากล่าวจัดแจงความสัญญาไมตรีแลการค้าเป็นหลายอย่างเพื่อจะให้เจริญงามดีขึ้นกว่าแต่กาล ปางก่อน ...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 39)

“...มีเรือรบของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส⁶¹ ๓ ลำ เป็นเรือใบลำ ๑ เรือกลไฟสองลำ มาถึงสยามประเทศนี้ มอนซิเออซาเลคเดมองติง⁶² เป็นราชทูต ถือรับสั่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

⁶¹ สาธารณรัฐฝรั่งเศส (République française)

⁶² มงซิเออร์ ชาร์ล เดอมองติญี (Monsieur Charles de Montigny)

ได้สำแดงหนังสือสำคัญลงตราพระราชลัญจกรสำหรับกรุงฝรั่งเศส แต่งความบังคับสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ตั้งตัวมองติงยีให้เป็นผู้มาเจรจาความเมืองเข้าทำสัญญาทางพระราชไมตรี แลไมตรีของชนชาวสองพระราชอาณาจักรให้ถึงกันสืบไปด้วยการค้าขายด้วยกรุงสยามฯ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57

ความตอนหนึ่งในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานไปยังประมุขของฝรั่งเศส กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ มองซีเออร์ ชาร์ล เดอมองติญี (Monsieur Charles de Montigny) แสดง “หนังสือสำคัญลงตราพระราชลัญจกรสำหรับกรุงฝรั่งเศส” ซึ่งหมายถึงหนังสือมอบอำนาจเต็ม เพื่อให้ฝ่ายสยามเชื่อมั่นได้ว่าเป็นผู้มีอำนาจในการเจรจาทำสนธิสัญญาและเป็นผู้ที่ได้รับมอบอำนาจจากจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ประมุขแห่งฝรั่งเศสอย่างถูกต้อง

“..กอนเอวเลนเบ็ค⁶³ ราชทูตของกรุงปรัสเซียเป็นผู้ถือรับสั่งเข้ามาขอทำสัญญาทางพระราชไมตรีแลทางค้าขายในพระนครนี้นั้น ได้เข้ามาด้วยเรือกลไฟ (๓ ลำของ) กรุงปรัสเซีย ถึงปากน้ำเจ้าพระยาในวัน ๒ ๗ ๑ ค่ำ ปีระกาตรีศก ศักราชสยาม ๑๒๒๓ ตรงกับกำหนดกาลตามดำเนินอาทิตยอย่างยุโรป เป็นวันที่ ๑๖ ในเดือนเดเซมเบอร์ ในปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๖๑ กอนเอวเลนเบ็คราชทูตได้มีจดหมายแจ้งความมายังเสนาบดีผู้ว่าการต่างประเทศให้ทราบก่อน ว่ากอนเอวเลนเบ็คเป็นราชทูตเชิญพระราชสาส์น ของ --- กรุงปรัสเซียฉบับหนึ่ง กับเครื่องมงคลราชบรรณาการบางสิ่งเป็นของทรงยินดีมาถึงกรุงสยาม กรุงสยามได้ทราบแล้วมีความยินดี ได้ส่งพนักงานจัดเรือกลไฟสองลำลงไปรับกอนเอวเลนเบ็คราชทูตกับขุนนางทหารอีก ๓๕ นายขึ้นมาให้อยู่ ณ ที่อันสมควรแล้ว ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 199)

ความตอนหนึ่งในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานไปยังประมุขแห่งปรัสเซีย กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ กอนเอวเลนเบ็ค (Count Friedrich Albrecht zu Eulenburg) ราชทูตปรัสเซียผู้ถือรับสั่งเข้ามาขอทำสัญญา รวมทั้งมีจดหมายแจ้งวัตถุประสงค์การมาสยามให้เสนาบดีผู้ว่าการต่างประเทศทราบ ทั้งนี้การถือรับสั่งน่าจะเป็นการแสดงตัวตนในฐานะผู้ได้รับอำนาจเต็มจากประมุขปรัสเซีย

⁶³ เคานต์ ออยเลนบวร์ก (Count Friedrich Albrecht zu Eulenburg) ราชทูตผู้ถือรับสั่งจากประมุขปรัสเซีย

1.2 ผู้มีอำนาจทำสนธิสัญญาของฝ่ายสยาม

ก่อนที่สยามจะดำเนินการเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการธิการขึ้นชุดหนึ่งในการดำเนินงานทำสนธิสัญญาฝ่ายสยาม ประกอบด้วยเจ้านายและเสนาบดีที่มีความสามารถ ข้อมูลจากพระราชสาส์นฯ สอดคล้องกับที่ เพ็ญศรี ศึก (2554: 6) นำเสนอในหนังสือ การต่างประเทศกับเอกราชและอำนาจอธิปไตยของไทย ว่ามีการเตรียมการแต่งตั้งให้พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงเป็นผู้แทนพระราชวงศานุวงศ์ ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการธิการฝ่ายสยาม และเสนาบดีที่ได้รับการแต่งตั้งหมื่นเวียนเป็นคณะกรรมการหลักฝ่ายสยาม อีก 4-5 ท่าน เป็นบุคคลผู้ได้รับมอบอำนาจเต็ม ทำหน้าที่เป็นผู้แทนพระองค์ในการเจรจาหรือและลงนามในการทำหนังสือสัญญากับผู้ได้รับมอบอำนาจเต็มจากประมุขของประเทศตะวันตก โดยพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏข้อมูลการเตรียมแต่งตั้งคณะผู้แทนพระองค์ฝ่ายสยาม ดังตัวอย่าง

“...ด้วยในเดือนห้า ปีเถาะสัปตศก เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลแผ่นดินปัจจุบันนี้ ด้วยท่านเซอร์ยอนโบวริง เป็นราชทูตของพระองค์มาด้วยกำปั่นรบกลไฟสามเสาจักรทำเป็นเรือรบของพระองค์มาสู่กรุงสยามแล้ว... ทูลขอให้ผู้ครองกรุงสยามได้ทรงเห็นแก่ทางพระราชไมตรีกรุงลอนดอน จึงได้โปรดตั้งผู้ต่างพระเนตรพระกรรณไปคิดปรึกษาจัดการนั้นให้สำเร็จโดยเร็วโดยเรียบร้อยด้วย... ทูลขอให้ผู้ครองสยามให้อิสระภาพแก่ขุนนางบางนายคิดอ่านราชการปรึกษาด้วย ข้อสัญญา ผู้ครองฝ่ายสยามได้ทรงเห็นแก่ทางพระราชไมตรีกรุงลอนดอน จึงได้โปรดตั้งผู้ต่างพระเนตรพระกรรณ ไปคิดปรึกษาจัดการนั้นให้สำเร็จโดยเร็วเรียบร้อยด้วย คือตั้งพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทพระองค์หนึ่ง เจ้าพระยาตรีสุริยวงศ์ที่สมุหพระกลาโหม ซึ่งเป็นอัศวมหาเสนาธิบดีฝ่ายใต้ชายทะเล แลเป็นเชื้อพระวงศ์ด้วยคนหนึ่ง แลเจ้าพระยาพระคลังเป็นเสนาบดีว่าราชการฝ่ายต่างประเทศ แลเป็นเชื้อพระวงศ์ด้วย กับสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ พระองค์ใหญ่องค์หนึ่ง แลสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ พระองค์น้อยองค์หนึ่ง ท่านทั้งนี้ก็เป็นพระบรมญาติอันสนิท รวมเป็น ๕ ด้วยกันมีนามปรากฏอยู่ในหนังสือสัญญานั้นแล้ว โปรดให้ท่านทั้ง ๕ นี้ไปประชุมปรึกษาข้อสัญญาด้วยกับราชทูตของพระองค์พร้อมใจกันทั้ง ๖ ได้จัดแจงเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาเก่า แลเพิ่มเติมข้อความใหม่เข้าบ้าง ตามราชทูตของพระองค์มีความประสงค์โดยสมควรนั้นแล้ว...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 39)

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไปยัง
 ประมุขแห่งอังกฤษ แสดงให้เห็นภารกิจการเข้ามาทาบทามเพื่อทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า
 ระหว่างประเทศของราชทูตผู้รับมอบอำนาจเต็มจากประมุขประเทศอังกฤษ พระราชสาส์นฉบับนี้
 แสดงให้เห็นว่า เซอร์จอห์น เบาว์ริง ได้ถวายการแนะนำพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายสยามในการเจรจาทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศ ทำหน้าที่เป็นผู้แทน
 พระองค์ในการเจรจาหรือและลงนามในการทำหนังสือสัญญากับ เซอร์จอห์น เบาว์ริง ผู้ได้รับมอบ
 อำนาจเต็มจากประมุขของประเทศอังกฤษ ซึ่งสนธิสัญญาฉบับนี้รู้จักกันในนาม สนธิสัญญาเบาว์ริง
 มีความสำคัญในฐานะต้นแบบสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับประเทศตะวันตกใน
 ภายหลัง ดังตัวอย่างพระราชสาส์นที่มีไปยังประมุขของ ฝรั่งเศส อเมริกา และโปรตุเกส

*“..โตนเซนฮาวีตส์ส่งอักษรสาส์นของท่านทั้งดวงตราที่ผูกมาอยู่ในหีบส่งให้
 ในราชหัตถ์—ของกรุงสยาม กรุงสยามได้รับแล้วก็ได้เปิดออกอ่านในทันใดนั้น โดยตามอักษรแลภาษา
 ที่เขียนมานั้นเพื่อจะให้คนอะเมริกันทั้งปวงในประชุมกันเชื่อว่าเข้าใจแจ้งในเนื้อความแห่งอักษร
 สาส์นของท่านแล้ว จึงได้แปลเนื้อความตามสยามภาษาประกาศแด่พระราชวงศานุวงศ์ แลเสนาบดีใน
 ที่ประชุมกันให้ทราบทั่วกัน แล้วจึงได้ปรึกษาขอความยอมพร้อมใจแก่ผู้ใหญ่ทั้งปวงซึ่งเป็นที่ปรึกษา
 ราชการแผ่นดินเห็นชอบด้วยพร้อมกันแล้ว กรุงสยามจึงได้แต่งตั้งผู้รับสั่งฝ่ายสยามเพื่อจะให้ไปปรึกษา
 ทำสัญญาในส่วนฝ่ายสยามกับด้วยทูตของท่านตามประสงค์นั้น แลในผู้รับสั่งที่---ตั้งไปนั้น คือท่านทั้ง
 ๔ เป็นผู้ได้ชุมนุมปรึกษากับด้วยทูตอังกฤษ ซึ่งมาทำสัญญาในปีหลัง แต่ท่านผู้หนึ่งนั้นเพิ่งใส่เข้าใหม่
 ในปีนี้..”*

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46)

ข้อความในพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พระราชทานไปยังประธานาธิบดีแฟรงกลิน เพียร์ซ (Franklin Pierce) แห่งอเมริกา แจ้งรายพระนาม
 และรายนามผู้ได้รับมอบอำนาจเต็มจากประมุขฝ่ายสยาม 5 ท่าน โดย 4 ท่านเป็นคณะกรรมการ
 ชุดเดียวกับที่ทำสนธิสัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษ ส่วนอีก 1 ท่านได้รับการแต่งตั้งเพิ่มเติมเข้าไป
 ใหม่ เพื่อเจรจาทำสนธิสัญญาระหว่างสยามกับอเมริกา เมื่อ จ.ศ.1218 (พ.ศ.2399)

*“..มองติงจ็รราชทูตฝรั่งเศส ได้อ่านคำประกาศในที่ประชุมสำแดงความ
 ยืนยันว่าเป็นราชทูตผู้รับสั่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีขอทำสัญญา
 การไมตรีแลทางค้าขายกับกรุงสยาม...กรุงสยามจึงได้ปรึกษาพระราชวงศานุวงศ์แลเสนาบดีผู้ใหญ่
 เป็นประธานในการแผ่นี้ลงเห็นพร้อมกันตั้งตัวท่านทั้ง ๕ คือพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์หนึ่งแทน*

พระราชตระกูลทั้งสิ้น กับเสนาบดีผู้ใหญ่ ๔ มีชื่อแจ้งอยู่ในหนังสือสัญญาที่ทำครั้งนี้ ท่านทั้ง ๕ นี้ให้มีอำนาจอันเต็มเพื่อจะทำสัญญากับทุกกรุงฝรั่งเศสแทนกรุงสยามทุกประการ.. ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57)

ตัวอย่างพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปยังจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ประมุขแห่งฝรั่งเศส ระบุรายพระนามและรายนามผู้ได้รับมอบอำนาจเต็มจากประมุขทั้งฝ่ายฝรั่งเศสและสยาม โดย มองซิเออร์ ชาร์ล เดอมองติญี (Monsieur Charles de Montigny) เป็นราชทูตผู้แทนฝ่ายฝรั่งเศสได้รับมอบอำนาจเต็มในการเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า ซึ่งข้อความในพระราชสาส์นข้างต้นระบุพระนามและรายนามผู้แทนฝ่ายสยามเพียงพระเจ้านั่งยาเธอฯ และเสนาบดีอีก 4 ท่าน เป็นคณะกรรมการฝ่ายสยามที่ได้รับมอบอำนาจอันเต็มจากประมุขในการเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้ากับฝรั่งเศส เมื่อ จ.ศ.1218 (พ.ศ. 2399)

“..กรุงสยามได้เห็นชอบตามประสงค์ในพระราชสาส์นจึงได้แต่งตั้งผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงสยามทั้ง ๕ เป็นพระเจ้านั่งยาเธอกรุงสยามหนึ่ง เป็นเสนาบดี ๔ มีนามปรากฏในหนังสือสัญญานั้นแล้วให้มีอำนาจอันเต็มเพื่อจะได้ปรึกษากับผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงโปรตุกอลทำหนังสือสัญญาให้แล้วโดยเร็วผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงสยามทั้ง ๕ นั้นได้รับหนังสือสำคัญจากกรุงสยามเป็นที่เชื่อถือในวัน ๗ + ๒ คำ เป็นวันวันที่ ๒๙ ในเดือนยี่นพาวรีแล้วก็ได้ไปชุมนุมปรึกษาด้วยอัครเสนาบดีฝรั่งเศสคือคิมาริน ผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงโปรตุกอล ทำสัญญาอยู่สิ้น ๑๑ วันสัญญาก็เป็นอันเสร็จ... ขอจงพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท แทนพระราชวงษานุวงศ์ทั้งปวง ๑ เจ้าพระยาบดินทรมหินทรมหากัลยานมิตร ว่าที่สมุหนายกผู้สำเร็จราชการบังคับหัวเมืองฝายเหนือแลตะวันออก ตะวันตกข้างเหนือทั้งปวง ๑ เจ้าพระยาศรีสุริยวงษสมันตพงษ์พิสุทธ มหาบุรุษรัตโนดม ผู้ว่าที่สมุหพระกลาโหมผู้สำเร็จราชการเมืองปากใต้ทั้งปวง ๑ เจ้าพระยาวรวงษา มหาโกษาธิบดี ว่าที่พระคลังผู้สำเร็จราชการเมืองตะวันออกใต้ทั้งปวง ๑ เจ้าพระยาอมราชเป็นเสนาบดีฝ่ายกรมพระนครบาล ๑ เพื่อการซึ่งจะวัดที่แลกำหนดเขตแดน เป็นพนักงานกรมเมือง แลให้พระยารวงษาพิพัทจางวางมหาดเล็กเป็นผู้กำกับฟังเอารายการมาด้วย⁶⁴ ...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 81)

⁶⁴ ข้อความจากการตรวจสอบรายชื่อผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงสยามทั้ง 5 ใน “ต้นร่างตั้งท่านทั้ง 5” ซึ่งเป็นเรื่องแนบต่อท้ายพระราชสาส์นฉบับเดียวกัน

เนื้อหาในพระราชสาส์นที่ส่งไปยังพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ได้มีการระบุถึงรายพระนามและรายนามคณะกรรมการฝ่ายสยามผู้ได้รับมอบอำนาจเต็มจากรัชกาลที่ 4 ในการเจรจาทำสนธิสัญญาไมตรีและการค้า ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท, เจ้าพระยานิกรบดินทรหมื่นธรรมกัลยาณมิตร (โต กัลยาณมิตร), เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค), เจ้าพระยาวรวงศาธิราช (ข้า บุนนาค), พระยาร่วงศ์พิพัฒน์ (แย้ม บุนนาค), เจ้าพระยาอมราช (นุช บุญยรัตพันธุ์) ลงนามในสนธิสัญญากับ เซอร์อิสิดโร ฝรั่งลิสซิโก คิมาเรน (Sir Isidoro Francisco Guimarães) ผู้สำเร็จราชการเมืองมาเก๊า ซึ่งเป็นราชทูตผู้ถือรับสั่งจากประมุขโปรตุเกสในการเจรจาทำสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับโปรตุเกส จ.ศ.1220 (พ.ศ. 2401)

พระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบข้อมูลการแต่งตั้งผู้แทนทางการทูตทั้งฝ่ายสยามและต่างประเทศเพียงบางประเทศ (แบ่งตามเขตการปกครองปัจจุบัน) นอกจากข้อมูลในเอกสารโบราณที่ใช้ในการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพิ่มเติม ได้แก่ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 140 เรื่อง ร่างพระนามและนามเจ้านายผู้ลงนามในหนังสือสัญญากับต่างประเทศ จ.ศ.1217-1223 จัดเก็บที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ รวมถึงเอกสารความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอื่น ๆ สามารถระบุรายนามคณะกรรมการผู้ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาและลงนามในสัญญาแต่ละประเทศ⁶⁵ได้ดังต่อไปนี้

1) ผู้ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาและลงนามในสัญญากับอังกฤษ จ.ศ.1217 (พ.ศ.2398) โดยลงนามในสัญญากับ เซอร์จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) เอกอัครราชทูตผู้ถือรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินในการเจรจาทำสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับอังกฤษ ได้แก่

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ปรากฏพระนามในเอกสารว่า กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นผู้แทนฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ในการเจรจาทำสนธิสัญญา โดยดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการฝ่ายสยาม

- สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ เป็นผู้สำเร็จราชการทั่วราชอาณาจักร

- สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ (ทัต บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า สมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย เป็นผู้สำเร็จราชการในพระนครและว่าคลังสินค้า

⁶⁵ ข้อมูลเพิ่มเติมจากบทความ “บทบาทของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิทในการเจรจาทำสนธิสัญญาเบาว์ริง” (ศุภารมย์ ประสาทแก้ว, 2552: 74)

- เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)⁶⁶ ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เป็นว่าที่สมุหพระกลาโหม บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันตก

- เจ้าพระยาวรวิวงศ์มหาโกศาธิบดี (ชำ บุนนาค)⁶⁷ ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาผู้ช่วยกรมท่า เป็นเสนาบดีกรมท่า บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันออก

2) ผู้ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาและลงนามในสัญญา กบออเมริกา จ.ศ.1218 (พ.ศ.2399)⁶⁸ โดยลงนามในสัญญากับ มิสเตอร์ซาเลศ บราเลอิตเกอร์ (Mr. Charles William Bradley Esquire) ผู้ถือรับสั่งจากประมุข (ในที่นี้คือประธานาธิบดี) ในการเจรจาทำสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับอเมริกา ได้แก่

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ปรากฏพระนามในเอกสารว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นผู้แทนฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ในการเจรจาทำสนธิสัญญา โดยดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการฝ่ายสยาม

- สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ (ทัต บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า สมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย, สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติรณนเรศนารถราชสุริยวงษ สกุลงษปะดิษฐามุขมาตยาธิบดี ไตรยสรณศรีรัตนธาดาสกลมหารัชชาติเบนทร์ ปรมณทรมหาราชวโรปการ มโหฬารเดชานุภาพพิตร เป็นผู้สำเร็จราชการในพระนครและว่าคลังสินค้า

- เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์, เจ้าพระยาศรีสุริยวงษสมันตพงษ์พิสุทธมหาบุรุษรัตนอดมที่สมุหพระกลาโหม เป็นว่าที่สมุหพระกลาโหม บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันตก

- เจ้าพระยาวรวิวงศ์มหาโกศาธิบดี (ชำ บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาวรวิวงศ์มหาโกศาธิบดี ที่พระคลัง เป็นเสนาบดีกรมท่า บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันออก

- เจ้าพระยายมราช (นุช บุญยรัตพันธุ์) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยายมราช, เจ้าพระยายมราชชาติเสนางคั่นรินทรมหินทรธิบดี ศรีวิไชยราชมหัยศวริยบริรักษ์ ภูมิพิทักษ์โลกการ ทัณฑ์ฤทธิธรรนครบาล เป็นเจ้าพนักงานฝ่ายกรมเมือง

⁶⁶ ต่อมาคือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

⁶⁷ ต่อมาคือ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกศาธิบดี (ชำ บุนนาค)

⁶⁸ ตรวจสอบข้อมูลแล้วสอดคล้องกับ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 76, เลขที่ 112 และเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46

3) ผู้ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาและลงนามในสัญญา กับฝรั่งเศส จ.ศ.1218 (พ.ศ.2399) โดยลงนามในสัญญากับ มองซิเออร์ ชาร์ล เดอมองติญี (Monsieur Charles de Montigny) ราชทูตผู้ถือรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินในการเจรจาทำสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ได้แก่

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ปรากฏพระนามในเอกสารว่า กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นผู้แทนฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ในการเจรจาทำสนธิสัญญา โดยดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการฝ่ายสยาม

- สมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ (ทัต บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า สมเด็จพระยาองค์น้อย เป็นผู้สำเร็จราชการในพระนครและว่าคลังสินค้า

- เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เป็นว่าที่สมุหพระกลาโหม บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันตก

- เจ้าพระยาวรวงศาธิราช (ข้า บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาวรวงศาธิราช เป็นเสนาบดีกรมท่า บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันออก

- เจ้าพระยายมราช (นุช บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยายมราช เป็นเจ้าพนักงานฝ่ายกรมเมือง

4) ผู้ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาและลงนามในสัญญากับเดนมาร์ก จ.ศ.1220 (พ.ศ.2401)⁶⁹ โดยลงนามในสัญญากับ ยอนยาเวอิกเวร์ (John Javeire Esquire) กงสุลเดนมาร์กประจำประเทศสิงคโปร์ ซึ่งเป็นผู้ถือรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินในการเจรจาทำสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับเดนมาร์ก ได้แก่

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ปรากฏพระนามในเอกสารว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นผู้แทนฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ในการเจรจาทำสนธิสัญญา โดยดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการฝ่ายสยาม

- เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์, เจ้าพระยาศรีสุริยวงษสมันตพงษ์พิสุทธมหาบุรุษครัตโนดมผู้ว่าที่สมุหพระกลาโหม เป็นว่าที่สมุหพระกลาโหม บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันตก

⁶⁹ ตรวจสอบข้อมูลแล้วสอดคล้องกับ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 126 และเลขที่ 127

- เจ้าพระยาวรวิวงศ์มหาโกศาธิบดี (ข้า บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาวรวิวงศ์มหาโกศาธิบดี ที่พระคลัง เป็นเสนาบดีกรมท่า บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ ฝ่ายตะวันออก

- เจ้าพระยายมราช (นุช บุญยรัตพันธุ์) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยายมราช เป็นเสนาบดีฝ่ายพระนครบาล

- พระยาร่วงศ์พิพัฒน์ (แย้ม บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า พระยาร่วงศ์พิพัฒน์จางวางมหาดเล็ก เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ฟังเอารายการมา

5) ผู้ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาและลงนามในสัญญา กับแฮนซิเอติกกรีพับบลิก⁷⁰ จ.ศ.1220 (พ.ศ.2401)⁷¹ โดยลงนามในสัญญากับผู้ว่าราชการเมืองทั้ง 3 ได้แก่ เมืองลูเบ็ค (Lubeck) เบรเมน (Bremen) และฮัมบูร์ก (Hamburg) มี เซอร์โรโดริชไอศ อิศเกอร์ เป็นผู้ถือรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินในการเจรจาทำสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับแฮนซิเอติก (ปัจจุบันรวมเป็น สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี) ได้แก่

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ปรากฏพระนามในเอกสารว่า พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นผู้แทนฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ในการเจรจาทำสนธิสัญญา โดยดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการฝ่ายสยาม

- เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์, เจ้าพระยาศรีสุริยวงษ์สมันตพงษ์พิสุทธมหาบุรุษครัดโนดมผู้ว่าที่สมุหพระกระลาโหม เป็นว่าที่สมุหพระกลาโหม บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันตก

- เจ้าพระยาวรวิวงศ์มหาโกศาธิบดี (ข้า บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาวรวิวงศ์มหาโกศาธิบดี ที่ พระคลัง เป็นเสนาบดีกรมท่า บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันออก

- พระยาร่วงศ์พิพัฒน์ (แย้ม บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า พระยาร่วงศ์พิพัฒน์จางวางมหาดเล็ก

- เจ้าพระยายมราช (นุช บุญยรัตพันธุ์) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยายมราช เป็นเสนาบดีฝ่ายพระนครบาล

⁷⁰ สันนิษฐานว่า คือ สมาพันธรัฐเยอรมันเหนือ

⁷¹ ตรวจสอบข้อมูลแล้วสอดคล้องกับ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220

6) ผู้ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาและลงนามในสัญญา กับโปรตุเกส จ.ศ.1220 (พ.ศ.2401) โดยลงนามในสัญญากับ เซอร์ อีสิโดโร ฝรั่งลิสตีโก คีมาเรน (Sir Isidoro Francisco Guimarães) ผู้สำเร็จราชการเมืองมาเก๊า ซึ่งเป็นราชทูตผู้ถือรับสั่งจาก พระเจ้าแผ่นดินในการเจรจาทำสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับโปรตุเกส ได้แก่

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ปรากฏพระนามใน เอกสารว่า พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นผู้แทนฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ในการ เจรจาท่าสนธิสัญญา โดยดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการฝ่ายสยาม

- เจ้าพระยานิกรบดินทรหมื่นธรรมกัลยาณมิตร (โต กัลยาณมิตร) ปรากฏ นามในเอกสารว่า เจ้าพระยานิกรบดินทร์

- เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เป็นผู้ที่สมุหพระกลาโหม บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันตก

- เจ้าพระยาวรวงศ์มหาโกศาธิบดี (ขำ บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาวรวงศ์มหาโกศาธิบดี เป็นเสนาบดีกรมท่า บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่าย ตะวันออก

- พระยาร่วงศ์พิพัฒน์ (แยม บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า พระยา ร่วงศ์พิพัฒน์จางวางมหาดเล็ก เป็นผู้ทำหน้าที่กำกับราชการ

- เจ้าพระยายมราช (นุช บุญยรัตพันธุ์) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยายมราช เป็นเจ้าพนักงานฝ่ายกรมเมือง

7) ผู้ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาและลงนามในสัญญา กับเนเธอร์แลนด์ จ.ศ.1222 (พ.ศ.2403) โดยลงนามในสัญญากับ ดองเกอร์กูร์ชค็อคเกอร์ ซึ่งเป็นผู้ ถือรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินในการเจรจาทำสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับเนเธอร์แลนด์⁷² ได้แก่

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ปรากฏพระนามใน เอกสารว่า พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นผู้แทนฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ในการ เจรจาท่าสนธิสัญญา โดยดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการฝ่ายสยาม

⁷² เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 161 ระบุว่า หลังจาก ดองเกอร์กูร์ชค็อคเกอร์ถือรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินเนเธอร์แลนด์เข้ามาทำสัญญาในปี จ.ศ.1222 แล้ว ต่อมา ในปี จ.ศ.1223 เลาดอนอิศเกวร์ (มิสเตอร์โลดอน) รองผู้สำเร็จราชการเนเธอร์แลนด์ในอินเดีย เข้ามาแก้ไข สนธิสัญญาบางข้อที่ ดองเกอร์กูร์ชค็อคเกอร์ เข้ามาเจรจาทำสัญญาไว้

- เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เป็นว่าที่สมุหพระกลาโหม บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันตก
- เจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกศาธิบดี (ชำ บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกศาธิบดี เป็นเสนาบดีกรมท่า บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันออก

- พระยารพงศ์พิพัฒน์ (แย้ม บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า พระยารพงศ์พิพัฒน์

- เจ้าพระยายมราช (นุช บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยายมราช เป็นเจ้าพนักงานฝ่ายกรมเมือง

- พระยาโชฎีกราชเศรษฐี ปรากฏนามในเอกสารว่า พระยาโชฎีกราชเศรษฐี

8) ผู้ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาและลงนามในสัญญา กับปรอยชิน⁷³ โดยลงนามในสัญญากับ กอนต์เอวเลนเบิร์ก (Count Friedrich Albrecht zu Eulenburg) ราชทูตผู้ถือรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินในการเจรจาทำสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับปรัสเซีย หรือ ปรอยชิน (สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี) ได้แก่

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ปรากฏพระนามในเอกสารว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นผู้แทนฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ในการเจรจาทำสนธิสัญญา โดยดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการฝ่ายสยาม

- เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เป็นว่าที่สมุหพระกลาโหม บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันตก

- เจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกศาธิบดี (ชำ บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกศาธิบดี เป็นเสนาบดีกรมท่า บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันออก

- พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า พระยามนตรีสุริยวงศ์

- เจ้าพระยายมราช (นุช บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า เจ้าพระยายมราช เป็นเจ้าพนักงานฝ่ายกรมเมือง

- พระยารพงศ์พิพัฒน์ (แย้ม บุนนาค) ปรากฏนามในเอกสารว่า พระยารพงศ์พิพัฒน์จางวางมหาดเล็ก

⁷³ สันนิษฐานว่าคือ ราชอาณาจักรปรัสเซีย (Prussia) ปัจจุบันคือ สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (Federal Republic of Germany)

9) ผู้ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาและลงนามในสัญญา

กับออสเตรีย⁷⁴ โดยลงนามในสัญญากับ มิศเตออาเล็กซีดเรตลิจ กงสุลของออสเตรีย ซึ่งเป็นราชทูต ผู้ถือรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินในการเจรจาทำสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับออสเตรีย ได้แก่

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ปราบกฐพระนามใน เอกสารว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นผู้แทนฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ใน การเจรจาทำสนธิสัญญา โดยดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการฝ่ายสยาม

- เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช บุญยรัตพันธุ์) ปราบกฐนามในเอกสารว่า เจ้าพระยาภูธราภัย ถือตราพระคชสีห์ เป็นเจ้าพนักงานฝ่ายกรมเมือง

- พระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ปราบกฐนามในเอกสารว่า พระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์

- พระยาเทพอรชุน ปราบกฐนามในเอกสารว่า พระยาเทพอรชุน

- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ปราบกฐนามในเอกสารว่า ท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เป็นเสนาบดีกรมท่า บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่าย ตะวันออก

2. การเจรจาและร่างสนธิสัญญา

เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ชนิดพระราชสาส์น ปราบกฐ รายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนการเจรจาจัดทำสนธิสัญญาไมตรี โดยเป็นการเล่าเรื่องการเตรียมการ เจรจาจัดทำสนธิสัญญาตามเงื่อนไขของประเทศตะวันตก ซึ่งมีจุดเริ่มต้นมาจากการติดต่อเพื่อทำ สนธิสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างอังกฤษกับสยามฉบับใหม่ รู้จักในชื่อ สนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) เนื้อหาในพระราชสาส์นบางฉบับระบุข้อมูลเกี่ยวกับสนธิสัญญาระหว่างสยาม กับตะวันตกโดยกล่าวถึงภารกิจเข้ามาทาบทามและแสดงเจตนารมณ์ของผู้รับมอบอำนาจเต็มแต่ละ ประเทศ เพื่อนำไปสู่การมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งผู้ได้รับมอบอำนาจเต็มฝ่ายสยามเพื่อเจรจา ทำสนธิสัญญาทางไมตรีในลำดับต่อไป ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วน คือ การทาบทาม และ การเจรจาทางการทูต

⁷⁴ ปราบกฐในเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1229 เลขที่ 79

2.1 การทาบทาม

การทาบทามเพื่อเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า⁷⁵ เป็นการแสดงตัวตนและแสดงเจตนาของผู้แทนทางการทูตประเทศตะวันตกที่เดินทางมาว่าต้องการมาติดต่อกับทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า และต้องการทาบทามว่าอีกฝ่ายหนึ่งนั้นมีความสนใจและความพร้อมที่จะทำสนธิสัญญาในเรื่องนั้น ๆ หรือไม่ และอย่างน้อยเพียงใด ตัวอย่าง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 83 แสดงตัวตนของผู้แทนทางการทูตประจำประเทศเดนมาร์กที่เข้ามาทาบทาม และแสดงเจตนาของในการทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า

“..เมื่อยอนยาเวอิกเกอร์⁷⁶ ได้รับสั่งสมเด็จพระเจ้าเฟรเดอริกที่เจ็ดผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเดนมาร์ก ให้ตัวยอนยาเวอิกเกอร์เป็นทูตถือรับสั่งเข้ามาทำสัญญากับกรุงสยามนั้นแล้ว ก็ได้จุลู่ว่วมาเร็ว บอกความให้เราพระเจ้ากรุงสยามแลเสนาบดีตามพนักงานทราบก่อน แลยอนยาเวอิกเกอร์นับถือในเราพระเจ้ากรุงสยามเป็นดังมิตรอันสนิท ได้ร่างรูปโครงข้อความซึ่งจะประสงค์ให้เป็นหนังสือสัญญานั้นมาให้เราพระเจ้ากรุงสยามทราบความเจียบ ๆ ก่อนหาหรือมาต่าง ๆ ต่อเราพระเจ้ากรุงสยามได้ตอบไปว่าชอบใจแล้วจึงได้เข้ามาขอทำสัญญาตามอย่างทูตผู้รับสั่งเมืองอื่นมาทำนั้น..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 83)

ข้อความที่ปรากฏในพระราชสาส์นข้างต้น แสดงให้เห็นว่า เมื่อยอนยาเวอิกเกอร์ (John Javeire Esquire) ได้รับแต่งตั้งจากพระเจ้าแผ่นดินเดนมาร์กให้เป็นผู้ถือหนังสือมอบอำนาจเต็มเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญากับสยามแล้ว ยอนยาเวอิกเกอร์พร้อมคณะทูตไม่ได้เข้ามาพบรัชกาลที่ 4 ทันที แต่ได้มีโครงร่างหนังสือสัญญามาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนเพื่อหารือเป็นการภายใน เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเห็นชอบและตอบรับแล้ว ยอนยาเวอิกเกอร์พร้อมคณะทูตจึงค่อยเข้ามาขอทำสัญญาเช่นเดียวกับที่ประเทศอื่น ๆ ทำ ข้อความในพระราชสาส์นนี้จึงแสดงให้เห็นการทาบทามของฝ่ายเดนมาร์กเพื่อเสนอร่างสนธิสัญญาให้ฝ่ายสยามพิจารณาก่อน เมื่อเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยอมรับการติดต่อกับสนธิสัญญากับเดนมาร์ก จึงเดินทางมาทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์นและเข้าสู่ขั้นตอนการเจรจาได้ในลำดับต่อไป

⁷⁵ ขั้นตอนการทาบทามสามารถค้นคว้าเพิ่มเติมจาก เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ชนิดจดหมาย ซึ่งเป็นบันทึกข้อความโต้ตอบระหว่างเจ้าพระยาพระคลังเสนาบดีว่าการต่างประเทศกับผู้รับมอบอำนาจเต็มของประเทศที่เข้ามาติดต่อกับสยาม ถือเป็นหลักฐานแสดงการทาบทามระหว่างผู้มีอำนาจหน้าที่โดยตรงที่ระบุรายละเอียดชัดเจนที่สุด

⁷⁶ ยอนยาเวอิกเกอร์ (John Javeire Esquire) กงสุลเดนมาร์กประจำประเทศสิงคโปร์

2.2 การเจรจาทางการทูต

เมื่อฝ่ายสยามตอบรับการทาบทามและมีการแต่งตั้งผู้มีอำนาจเต็มในการทำสนธิสัญญาของฝ่ายสยามแล้ว จึงเข้าสู่ขั้นตอนการเจรจาทำสนธิสัญญาอย่างเป็นทางการ ข้อมูลในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแสดงเพียงการสรุปผลเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า ระยะเวลาในการเจรจา และการลงนามในสนธิสัญญาทั้งสองฝ่ายเท่านั้น

“ การทำสัญญาปรึกษาจัดแจงอยู่ ๑๕ วัน ก็สำเร็จได้ลงลายมือแลดวงตราของผู้รับสั่งทุกคนทั้งสองฝ่าย ในฉบับอักษรสยามแลฝรั่งเศสกำกับเขียนเป็นสามฉบับ ในวัน ๖+ ๙ ค่ำ ปีมโรงนักษัตรอัฐศก เป็นปีที่หกในสยามราชกาลปัจจุบันนี้...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57)

พระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีไปยังประมุขฝรั่งเศส ปรากฏข้อมูลการเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าเพียงเรื่องระยะเวลาในการทำสนธิสัญญาเท่านั้น เมื่อนำไปตรวจสอบกับเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 หมู่พระราชนิพนธ์ เลขที่ 21 ปรากฏเนื้อความตรงกัน คือ เจรจาท่าสัญญา 15 วัน ลงลายมือในวันศุกร์ เดือน 9 ขึ้น 14 ค่ำ ปี จ.ศ.1218 ซึ่งตรงกับวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ.1856

การเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าที่พบในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นระบุดีกร่าว ๆ เพียงระยะเวลาในการเจรจา การแต่งตั้งผู้แทนทางการทูต การทำสนธิสัญญาฉบับใหม่หรือแก้ไขจากฉบับเดิม จนถึงการลงนามในสนธิสัญญาทั้งสองฝ่ายเท่านั้น ไม่ได้แจกแจงรายละเอียดชัดเจนในเรื่องข้อตกลง กฎหมายทางการค้า หรือพิกัดภาษีในสนธิสัญญาแต่ละฉบับ ผู้วิจัยจึงค้นคว้าข้อมูลในเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ชนิดสัญญา และเรื่องพระราชนิพนธ์ เพื่อตรวจสอบวันเวลาในการเจรจาทำสนธิสัญญาให้ละเอียดและถูกต้องมากยิ่งขึ้น สามารถแสดงผลได้ ดังต่อไปนี้

ประเทศที่มาติดต่อทำ สนธิสัญญา	ระยะเวลา	แหล่งอ้างอิงเอกสาร	
		ศักราช	เลขที่
สหราชอาณาจักร	เจรจาทำสัญญา 7 วัน	จ.ศ.1217	40
	สัญญาลงลายมือวันที่ 18 เมษายน ค.ศ.1855	พระราช- นิพนธ์	21
สาธารณรัฐฝรั่งเศส	เจรจาทำสัญญา 15 วัน ลงลายมือในวันศุกร์ เดือน 9 ขึ้น 14 ค่ำ ปี จ.ศ.1218 ตรงกับวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ.1856	จ.ศ.1218	57
	สัญญาลงลายมือวันที่ 25 สิงหาคม ค.ศ.1856	พระราช- นิพนธ์	21
สหรัฐอเมริกา	- มีกำหนดเจรจาในวันจันทร์ เดือน 6 ขึ้น 1 ค่ำ แต่คณะกรรมการผู้แทนพระองค์นั้นติดภารกิจ เจรจาทำสัญญากับอังกฤษยังไม่แล้วเสร็จ - เลื่อนวันเจรจาเป็นวันแรมเดือน 6 เสร็จแล้ว เสร็จลงลายมือในวันพฤหัสบดี เดือน 6 แรม 10 ค่ำ ปี จ.ศ.1218 (เฉพาะขั้นตอนการเจรจาและลงลายมือ ใช้เวลา ไม่เกิน 10 วัน)	จ.ศ.1218	46
	สัญญาลงลายมือวันที่ 29 พฤษภาคม ค.ศ.1856	พระราช- นิพนธ์	21
ราชอาณาจักรเดนมาร์ก	เจรจาทำสัญญา 4-5 วัน	จ.ศ.1220	83
	สัญญาลงลายมือวันที่ 21 พฤษภาคม ค.ศ.1858	พระราช- นิพนธ์	21
สาธารณรัฐโปรตุเกส	สัญญาลงลายมือ วันพฤหัสบดีเดือน 3 ขึ้น 8 ค่ำ จ.ศ.1220 ตรงกับวันที่ 10 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1859	จ.ศ.1220	138
	สัญญาลงลายมือวันที่ 10 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1859	พระราช- นิพนธ์	21
ราชอาณาจักร เนเธอร์แลนด์	-เจรจาแก้ไขสัญญาเดิม (ฉบับลงลายมือเมื่อ จ. ศ.1222 ตรงกับวันที่ 17 ธันวาคม ค.ศ.1860)	จ.ศ.1229	79

ประเทศที่มาติดต่อทำ สนธิสัญญา	ระยะเวลา	แหล่งอ้างอิงเอกสาร	
		ศักราช	เลขที่
	-สัญญาใหม่ลงลายมือเดือนพฤศจิกายน (เดือน4) เมื่อ จ.ศ.1228 (ตรงกับวันที่ 1 เมษายน ค.ศ.1867)		
	สัญญาลงลายมือวันที่ 17 ธันวาคม ค.ศ.1860 ⁷⁷	พระราช- นิพนธ์	21
สหพันธ์สาธารณรัฐ เยอรมนี	เจรจาทำสัญญา 15 วัน โดยลงลายมือใน วัน ศุกร์ เดือน 3 ขึ้น 8 ค่ำ จ.ศ.1223 ⁷⁸	จ.ศ.1223	199
	สัญญาลงลายมือวันที่ 7 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1862 (ปรัสเซีย)	พระราช- นิพนธ์	21
	สัญญาลงลายมือวันที่ 25 ตุลาคม ค.ศ.1858 (แชนซีอาดิก)	พระราช- นิพนธ์	21
สาธารณรัฐออสเตรีย	พระราชสาส์นไม่ระบุวันเวลาที่ทำสนธิสัญญากัน	-	-

เมื่อผู้มีอำนาจเต็มในการทำสนธิสัญญาทั้งสองฝ่ายเจรจาตกลงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงเข้าสู่ขั้นตอนการร่างสนธิสัญญา โดยเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ชนิดพระราชสาส์นแสดงให้เห็นว่าการร่างสนธิสัญญาทั้งฉบับภาษาไทยและฉบับภาษาที่ใช้ในประเทศคู่สัญญาต้องมีข้อความถูกต้องตรงกัน แล้วจึงคัดลอกลงในกระดาษเป็นสัญญาฉบับจริง 3 ฉบับดังตัวอย่าง

“..ต่อข้างแรมเดือน ๖ จึงได้มาชุมนุมกับทูตของท่าน อ่านหนังสือใบบังคับตั้งผู้รับสั่งของผู้ครองแผ่นดินทั้งสองฝ่ายให้พึงรู้ความแจ้งพร้อมกันแล้วก็ได้เจรจาปรึกษากับทูตของท่าน แล้วยอมพร้อมเป็นใจเดียวกันเขียนหนังสือสัญญาหนังสือใหม่สำหรับแผ่นดินสยามแลยูในทิศเทศ มีข้อความคล้ายกันกับหนังสือสัญญาใหม่ที่จัดทำกับอังกฤษนั้น ครั้นเสร็จแล้วจึงได้คัดเขียนสามฉบับ คำไทยคำอังกฤษกำกับวันทุกฉบับ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46)

ตัวอย่างข้อความในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีไปถึงประมุขของสหรัฐอเมริกา แสดงขั้นตอนการเจรจาและร่างสนธิสัญญาไมตรีโดยระบุว่าสัญญา

⁷⁷ สันนิษฐานว่า หมายถึง สัญญาฉบับแรกระหว่างสยามกับเนเธอร์แลนด์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนมีการแก้ไขในอีกราว 7 ปีต่อมา

⁷⁸ สันนิษฐานว่า หมายถึง สัญญาระหว่างสยามกับปรัสเซีย

ระหว่างสยามกับอเมริกาฉบับนี้มีข้อความคล้ายกันกับสัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษฉบับใหม่ ซึ่งหมายถึงสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) จึงช่วยยืนยันได้ว่าเค้าโครงของสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับอเมริกาฉบับนี้ใช้สนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) เป็นแบบฉบับ โดยคัดลอกลงในกระดาษเป็นสัญญาฉบับจริงเป็นภาษาไทย 3 ฉบับ และภาษาที่ใช้ในประเทศคู่สัญญา 3 ฉบับ

ถึงแม้ว่าพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ศึกษาไม่ได้ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าอย่างครบถ้วน แต่เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุการณ์ที่ 4 ชนิดสัญญาและเรื่องพระราชนิพนธ์ มีกล่าวถึงการร่างและตรวจสอบสัญญาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดย มีรายละเอียดชัดเจนมากกว่าเนื้อหาในตัวอักษรพระราชสาส์นที่นำเสนอข้างต้น เนื่องจากเป็นชนิดเอกสารที่มีความเกี่ยวข้องเฉพาะเจาะจงมากกว่า ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“๑ หนังสือ สัญญาโปรตุเกสซึ่งทำกับกรุงเทพฯ นั้น ประชุมทำที่พระราชวังเดิมปากคลองบางหลวง ซึ่งพระราชทาน ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงษาธิราชสนิท อยู่ ทำแล้วเขียนเป็นอักษรไทย ๓ ฉบับ อักษรโปรตุเกส ๓ ฉบับ ความต้องกัน เขียนขึ้นกระดาษเสร็จแล้ว เอาหนังสือสัญญาอักษรไทยฉบับหนึ่ง อักษรโปรตุเกสฉบับหนึ่ง เย็บร้อยติดกันเข้าเป็นฉบับ ๑ ทำอย่างนี้เหมือนกันเป็น ๓ ฉบับ ที่เงื่อนสายไหมเย็บติดกันนั้นประทับตราพระจอมเกล้าองค์น้อย แลตราราชทูต แล้วลงนามประทับตราท่านเสนาบดีฝ่ายกรุงเทพฯ แลลงชื่อประทับตราอิโคโตโร ฝรั่งเศส โกคีมาเรน ผู้สำเร็จราชการเมืองมเการาชทูตลงในหนังสือสัญญาว่าด้วยทางไมตรีแลการบ้านเมือง แห่ง ๑ ลงในท้ายกฎหมายแห่ง ๑ ลงในท้ายพิกัตสินค้าแห่ง ๑ ลงชื่อประทับตราท่านเสนาบดีแลราชทูตดังนี้ทั้ง ๓ ฉบับ...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุการณ์ที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 138)⁷⁹

⁷⁹ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุการณ์ที่ 4 ชนิดสัญญา

ความตอนหนึ่งจากเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ชนิดสัญญาข้างต้นให้ข้อมูลเพิ่มเติมจาก เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46 ในเรื่องการจัดทำสนธิสัญญา โดยหลังจากเขียนข้อความในสัญญาลงบนกระดาษฉบับจริงเป็นภาษาไทย 3 ฉบับ และภาษาที่ใช้ในประเทศคู่สัญญา 3 ฉบับแล้ว นำสัญญาฉบับภาษาไทย 1 ฉบับ ภาษาที่ใช้ในประเทศคู่สัญญา 1 ฉบับ มาร้อยติดกันด้วยเส้นไหมรวมเป็น 1 ชุด ทำเช่นนี้เหมือนกันทั้ง 3 ชุด

การทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับประเทศตะวันตก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ยึดเอาเค้าโครงข้อความในสนธิสัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษเป็นต้นแบบในการร่างสนธิสัญญาฉบับอื่น ๆ มีการปรับเปลี่ยนข้อความตามสมควร ดังตัวอย่าง

“...เมื่ออังกฤษที่รู้ภาษาโปรตุเกส⁸⁰ หลายคนพร้อมกันว่าแปล ยืนยันว่าถูกต้องแล้ว จึงได้เอาฉบับอังกฤษที่แปลออกเป็นภาษาโปรตุเกสนั้น มาเทียบความด้วยเรื่องความในสัญญาด้วย อังกฤษ อเมริกัน ฝรั่งเศส ดานิช มีแปลแต่เปลี่ยนชื่อในลำดับนับข้อความบ้าง ลำดับคำอธิบายยาวออกไปແ່ย่นเข้าบ้าง แลแปลงชื่อคนเมืองตามสมควรแก่สัญญาสยามกับกรุงโปรตุเกสเท่านั้น ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 128)⁸¹

“...ก็สัญญาทั้ง ๗ ฉบับข้างหลังตั้งแต่ที่ ๒ ลงมา เมื่อทำนั้นก็ลงพื้นโครงความคล้ายกับสัญญาในระหว่างสยามกับอังกฤษ ซึ่งเซอร์ฮอนโบวริงเข้ามาทำนั้นโดยมาก เป็นแต่เปลี่ยนแปลงข้อที่ ๑ ข้อที่ ๒ ข้อที่ ๓ ข้อที่ ๔ ไขว้ไขวไปแปลอยู่แต่สัญญาซึ่งทูตโปรตุเกสเสียมาทำนั้น...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 พระราชนิพนธ์ เลขที่ 21)⁸²

3. การลงนามในสนธิสัญญา

พระราชสาส์นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการแจ้งให้ประมุขของประเทศคู่สัญญาทราบว่าการลงนามในสนธิสัญญาแล้ว ดังตัวอย่าง

⁸⁰ ภาษาโปรตุเกส

⁸¹ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 ชนิดสัญญา

⁸² เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เรื่องพระราชนิพนธ์

“..แล้วยอมพร้อมเป็นใจเดียวกันเขียนหนังสือสัญญาหนังสือใหม่สำหรับแผ่นดินสยามแลอยู่ในทิศเทศ มีข้อความคล้ายกันกับหนังสือสัญญาใหม่ที่ได้ทำกับอังกฤษนั้น ครั้นเสร็จแล้วจึงได้คัดเขียนสามฉบับ คำไทยคำอังกฤษกำกับวันทุกฉบับ แล้วพวกทูตของท่านกับผู้รับสั่งกรุงสยามได้พร้อมกันหมายลงลายมือแลดวงตราทุกคนเป็นสำคัญทุกฉบับเป็นเสร็จกันในวันที่ ๕^๐ ๖ คำ ปีมโรง รัชชัตถศก..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46)

พระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์ไปยังประมุขของอเมริกันนั้น แจงให้ทราบข้อความในสนธิสัญญาจะถูกตรวจสอบและคัดลอกให้มีเนื้อความตรงกันทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ อย่างละ 3 ฉบับ จากนั้นผู้รับมอบอำนาจเต็มทั้งสองฝ่ายคือ ผู้แทนทางการทูตประเทศตะวันตกและคณะกรรมการฝ่ายสยามลงลายมือพร้อมประทับตราประจำตำแหน่งในสัญญาทุกฉบับ

เมื่อมีการลงนามในสนธิสัญญาเสร็จสิ้นแล้ว มีการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดเก็บต้นฉบับสนธิสัญญาดังนี้

“..มอติงจี้ราชทูตได้มอบหนังสือสัญญาไว้ที่กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยาฉบับหนึ่ง นำไปส่งเมืองปารีสกรุงฝรั่งเศส⁸³ สองฉบับ เพื่อจะรับพระราชลัญจกรกรุงฝรั่งเศสแล้วจะกลับคืนฉบับหนึ่ง มาส่งเปลี่ยนกับฉบับที่ไว้ในพระนครนี้ เพื่อจะรับความยินดีตามแลพระราชลัญจกรกรุงสยามนั้นต่อภายหลัง..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57)

พระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์ไปยังประมุขฝรั่งเศสข้างต้น แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีการลงนามในสนธิสัญญาเสร็จสิ้นแล้ว และนำสัญญาฉบับภาษาไทยกับฉบับภาษาที่ใช้ในประเทศคู่สัญญามาร้อยด้วยเส้นไหมเข้าด้วยกันเป็น 1 ชุด เมื่อได้ 3 ชุดแล้ว จะนำสนธิสัญญาชุดที่ 1 ให้รัชกาลที่ 4 ทรงประทับตราและเก็บไว้ที่สยามก่อน ส่วนสนธิสัญญาอีก 2 ชุดราชทูตประจำประเทศคู่สัญญาเชิญกลับไปให้ประมุขประเทศตนประทับตราพระราชลัญจกร แล้วนำฉบับหนึ่งมาเปลี่ยนกับฉบับที่สยามเก็บไว้

⁸³ กรุงปารีส (Paris) สาธารณรัฐฝรั่งเศส (République française)

“...อิตลิดโรราชทูตนำออกไปประทับตราสำหรับแผ่นดินโปรตุเกสฉบับหนึ่ง อิตลิดโรราชทูตไว้สำหรับตัวฉบับหนึ่ง เอาไว้ที่กรุงเทพฯ ฉบับ ๑ เมื่อหนังสือสัญญาที่ราชทูตเชิญออกไปประทับตราสำหรับแผ่นดินโปรตุเกส ส่งเข้ามาให้เมื่อใดแล้ว จะได้เอาหนังสือซึ่งไว้ที่กรุงเทพฯ ประทับตราสำหรับแผ่นดินกรุงเทพฯ เปลี่ยนให้ออกไป...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุการณ์ที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 138)⁸⁴

ข้อความจากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ภายหลังจากการลงนามในสนธิสัญญา ทั้ง 3 ชุดแล้ว ราชทูตประจำประเทศตะวันตกจะเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสนธิสัญญาซึ่งลงลายมือของประมุขทั้ง 2 ฝ่าย เมื่อทั้ง 2 ฝ่ายลงนามในสนธิสัญญาเรียบร้อยแล้ว ราชทูตประจำประเทศตะวันตกจะนำสนธิสัญญาฉบับสมบูรณ์นำมาเปลี่ยนกับฉบับที่สยามเก็บไว้ โดยหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีการค้าขายนี้ มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ฝ่ายหนึ่งประทับตรา แม้ขั้นตอนการนำสัญญาแลกเปลี่ยนกันเพื่อประทับตราทั้ง 2 ฝ่ายยังไม่เสร็จสิ้นก็ตาม

⁸⁴ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุการณ์ที่ 4 ชนิดสัญญา ระบุขั้นตอนการลงนามในร่างสนธิสัญญา โดยเป็นการลงนามประทับตราของเสนาบดีผู้มีอำนาจเต็มในการทำสนธิสัญญาทั้งสองฝ่าย จะลงนามประทับตราท้ายหนังสือสัญญาว่าด้วยทางไมตรีและบ้านเมือง 1 แห่ง ลงท้ายกฎหมายพ่อค้าที่เข้ามาค้าขาย 1 แห่ง และลงท้ายพิกัดสินค้าอีก 1 แห่ง ดังตัวอย่าง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุการณ์ที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 138

บทที่ 5

การใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นอกจากสารัตถะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่แสดงการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแล้ว ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ เนื้อหาที่แฝงวัตถุประสงค์ในการดำเนินนโยบายทางการทูตอย่างมีศิลปะโดยมีการใช้ภาษาที่น่าสนใจ ซึ่งแสดงให้เห็นการเตรียมการของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการดำเนินนโยบายระหว่างประเทศด้านการทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าอย่างแยบยล

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์การใช้ภาษาในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยประยุกต์จากทฤษฎีพิธีการทูต แม้ทฤษฎีพิธีการทูตจะใช้ในการแนะนำแนวทางปฏิบัติต่อผู้แทนทางการทูตในสถานการณ์ที่ได้พบปะสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน แต่ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการวิเคราะห์ภาษาในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งใช้แนวทางการทูตดำเนินวิเทโศบายเช่นกัน เพียงแต่พระราชสาส์นเป็นการสื่อสารด้วยกระดาษแบบทางเดียว คือ ผู้เขียนส่งข้อมูลข่าวสารไปหาผู้รับพระราชสาส์นอันเป็นประเทศปลายทาง เช่นเดียวกับการเขียนจดหมาย ผลการศึกษาพบการใช้ภาษาทางการทูตที่โดดเด่นในพระราชสาส์น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) การแนะนำตัวและการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร 2) การแสดงมารยาททางการทูต 3) การโน้มน้าว และ 4) การลงท้ายพระราชสาส์น

1. การแนะนำตัวและการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร⁸⁵

การแนะนำตัวในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการแสดงตัวตนของผู้ส่งพระราชสาส์น ด้วยการระบุพระนามประมุขและพระราชอาณาจักร ตลอดจนบ้านเมืองหรือขอบเขตพระราชอำนาจ ส่วนการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร เป็นการแสดงวัตถุประสงค์ที่ต้องการสื่อสารต่อประมุขแต่ละประเทศเพื่อขอผูกมิตรและตอบรับพระราชสาส์น โดยพบว่าลำดับการเขียนแนะนำตัวและแสดงเจตจำนงในการสื่อสารทั้งในพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขประเทศตะวันตก และที่ประมุขประเทศตะวันตกถวายมายังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถสลับกันได้ ในหัวข้อนี้จึง

⁸⁵ ผู้วิจัยประยุกต์หัวข้อการแนะนำตัวและการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร จากหัวข้อการทักทาย (Greeting) ที่ จิตรจางค์ สุภาพ (2535: 133-191) นำเสนอในหนังสือ การทูตระบบการทูต โดยการทักทายตามแนวคิดในทฤษฎีพิธีการทูต หมายถึง การแสดงออกซึ่งความเป็นมิตร เป็นคนรู้จักกัน เป็นพวกเดียวกัน เป็นคนกันเอง เป็นคนมีน้ำใจ และเป็นสุภาพชน

แบ่งการนำเสนอเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การแนะนำตัวก่อนการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร และ 2) การแสดงเจตจำนงในการสื่อสารก่อนการแนะนำตัว

1.1 การแนะนำตัวก่อนการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไปยังประมุขประเทศตะวันตกนิยมเขียนแนะนำตัวพระองค์เองและแนะนำพระราชอาณาจักรในฐานะผู้ส่งพระราชสาส์น ก่อนการเขียนแสดงเจตจำนงในการสื่อสารกับประมุขประเทศตะวันตก การเขียนแนะนำตัวพระองค์เอง พบทั้งที่ให้รายละเอียดพระนามขนาดยาว⁸⁶ แต่ไม่ครบถ้วนตามพระนามในพระสุพรรณบัฏตามด้วยพื้นที่การปกครอง⁸⁷ หรือแนะนำตัวด้วยพระนามตามด้วยชื่อประเทศอย่างย่อ ๆ ดังตัวอย่าง

“...พระราชสาส์น ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏสุทธสมมติเทพยพงษวงศาติศวรกระษัตริย์ วรชัตติยราชินิกโรดมจาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตร ะ พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม ผู้เป็นใหญ่แก่ประเทศราชต่าง ๆ ไกลเคียง คือเมืองลาว เมืองกำโพชา เมืองมลายู หลายเมือง ขอเจริญทางพระราชไมตรีค้ำบัมมายังสมเด็จพระเจ้าบรมโกศที่สาม ซึ่งเป็นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสในกาลบัดนี้ให้ทรงทราบ...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57)

⁸⁶ พระนามเต็มของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏสุทธิ สมมุติเทพยพงษวงศาติศวรกระษัตริย์ วรชัตติยราชินิกโรดมจาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติสัง สุธิเคราะห์ณี จักรีบรมนาถ อดิศวราชรามรังกูรสจจริตมูลสุชาติตฤกษฐวิบูลย บุรพาตูลยกฤกษาภินิหารสุภาธิการรังสฤกษติ ัธัญญลักษณ วิจิตรโสภาคสรพวงค์ มหาโชนตมางคประนตบาททงกชยุคคคล ประสิทธิสรพสุภผลอุดม บรมสุขุมาลยมหาบุรุษยรัตนศึกษาพิพัฒนสรรพโกศล สุวิสุทธิวิมลศุภศีลสมาจารย์ เพ็ชรญาณประภาไพโรจน์ อเนกโกฏิสารุ คุณวิบูลยสันดาน ทิพยเทพวตาร ไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์เอกอัครมหาบุรุษ สุตพุทธมหากระวี ตรีปิฎกาภิโกศล วิมลปริชามหาอุดมบัณฑิต สุนทรวิจิตรปฏิภาณ บริบูรณ์คุณสาร สัสยามาภิโลกยติลกมหาปริวารนายกอนันต์ มหันตวรฤทธิเดช สรรพพิเศษ สิริธรรมหาชนนิกรสโมสรสมมติ ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพปดลเศวตฉัตรดิฉัตร สิริรัตนโปกษณมหาบรมราชาภิเศกาภิษิต สรรพทศทิศวิชิตวิไชย สกลมหิศวรินมหาสยามินทร มหเศรษฐมหินทร มหาราชาวโรดม บรมนารถชาติอาชาวศรัย พุทธาภิไตรรัตนสรณารักษ์ อุกฤษฐศักดิ์อัครนเรศราชิบดี เมตตากฤษณาสีตลหฤทัย อโนปมัยบุญการสกลไพศาลมหาธิษฐานิเบนทร ปรเมนทรรวมมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบรมบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ”

⁸⁷ ในที่นี้หมายถึง ชื่อเมืองที่เป็นประเทศราช

“๑ พระราชสาส์น สมเด็จพระบรมมหาราชเจ้ากรุงสยาม เป็นใหญ่ได้ครอบครองพระราชอาณาจักรสยามราชบุรี แวดล้อมด้วยนานาประเทศราชชนบทต่าง ๆ ทุกทิศ คือลาวโยน ลาวเฉียงในทิศพายัพย์แลอุดร ลาวกาวแต่ทิศอีสานจนบุรีร์ กำโฆษาเขมรแต่บุรีร์ จนอาคเนย์เมืองมลายู เป็นอันมาก แต่ทิศทักษิณจนทิศหริดี แลบ้านเมืองกะเหรี่ยงบางเหล่าแต่ทิศ ปุจิมจนพายัพย์ แลข้าของชาติต่าง ๆ อื่น ๆ อีกเป็นอันมาก แลเป็นผู้ประจักษ์ในภาษามครแลคัมภีร์ใน พระพุทธศาสนา ขอเจริญทางพระราชไมตรีมายังแผ่นดินเปิดปริศนแดน ผู้บังคับการแผ่นดินยูไนติค เตคคอเมริกา...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46)

ตัวอย่างพระราชสาส์นที่ยกมานี้ แนะนำตัวพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะประมุขของประเทศผู้ส่งพระราชสาส์น ประกอบด้วยพระนามขนาดยาวของพระองค์ในฐานะ ผู้ส่งพระราชสาส์น ขยายความด้วยชื่อประเทศและพื้นที่การปกครองในรัชสมัยของพระองค์ การใช้ ภาษาทางการทูตในการแนะนำตัวเช่นนี้ เป็นการแสดงให้เห็นความชัดเจนของพื้นที่การปกครอง อันเป็นวิเทโศบายเพื่อแนะนำพระราชอาณาจักรสยามสู่สายตาชาวตะวันตก นอกจากนี้ข้อความ “..แลเป็นผู้ประจักษ์ในภาษามครแลคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา...” แสดงถึงความรอบรู้ในภาษาและ ศาสนาของพระองค์ ส่วนการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร ที่ขึ้นต้นด้วยข้อความ “..ขอเจริญทาง พระราชไมตรีค้ำบมายัง...” และ “..ขอเจริญทางพระราชไมตรีมายัง...” แสดงความผูกมิตรหรือแสดง การทักทายต่อประมุขประเทศผู้รับพระราชสาส์น จากนั้นระบุพระนามหรือชื่อและตำแหน่ง การปกครองของผู้รับพระราชสาส์นเพียงสั้น ๆ “..สมเด็จพระเจ้าบรมโกศที่สาม ซึ่งเป็นพระเจ้า กรุงฝรั่งเศส...” คือ จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส และ “..แผ่นดินเปิดปริศนแดน ผู้บังคับการ แผ่นดินยูไนติคเตคอเมริกา...” คือ ประธานาธิบดีแฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกา

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบางฉบับ ยังอาจแสดงการ แนะนำพระองค์ในฐานะประมุขของประเทศผู้ส่งพระราชสาส์นด้วยพระนาม ในฐานะพระเจ้าแผ่นดิน กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นชื่อเมืองหลวงของสยาม คือ “..สมเด็จพระบรมมหาราชเจ้ากรุง รัตนโกสินทร มหินทรายุทธยา...” ส่วนข้อความแสดงเจตจำนง คล้ายคลึงกับที่ปรากฏในตัวอย่าง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57 และ เอกสารโบราณหมวด จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46 ข้างต้น และพบการระบุพระนาม “..สมเด็จพระเจ้า ดอมเปดรอ ที่ ๕ พระเจ้ากรุงลิสบอนในแผ่นดินโปรตุเกส...” แสดงชื่อประมุขผู้รับพระราชสาส์น ในฐานะพระเจ้าแผ่นดินกรุงลิสบอน ซึ่งเป็นชื่อเมืองหลวงของประเทศโปรตุเกส

“๑ พระราชสาส์น ในสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร มหิตลายุทธยา ขอคำนับจำเริญทางพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเจ้าดอมเปโตร ที่ ๕ พระเจ้ากรุง ลีคบอนในแผ่นดินโปรตุเกส...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 81)

“๑ พระราชสาส์น ในสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร มหิตลายุทธยา ขอคำนับจำเริญทางพระราชไมตรี มายังสำนักสมเด็จพระนางวิกตอเรียราชินี ผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในทวีปบริตาเนียแลไอแลนด์ให้ทรงทราบ...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 38)

นอกจากการระบุพระนามแล้ว ใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 88 ยังปรากฏการแนะนำตัวเพียง “..เราพระเจ้ากรุงสยาม..” ซึ่งเป็นการระบุว่า พระองค์เป็นประมุขของประเทศสยาม ส่วนข้อความแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร “..ได้มีความเคารพรับพระราชสาส์น..” แสดงให้เห็นว่า พระราชสาส์นฉบับนี้เป็นฉบับตอบกลับพระราชสาส์นจากประมุขของเนเธอร์แลนด์

“เราพระเจ้ากรุงสยาม -- บัดนี้ได้มีความเคารพรับพระราชสาส์น ของสมเด็จพระเจ้าวิลเลียมที่สาม ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินนิโธแลนด์ ทรงเรียบเรียงเรียกร้องปราศรัยมาถึงเราโดยทางพระราชไมตรี..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 88)

นอกจากนี้ พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบางฉบับ ยังมีการแนะนำตัวที่ไม่มีข้อความแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร รวมถึงพระนามและชื่อประเทศของผู้รับพระราชสาส์น มีเพียงพระนามพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และชื่อประเทศตลอดจนพื้นที่การปกครอง ดังตัวอย่าง

“...พระราชสาส์น สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ผู้เป็นใหญ่ได้ครอบครองพระราชอาณาจักรสยามราชรัฐ แวดล้อมด้วยนานาประเทศราชชนบทต่าง ๆ ทุกทิศ คือลาวโยนลาวเฉียง ในทิศพายัพแลอุดร ลาวกาวแต่ทิศอีสานจนบูรพ กำโพชาเขมรแต่บูรพจนภาคเนย์ เมืองมลายูเปนอันมากแต่ทิศทักษิณจนหริดี แลบ้านเมืองกะเหรี่ยงบางเหล่าแต่ทิศปจิมจนพายัพย แลข้าของแลชาติต่าง ๆ อื่น ๆ อีกเป็นอันมาก แลเปนผู้ประจักษ์ในภาสามคธ ผู้รับสั่งคน

หนึ่ง ฤพวาทหนึ่งออกไปเจรจาปลุกษาในการแลสิ่งทีควรทีต้องการจะทำสัญญา ฝ่ายกรุงสยามเห็นชอบด้วยแล้วก็ได้ยินดียอมทำตามทุกประการ ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1221 เลขที่ 45)

ตัวอย่างพระราชสาส์นทีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปยังประมุขเดนมาร์ก แสดงเพียงรายละเอียดของผู้ส่งพระราชสาส์น ได้แก่ พระนามของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและชื่อประเทศก่อนข้างละเอียด ซึ่งเป็นการใช้ภาษาทางการทูตในการแนะนำตัวทีแสดงให้เห็นความชัดเจนของพื้นที่การปกครอง แต่ไม่ปรากฏข้อความแสดงเจตจำนงในการสื่อสารและพระนามประมุขประเทศผู้รับพระราชสาส์น ซึ่งรูปแบบการเขียนเช่นนี้พบเป็นส่วนน้อย

พระราชสาส์นจากประมุขประเทศตะวันตก นิยมเขียนแนะนำตัวเองก่อนแสดงเจตจำนงในการสื่อสารเช่นเดียวกัน โดยเริ่มด้วยการเขียนแนะนำตัวพระองค์เองและชื่อประเทศในฐานะผู้ส่งพระราชสาส์น ตามด้วยการแสดงเจตจำนงในการสื่อสารเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีโดยระบุพระนามคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 1 ของสยาม ในฐานะผู้รับพระราชสาส์น ดังตัวอย่าง

“ ๑ เจ้าวิกตอเรียด้วยความเมตตาของพระเจ้าได้เป็นพระราชินี เจ้าของพระราชอาณาจักรทีรวมผลมกัน คือทวีปบริเตนใหญ่แลไอแลนด์ แลเป็นผู้ป้องกันรักษาของครัทธา ส่งให้มาแต่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เอกของกรุงสยามแลได้เป็นพระสหายทีเราทั้งหลายสังเกตแล้วแลเป็นผู้ทีเราทั้งหลายรักแล้ว..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 67)

“ ๑ พระราชสาส์น สมเด็จพระเจ้าโบเลยอนทีสาม ด้วยความพระเมตตาของพระเจ้า แลความพร้อมใจของชาวเมือง ได้เป็นราชาธิราชในพระราชอาณาจักรเมืองฝรั่งเศส ส่งมาค่านับปราศรัย แต่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์เอกกรุงสยามให้ทราบ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 144)

พระราชสาส์น (ฉบับแปล) จากสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย ประมุขแห่งบริตาเนียและไอร์แลนด์ (สหราชอาณาจักรในปัจจุบัน) และพระราชสาส์น (ฉบับแปล) จากจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ประมุขแห่งฝรั่งเศส ทีมีมายังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้ง 2 ตัวอย่างข้างต้น ขึ้นต้นพระราชสาส์นด้วยการแนะนำตัวของพระองค์ในฐานะประมุขของประเทศผู้ส่งพระราชสาส์น ซึ่งมีรูปแบบแตกต่างจากการแนะนำตัวของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเป็นการระบุพระนามและอ้างถึงพระเมตตาของพระเจ้าอย่างคริสตชน เช่น “๑ เจ้าวิกตอเรียด้วยความเมตตาของ

พระเจ้าได้เป็นพระราชินี เจ้าของพระราชอาณาจักรที่รวมผสมกัน คือทวีปบริเตนใหญ่แลไอแลนด์ แลเป็นผู้ป้องกันรักษาของครัทธา ” หรือ “ ๑ พระราชสาส์น สมเด็จพระเจ้าโนเบิลอนที่สามด้วยความพระเมตตาของพระเจ้า แลความพร้อมใจของชาวเมือง ได้เป็นราชาธิราชในพระราชอาณาจักรเมืองฝรั่งเศส ”

หลังจากแนะนำตัวพระองค์เองในฐานะผู้ส่งพระราชสาส์นแล้ว จึงตามด้วยข้อความแสดงเจตจำนงในการส่งพระราชสาส์นเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี คือ “ส่งให้มา แต่..” หรือ “ส่งมาค่านับปราศรัย แต่..” ทั้งนี้ พบว่าการใช้ภาษาแสดงเจตจำนงในการสื่อสารในพระราชสาส์นฉบับแปลไม่สละสลวยเท่ากับพระราชสาส์นที่พระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนการระบุพระนามของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะตามด้วยการระบุว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 1 ของประเทศสยาม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการรับรู้ของประมุขต่างประเทศว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ 1 ของสยาม นอกจากนี้อาจมีการระบุว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสหายที่รัก ดังตัวอย่าง “..พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เอกของกรุงสยาม แลได้เป็นพระสหายที่เราทั้งหลายสังเกตแล้วแลเป็นผู้ที่เราทั้งหลายรักแล้ว..”

1.2 การแสดงเจตจำนงในการสื่อสารก่อนการแนะนำตัว

แม้ว่าพระราชสาส์นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นิยมขึ้นต้นด้วยการแนะนำตัวก่อนการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร แต่ก็พบพระราชสาส์นที่ขึ้นต้นด้วยการแสดงเจตจำนงในการสื่อสารก่อนการแนะนำตัว ดังตัวอย่าง

“ ขอเจริญทางพระราชไมตรีค่านับมายังสมเด็จพระเจ้าฟ้างแผ้วแผ้วที่ ๑ แอมเปเรอราชาธิราชในแผ่นดินออกเตรีย แลเป็นพระเจ้าเป็นใหญ่ของเมืองหุงการี เมืองโบเทเมีย เมืองดาลมาเซีย เมืองกรวาเซีย เมืองสลาโวเนีย เมืองฟาลิเซีย เมืองโลโตเมรียา แลลัทธิเรีย แลเป็นเจ้าเป็นประธานของเมืองออสเตรีย แลเป็นเจ้าของเมืองโลซารินเยีย แลเมืองซาลิซเบิกยี เมืองสตัยเรีย เมืองการินเซีย แลเมืองการนิโยลี แลเมืองบูโกวินา แลเมืองลิเลคซที่สูงยศแลต่ำยศ แลเป็นเจ้าใหญ่ของเมืองแตรนสลวานียา แลเป็นนายใหญ่ของเมืองโมเรเวีย เป็นผู้กำหนด(กตษา) ของเมืองหับฉเปิก แลเมืองติวลิ แลอื่น ๆ ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงพระเมตตาอารี แต่ผู้ครองแผ่นดินนานาประเทศต่าง ๆ มีกิตติคุณทราบมาถึงกรุงสยาม ควรนับถือว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินควรเป็นที่รักของกรุงสยาม..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1229 เลขที่ 79)

พระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขของออสเตรียที่ยกมานี้ ขึ้นต้นด้วยข้อความแสดงเจตจำนงในการส่งพระราชสาส์นต่อประมุขประเทศออสเตรียผู้รับพระราชสาส์นก่อน ตามด้วยการระบุพระนามของประมุข คือ จักรพรรดิฟรันทซ์ โยเซ็ฟที่ 1 แห่งออสเตรีย (Franz Joseph Karl von Habsburg-Lorraine) โดยบอกความสำคัญของจักรพรรดิฟรันทซ์ โยเซ็ฟที่ 1 แห่งออสเตรีย ด้วยการบรรยายละเอียดพื้นที่การปกครองของออสเตรียในสมัยของพระองค์ แตกต่างจากพระราชสาส์นฉบับอื่น ๆ ที่ระบุเพียงชื่อประเทศหรือพื้นที่การปกครองเพียงสั้น ๆ

นอกจากนี้ ข้อความ “..มีกิตติคุณทราบมาถึงกรุงสยาม ควรนับถือว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินควรเป็นที่รักของกรุงสยาม..” เป็นการเขียนชื่นชมและยกย่องประมุขแห่งออสเตรียว่ามีชื่อเสียงและเป็นที่รักของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนการแนะนำพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีเพียงสั้น ๆ ว่า “กรุงสยาม” จากนั้นจึงเข้าสู่ส่วนที่เป็นเนื้อหาในพระราชสาส์นในลำดับต่อไป รูปแบบการแสดงเจตจำนงในการส่งพระราชสาส์นและแนะนำตัวนี้ เป็นการใช้ภาษาทางการทูตเพื่อแสดงการรับรู้ของสยามถึงพระราชอาณาจักรและพื้นที่การปกครองของประมุขแห่งออสเตรีย ตลอดจนการเลือกใช้ข้อความแสดงการยอมรับยกย่องจักรพรรดิฟรันทซ์ โยเซ็ฟที่ 1 แห่งออสเตรีย ในฐานะประมุขแห่งประเทศหนึ่งของตะวันตกผู้เป็นที่รักของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชสาส์นของประมุขต่างประเทศที่เริ่มด้วยการแสดงเจตจำนงในการสื่อสารก่อนการแนะนำตัว พบตัวอย่างใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 78 เริ่มต้นด้วยการแสดงเจตจำนงในการส่งพระราชสาส์นว่า “..ถวายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระเจ้าแผ่นดินองค์เอกของเมืองไทย..” เป็นการแสดงความนับถือต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะประมุของค์ที่ 1 ของสยาม ข้อความ “..ผู้เป็นสูงมากที่สุดและธรรมดาทำให้โตใหญ่..” ข้อความนี้น่าจะเป็นการกล่าวยกย่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นกัน แต่เนื่องจากเป็นสำนวนแปลจึงไม่สามารถเข้าใจความได้ชัดเจน ต่อจากการแสดงเจตจำนงในการสื่อสารเป็นการแนะนำตัวในฐานะผู้ส่งพระราชสาส์นด้วยพระนามและอ้างถึงพระเมตตาของพระเจ้าอย่างคริสตชนตามด้วยการระบุชื่อประเทศและพื้นที่การปกครอง โดยพระราชสาส์นฉบับนี้แสดงเจตจำนงในการส่งพระราชสาส์นเพียงคำว่า “..ถวาย..” เท่านั้น แตกต่างจากพระราชสาส์นจากประมุขประเทศตะวันตกฉบับอื่น ๆ จากนั้นจึงเข้าสู่เนื้อหาในพระราชสาส์นต่อไป

“..ถวายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินองค์เอกของเมืองไทยผู้เป็นสูงมากที่สุดและธรรมดาทำให้โตใหญ่ ๕ ตัว ๆ ข้าฯ ดองปีโตรที่ ๕ ด้วยพระเมตตาของพระเป็นเจ้าได้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองโปรตุกอล แลเมืองอาลคาเวส ในแผ่นดินยุโรปแลแอฟริกา แลเปนเจ้า

ของเมืองซิวน แลมีไชยชำนะบ้าง ใช้เรือใช้การค้าขายบ้าง ของประเทศเอลดูเปีย อารเบีย แปเซีย อินเดีย แลอื่น ๆ ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 78)

2.การแสดงมารยาททางการทูต

การแสดงมารยาททางการทูตในการส่งพระราชสาส์นฯ เป็นวิธีสร้างความประทับใจ ด้วยการแสดงมารยาทตามธรรมเนียมการทูตและอธยาศัยไมตรีอันดีที่ยังมีต่อกัน โดยการแสดงมารยาททางการทูตนี้ แบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 หัวข้อย่อย ได้แก่ 1) การแสดงความขบใจ 2) การแสดงไมตรี 3) การแสดงความเสียใจ และ 4) การแสดงความวิตกกังวล ซึ่งพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพบการใช้ภาษาที่แสดงมารยาททางการทูตมากกว่าพระราชสาส์นจากประมุขประเทศตะวันตก แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับธรรมเนียมมารยาทในการติดต่อทางการทูต

2.1 การแสดงความขบใจ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีนโยบายการติดต่อกับประเทศตะวันตกเพื่อรักษาสัมพันธไมตรีอันดีและความอยู่รอดของสยาม ในช่วงเวลานั้นประเทศทางตะวันตกหลายประเทศมีการส่งทูตมาเตรียมการเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้ากับสยาม โดยผู้แทนทางการทูตมักจะมีเครื่องมงคลราชบรรณาการมาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตามธรรมเนียมสากล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระราชสาส์นแสดงความขบใจตอบกลับไปยังประมุขประเทศตะวันตก โดยอ้างถึงชื่อผู้แทนทางการทูตผู้นำเครื่องมงคลราชบรรณาการมาถวาย และบางฉบับมีการแจ้งว่าพระองค์ได้ลงรายการสิ่งของในใบรับเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ได้รับมา ดังตัวอย่าง

“..เซอยอนโบวริงเป็นทูตของพระองค์ เข้ามาทำหนังสือสัญญามาจนถึงปีหนึ่ง มิศปากจึงได้อาหนังสือสัญญาเข้ามาเปลี่ยน แลได้มอบเครื่องมงคลราชบรรณาการแต่กรุงสยาม กรุงสยามก็ได้รับแล้วมีความยินดีนัก ด้วยเห็นว่าทางพระราชไมตรีจะยึดยาวไปภายหน้า..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 38)

“... จึงมอนซิเออซาเลคเดมอดิงจี ราชทูต ได้มอบสิ่งของเครื่องมงคลราชบรรณาการหลายสิ่ง รูปพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแก่กรุงสยาม กรุงสยามได้รับแล้ว ได้ให้จำนวนรับเขียนให้มองดิงจี้ราชทูตไปโดยชื่อของทุกสิ่งแล้ว ขอขอบพระคุณอุปการะยินดีตอบมาด้วยความสุจริต ขอให้ทางไมตรีสองพระมหานครติดพันอยู่เย็นเป็นสุขไปนาน ชั่วฟ้าแลดดินเทอญ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 58ก)

“.. อนึ่งในระหว่างเวลาเมื่อทำสัญญาค้างอยู่นั้น กอนเอวเลนเบ็ค ได้นำสิ่งของเครื่องราชบรรณาการ คือราชสาส์นลายลักษณ์อักษรของกรุงปรัสเซีย เขียนน้ำมันในพื้นผ้าใหญ่มีกรอบ ๑ เครื่องส่งข่าวด้วยกำลังแม่เหล็กสำหรับ ๑ เครื่องตีพิมพ์หนังสือมีเครื่องใช้พร้อมสำหรับ ๑ ชุดเคลื่อนเครื่องปักดอกไม้ เป็นฝีมือปรัสเซียคู่ชอน กับสมุดแผนภาพแลแผนที่ต่าง ๆ ลิบเจ็ดเล่ม มามอบให้แก่กรุงสยาม อ่างพระนามกรุงปรัสเซียว่าเป็นเจ้าของ มีรับสั่งบังคับให้เป็นของทรงยินดีมาถึงกรุงสยาม ๗ ได้รับไว้โดยทางไมตรีแลยินดีชอบใจด้วยสิ่งของเหล่านั้นเป็นอันมาก ขอแสดงความขอบใจยินดีมาถึงกรุงปรัสเซียให้ทราบด้วย..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 199)

พระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตอบกลับไปยังประมุขประเทศตะวันตก อ่างถึงเหตุการณ์ที่ผู้แทนทางการทูต คือ เซอร์จอห์น เบาว์ริง ราชทูตแห่งอังกฤษ มองซิเออร์ ชาร์ลส์ เด มงติญญี่ ราชทูตแห่งฝรั่งเศส และเคานท์ ออยเลนเบิร์ก ราชทูตแห่งปรัสเซีย ได้นำเครื่องมงคลราชบรรณาการมาถวายในนามของประมุขแต่ละประเทศ โดยทรงใช้ภาษาแสดงการขอบใจและชื่นชมยินดี ด้วยมุ่งหวังว่าเครื่องราชบรรณาการเหล่านี้จะเป็นสัญลักษณ์แห่งการรักษาสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศสืบไปภายภาคหน้า

นอกจากนี้ข้อความในพระราชสาส์นที่แสดงความขอบใจ ยังอาจระบุถึงประเภทหรือชนิดของเครื่องมงคลราชบรรณาการด้วย

“..แลเครื่องราชบรรณาการบางสิ่งซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงนิเทอแลนด์ทรงยินดีมา กับพระราชสาส์นในครั้งนี้ ขอแสดงความชื่นชมยินดีโดยสุจริต เพราะการที่ได้รับพระราชสาส์นแลจำลองพระรูปศรีวิไลศ ของสมเด็จพระเจ้ากรุงนิเทอแลนด์ - -แลพระมเหสีเป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรี แลเครื่องมงคลราชบรรณาการ ควรเป็นราชูปโภคทั้งปวงนี้ ในที่ประชุมพระราชวงศานุวงศ์ แลเสนาบดีขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยในตำแหน่งราชการแผ่นดินของเราพระเจ้ากรุงสยามดังนี้ จะเป็นเกียรติยศใหญ่แก่เราพระเจ้ากรุงสยาม แลสมเด็จพระเจ้ากรุงนิเทอแลนด์ทั้งสองฝ่าย เป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรีไปสิ้นกาลนาน..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 88)

ในพระราชสาส์นตอบรับ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความขอบใจและชื่นชมยินดีที่ได้รับเครื่องมงคลราชบรรณาการ คือ รูปถ่ายประมุขกับพระมเหสีของประเทศเนเธอร์แลนด์ เพื่อไว้ทอดพระเนตรแทนความระลึกถึงทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศตะวันตกและราชอาณาจักรสยาม ด้วยปรารถนาจะสานสัมพันธ์ไมตรีให้คงอยู่อย่างยาวนานยิ่งขึ้นไป

“กรุงสยามก็ได้รับทางว่าบัญญัติสิ่งของทั้งปวงต้องเต็มตามบัญญัติแลนำมาด้วยดีพร้อมทุกประการ กรุงสยามมีความยินดี ขอขอบคุณมาด้วยความซื่อสัตย์ เพราะความเมตตาจิตคิดแสวงหาไมตรีมีในจิตของท่าน แลขอให้ปฏิญาณแก่ท่านว่าของเหล่านี้จะได้เก็บรักษาไว้ให้ดีในกรุงเทพมหานครนี้ เพื่อจะให้เป็นเครื่องระลึกถึงท่าน แลเป็นที่สำคัญของการไมตรีที่ได้มีได้เป็นแก่พระราชอาณาจักรกรุงสยาม แลยุโรปอเมริกาสืบไปภายหน้า..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขบใจประมุขแห่งอเมริกา ที่ได้ถวายเรื่องมงคลราชบรรณาการ และสัญญาว่าจะเก็บรักษาเครื่องบรรณาการเหล่านี้เพื่อเป็นเครื่องแทนความระลึกถึงระหว่างไมตรีของสองประเทศสืบไปภายหน้า

นอกจากการแสดงความขบใจที่มีการถวายเรื่องมงคลราชบรรณาการแล้ว ยังพบว่าพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการใช้ภาษาแสดงการขบใจในอีก 2 สถานการณ์ ในสถานการณ์แรก พระราชสาส์นที่พระราชทานไปยังประมุขประเทศฝรั่งเศสนั้น บอกเล่าเรื่องราวที่คณะทูตสยามเดินทางไปปฏิบัติราชการ โดยทรงใช้ภาษาแสดงความชื่นชมยินดี และขบใจไปยังประมุขฝรั่งเศสและเสนาบดีผู้เกี่ยวข้องที่ให้การอนุเคราะห์รับรอง ซึ่งถือเป็นการแสดงธรรมเนียมการรับราชทูตของตะวันตกและมารยาททางการทูตอันเป็นสากล

“..พวกทูตนั้นมาถึงแล้ว ก็ได้แจ้งความเล่าถึงการที่ได้ไปแลได้เฝ้ากรุงฝรั่งเศส แลยืนยันพรรณนาพระเดชพระคุณของกรุงฝรั่งเศส แลบุญคุณของเสนาบดีแลขุนนางพนักงานตำแหน่งนั้น ๆ ในพระราชอาณาจักรฝรั่งเศส ซึ่งได้ทำการอนุเคราะห์รับรองโดยอาการอันหาที่จะติเตียนมิได้..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 139)

ในสถานการณ์ที่ 2 พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการใช้ภาษาแสดงการขบพระทัยประมุขประเทศออสเตรเลียที่แสดงความเสียใจต่อข่าวการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส และหม่อมราโชทัย พระบรมวงศานุวงศ์องค์สำคัญ “ผู้ซึ่งเป็นอวัยวะของราชตระกูล” ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังตัวอย่าง

“..กรุงสยามขอขอบพระเดชพระคุณกรุงออสเตรเลีย ด้วยการที่โปรดให้ได้ยศในที่รับพระราชสาส์นฉบับนี้ แลการที่ทรงพระเมตตาอารีปราศรัยในการร่วมสุขทุกข์กับกรุงสยาม เพราะได้ทรงฟังความเรื่องที่ว่าราชโอรสองค์ใหญ่ของกรุงสยามถึงความสิ้นชนม์ชีพนั้น แลทรงพระปรารภถึงความซื่อสัตย์ซื่อของหม่อมกระต่ายราโชทัย ซึ่งเป็นในเครือญาติห่าง ๆ ของกรุงสยามนั้นด้วยแล้ว แลทรงปราศรัยมาในพระราชสาส์นอย่างนี้ กรุงสยามมีความยินดีมาก ก็ความสิ้นชนม์ชีพของผู้ซึ่ง

เป็นอวัยวะของราชตระกูลเช่นนี้ ควรจะพึงคิดว่าเป็นการไม่สลักสำคัญนัก เป็นแต่มีผู้รู้จักกันอยู่แต่ใกล้...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1229 เลขที่ 79)

2.2 การแสดงไมตรี

โดยทั่วไปในการติดต่อเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ ย่อมมีการส่งพระราชสาส์นพร้อมเครื่องมงคลราชบรรณาการเพื่อแสดงออกถึงมารยาททางการทูตที่พึงกระทำ พระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพบการใช้ภาษาในลักษณะการฝากความระลึกถึงผ่านเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ส่งไปเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศเพื่อแสดงความรัก ความเคารพ ความปรารถนาดี และความระลึกถึง โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 1) การแสดงไมตรีในพระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ 2) การแสดงไมตรีในพระราชสาส์นของประมุขประเทศตะวันตก

2.2.1 การแสดงไมตรีในพระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระราชสาส์นพร้อมเครื่องมงคลราชบรรณาการเพื่อแสดงความระลึกถึงไปยังประมุขประเทศตะวันตก โดยมีรูปแบบการเขียนแสดงการออกตัวว่าสิ่งของบรรณาการจากสยามเป็นเพียงของธรรมดาอันเป็นทรัพยากร ศิลปกรรม หรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในแผ่นดินสยาม ตลอดจนแสดงความมุ่งหมายให้ประมุขประเทศตะวันตกรับเครื่องมงคลราชบรรณาการเหล่านี้ไว้เป็นที่ระลึก

“ อนึ่ง ครั้นนี้กรุงสยามได้ส่งเครื่องมงคลราชบรรณาการบางสิ่งพอสมควรมา กับพระราชสาส์นนี้ด้วย ของบรรณาการถึงไม่สู้ดีก็เป็นฝีมือช่างในกรุงสยามทำเอง ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาโปรดรับไว้ชมเล่นเป็นเครื่องระลึกถึงทางพระราชไมตรีเทอญ ฯ ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 39)

“ ..แต่ครั้งนี้กรุงสยามเห็นกับทางพระราชไมตรีได้จัดแจงสิ่งของเครื่องมงคลราชบรรณาการบางสิ่งมีจำนวนในทางว่าวที่มากับพระราชสาส์นนี้ ถึงเปนของไม่สู้ดีก็เป็นฝีมือชาวสยามประเทศนี้ทำขึ้น แลเป็นของเกิดในประเทศนี้ส่งมา ทรงยินดีเป็นทางเป็นนิมิตเพื่อจะให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทรงรฤกถึงทางพระราชไมตรีต่อไปภายหน้า ขอจงทรงพระเมตตาไว้เทอญ ฯ.. ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 57)

“..บัดนี้กรุงสยามได้มีเวลาว่าง จึงได้จัดแจงพระราชสาส์นฉบับนี้เขียนในลำดับภาษาไทยแลภาษาอังกฤษความต่องัน เพื่อจะเป็นพระราชสาส์นตอบอักษรสาส์นของท่านโดยเคารพ มีเนื้อความเป็นที่ชอบใจ แลได้จัดแจงเครื่องราชบรรณาการบางสิ่งโดยสมควร ล้วนเป็นฝีมือช่างเหล็ก ช่างทอง ช่างไม้ ชาวสยามทำทั้งสิ้น สมควรเพื่อจะเป็นเครื่องดูเล่นของชาวเมืองของท่าน แลเพื่อจะเป็นสำคัญที่ระลึกทางไมตรีอันตรงกับกรุงสยาม แลจะเป็นที่เห็นความฉลาดแลคิดอ่านเล็กน้อยของช่างในพระราชอาณาจักรนี้ ที่มีอำนาจกระทำการดีได้แต่เพียงหยาบ ๆ ไม่ลู่ละเอียดนัก กรุงสยามขอมอบหมายเครื่องบรรณาการเหล่านี้ บรรดาที่มีจำนวนนับออกชื่ออยู่ในทางว่าที่มากด้วยพระราชสาส์นนี้ ที่ให้มาถึงท่านแลกรุงสยามลงลายราชหัตถ์แลราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินสยามโดยเสมอ แลสำหรับรัชกาลปัจจุบันนี้เป็นสำคัญแล้ว..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46)

การใช้ภาษาที่ปรากฏในพระราชสาส์นที่พระราชทานไปพร้อมเครื่องมงคลราชบรรณาการไปยังประมุขอังกฤษ ฝรั่งเศส และอเมริกา ทั้ง 3 ฉบับข้างต้น แสดงวัตถุประสงค์ในการส่งเครื่องมงคลราชบรรณาการของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ทรงคาดหวังให้เครื่องมงคลราชบรรณาการเป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศตะวันตกและราชอาณาจักรสยาม โดยมีรูปแบบการเขียนที่เด่นชัดในการออกตัวว่าสิ่งของบรรณาการจากสยามเป็นเพียงของธรรมดา เป็นทรัพยากรซึ่งมีอยู่ทั่วไปและต้องอาศัยความสามารถทางศิลปกรรม ภูมิปัญญาของช่างชาวสยามในการทำขึ้นอย่างละเอียดประณีต

2.2.2 การแสดงไมตรีในพระราชสาส์นของประมุขประเทศตะวันตก

พระราชสาส์นจากประมุขประเทศตะวันตกพบการใช้ภาษาเพื่อฝากความระลึกถึงในการส่งเครื่องมงคลราชบรรณาการ โดยมีรูปแบบการเขียนแสดงการได้รับเครื่องมงคลราชบรรณาการจากสยาม กล่าวถึงการจัดเก็บสิ่งของที่ได้รับ และใช้ภาษาแสดงความคาดหวังให้สิ่งของเหล่านั้นเป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรีระหว่างประมุขทั้งสองประเทศเสมือนได้พบหน้ากัน ดังตัวอย่าง

“..หนังสือเล่าที่เขาคนนั้นจะได้มียศของความมอบแก่พระองค์ท่าน ในเปลี่ยนเพื่อแผ่นเขียนอักษรฉบับหนึ่งที่ได้ทานกันในส่วนของท่านเราทั้งหลายอีกเล่า ได้ไว้ใจเชื่อมากับคนนั้น ด้วยของกลางสิ่ง เป็นฝีมือของคน บริติคคือคนอังกฤษ ของไรเล่าเป็นของนับลงชื่อ เลข ไว้แล้ว ในทางว่าที่มากด้วยพร้อมในนี้และของไรเล่าเราทั้งหลายถวายเพื่อความรับของพระองค์ท่าน ดังหนึ่งเป็นหมายลึงเกตอันหนึ่งของไมตรีแลความระลึกถึง ดังหนึ่งพบต่อตัวต่อหน้าของเราทั้งหลาย..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 66)

แม้ว่าพระราชสาส์นจากประมุขอังกฤษไม่ออกตัวว่าเครื่องราชบรรณาการเป็นสิ่งของธรรมดาทั่วไปอย่างไรในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็กล่าวว่าสิ่งของเหล่านั้นเป็นฝีมือความสามารถของชาวอังกฤษประดิษฐ์ขึ้น และแสดงความคาดหวังให้ของเหล่านั้นเป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรีระหว่างประมุขทั้งสองประเทศเสมือนได้พบหน้ากัน

พระราชสาส์นจากประมุขประเทศตะวันตกบางฉบับ กล่าวถึงเครื่องมงคตราชบรรณาการที่ได้รับจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการใช้ภาษาแสดงความยกย่องให้เกียรติสิ่งของจากสยาม ตลอดจนแสดงเจตจำนงจะนำเครื่องมงคตราชบรรณาการเปิดเผยสู่สายตาของสาธารณชน เมื่อได้ทอดพระเนตรเครื่องมงคตราชบรรณาการจึงเป็นเสมือนการแสดงความรักถึงต่อประมุขแห่งสยามและเป็นการสานสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศให้คงอยู่ยาวนานยิ่งขึ้นไปดังตัวอย่าง

“..ความห่างกันไม่ออกผลเป็นพระราชไมตรีของสิ่งเดียวได้ผู้ก _____ แลของอย่างเดียวได้ติดต่อรวบรวมเจ้าชีวิตทั้งหลาย แลไพร่บ้านพลเมืองทั้งหลายให้เต็มบริบูรณ์ เหมือนหนึ่งดวงพระอาทิตย์ดวงเดียวส่องสว่างในเบื้องบน _____ เจ้าชีวิตแลพลเมืองทั้งหลายนั้น เราทั้งหลายจะดูจะเห็นเครื่องราชบรรณาการของพระองค์ท่านสืบไป คือเครื่องราชบรรณาการไรเล่า ซึ่งพระองค์ท่านได้ฝากมาแก่เราทั้งหลายในพระราชนาม _____ ของพระองค์ท่าน แลเราทั้งหลายได้จัดแจงแต่งตั้งเครื่องราชบรรณาการทั้งหลายเหล่านั้น เปิดเผยไว้สว่างไสวในที่อันหนึ่งเป็นที่สังเกตมากที่สุดในห้องข้างในของเราทั้งหลาย เราทั้งหลายจะดูในเครื่องพระราชบรรณาการเหล่านั้นอยู่ทุกเมื่อ เพื่อจะเป็นเครื่องระลึกถึงทางพระราชไมตรีของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 144)

จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ประมุขแห่งฝรั่งเศสทรงใช้ภาษาแสดงการให้เกียรติที่ได้รับสิ่งของจากสยาม โดยจะนำเครื่องมงคตราชบรรณาการไว้ในห้องจัดแสดงให้เป็นที่ประจักษ์ชัดเจน เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นจะได้เป็นเสมือนการแสดงความรักถึงต่อประมุขแห่งสยามและสานสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศให้คงอยู่ยาวนานยิ่งขึ้นไป

2.3 การแสดงความเสียใจ

การแสดงความเสียใจในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการใช้อ้อยคำแสดงความรู้สึกเสียใจเพื่อถ่ายทอดความรู้สึกร่วมของพระองค์ต่อประมุขประเทศผู้รับพระราชสาส์นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งการใช้คำแสดงความเสียใจอย่างลึกซึ้งช่วยให้ผู้รับพระราชสาส์นมีทัศนคติที่ดีต่อผู้ส่งพระราชสาส์น ข้อมูลจากพระราชสาส์นฯ พบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชสาส์นแสดงความเสียใจต่อประเทศอังกฤษเพียงประเทศเดียว โดยทรงอ้างถึงผู้แทนทางการทูตของอังกฤษว่าเป็นผู้แจ้งข่าวการสิ้นพระชนม์ของพระราชชนนีและพระสวามีของ

สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียประมุขแห่งอังกฤษ การสูญเสียครั้งนี้ นำความโศกเศร้ามาสู่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย เนื่องจากสองประเทศมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ความสูญเสียใดที่เกิดขึ้นกับราชวงศ์อังกฤษ พระองค์ก็รู้สึกสูญเสียเช่นกัน

“..เซอรอเปิดจอมเบิก ผู้เป็นกงสุลของกรุงบริตานีย ซึ่งตั้งไว้สำหรับอยู่กับผู้ครองฝ่ายสยาม มีถ้อยคำควรจะพึงเชื่อแลมั่นในราชการสมควรแก่ตำแหน่ง ทำแทนผู้ครองแผ่นดินของกรุงบริตานียอยู่ในพระนครนี้ ได้แจ้งความแก่กรุงสยามเป็นข่าวความเศร้าโศกของกรุงบริตานีย ด้วยความวิโยคเพราะความสิ้นพระชนม์ชีพของพระราชชนนีซึ่งมีพระคุณแลเป็นที่รักใคร่มากที่สุด ซึ่งทรงนามว่า “ตูกจิตسوبติม” ซึ่งสิ้นพระชนม์ในวันที่ ๑๖ ของเดือนมกราคม ที่ล่วงไปแล้วในปีนี้ คือเป็นกำหนดฝ่ายสยามวันเสาร์ ขึ้น ๕ ค่ำ จันทรมาลชื่อจิตรา เป็นเดือนที่ ๕ นับแต่ต้นฤดูหนาวมา ในปีระกายังเป็นโทษก คักราชสยาม ๑๒๒๒ คิดเป็นปีที่ ๗๖ ของพระชนม์ชีพแห่งท่านผู้สิ้นพระชนม์นั้น กรุงสยามมีความโศกเศร้า เพื่อจะได้ฟังความเรื่องนี้เพราะกรุงสยามบัดนี้ได้เป็นผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์กับกรุงบริตานีย เพราะทางพระราชไมตรีซึ่งมีมาแล้วตั้งแต่เสร็จการสัญญาใหม่ ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 198)

“..กรุงสยามมีอาจอดกลั้นความประสงค์เพื่อจะสำแดงความร้อใจอาลัย พร้อมด้วยกรุงบริตานียในอุปบัติบังเกิดแห่งความวิโยคจากพระราชชนนีเป็นที่รักนั้น ถึงว่าพระราชชนนีนั้นจะทรงพระชนม์ยืนมากถึง ๗๕ ปีแล้ว กรุงสยามยังคิดเห็นว่ากรุงบริตานียจะทรงสังเวชพระราชหฤทัยมาก ในความสิ้นพระชนม์ของพระราชชนนีนั้น ก็อุปบัติเหตุใด ๆ บังเกิดขึ้นแก่กรุงบริตานียเหตุนั้นทั้งปวง กรุงสยามคิดว่าเหมือนกับด้วยสิ่งซึ่งบังเกิดขึ้นแก่กรุงสยามเหมือนกัน ด้วยประการฉะนี้กรุงสยามขอสำแดงความพลอยสังเวชแลโศกเศร้าด้วย ในเหตุซึ่งบังเกิดนี้โดยซื่อสัตย์สุจริต..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1223 เลขที่ 198)

“กรุงสยามมีความเสียใจเพื่อจะได้ฟังความเสื่อมสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระราชชนนี แลสมเด็จพระภักดาของกรุงบริตานีย ซึ่งเป็นมาแล้วในปีหลังถึงสองซ้ำ กรุงสยามพลอยมีความโศกเศร้าด้วยจริง ๆ เพราะเสื่อมเสียท่านผู้เป็นประธานในราชตระกูลของกรุงบริตานียไป เป็นที่มีโทษกาลแก่กรุงบริตานียยิ่งนัก ถึงกระนั้นกรุงสยามไว้ใจได้ว่ากรุงบริตานีย จะทรงระงับพระทัยได้ด้วยกำลังพระปัญญาทราบบรรณดาแห่งมนุษย์ ว่าหนทางนี้เป็นที่ต้อจำใจเดินของมนุษย์ทุกคน แลเป็นที่ต้อจำใจของผู้ซึ่งรักผู้อื่น ต้อยอมให้ผู้ที่เป็นที่รักซึ่งจะเดินไปก่อนเดินไป จะห้ามจะขัดเมื่อเดินอยู่นั้นไม่ได้..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1226 เลขที่ 87)

การใช้ภาษาทางการทูตในตัวอย่างพระราชสาส์นที่ยกมานี้ ไม่เพียงแต่แสดงความอาลัยเท่านั้น แต่ยังแสดงความร่วมทุกข์ร่วมสุขในฐานะประเทศที่มีสัมพันธไมตรีอันดีต่อกัน ด้วยความซื่อสัตย์จริงใจ และทรงพยายามแสดงให้เห็นว่าความสูญเสียใดที่เกิดขึ้นกับราชวงศ์อังกฤษ พระองค์ก็ทรงรู้สึกสูญเสียเช่นเดียวกัน นอกจากการใช้ภาษาเพื่อแสดงความอาลัยและร่วมทุกข์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงปลอบพระทัยด้วยถ้อยคำที่ให้แก่คิดถึงความธรรมดาของมนุษย์โลกว่า “..ถึงกระนั้นกรุงสยามไว้ใจได้ว่ากรุงบริตตานี จะทรงระงับพระทัยได้ ด้วยกำลังพระปัญญาทราบบรรณาแห่งมนุษย์ ว่าหนทางนี้เป็นที่ต้อจจำใจเดินของมนุษย์ทุกคน แลเป็นที่ต้อจจำใจของผู้ซึ่งรักผู้อื่น ต้อยอมให้ผู้ที่เป็นที่รักซึ่งจะเดินไปก่อนเดินไป จะห้ามจะขัดเมื่อเดินอยู่นั้นไม่ได้...” การใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นนี้ จึงเป็นมากกว่าการแสดงความอาลัย แต่เป็นการแสดงความห่วงใยและปรารถนาให้พ้นจากทุกข์โดยแท้จริง

2.4 การแสดงความวิตกกังวล

การใช้ภาษาแสดงมารยาททางการทูตที่พบในพระราชสาส์นอีกลักษณะหนึ่ง คือ การแสดงความวิตกกังวล พบตัวอย่างการใช้ภาษาแสดงความวิตกกังวล 2 สถานการณ์ ในสถานการณ์แรกกรณีที่คณะทูตสยามเดินทางไปเข้าเฝ้าฯ ประมุขแห่งอังกฤษ และบังเอิญมีโอกาสเดินทางไปเข้าเฝ้าฯ ประมุขแห่งฝรั่งเศส โดยไม่ได้เตรียมพระราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการไปเข้าเฝ้าฯ ด้วย เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบเรื่อง จึงทรงมีพระราชสาส์นไปถึงประมุขฝรั่งเศสเพื่อแสดงการขอโทษ เนื่องจากทรงกังวลว่าการเข้าเฝ้าฯ โดยปราศจากพระราชสาส์น จะเป็นการบกพร่องต่อมารยาททางการทูต ดังตัวอย่าง

“..แต่ว่าในเหตุนี้กรุงสยามยังมีความโทมน้อยอยู่หน่อยหนึ่ง ด้วยไม่ได้ทราบการแต่เดิมที่ว่าทูตพวกนั้นจะได้เฝ้ากรุงฝรั่งเศสด้วยเลย เมื่อทูตพวกนั้นเข้าไปเฝ้ามือเปล่าไม่มีพระราชสาส์นของกรุงสยามไปแสดงความคำนับเจริญทางพระราชไมตรีด้วยเป็นสำคัญ การอันนั้นไม่สู้งาม ดูเหมือนกรุงสยามมีความนับถือกรุงฝรั่งเศสนั้นน้อยไป จึงไม่มีพระราชสาส์นไปปราศรัยคำนับเจริญทางพระราชไมตรีให้สมควรแก่ตัวทูตที่ได้เข้าไปเฝ้า การซึ่งเป็นดังนี้ เพราะไม่ได้ทราบเดิมทีจริง ๆ ขอรับประทานโทษเสียเถิดฯ ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุนครราชสีมาที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 78)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงออกตัวขอโทษจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ประมุขแห่งฝรั่งเศส เนื่องจากการเดินทางของคณะราชทูตสยามเพื่อเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์นต่อประมุขแห่งอังกฤษ เมื่อพ.ศ.2400 นั้น คณะทูตสยามได้มีโอกาสเดินทางเข้าเฝ้าฯ ประมุขแห่งฝรั่งเศส โดยไม่ทราบมาก่อน จึงไม่มีการเตรียมพระราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการติดตัวไปด้วย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ภาษาทางการทูตแสดงความวิตกกังวลในพระราชสาส์น

ที่พระราชทานแก่ประมุขประเทศฝรั่งเศสหลังจากนั้น เนื่องจากทรงถือว่าการเดินทางไปเข้าเฝ้าฯ ประมุขประเทศต่าง ๆ ถึงพระราชวังนั้น หากไม่มีพระราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการไปด้วย ถือว่าเป็นการเสียมารยาทและไม่ให้เกียรติต่อประมุขประเทศนั้น การใช้ภาษาทางการทูตแสดง ความวิตกกังวลและขอโทษในพระราชสาส์นฉบับนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงให้เกียรติประมุขประเทศผู้รับพระราชสาส์น และให้ความสำคัญกับธรรมเนียมมารยาท ในการติดต่อทางการทูตเป็นอย่างยิ่ง

ในสถานการณ์ที่ 2 พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแสดงการใช้ภาษาแสดงความวิตกกังวลที่ไม่ได้รับพระราชสาส์นตอบกลับจากประมุขประเทศฝรั่งเศสว่าได้รับ เครื่องมงคลราชบรรณาการจากสยาม และแสดงความกังวลที่ทรงทราบว่าหีบที่ส่งมาจากประมุขของ อเมริกายังไม่มาถึงพระองค์ เนื่องจากข้อจำกัดด้านการคมนาคม วิทยาการเดินทาง รวมถึงระยะเวลา และระยะทางในการปฏิบัติราชการที่ไกลและยาวนาน นอกจากนี้ยังมีการใช้ภาษาแสดงความคาดหวังว่าจะไม่เกิดความสูญหายหรืออันตรายใด ๆ กับพระราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการระหว่างการเดินทาง ดังตัวอย่าง

“พระราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการของกรุงสยามนั้นได้มอบให้คน ฝรั่งเศสมีชื่อผู้หนึ่งคุมไปกรุงปารีสแล้ว กาลก็นานมา หาได้พระราชสาส์นตอบไม่ เมื่ออันเดนิเยอเฟรเด ริกมูริคเกอร์ ผู้ว่าการแทนกงสุลฝรั่งเศส นำหนังสือสัญญาที่ลงตรากรุงปารีสมาเปลี่ยนก็ดี เมื่อมอง ชิเออ เซอร์ติเยอิคเกอร์ เข้ามารับว่าการแทนกงสุลฝรั่งเศสก็ดี กรุงสยามได้สืบถามข่าวพระราชสาส์น แลเครื่องมงคลราชบรรณาการ ว่าได้ไปถึงปารีส แลได้ถวายแก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้วหรือยัง ก็ยังหา ได้ความไม่ กรุงสยามมีความวิตกอยู่ถึง ๑๘ เดือน ฯ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 74)

“แลชื่อสมุคว่าด้วยราชการในยุไนติคเตตตั้งในบัญชีที่ฝากมาด้วยนั้น กรุงสยามเห็นว่า จะเป็นประโยชน์แบบแผนมีคุณแก่ผู้ครองแผ่นดินมาก แต่หีบทั้ง ๒ ใบ ซึ่งกล่าวออกชื่อในอักษรสาส์น ของท่านนั้นยังหามาถึงไม่ แต่ขอแสดงความยินดีขอบคุณมาให้ทราบก่อนด้วยความเชื่อแท้แต่อักษร สาส์นของท่าน แลไว้ใจว่าหีบทั้ง ๒ นั้นคงจะถึงไม่ช้าโดยไม่มีอันตราย”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1222 เลขที่ 170)

3. การโน้มน้าว

การใช้ภาษาทางการทูตในการโน้มน้าว⁸⁸ ในที่นี้หมายถึง ความพยายามปูทางหรือหยั่งเชิงประมุขของประเทศตะวันตก ก่อนการเจรจาทำข้อตกลงกันอย่างจริงจังหรือเป็นทางการ เพื่อช่วยให้ง่ายต่อการดำเนินการเรื่องนั้น ๆ มากยิ่งขึ้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้ามีจุดเริ่มต้นจากสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย ประมุขของกรุงบริตาเนีย (สหราชอาณาจักรในปัจจุบัน) แต่งตั้งให้ เซอร์จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) เป็นราชทูตผู้รับมอบอำนาจเต็มเข้ามาติดต่อเพื่อทำสนธิสัญญาไมตรีและการค้าระหว่างอังกฤษกับสยามฉบับใหม่ รู้จักกันในชื่อ สนธิสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษแลประเทศสยาม หรือ สนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) และถือเป็นสนธิสัญญาฉบับแรก โดยการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงมีผลทำให้เกิดการค้าเสรี การกำหนดภาษีขาเข้าและภาษีขาออกในอัตราที่แน่นอน รวมถึงการให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่คนในบังคับอังกฤษ

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแสดงการยอมรับการเสนอขอทำสนธิสัญญาของอังกฤษตามที่เซอร์จอห์น เบาว์ริง เสนอ โดยทรงยอมแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายสยามเพื่อตกลงรายละเอียดในข้อสนธิสัญญาทั้งการเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาเก่าและเพิ่มเติมข้อสัญญาใหม่ก่อนการเจรจาทำสนธิสัญญาอย่างเป็นทางการ

“...ทูตขอให้ผู้ครองกรุงสยามได้ทรงเห็นแก่ทางพระราชไมตรีกรุงลอนดอน จึงได้โปรดตั้งผู้ต่างพระเนตรพระกรรณไปคิดปรึกษาจัดการนั้นให้สำเร็จโดยเร็วโดยเรียบร้อยด้วย... ทูตขอให้ผู้ครองสยามให้อิสระภาพแก่ขุนนางบางนายคิดอ่านราชการปรึกษาด้วยข้อสัญญา ผู้ครองฝ่ายสยามได้ทรงเห็นแก่ทางพระราชไมตรีกรุงลอนดอน จึงได้โปรดตั้งผู้ต่างพระเนตรพระกรรณ ไปคิดปรึกษาจัดการนั้นให้สำเร็จโดยเร็วเรียบร้อยด้วย... โปรดให้ท่านทั้ง ๕ นี้ไปประชุมปรึกษาข้อสัญญาด้วยกับราชทูตของพระองค์พร้อมใจกันทั้ง ๖ ได้จัดแจงเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาเก่าแลเพิ่มเติมข้อความใหม่เข้าบ้าง ตามราชทูตของพระองค์มีความประสงค์โดยสมควรนั้นแล้ว...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 39)

ภายหลังการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษแลประเทศสยาม หรือ สนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) ประเทศทางตะวันตกได้เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรี

⁸⁸ ผู้วิจัยประยุกต์หัวข้อ การโน้มน้าว จากหัวข้อ **ล็อบบี้ (Lobby)** ที่ จิตรจำนงค์ สุภาพ (2535: 133-191) นำเสนอในหนังสือ **การทูตระบบการทูต** โดยการล็อบบี้ตามแนวคิดทฤษฎีพิธีการทูต เป็นการปูทางหรือการหยั่งเชิง ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้จะเริ่มก่อนการเจรจาทำข้อตกลงกันอย่างจริงจังหรือเป็นทางการ เพื่อช่วยให้ง่ายต่อการดำเนินการเรื่องนั้น ๆ มากยิ่งขึ้น

และการค้าอีก 6 ประเทศ⁸⁹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ภาษาทางการทูตโน้มน้าว ประมุขประเทศตะวันตกด้วยการ เสนอแนะ ต่อรองและยินยอมอย่างมีข้อจำกัดในการทำสนธิสัญญา ทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ เพื่อให้ผู้แทนทางการทูตประเทศตะวันตกอื่น ๆ ยอมรับเงื่อนไข สำคัญในสนธิสัญญาว่าข้อตกลงและผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่ประเทศตะวันตกพึงได้รับ จะเท่าเทียมกับ ประเทศอังกฤษเท่านั้น กล่าวคือ ยึดเอาเค้าโครงข้อความในสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นต้นแบบในการ ร่างสนธิสัญญาฉบับอื่น ๆ ระหว่างสยามกับประเทศตะวันตก เพื่อรักษาผลประโยชน์สูงสุดแก่ พระราชอาณาจักรสยาม

“..ต่อข้างแรมเดือน ๖ จึงได้มาชุมนุมกับทูตของท่าน อ่านหนังสือใบบังคับตั้งผู้รับสั่ง ของผู้ครองแผ่นดินทั้งสองฝ่ายให้ฟังรู้ความแจ้งพร้อมกันแล้วก็ได้เจรจาปรึกษากับทูตของท่าน แล้วยอมพร้อมเป็นใจเดียวกันเขียนหนังสือสัญญาหนังสือใหม่สำหรับแผ่นดินสยามแลอยู่ในทิศเทศ มีข้อความคล้ายกันกับหนังสือสัญญาใหม่ที่ได้ทำกับอังกฤษนั้น ครั้นเสร็จแล้วจึงได้คัดเขียนสามฉบับ คำไทยคำอังกฤษกำกับวันทุกฉบับ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 46)

“..ในพระราชสาส์นนั้นมีความว่า ขอให้เราพระเจ้ากรุงสยามแต่งตั้งผู้รับสั่งมีอำนาจ สำเร็จราชการในที่จะทำสัญญาออกไป ด้วยหนังสือรับสั่งเป็นสำคัญ เพื่อจะได้เจรจาปรึกษากัน แลทำหนังสือสัญญากับ เซออิชิโดโร ฟรังสิคโกนั้น ตามอย่างคล้ายกันกับเมื่อครั้งเมืองอื่น ซึ่งได้เข้ามา ทำสัญญาแล้วนั้น ๓ เราพระเจ้ากรุงสยามจึงได้ปรึกษากับข้าราชการทั้งปวงสันนิษฐานพร้อมกับ ความคิดข้าราชการทั้งปวงเห็นว่าการที่จะทำสัญญากับผู้รับสั่ง พระเจ้ากรุงโปรตุกอลนั้น ครั้งนี้ก็มี ต้นความคิดและเหตุผลที่เทียบเคียงกัน ในทางปรึกษานั้นแจ้งประจักษ์อยู่แก่ท่านผู้รับสั่ง ซึ่งเคยเจรจา ความสัญญาทั้งสิ้นครั้งแต่ก่อนนี้แล้ว เพราะฉะนั้นจะแต่งตั้งขุนนางผู้อื่นนอกจากท่านทั้ง 5 นี้ที่ได้ ทูตจาปรึกษากับทูตอังกฤษ แลทูตอเมริกันทูตฝรั่งเศสทูตเดนมาร์กครั้งก่อนแล้วมานั้นเห็นจะไม่ควร จะขอเพิ่มเข้าแต่เจ้าพระยาภิรมย์ภักดี มหากษัตริย์มนตรีว่าที่สมุหนายก เพราะท่านก็เป็น มหาเสนาธิบดีผู้ใหญ่ควรเป็นตาเป็นใจแผ่นดิน..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1220 เลขที่ 81)

⁸⁹ ดังปรากฏข้อมูลในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ สาธารณรัฐฝรั่งเศส สาธารณรัฐอเมริกา ราชาอาณาจักรเดนมาร์ก สาธารณรัฐโปรตุเกส ราชาอาณาจักร เนเธอร์แลนด์ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีในปัจจุบัน (ในสมัยนั้นแบ่งเป็น แอนซีอาติก และปรัสเซีย)

ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง การทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับประเทศตะวันตกที่เข้ามาภายหลังอังกฤษ จะยึดเค้าโครงข้อความในสนธิสัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษเป็นต้นแบบในการร่างสนธิสัญญาฉบับต่อไป ซึ่งสะท้อนการดำเนินนโยบายอย่างรอบคอบ ทั้งทางการทูตและพาณิชย์ และการดำเนินนโยบายเพื่อความอยู่รอดของประเทศ การใช้ภาษาทางการทูตที่ไม่ปฏิเสธแต่ยินยอมภายใต้เงื่อนไขบางประการ ยังเป็นการใช้ “นโยบายลู่ตามลม” (Bending with the wind) หรือการยอมโอนอ่อนผ่อนตามเท่าที่จำเป็นต่อมหาอำนาจตะวันตก (เพ็ญศรี ตึก, 2554: 3) เพื่อถ่วงดุลอำนาจไม่ให้ชาติใดชาติหนึ่งเข้ามามีอำนาจในสยามมากเกินไป จนเป็นอันตรายต่อความมั่นคง ดังปรากฏข้อความในพระราชสาส์นที่พระราชทานไปยังประมุขของอเมริกาว่า “..แล้วยอมพร้อมเป็นใจเดียวกันเขียนหนังสือสัญญาหนังสือใหม่สำหรับแผ่นดินสยามแลยูไนติเตด มีข้อความคล้ายกันกับหนังสือสัญญาใหม่ที่ได้ทำกับอังกฤษนั้น..” และข้อความที่ยอมรับข้อเสนอของประมุขโปรตุเกสที่ยอมทำสนธิสัญญาคลายกันกับที่ประเทศตะวันตกอื่น ๆ เข้ามาขอทำที่ว่า “..ในพระราชสาส์นนั้นมีความว่า ขอให้เราพระเจ้ากรุงสยามแต่งตั้งผู้รับสั่งมีอำนาจสำเร็จราชการในที่จะทำสัญญาออกไป ด้วยหนังสือรับสั่งเป็นสำคัญ เพื่อจะได้เจรจาปรึกษาการกัน แลทำหนังสือสัญญากับ เซออีซิโดโร ฝรั่งเศสลิโกนั้น ตามอย่างคล้ายกันกับเมื่อครั้งเมืองอื่น ซึ่งได้เข้ามาทำสัญญาแล้วนั้น ฯ เราพระเจ้ากรุงสยามจึงได้ปรึกษากับข้าราชการทั้งปวงสันนิษฐานพร้อมกับความคิด ข้าราชการทั้งปวงเห็นว่า การที่จะทำสัญญากับผู้รับสั่ง พระเจ้ากรุงโปรตุเกสครั้งนี้นี้ก็มีต้นความคิด และเหตุผลที่เทียบเคียงกัน...”

นอกจากพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะแสดงการโน้มน้าวด้วยการยกเอาสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) ที่ทำกับอังกฤษ เป็นมาตรฐานในการทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศแล้ว พระองค์ยังทรงแสดงให้เห็นว่า ทรงเปิดกว้างและรับฟังข้อเสนอแนะของคณะกรรมการฝ่ายสยามในการหารือและพิจารณาข้อตกลงต่าง ๆ ตามสมควร หากสิ่งใดเหมาะสมหรือปรับเปลี่ยนประการใดก็ทรงเคารพในการตัดสินใจและยึดมั่นปฏิบัติตามโดยถือเป็นเรื่องที่ประชุมในการหารือ ทั้งนี้การตัดสินใจดำเนินการใด ๆ ของคณะกรรมการฝ่ายสยามไม่ถือเป็นความผิด แต่คาดหวังว่าคณะกรรมการจะจัดแจงตามสมควรเพื่อรักษาผลประโยชน์สูงสุดแก่สยาม⁹⁰ ดังตัวอย่าง

“...แลท่านทั้ง ๕ ซึ่งออกชื่อมาข้างต้นนั้น จงเป็นประธานชี้ขาดทำสัญญาว่ากล่าวกับเซออีซิโดโร ฝรั่งเศสลิโก นั้นเถิด แลจะตกลงกันอย่างไรพระเจ้าแผ่นดินสยามจะรับอนุวัติตามทุกประการ ให้พร้อมกันจงเจรจาว่าขานไปตามการที่ควรคิด อย่าเกรงพระราชดำริไม่ถือเป็นเรื่องผิด

⁹⁰ รายงานคณะกรรมการ นำเสนอไว้ใน หัวข้อ สนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ หัวข้อย่อย การเจรจาและร่างสนธิสัญญา

จงคิดจัดแจงการให้สมควร จะเป็นคุณแผ่นดินนี้แลจะสืบต่อไปภายหน้า ท่านทั้ง ๕ นี้ย่อมลงอย่างไร
พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามทั้งสองก็ยอมตามทุกประการ...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1220 เลขที่ 81)

“อนึ่ง ตั้งแต่ได้ทำหนังสือสัญญาในระหว่างยุในติเตสอเมริกาบกักรุงสยามใหม่ใน
ครั้งนี้แล้ว แลมีตำแหน่งกงสุลอเมริกามาตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครนี้แล้ว พวกลูกค้าบ้าง ครูสอน
ศาสนาบ้าง ชาวประเทศอเมริกาดูกิจการเห็นเป็นสบายใจมากกว่าแต่ก่อน จนได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์
ปรากฏแก่กรุงเทพมหานครแปลกขึ้นบ้าง...กรุงสยามมีความยินดีนักกว่า ได้เป็นผู้คุ้นเคยได้ส่งได้รับ
พระราชสาส์นอักษรสาส์นกับกับผู้ครองแผ่นดินยุในติเตสอเมริกา เป็นประเทศอันใหญ่ในทวีปใหญ่
ฝ่ายตะวันตก จะขอรักษาทางพระราชไมตรีตั้งนี้สืบ ๆ ไป...”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1222 เลขที่ 170)

ตัวอย่างข้อความใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 81
แสดงพระราชทัศนะของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเคารพการตัดสินใจของ
คณะกรรมการฝ่ายสยามและยินดีต้อนรับมติในการหารือ โดยผลจากการตัดสินใจจะไม่ถือเป็น
ความผิด และคาดหวังว่าคณะกรรมการจะดำเนินงานอย่างเหมาะสมเพื่อประโยชน์สูงสุดของสยาม
ข้อความใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1222 เลขที่ 170 แสดงให้เห็นว่า
นอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะไม่ทรงแสดงท่าทีปฏิเสธแล้ว ยังทรงแสดง
ให้ประเทศตะวันตกรู้สึกว่าการทำสนธิสัญญา การเข้ามาของชาวตะวันตกก่อให้เกิดประโยชน์ต่อ
พระราชอาณาจักรสยามในหลายด้าน ทั้งยังสร้างความสบายใจให้แก่ชาวตะวันตกที่เข้ามาเผยแผ่
ศาสนา ตั้งถิ่นฐานพำนัก ตลอดจนผู้ที่เข้ามาติดต่อค้าขายในสยาม แม้ว่าข้อตกลงในสนธิสัญญา
ดังกล่าว สยามจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบอยู่บ้าง แต่ก็นับว่าเป็นการยอมเสียสิทธิบางประการเพื่อรักษา
และนำมาซึ่งผลประโยชน์สูงสุดแก่ชาวสยาม

4. การลงท้ายพระราชสาส์น

การลงท้ายพระราชสาส์น เป็นส่วนประกอบสำคัญที่ให้รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการ
การเขียนพระราชสาส์นเพื่อพระราชทานในแต่ละครั้ง ข้อความในส่วนท้ายของพระราชสาส์น
ทั้งพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชสาส์นประมุขประเทศ
ตะวันตก ประกอบด้วย คำลงท้าย, วันเดือนปีที่เขียนพระราชสาส์น, ที่อยู่ของประมุขผู้เขียน
พระราชสาส์นและการลงพระปรมาภิไธย มีการใช้ภาษาในลักษณะฝากความระลึกถึง และแสดงความ
คาดหวังให้มีการสานสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศต่อไปในภายภาคหน้า ส่วนการกล่าวถึงความ
ยิ่งใหญ่ของประมุขประเทศตะวันตกเพื่อแสดงความคาดหวังให้ช่วยอนุเคราะห์ พบเฉพาะส่วนท้าย
ของพระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบข้อความลงท้ายพระราชสาส์นในลักษณะฝากความระลึกถึง การแสดงความคาดหวังให้มีการสานสัมพันธ์ไมตรีต่อไปในภายภาคหน้า และการกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของประมุขประเทศตะวันตกเพื่อแสดงความคาดหวังให้ช่วยอนุเคราะห์กิจการบ้านเมืองต่าง ๆ ของสยามให้เป็นไปอย่างราบรื่น โดยระบุวัน เดือน ปี ที่เขียนพระราชสาส์นต่อเนืองกัน ดังตัวอย่าง

“ ขอให้ทางไมตรีสองพระมหานครติดพันอยู่เย็นเป็นสุขไปนานชั่วฟ้าแลดินเทอญแล บ้านเมืองของสยามที่ได้เป็นเมืองมีไมตรีกับฝรั่งเศสแลประเทศใหญ่อื่น ๆ ดังนี้ จะเป็นสุขไปก็ด้วยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทรงพระเมตตากรุณาถึงในกาลเนือง ๆ ครั้งนี้กรุงสยามได้ส่งเครื่องบรรณาการบางสิ่งมีปัญหามากกับพระราชสาส์น ถึงไม่สู้ดีก็เป็นฝีมือช่างเมืองไทยแลเป็นของเมืองไทย ขอพระองค์จงโปรดรับไว้เป็นเครื่องระลึกถึงทางพระราชไมตรีเทอญ พระราชสาส์นมา ณ วัน ๖ ๆ ๑๐ ค่ำ ปีมะโรง นักษัตรอัฐศก เป็นปีที่ ๖ แห่งรัชกาลปัจจุบันนี้ เป็นวันที่ ๑๘ แห่งเดือนเสปเตมเบร์ คักราชคริสต ๑๘๕๖ เป็นปีที่ ๔ ของรัชกาลปัจจุบันกรุงฝรั่งเศส ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1218 เลขที่ 58)

ข้อความลงท้ายในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงความคาดหวังให้สยามและฝรั่งเศสมีการสานสัมพันธ์ไมตรีต่อไปในภายภาคหน้า และกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของประมุขฝรั่งเศส ที่ส่งผลต่อความอยู่รอดของอาณาจักรสยามในยุคล่าอาณานิคมในรัชสมัยของพระองค์ นอกจากนี้ยังแสดงการฝากความระลึกถึงผ่านสิ่งของเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขฝรั่งเศส ดังมีรายละเอียดดังบัญชีที่แนบมาพร้อมกับพระราชสาส์น ส่วนท้ายสุดของพระราชสาส์นมีการระบุ วัน เดือน ปี สถานที่ที่ส่งพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ส่งพระราชสาส์น โดยระบุทั้งวันเดือน ปี ตามปฏิทินจันทรคติตามความนิยมแบบไทย และสุริยคติตามความนิยมแบบตะวันตก ซึ่งแสดงให้เห็นความรู้ความสามารถในการเทียบศักราชอย่างสากล ดังข้อความ “...พระราชสาส์นมา ณ วัน ๖ ๆ ๑๐ ค่ำ ปีมะโรง นักษัตรอัฐศก เป็นปีที่ ๖ แห่งรัชกาลปัจจุบันนี้ เป็นวันที่ ๑๘ แห่งเดือนเสปเตมเบร์ คักราชคริสต ๑๘๕๖ เป็นปีที่ ๔ ของรัชกาลปัจจุบันกรุงฝรั่งเศส ”

“...บัดนี้กรุงสยามไว้ใจว่า เมื่อใด ๆ กรุงสยามจะมีความประโยชน์ประสงค์ใด ๆ ต้องการจะให้กรุงเดนมาร์กทราบประการใด ๆ เมื่อกรุงสยามจะส่งพระราชสาส์นมาถวายกรุงเดนมาร์กโดยตรงเฉพาะด้วยมอบให้กงสุลเมืองเดนมาร์กส่งมา ณ กรุงโกเปนฮาเกน เมื่อนั้นกรุงเดนมาร์กก็จะทรงยินดีรับแลตอบโดยทางพระราชไมตรีอันสนิทไมมีความรังเกียจประการใดเลยเป็นแน่แท้ ฯ พระราชสาส์นนี้ ลงราชลัญจกรของกรุงสยาม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม

พระบรมมหาราชวัง กรุงรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยาบรมราชธานี ตั้งอยู่ในประเทศบางกอก ในวันพฤหัสบดีเป็นดิถีที่สอง ในแรมเดือนกฤติกามาส นับเป็นที่ ๑๒ ปีมะแมนักษัตรเอกศก ศักราช ไทโรสยาม ๑๒๒๑ ตรงกันกับกำหนดสุริยทินอย่างยุโรปเป็นวันที่ ๑๑ ในเดือนนอเวมเบอร์ คฤสศัศักราช ๑๘๕๙ เป็นปีที่ ๙ แลวันที่ ๓๑๐๓ ในรัชกาลปัจจุบันนี้ ฯ๑๐”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1221 เลขที่ 45)

“เราพระเจ้ากรุงสยาม มีความปรารถนาแต่เพียงจะทำการไมตรีในระหว่างผู้ครองของสยามและยุโรปในทิศตออเมริกา ให้เป็นที่ระลึกลึถึงสืบต่อไปเท่านั้น ฯ พระราชสาส์นนี้ได้มอบส่ง ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมในพระราชสถานชื่อพระบรมมหาราชวัง ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยาบรมราชธานี อันมีในประเทศบางกอกแคว้นแคว้นแผ่นดินสยาม ในวัน ๕ ฯ ๔ ค่ำ ปีมอกโทศก ศักราช ๑๒๒๒ ตรงกันกับวันคืนอย่างยุโรปแลอเมริกา เป็นวันที่ ๑๔ เดือนเพบรูวารี คฤสศัศักราช ๑๘๖๑ เป็นปีที่ ๑๑ หรือเป็นวันที่ ๓๕๖๔ ในรัชกาลปัจจุบันนี้ ฯ ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1222 เลขที่ 185)

ตัวอย่าง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1221 เลขที่ 45 แสดงการลงท้ายพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขแห่งเดนมาร์กด้วยความคาดหวังว่า หากสยามมีความประสงค์จะติดต่อกับประมุขแห่งเดนมาร์กเรื่องใด ประมุขแห่งเดนมาร์กจะยินดีตอบรับพระราชสาส์นของพระองค์ทุกครั้งไป ส่วน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1222 เลขที่ 185 แสดงการลงท้ายพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขแห่งอเมริกา ด้วยความคาดหวังให้มีการสานสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศต่อไปในภายภาคหน้า ทั้งนี้ ส่วนท้ายสุดของตัวอย่างพระราชสาส์นทั้ง 2 ฉบับ ระบุสถานที่ที่ลงพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะผู้ส่งพระราชสาส์น และระบุวันเดือน ปี ตามปฏิทินจันทรคติตามความนิยมแบบไทย และสุริยคติตามความนิยมแบบตะวันตก

การลงท้ายพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบางฉบับที่มีการใช้ภาษาแสดงความระลึกถึง ความปรารถนาดี หรือแสดงความคาดหวังให้มีการสานสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศหรือส่งพระราชสาส์นติดต่อกับประมุขประเทศตะวันตกโดยตรงในโอกาสหน้าเป็นไปอย่างราบรื่น อาจไม่มีการระบุวัน เดือน ปี ที่เขียนพระราชสาส์นเป็นข้อความต่อเนื่องกัน ดังตัวอย่าง

“อนึ่ง กรุงสยามไว้ในว่าตั้งแต่นี้ไปเมื่อใด ๆ กรุงสยามจะใคร่ส่งสนทนากับพระเจ้ากรุงโปรตุเกอลโดยเหตุใดเหตุหนึ่งก็ดี โดยการพระราชไมตรีก็ดี ถ้าจะมีพระราชสาส์นมาเมื่อใด ๆ เห็นพระเจ้ากรุงโปรตุเกอลจะทรงยินดีรับแลตอบพระราชสาส์นโดยการพระราชไมตรีอันสนิทสุจริตทุกครั้ง ฯ ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 81)

“...กรุงสยามมีความตั้งใจหวังจริง ๆ ว่าแม้ในไฉนวันคืนซึ่งเป็นเวลาของกรุงโปรตุเกส จะได้อยู่ในราชสมบัติ จะสืบสาวไปดีเป็นหลายพันวันตลอดปีเป็นอันมาก ซึ่งจะมาในเบื้องหน้าโดยสงบ เรียบร้อยไม่มีภัยอันตราย กรุงสยามปรารถนาว่ากรุงโปรตุเกสจะได้รับความสุขสบายนาน แลได้ เสรวยผลของพระสติปัญญาที่สำเร็จโดยธรรมดา ให้ทรงเห็นชอบรอบคอบในราชการทั้งปวง แลจะได้ ทรงคิดอ่านทำนุบำรุงบ้านเมืองให้มีความเจริญ..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1229)

ตัวอย่างใน เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 81 และ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1229 ข้างต้น ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประมุขโปรตุเกส ทรงอ้างถึงพระราชไมตรีระหว่างสองอาณาจักรเพื่อแสดงความมุ่งหวังว่า หากสยามมีความประสงค์จะติดต่อกับประมุขแห่งโปรตุเกสด้วยเรื่องใดก็ตาม หวังว่า ประมุขแห่งโปรตุเกสจะยินดีตอบรับพระราชสาส์นของพระองค์ทุกครั้งไป นอกจากนี้ยังฝากความปรารถนาดีต่อประมุขโปรตุเกส ให้ครองราชสมบัติยาวนาน กิจการบ้านเมืองเป็นไปด้วยความสงบ เรียบร้อย และทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าได้ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์เอง การลงท่ายพระราชสาส์นทั้ง 2 ตัวอย่างข้างต้น แสดงความปรารถนาดี และคาดหวังให้มีการสานสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศต่อไปในภายภาคหน้าโดยไม่มีการระบุนั้น เดือน ปี ที่เขียนพระราชสาส์น เป็นข้อความต่อเนื่องกัน

“ขอพระเมตตากรุณาของกรุงฝรั่งเศสจงพิจารณาเถิด ถ้าทรงเห็นการควรประการใด จงอย่าเกรงใจเลย ขอได้มีพระราชสาส์นมาให้กรุงสยามทราบทุกประการ กรุงสยามเป็นเมืองน้อย กรุงฝรั่งเศสจงทรงพระเมตตากรุณาตารี รักษาให้ได้อยู่เป็นสุขไม่มีการเกี่ยวข้องกับประเทศใหญ่ ๆ ที่มี อาณาจักรมาต่อเขตต่อแดน แลมาต่อติดด้วยอำนาจความสัญญาทั้งปวงนั้น ถ้าได้ดังนี้แล้วกรุงสยาม จะรับทำตามทุกประการฯ”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 3)

พระราชสาส์นฉบับนี้ลงท่ายด้วยการขอให้ประมุขประเทศฝรั่งเศส ช่วยให้คำแนะนำ เกี่ยวกับการแก้ปัญหาข้อพิพาทของประเทศกัมพูชา โดยไม่มีการระบุนั้น เดือน ปี ที่เขียนพระราชสาส์น หรือข้อความแสดงการลงพระปรมาภิไธย การลงท่ายพระราชสาส์นในตัวอย่างข้างต้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถ่อมพระองค์ว่า สยามเป็นเพียงประเทศเล็ก ๆ จึงต้อง อาศัยความยิ่งใหญ่ของฝรั่งเศสช่วยคุ้มกันไม่ให้อำนาจมีกรณีพิพาทหรือเกี่ยวข้องกับประเทศมหาอำนาจ อื่นใด โดยสยามจะยินดีปฏิบัติตามคำแนะนำตามที่ฝรั่งเศสให้การช่วยเหลือทุกประการ

ส่วนพระราชสาส์นของประมุขประเทศตะวันตกที่ส่งมาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบการลงท่ายพระราชสาส์นด้วยการฝากความระลึกถึง การแสดงความคาดหวังให้มีสัมพันธไมตรีต่อไปในภายภาคหน้า ทั้งนี้มีการระบุวัน เดือน ปีที่เขียนพระราชสาส์น ตลอดจนระบุสถานที่ลงพระปรมาภิไธยของประมุขผู้ส่งพระราชสาส์น

“..เจ้าชีวิตซึ่งเป็นเจ้านายของสิ่งทั้งปวงนั้น จะปกคลุมห่มห่อราชสมบัติของพระองค์ท่านด้วยรัศมีอันสว่างรุ่งเรือง แลจะเก็บรวบรวมพระพรทั้งปวงไว้ในพระราชหฤทัยของพระองค์ท่าน พระราชสาส์นนี้ได้ให้ในพระราชพิธีราชาภิเษกของเราทั้งหลาย ชื่อคูวิลเรต ในวันที่ ๕ ของเดือนเดเซมเบอร์ คฤศตศักราช ๑๘๕๗ มีลายราชหัตถ์ข้างท้ายว่า วอดตรีอามีโนโปเลียน แปลว่าโนโปเลียนคนที่รักของท่าน ๗๕๐..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 144)

“..ราชสาส์นนี้ได้ให้ในที่ประชุมขุนนางของเราทั้งหลายในพระราชวังที่ล้อมชื่อวินเซอ ในวันที่ยี่สิบแปดของเดือนเดเซมเบอร์ ในปีของเจ้าพระคุณเราทั้งหลาย (คือ พระเยซู) พันหนึ่งกับแปดร้อยสิบห้า แลในปีที่สิบเก้าของราชสมบัติของเราทั้งหลาย (ผู้เป็นเจ้าน้องหญิงที่รักสนิทนักแลสหทัยของพระองค์ท่าน ชื่อ วิกโตเรียเรชีนา) ในวงมีจดไว้ว่า Manu (Roy) เป็นคำละติน แปลเช่นมะครว่า หัตถ์โอราซิเนีย วันที่ลงวันมานั้นคือเป็นวันพฤหัสบดีเดือนอ้ายแรมสามค่ำปีเถาะสัปตคก..”

(เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 66)

พระราชสาส์นจากประมุขอังกฤษและฝรั่งเศสในตัวอย่างของ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 144 และ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1217 เลขที่ 66 นอกจากจะใช้ภาษาแสดงความสนิทยศ ความรักในการเอ่ยถึงพระนาม “โนโปเลียนคนที่รักของท่าน” และ “ผู้เป็นเจ้าน้องหญิงที่รักสนิทนักแลสหทัยของพระองค์ท่าน ชื่อ วิกโตเรียเรชีนา ” แล้ว ยังมีการระบุสถานที่ วัน เดือน ปี ที่ส่งพระราชสาส์น

การลงท่ายพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระราชสาส์นของประมุขประเทศตะวันตก มีส่วนที่เหมือนกัน คือ คำลงท่ายเป็นการฝากความระลึกถึง และแสดงความคาดหวังให้มีการสานสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศต่อไปในภายภาคหน้า ในขณะที่การลงท่ายพระราชสาส์นด้วยการกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของประมุขประเทศตะวันตกเพื่อแสดงความคาดหวังให้ช่วยอนุเคราะห์ พบเฉพาะในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้อความต่อจากคำลงท่ายทั้งในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระราชสาส์นของประมุขประเทศตะวันตก อาจระบุวัน เดือน ปี ที่เขียนพระราชสาส์นหรือไม่ก็ได้ โดยพระราชสาส์นของประมุขประเทศตะวันตกจะระบุสถานที่ วัน เดือน ปี และพระปรมาภิไธยในฐานะผู้ส่งพระราชสาส์นอย่างชัดเจน

ในขณะที่พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะระบุวัน เดือน ปี ด้วยระบบปฏิทิน
จันทรคติตามความนิยมแบบไทย และสุริยคติตามความนิยมแบบตะวันตก ตลอดจนปีที่ครองราชย์
ซึ่งสะท้อนความสามารถในการเทียบศักราชอย่างสากล

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาสารัตถะและการใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ สารัตถะ และการใช้ภาษาทางการทูตที่พบในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยศึกษาจากพระราชสาส์นฉบับร่างที่มีไปมาระหว่างสยามกับประเทศตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามการแบ่งเขตการปกครองในปัจจุบันจำนวน 8 ประเทศ จากทั้งหมด 13 ประเทศ ได้แก่ ราชอาณาจักรเดนมาร์ก, ราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์, สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี, ประเทศสหรัฐอเมริกา, สหราชอาณาจักร, สาธารณรัฐโปรตุเกส และสาธารณรัฐออสเตรีย ซึ่งจัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ จำนวน 75 ฉบับ แบ่งเป็น พระราชสาส์นที่พระราชทานไปยังประมุขของประเทศตะวันตก จำนวน 64 ฉบับ และพระราชสาส์นที่ประมุขประเทศตะวันตก มีมาถึงสยามจำนวน 11 ฉบับ สามารถสรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

ลักษณะภายนอกของเอกสาร

พระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีชื่อเรียกตามการใช้งานว่าร่างพระราชสาส์น เป็นเอกสารตัวเขียนประเภทหนังสือสมุดไทย มีลักษณะเป็นร่างหนังสือราชการที่ส่งออกไปเจริญสัมพันธไมตรีแล้ว คล้ายการทำสำเนาหนังสือฉบับเพื่อดำเนินงานในลำดับต่อไป เรียกชื่อตามการใช้งานว่า “สมุดถือเฝ้า” แบ่งออกเป็น สมุดถือเฝ้าชนิดเปิดไปข้างหน้าหรือจากด้านล่างขึ้นด้านบน จำนวน 43 ฉบับ และสมุดถือเฝ้าชนิดเปิดจากขวาไปซ้าย จำนวน 32 ฉบับ การบันทึกข้อความในสมุดถือเฝ้าแบบเปิดจากขวาไปซ้ายมีพัฒนาการจากสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นไปตามอิทธิพลของหนังสืออย่างฝรั่ง และธรรมเนียมการเข้าเฝ้าที่เปลี่ยนจากการหมอบคลานเป็นการยืน ทำให้ความนิยมของสมุดถือเฝ้าชนิดเปิดจากด้านล่างขึ้นด้านบนลดลง ตัวอักษรเขียนด้วยเส้นดินสอและเส้นทรดาล พบการบันทึกทั้งอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ภาษาไทย และอักษรโรมันภาษาอังกฤษด้วยลายมือหวัด ลายมือบรรจง และลายมือหวัดแกมบรรจง ทั้งนี้ ปรากฏลายมือแทรกในฉบับเดียวกันหลายลายมือทำให้สันนิษฐานว่า ภายหลังจากที่อาลักษณ์คัดลอกแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะทรงตรวจข้อความอีกครั้งหนึ่ง การแก้ไขคำหรือข้อความใช้วิธีการลบให้เลือนและตกรากวงกา อักษรวิธีในพระราชสาส์นใช้รูปอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ มีวิธีการเขียนสะกดคำคล้ายคลึงกับปัจจุบัน แต่มีการวางตำแหน่งพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ และการสะกดคำแตกต่างจากการเขียนแบบปัจจุบันบ้าง การขึ้นต้นเนื้อความไม่มีการย่อหน้า แต่จะใช้สัญลักษณ์หรือ

เครื่องหมายโบราณในการแบ่งข้อความเพื่อความเป็นระเบียบและสวยงาม โดยสัญลักษณ์ที่โดดเด่นที่สุด เป็นสัญลักษณ์รูปพระมหามงกุฏ หมายถึง “เจ้าฟ้ามงกุฏ” หรือ “คิงส์มงกุฏ” ซึ่งเป็นพระนามเดิมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สารัตถะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้วิจัยแบ่งประเด็นในการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 คือ สารัตถะที่พบเฉพาะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับร่าง และส่วนที่ 2 คือ สารัตถะที่พบในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับที่ส่งไปยังประเทศต่าง ๆ ซึ่งจำแนกออกเป็น 4 ส่วนย่อย ได้แก่ กระบวนการจัดทำพระราชสาส์น, ระเบียบพิธีการทูต, เครื่องมงคลราชบรรณาการ และสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ

ส่วนที่ 1 สารัตถะที่พบเฉพาะในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับร่าง ผลการศึกษาพบว่า ร่างพระราชสาส์นที่ศึกษาบางฉบับมีลักษณะพิเศษ คือ มีการเขียนข้อความที่อยู่นอกเหนือจากพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและสำเนาพระราชสาส์น โดยข้อความเพิ่มเติมที่ปรากฏบนปกและบานพับของหนังสือสมุดไทย เป็นเพียงข้อความสั้น ๆ เช่น พระราชสาส์น, พระราชสาส์นตอบ, แปลพระราชสาส์น, บัญชีเครื่องราชบรรณาการและสุพรรณบัฏ ฯลฯ ซึ่งข้อความที่ปรากฏเหล่านี้สัมพันธ์กับการตั้งชื่อเรื่องเอกสาร ในส่วนเนื้อหาและส่วนท้ายของพระราชสาส์นพบว่า ผู้ตรวจร่างพระราชสาส์นสามารถสอดแทรกเรื่องต่าง ๆ ในกระบวนการจัดทำพระราชสาส์น เช่น การประทับตราพระราชสาส์นที่จะส่งไปยังต่างประเทศ ให้ขึ้นอยู่กับความสำคัญของประเทศนั้น ๆ การจัดทำสำเนาพระราชสาส์นโดยเขียนลงในกระดาษขอบเงินขอบทองก่อนการประทับตราโอยราพต การคำนวณวันเดือนปีตามระบบปฏิทินแบบสุริยคติ กลับเป็นวันเดือนปีในระบบจันทรคติที่ใช้ในสยามขณะนั้น นอกจากนี้พระราชสาส์นบางฉบับยังพบข้อความส่วนพระองค์ที่สื่อสารกับเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ในฐานะที่ปรึกษาของพระองค์ในการช่วยตรวจสอบแก้ไขข้อความในพระราชสาส์นบางส่วน ซึ่งแสดงให้เห็นบทบาทของเสนาบดีคนดังกล่าว

ส่วนที่ 2 สารัตถะที่พบในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับที่ส่งไปยังประเทศต่าง ๆ ซึ่งจำแนกออกเป็น 4 ส่วนย่อย

กระบวนการจัดทำพระราชสาส์น ผลการศึกษาพบว่า ข้อความในพระราชสาส์นระบุรายละเอียดก่อนจารึกข้อความลงบนพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและสำเนาพระราชสาส์นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงร่างข้อความภาษาไทยลงในหนังสือสมุดไทยด้วยพระองค์เอง หรืออีกกรณีหนึ่งคือมีอาลักษณ์เป็นผู้ร่างข้อความตามกระแสพระบรมราชโองการ จากนั้นพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีช่วยกันพิจารณา เมื่อเห็นชอบแล้วจึงให้อาลักษณ์จารลงบนพระราชสาส์นสุพรรณบัฏและสำเนาพระราชสาส์น ทั้งนี้ ข้อความในพระราชสาส์นฉบับภาษาอังกฤษพระองค์ทรงแปลและเขียนด้วยพระองค์เอง

ระเบียบพิธีการทูต ผลการศึกษาพบว่า พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏระเบียบพิธีการทูต 3 เรื่อง ได้แก่ 1) การต้อนรับคณะทูต เริ่มตั้งแต่การมาถึงของผู้แทนทางการทูตประเทศตะวันตกที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา โดยราชสำนักสยามต้องเป็นผู้อำนวยความสะดวกและจัดเตรียมพิธีต้อนรับทูต และพระราชสาส์นหรืออักษรสาส์น 2) การเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์น เมื่อผู้แทนทางการทูตเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์นแล้ว หากพระราชสาส์นเขียนด้วยข้อความภาษาอังกฤษหรือภาษาละติน ซึ่งเป็นภาษาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าใจพระทัยแตกฉาน พระองค์จะทรงแปลข้อความภาษาไทยให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และข้าราชการทราบโดยทั่วกัน แต่หากเขียนด้วยภาษาต่างประเทศที่พระองค์ไม่เข้าใจพระทัย จำเป็นต้องให้ผู้รู้ภาษานั้นแปลเป็นภาษาอังกฤษก่อน แล้วพระองค์จึงทรงแปลเป็นภาษาไทยในที่ประชุมอีกครั้งหนึ่ง และ 3) การแต่งตั้งผู้แทนทางการทูต พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นว่า ต่างประเทศมีการแต่งตั้งผู้แทนจากประเทศของตนให้มาดำรงตำแหน่งกงสุลในสยาม และมีการสับเปลี่ยนผู้แทนทางการทูต ข้อมูลที่ปรากฏในพระราชสาส์นจึงพบทั้งการขอย้ายและขอให้มีการแต่งตั้งผู้แทนทางการทูตคนใหม่มาประจำที่สยาม โดยขอให้ผู้แทนทางการทูตคนใหม่เป็นผู้มีคุณสมบัติเหมาะสม มีความประพฤติดี มีความรู้ความสามารถด้านกฎหมายระหว่างประเทศ เพื่อให้สามารถให้คำแนะนำต่อพระองค์ ส่วนผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้แทนทางการทูตฝ่ายสยามประจำต่างประเทศมักเป็นชาวต่างชาติซึ่งมีเชื้อชาติหรือภูมิภินาอยู่ในประเทศนั้น ๆ และมีแนวโน้มเป็นผู้ที่เคยรับราชการในฐานะผู้แทนทางการทูตต่างประเทศประจำสยามมาก่อน เป็นผู้ที่เคยติดต่อกับราชการกับสยามมานาน ประการสำคัญคือจะต้องเป็นผู้ประพฤติดี มีความสัมพันธ์อันดีกับข้าราชการฝ่ายสยามและผู้แทนทางการทูตประเทศอื่น ๆ ตลอดจนมีความรอบรู้ในกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งนับเป็นคุณสมบัติประการสำคัญของผู้ทำหน้าที่กงสุลซึ่งเป็นผู้แทนทางการทูตประจำระหว่างประเทศ

เครื่องมงคตราขบรรณาการ จากผลการศึกษา สามารถจำแนกออกเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่ 1) เครื่องมงคตราขบรรณาการที่พระราชทานไปยังประมุขประเทศตะวันตก โดยเครื่องมงคตราขบรรณาการที่นิยมส่งมากที่สุดคือ รูปภาพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือพระบรมวงศานุวงศ์ รองลงมาได้แก่ พระแสงดาบ และชองบุหรี่ป้องคำ ตามลำดับ ในการพระราชทานเครื่องมงคตราขบรรณาการอื่น ๆ เช่น ผ้าแบบต่าง ๆ ฉากรูปพระแก้วมรกต ขวดหมึก ทองคำลงยาราชาวดีที่ฝาขวดเป็นรูปช้าง พระองค์น่าจะทรงมีพระราชประสงค์จะแนะนำประเทศสยามว่าเป็นประเทศที่มีทรัพยากร วัฒนธรรมและภูมิปัญญาสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน อนึ่ง พระราชสาส์นสุพรรณบัฏน่าจะจัดเป็นเครื่องมงคตราขบรรณาการชนิดหนึ่งด้วย เนื่องจากพระราชสาส์นสุพรรณบัฏจารึกลงบนแผ่นทองคำซึ่งเป็นของมีค่า ตลอดจนบรรจุภัณฑ์ของพระราชสาส์นที่ทำจากวัสดุทองคำที่มีความประณีต 2) เครื่องมงคตราขบรรณาการที่ประมุขประเทศตะวันตกนิยมถวายมากที่สุดคือ รูปภาพ เหมือนกันกับสยาม ซึ่งความนิยมส่งรูปภาพทั้งสยามและประเทศตะวันตกนี้

น่าจะมียัตถุประสงค์เพื่อแนะนำประมุขและประเทศผ่านรูปภาพ นอกจากนี้มักเป็นสิ่งประดิษฐ์ อุปกรณ์ของใช้ด้านเทคโนโลยีที่น่าสนใจ เช่น เครื่องส่งข่าวด้วยกำลังแม่เหล็ก, เครื่องตีพิมพ์หนังสือ, เครื่องทำเงินเหรียญ, เครื่องปั๊มฝ้าย, เครื่องถ่ายรูป, เครื่องมือวัดแดด และเครื่องกระบวนกรบินฟ้า ซึ่งถือเป็นความแปลกใหม่ในสยาม สะท้อนให้เห็นความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมต่าง ๆ ของประเทศตะวันตก พระราชสาส์นฯ ยังให้ข้อมูลอีกว่าสยามสามารถสร้างผลผลิตจากเครื่องบรรณาการตะวันตกอันเป็นวิทยาการใหม่ ๆ ถวายกลับไป ดังเช่น หนังสือทำพิมพ์ ในศิลา เงินเหรียญที่ผลิตจากเครื่องจักรทำเงิน

สนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ ผลการศึกษาพบว่า รัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายการต่างประเทศ ของสยาม ด้วยการทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ตามเงื่อนไขของประเทศตะวันตก ภายหลังจากทำ สนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าฉบับแรก (สนธิสัญญาเบาว์ริง) มีผลทำให้ประเทศตะวันตกอื่น ๆ ส่ง ผู้แทนทางการทูตเข้ามาขอทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าด้วย ทั้งนี้ ฝ่ายสยามยอมทำสนธิสัญญา ให้ประเทศคู่สัญญาได้รับสิทธิประโยชน์ไม่มากไปกว่าที่สยามยอมให้แก่อังกฤษ โดยประมวลขั้นตอน การทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าได้ 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ผู้มีอำนาจในการทำสนธิสัญญา เป็นการแต่งตั้งพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีที่มีความสามารถ หมุนเวียนเป็นคณะกรรมการหลัก ฝ่ายสยาม 4-5 ท่าน ถือเป็นบุคคลผู้ได้รับมอบอำนาจเต็ม ทำหน้าที่เป็นผู้แทนพระองค์ในการเจรจา และลงนามในสนธิสัญญากับผู้ได้รับมอบอำนาจเต็มจากประมุขของประเทศตะวันตก 2) การเจรจา และร่างสนธิสัญญา เป็นการแสดงเจตนาของผู้แทนทางการทูตประเทศตะวันตกเพื่อทาบถามว่า สยามมีความสนใจทำสนธิสัญญาหรือไม่ แล้วจึงเข้าสู่ขั้นตอนการเจรจาทำข้อตกลงในการทำ สนธิสัญญาอย่างเป็นทางการ และ 3) การลงนามในสนธิสัญญา เมื่อผู้มีอำนาจในการทำสนธิสัญญาทั้ง 2 ฝ่าย ลงนามในสนธิสัญญาแล้ว ราชทูตประจำประเทศตะวันตกจะเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน สนธิสัญญาซึ่งประทับตราพระราชลัญจกรของทั้งสองประเทศเรียบร้อย โดยหนังสือสัญญาทาง พระราชไมตรีการค้าขายนี้ มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ฝ่ายหนึ่งประทับตรา แม้ขั้นตอนการนำสัญญา แลกเปลี่ยนกันเพื่อประทับตราทั้ง 2 ฝ่ายยังไม่เสร็จสิ้นก็ตาม

การใช้ภาษาทางการทูตในพระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเนื้อความที่แฝงวัตถุประสงค์ ในการดำเนินนโยบายทางการทูตอย่างมีศิลปะ และใช้ภาษาที่น่าสนใจ แสดงการเตรียมการ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการดำเนินนโยบายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้าน การทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า ผลการศึกษาพบการใช้ภาษาทางการทูตที่โดดเด่นในพระราชสาส์น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) การแนะนำตัวและการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร 2) การแสดงมารยาททางการ ทูต 3) การโน้มน้าว และ 4) การลงท้ายพระราชสาส์น

1) การแนะนำตัวและการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร ผลการศึกษาพบว่า การแนะนำตัวในพระราชสาส์นเป็นการแสดงตัวตนของผู้ส่งพระราชสาส์น ด้วยการระบุพระนาม ประมุขและพระราชอาณาจักร บ้านเมืองหรือขอบเขตพระราชอำนาจ การแนะนำพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบการแนะนำด้วยพระนามขนาดยาว ขยายความด้วยชื่อประเทศและพื้นที่การปกครองในรัชสมัยของพระองค์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นความชัดเจนของพื้นที่การปกครองอันเป็นวิเทโศบายเพื่อแนะนำพระราชอาณาจักรสยามสู่สายตาชาวตะวันตก ในขณะที่การแนะนำตัวของประมุขประเทศตะวันตก เป็นการแนะนำด้วยพระนาม ขยายความด้วยชื่อประเทศและพื้นที่การปกครองเช่นกัน แต่เน้นการระบุพระนามและอ้างถึงพระเมตตาของพระเจ้าอย่างคริสตชน ส่วนการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร เป็นการแสดงวัตถุประสงค์ที่ต้องการสื่อสารต่อประมุขแต่ละประเทศเพื่อขอผูกมิตรและตอบรับพระราชสาส์น โดยลำดับการเขียนแนะนำตัวและแสดงเจตจำนงสามารถสลับกันได้

2) การแสดงมารยาททางการทูต ผลการศึกษาพบว่า การส่งพระราชสาส์นจำเป็นต้องสร้างความประทับใจด้วยการแสดงมารยาทตามธรรมเนียมการทูตและอธยาศัยไมตรี ได้แก่ 1) การแสดงความขอบใจ พบอย่างชัดเจนในพระราชสาส์นตอบกลับไปยังประมุขประเทศตะวันตก โดยพระองค์มักใช้โอกาสนี้ขอบพระทัยที่ได้รับเครื่องมงคลราชบรรณาการ และชี้แจงรายการสิ่งของให้ประมุขผู้ส่งทราบสิ่งของที่พระองค์ทรงได้รับ 2) การแสดงไมตรี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคาดหวังให้เครื่องมงคลราชบรรณาการเป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศ โดยมักทรงถ่อมพระองค์ว่าสิ่งของบรรณาการจากสยามเป็นเพียงของธรรมดา เป็นทรัพย์สินซึ่งมีอยู่ทั่วไปและต้องอาศัยความสามารถทางศิลปกรรม ภูมิปัญญาของช่างชาวสยามในการทำขึ้นอย่างละเอียดประณีต ส่วนประมุขต่างประเทศมักแสดงไมตรีในฐานะผู้รับเครื่องมงคลราชบรรณาการ โดยแสดงความคาดหวังให้ของเหล่านั้นเป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรีระหว่างประมุขทั้งสองประเทศเสมือนได้พบหน้ากัน 3) การแสดงความเสียใจ พบในกรณีที่พระราชชนนีและพระสวามีของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียประมุขแห่งอังกฤษสิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้ถ้อยคำแสดงความรู้สึกเสียใจเพื่อถ่ายทอดความรู้สึกร่วมทุกข์ร่วมสุข และทรงพยายามแสดงให้เห็นว่าความสูญเสียใดที่เกิด พระองค์ก็ทรงรู้สึกสูญเสียเช่นเดียวกัน และ 4) การแสดงความวิตกกังวล ปรากฏในลักษณะการติดตามเครื่องบรรณาการหรือพระราชสาส์นที่ใช้ระยะเวลาเดินทางนานจนเกินไป ซึ่งเป็นการแสดงความวิตกกังวลว่าจะบกพร่องต่อมารยาททางการทูต การใช้ภาษาแสดงมารยาททางการทูตเหล่านี้ จึงอนุมานได้ถึงการให้ความสำคัญกับธรรมเนียมมารยาทในการติดต่อทางการทูต

3) การโน้มน้าว ผลการศึกษาพบว่า พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการใช้ภาษาทางการทูตเพื่อปูทางหรือหยั่งเชิงประมุขของประเทศตะวันตก ก่อนการเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าอย่างจริงจังหรือเป็นทางการ ผลจากการทำสนธิสัญญาทาง

ไมตรีและการค้ากับอังกฤษ ทำให้ประเทศตะวันตกอื่น ๆ เริ่มเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญากับสยาม จึงจำเป็นต้องใช้ภาษาทางการทูตเพื่อโน้มน้าวให้ประเทศคู่สัญญาได้รับสิทธิประโยชน์ไม่มากไปกว่าที่ สยามยอมให้แก่อังกฤษ แม้ว่าข้อตกลงในสนธิสัญญาดังกล่าวสยามจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบอยู่บ้าง แต่ก็นับว่าเป็นการยอมเสียสิทธิบางประการเพื่อรักษาและนำมาซึ่งผลประโยชน์สูงสุดแก่ชาวสยาม

4) การลงท้ายพระราชสาส์น ผลการศึกษาพบว่า การลงท้ายในพระราชสาส์นของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและประมุขประเทศตะวันตก มีส่วนที่เหมือนกัน คือ คำลง ท้ายเป็นการฝากความระลึกถึง และแสดงความคาดหวังให้มีการสานสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศ ต่อไปในภายภาคหน้า ในขณะที่การกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของประมุขประเทศตะวันตกเพื่อแสดงความ คาดหวังให้ช่วยอนุเคราะห์ พบเฉพาะในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เท่านั้น ข้อความต่อจากคำลงท้ายในพระราชสาส์น อาจระบุวัน เดือน ปี ที่เขียนพระราชสาส์นหรือไม่ ก็ได้ โดยพระราชสาส์นของประมุขประเทศตะวันตกจะระบุสถานที่ วัน เดือน ปี และพระปรมาภิไธย ในฐานะผู้ส่งพระราชสาส์นอย่างชัดเจน ในขณะที่พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว จะระบุวัน เดือน ปี ด้วยระบบปฏิทินจันทรคติตามความนิยมแบบไทย และระบบปฏิทิน สุริยคติตามความนิยมแบบตะวันตก ซึ่งสะท้อนความสามารถในการเทียบศักราชอย่างสากล

ข้อเสนอแนะ

1. เนื่องจากเอกสารโบราณที่มีลักษณะเป็น “ร่างพระราชสาส์น” ปรากฏลายมือ หลากหลายรูปแบบแทรกอยู่ในเล่ม น่าจะนำความรู้ด้านอักษรวิจิตรวิทายามาใช้ในการศึกษาว่าส่วนใด ที่ยืนยันได้ว่าเป็นลายพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระราชสาส์น สะท้อนให้เห็นว่าพระองค์มีส่วนในกระบวนการจัดทำพระราชสาส์นมากน้อยเพียงใด
2. นอกจากข้อมูลเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว กลุ่มความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับตะวันตกแล้ว น่าจะศึกษาเพิ่มเติมจากบัญชี บริการหมวดจดหมายเหตุสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศสยามกับประเทศอื่น ๆ หรือเจาะจงหัวเรื่องอื่นนอกจากพระราชสาส์น เพื่อให้เห็นความ ครอบคลุมในการศึกษาเอกสารโบราณและเนื้อหาประวัติศาสตร์ในรัชสมัยของพระองค์
3. วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จำกัดขอบเขตการศึกษาเฉพาะร่างพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชสาส์นจากประมุขต่างประเทศซึ่งเป็นฉบับแปล และพบว่ารูปแบบ การแปลพระราชสาส์นจากประมุขต่างประเทศเป็นภาษาไทยมีหลายประเด็นที่เข้าใจได้ยาก หากสามารถ เข้าถึงข้อมูลและศึกษาฉบับภาษาต่างประเทศเปรียบเทียบกับฉบับแปล จะช่วยให้การตีความในประเด็น ต่าง ๆ ชัดเจนยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

หนังสือ

- (2562). ประกาศถวายพระราชสมัญญา พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช.
- กรมศิลปากร (2526). **ประเพณีรับราชทูต**. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร.
- กระทรวงการต่างประเทศ กองบรรณสารและห้องสมุด (2556). **รายงานการวิจัย โครงการรวบรวม ข้อมูลวิวัฒนาการหนังสือราชการของกระทรวงการต่างประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2418-2555**. กรุงเทพฯ, กระทรวงการต่างประเทศ.
- กระทรวงการต่างประเทศ สถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการ (2561). **ประวัติศาสตร์การทูต ไทย**. กรุงเทพฯ, สถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการ กระทรวงการต่างประเทศ.
- เกรียงไกร ช่องเฮงเส็ง (2561). "ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง-ดอกไม้บรรณาการ: จากสัญลักษณ์แห่ง มิตรภาพสู่ภาพ ตัวแทนอำนาจการปกครอง." *ไทยศึกษา* 14 (2): 29-60.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2547). **รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ, คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- จิตรจรรย์ สุกภาพ (2535). **การทูตระบบการทูต**. กรุงเทพฯ, สุทธิสารการพิมพ์.
- นันทนา ต้นติเวส (ผู้แปล) (2532). **บันทึกรายวันของเซอร์ จอห์น เบาว์ริง**. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร.
- ปรีศนิภรณ์ พลายกำเหนิด และอรวรรณ บุญยฤทธิ์. (2564). **การศึกษาสารัตถะในพระราชสาส์นสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : สารัตถะด้านสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า ระหว่างประเทศ**. รวมบทความวิชาการการประชุมวิชาการบัณฑิตศึกษาระดับชาติ ครั้งที่ 11.
- ปรีดี พิศภูมิวิถี (ผู้แปล). (2556). **ราชอาณาจักรสยาม ณ พระราชวังฟงแตนโบล คณะราชทูตสยาม 27 มิถุนายน ค.ศ. 1861**. กรุงเทพฯ, สยามเรนเนซองส์.
- เพ็ญศรี ติก (2554). **การต่างประเทศกับเอกราชและอำนาจอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม)**. กรุงเทพฯ, ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราโชทัย (ม.ร.ว. กระจ่าง อิศรางกูร), หม่อม. (2553). **นิราศลอนดอนและจดหมายเหตุเรื่องราชทูตไทย ไปประเทศอังกฤษ ในรัชกาลที่ 4 (ปรับปรุง)**. กรุงเทพฯ, ศยาม.
- วิสูตร อรรถยุกติ (2518). **ระเบียบพิธีปฏิบัติทางการทูตและกฎหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางกงสุล**.

กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์พระจันทร์.

ศุภารมย์ ประสาทแก้ว (2552). **บทบาทของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทในการเจรจาทำสนธิสัญญาเบาว์ริง**. เอกสารสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สนธิสัญญาและการต่างประเทศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ผลสืบเนื่องจากสยามเก่าสู่โลกาภิวัตน์, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: 63-80.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2559). **คู่มือวิชาการพื้นฐานการบริหารและจัดการงานจดหมายเหตุ**. กรุงเทพฯ, บริษัท ไชเบอร์บุ๊คส์ แอนด์ปริ้นท์ จำกัด.

สิทธิธรรม อ่องวุฒิวัฒน์ (2559). **กลวิธีทางภาษาที่ใช้ในพระราชดำรัสใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2417-2453): การศึกษาจากมุมมองวัจนปฏิบัติศาสตร์**. สรรณวิทัศน์ ฉบับเดือนพฤศจิกายน 2559: 101-134.

สุปानी พัดทอง (2535). **พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม**, รายงานการวิจัยทุนวิจัยเสริมหลักสูตร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อัจฉราพร กมุทพิสมัย (2552). **พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทกับการต่างประเทศ ในเอกสารสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สนธิสัญญาและการต่างประเทศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ผลสืบเนื่องจากสยามเก่าสู่โลกาภิวัตน์**, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: 38-62.

อัมมาร์ สยามวาลา และสุนทรี อาสะโวทย์. (2552). **กระแสโลกาภิวัตน์ จักรวรรดินิยมการค้าเสรี และผลที่มีต่อสยาม พ.ศ. 2398-2480 (ค.ศ.1855-1937) ใน เอกสารสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สนธิสัญญาและการต่างประเทศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ผลสืบเนื่องจากสยามเก่าสู่โลกาภิวัตน์**, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: 118-138.

อาสา คำภา (บรรณาธิการ) (2552). **สนธิสัญญาและการต่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ผลสืบเนื่องจากสยามเก่าสู่โลกาภิวัตน์**. ปทุมธานี, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิทยานิพนธ์

อรุณี อัดตนาถวงษ์ (2549). **การศึกษาวิเคราะห์หนังสือประทับตรา สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**, มหาวิทยาลัยศิลปากร. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

วรรณวนิช อรุณฤกษ์ (2559). **ลักษณะภาษา รูปแบบ และเนื้อหาในคำพิพากษาของศาลทหารสูงสุด**, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.

วทัญญา เล่ห์กัน (2559). **บันทึกรายวันและจดหมายของโกษาปาน: เนื้อหาและกลวิธีทางภาษา**,

มหาวิทยาลัยศิลปากร. วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต.
 พิสิทธิ์ กอบบุญ (2542). **ลีลาภาษาในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,**
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต.
 บัณฑิต โคกापุ่น (2542). **วาทศิลป์ในพระราชสาส์นสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช,** จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต.

สัมภาษณ์

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ (2564).
 พิมพ์พรรณ ไพบุลย์หวังเจริญ (ผู้ทรงคุณวุฒิ) (2562).
 วรพล ไม้สน (2564).

เว็บไซต์

The Siam Society (ม.ป.ป.). "English Correspondence of King Mongkut." Retrieved 7
 กรกฎาคม 2564, from <https://thesiamsociety.org>.
 Wikipedia (ม.ป.ป.). **โทรเลข**. Retrieved 1 มิถุนายน 2564, from <https://th.wikipedia.org/wiki/โทรเลข>.
 ไกรฤกษ์ นานา (2564). **ตามหาภาพแรกของรัชกาลที่ 4**. Retrieved 26 กรกฎาคม 2564, from
<https://www.facebook.com/krairoeknana/posts/1846786888825720>.
 กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย (ม.ป.ป.). **หลักเกณฑ์และกระบวนการทำสนธิสัญญา**. 9 มกราคม 2564,
 from <https://treaties.mfa.go.th/>.
 มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ (ม.ป.ป.). **การเขียนสมุดไทย**. Retrieved 6 เมษายน
 2565, from <https://www.saranukromthai.or.th/>
 ราชบัณฑิตยสภา (ม.ป.ป.). **พระบรมรูป พระรูป**. Retrieved 25 พฤษภาคม 2564, from
<http://legacy.orst.go.th/?knowledges=พระบรมรูป-พระรูป>.
 สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (ม.ป.ป.). **ประวัติหอจดหมายเหตุแห่งชาติ**. Retrieved 28 พฤษภาคม
 2565, from <https://www.nat.go.th/>.

เอกสารโบราณ

(จ.ศ.1215). “พระราชสาส์น”, หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นรงค์
 (ดินสอ, หรดาล).
 (จ.ศ.1217). “พระราชสาส์น” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นรงค์
 (ดินสอ, หรดาล).

ภาคผนวก (ก)

ลำดับที่
หมู่ (จ.ศ.).....
พ.ศ.
เลขที่

แบบบันทึกข้อมูลชุดที่ 1

1. ข้อมูลเบื้องต้น

ชื่อเรื่อง

ชื่อตามปกสมุดไทย

.....

.....

เอกสาร ส่งมา ส่งไป จากประเทศ ถึงประเทศ

2. ลักษณะภายนอก

ประเภทวัสดุ

สมุดถื่อเฝ้าชนิดเปิดจากด้านล่างขึ้นด้านบน สมุดถื่อเฝ้าชนิดเปิดจากด้านขวาไปด้านซ้าย

ขนาด (ซ.ม.)

เส้น อักษร ภาษา

การบันทึก

หน้าต้น หน้า บรรทัด

หน้าปลาย หน้า บรรทัด

ลักษณะการเขียน

- ลายมือ บรรจง หวัด หวัดแกมบรรจง

- การแก้ไข ลบ

เพิ่ม → คำ ข้อความ

.....

.....

.....

รูปแบบการสะกดคำ

ที่	รูปคำในเอกสาร	คำอ่านถ่ายถอด	คำอ่านปัจจุบัน

เครื่องหมายวรรคตอน

ที่	ชื่อ / ลักษณะเครื่องหมาย	ตำแหน่งที่ปรากฏ	หมายเหตุ

หมายเหตุ

.....

.....

.....

.....

3. ลักษณะภายใน

การใช้ภาษาทางการทูต

- การแนะนำตัวและการแสดงเจตจำนงในการสื่อสาร

.....

.....

- การแสดงมารยาททางการทูต

.....

.....

- การโน้มน้าว

.....

.....

- การลงท้ายพระราชสาส์น

.....

.....

<div style="text-align: center;">ช่วงเวลา</div> <div style="text-align: left;">ส่วนเอกสาร</div>	<div style="text-align: center;">เอกสารตัวเขียนก่อนรัชกาลที่ 5</div>	<div style="text-align: center;">ปัจจุบัน</div>
<div style="text-align: center;">ส่วนเอกสาร</div>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ 8. ชั้นความลับ ☐ 9. ชั้นความเร็ว <p>.....</p>
<div style="text-align: center;">ส่วนกลาง</div>		

<div style="text-align: center;">ช่วงเวลา</div> <div style="text-align: center;">ส่วนเอกสาร</div>	<div style="text-align: center;">เอกสารตัวเขียนก่อนรัชกาลที่ 5</div>	<div style="text-align: center;">ปัจจุบัน</div>
<div style="text-align: center;">ส่วนท้าย</div>	<div style="text-align: center;"><u>ส่วนท้าย</u></div> <div style="text-align: center;">1. คำลงท้าย</div> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <div style="text-align: center;">2. วันเดือนปี ที่ออกหนังสือ</div> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	<div style="text-align: center;"><u>ส่วนท้าย</u></div> <ul style="list-style-type: none"> ● 1. ส่วนที่ใช้รับรองความจริงของเอกสาร <ul style="list-style-type: none"> ○ ครุฑ..... ○ ตราประทับ..... ○ ข้อความรับรองความจริงของหนังสือ ○ ชื่อที่อยู่เจ้าของหนังสือ ● 2. การแสดงความเคารพ <ul style="list-style-type: none"> ○ คำลงท้าย..... ● 3. การลงลายมือชื่อของผู้เกี่ยวข้องกับ การออกเอกสาร ● 4. ส่วนราชการเจ้าของหนังสือ ● 5. ลายมือชื่อผู้พิมพ์ ผู้ตรวจทาน

ช่วงเวลา ส่วนเอกสาร	เอกสารตัวเขียนก่อนรัชกาลที่ 5	ปัจจุบัน
		<p>.....</p> <p>.....</p> <p>● 6. สำเนาส่ง (ถ้ามี)</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

ภาคผนวก (ข)

คัดถ่ายถอดจาก.....หนังสือสมุดไทย.....

หมวด.....จดหมายเหตุ.....

หมู่.....รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1219.....

ชื่อ.....พระราชสาส์น เจ้ากรุงฝรั่งเศสมีพระราชสาส์นถึงสยาม.....

เลขที่เอกสาร.....144.....

อักษร-ภาษา.....อักษรไทยรัตนโกสินทร์-ภาษาไทย.....

เส้น.....เส้นรงค์ (ดินสอ, หรดาล).....

เมื่อวันที่.....21 กันยายน 2564.....

ผู้คัด, ผู้แปล.....นางสาวปรีศนิภรณ์ พลายกำเหนิด.....

ประวัติเอกสารต้นฉบับ.....สมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ.....

หมายเหตุ.....

.....

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

(หน้าต้น)

(หน้าปก)

เขามิมา แผ่นดินที่ ๔

๑ พระราชสาส์นฝรั่งเศสทรงแปลเป็นคำไทย ๓๖๐

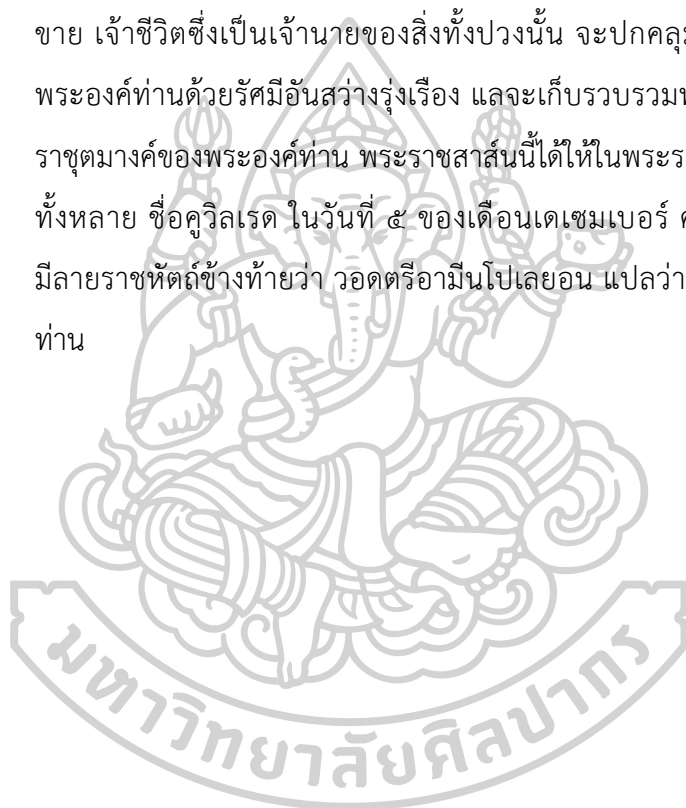
วันที่ ๕ เดือนเคเซมเบอร์ คฤศต์ ๑๘๗๕

(เนื้อความ)

๑ พระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้าโนโปลยอนที่สาม ด้วยความพระเมตตาของพระเจ้าแลความพร้อมใจของชาวเมือง ได้เป็นราชาธิราชในพระราชอาณาจักรเมืองฝรั่งเศสส่งมาค่านับปราศรัย แต่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์เอกกรุงสยามให้ทราบว่เราทั้งหลายได้รู้ด้วยสิ่งไรเล่า ความทรงพระเมตตาปราณีอารีรักของพระองค์ท่าน ซึ่งทรงอนุภาพอันเต็มและทรงพระเมตตา ได้รับราชทูตผู้รับใช้ของเราทั้งหลาย ที่เป็นคนชื่อตรงและเป็นทีรักใคร่ คือตัวมิศเตอซาเลศเดมองติคินั้น เราทั้งหลายขออ่อนโอนความขอบพระคุณอย่างดีที่สุดของเราทั้งหลายแด่พระองค์ท่าน แลเราทั้งหลายสันนิษฐานด้วยหนังสือสัญญาของการพระราชไมตรีที่ออกนอกหน้า ซึ่งได้ว่กล่าวตกลงกันในระหว่างเราทั้งหลายนั้น จะเป็นผลประโยชน์แก่ประเทศทั้งสองฝ่ายข้างบน _____ ความประสงค์ของผลประโยชน์ไรเล่า เราทั้งหลายเป็นต่างหากออกไปด้วยเกาะแลแผ่นดินทั้งหลายแลทะเลทั้งหลายมีระยะจะนับได้ด้วยยาก ความห่างกันไม่ออกผลเป็นพระราชไมตรีของสิ่งเดียวได้ผูก _____ แลของอย่างเดียวได้ติดต่อรวบรวมเจ้าชีวิตทั้งหลาย แลไพร่บ้านพลเมืองทั้งหลายให้เต็มบริบูรณ์ เหมือนหนึ่งดวงพระอาทิตย์ดวงเดียวส่องสว่างในเบื้องบน _____ เจ้าชีวิตแลพลเมืองทั้งหลายนั้น เราทั้งหลายจะดูจะเห็นเครื่องราชบรรณาการของพระองค์ท่านสืบไป คือเครื่องราชบรรณาการไรเล่า ซึ่งพระองค์ท่านได้ฝากมาแก่เราทั้งหลายในพระราชนาม _____ ของพระองค์ท่าน แลเราทั้งหลายได้จัดแจงแต่งตั้งเครื่องราชบรรณาการทั้งหลายเหล่านั้น เปิดเผยไว้สว่างไสวในที่อันหนึ่งเป็นที่สังเกตมากที่สุดในห้องข้างในของเราทั้งหลาย เราทั้งหลายจะดูในเครื่องพระราชบรรณาการเหล่านั้นอยู่ทุกเมื่อ เพื่อจะเป็นเครื่องระลึกถึงทางพระราชไมตรีของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง แลราชทูตานุทูตทั้งหลายซึ่งพระองค์ท่านจะพึงโปรดส่งไปยังห้องพระโรงหลวงของเราทั้งหลายนั้น

จะเป็นผู้ที่เราทั้งหลายจะพึงรับรองด้วยความอารีทุกเมื่อทุกทาง บัดนี้ราชสมบัติของ พระองค์ท่าน เป็นไปในเบื้องบนบ้านเมืองอันหนึ่ง ซึ่งเต็มไปด้วยผลออกคุณแล้วด้วย สายแสงแห่งพระอาทิตย์ซึ่งเป็นของให้คุณ แลความอุตสาหะพยายามของไพร่บ้าน พลเมืองของพระองค์ท่าน จะทำความมั่งมีของบ้านเมืองพระองค์ท่านให้จำเริญมากขึ้นทุกทีไป เราทั้งหลายได้ตั้งใจหวังว่าเจ้าชีวิตซึ่งเป็นเจ้านายของสิ่งทั้งปวง จะดล พระทัยท่านด้วยพระสติปัญญา แลจะชี้แนะพระองค์ท่านให้ทำคุณแก่การรับใช้สอน ศาสนา แลเพาะปลูกของที่ควรเพาะปลูกแลการช่างต่าง ๆ ที่จะทำด้วยมือแลการค้า ขาย เจ้าชีวิตซึ่งเป็นเจ้านายของสิ่งทั้งปวงนั้น จะปกคลุมหุ้มห่อราชสมบัติของ พระองค์ท่านด้วยรัศมีอันสว่างรุ่งเรือง แลจะเก็บรวบรวมพระพรทั้งปวงไว้ในพระ ราชอุตมรงค์ของพระองค์ท่าน พระราชสาส์นนี้ได้ให้ในพระราชพิธีราชาภิเษกของเรา ทั้งหลาย ชื่อคูวิลเรต ในวันที่ ๕ ของเดือนเคเซมเบอร์ คฤศตศักราช ๑๘๕๗๗ มีลายราชหัตถ์ข้างท้ายว่า วอดตรีอามีนโปเลียน แปลว่านโปเลียนคนที่รักของ ท่าน

๓๒๐

คัดถ่ายถอดจาก.....หนังสือสมุดไทย.....

หมวด.....จดหมายเหตุ.....

หมู่.....รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1218.....

ชื่อ.....พระราชสาส์น ถึงกรุงฝรั่งเศส มอင့်จิงมาทำสัญญาทางพระราชไมตรี.....

เลขที่เอกสาร.....58 ก.....

อักษร-ภาษา.....อักษรไทยรัตนโกสินทร์-ภาษาไทย.....

เส้น.....เส้นรงค์ (ดินสอด, หรดาล).....

เมื่อวันที่.....6 กันยายน 2564.....

ผู้คัด, ผู้แปล.....นางสาวปรีศนิภรณ์ พลายกำเหนิด.....

ประวัติเอกสารต้นฉบับ.....สมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ.....

หมายเหตุ.....

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

แผ่นดินที่ ๔

(ปก) ๑พระราชสาส์น จะส่งไปเมืองฝรั่งเศส ฉบับนี้จะลงสุวรรณบัตร ๓๕๐

ไป ณ วัน ๖ ๆ ๑๐ ค่ำ ปีมโรงอัฐศก ๑๒๑๘
๕ [คัดขึ้นกระดาษแล้ว]

(บานแพนง) พระราชสาส์นฉบับนี้จารึกพระสุพรรณบัตร ส่งไปกรุงปารีส

เขียนใส่กระดาษเติมคำว่า (สำเนา) พระราช

(ภ) สาส์นเข้าด้วย, แต่ในแผ่นทองไม่ต้อง

ใส่ เอาตามเติมในนี้

๑ พระราชสาส์น ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พริยวรากรมสมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยา ขอบ้านับเจริญทางพระราชไมตรีมายังสำนักนี้สมเด็จพระเจ้าโนโปลยอน ที่สาม อัมเปรอ ผู้เป็นเจ้าของใหญ่ในพระราชอาณาจักรกรุงฝรั่งเศสให้ทรงทราบ ด้วยในเดือนแปดปีมนักษัตรอัฐศก เป็นปีที่ ๖ ในรัชกาลอันเป็นปัจจุบันนี้ มอนซิเออซาเลศ-----เดมอดิงจี เป็นราชทูตมาด้วยกำปั่นรบของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ด้วยหนังสือสำคัญของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เป็นที่เชื่อถือมาว่ากล่าวจัดแจงสัญญาการไมตรี แลกการค้าขายคืนต่อกับการซึ่งได้เป็นแล้วแต่หลัง ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้ากรุงลพบุรีนั้น มองดิงจีทูตฝรั่งเศสมาขอให้กรุงสยามให้อิสระภาพแก่ขุนนางบางนาย ออกไปคิดอ่านปรึกษาด้วยข้อสัญญากรุงสยามเห็นแก่ทางพระราชไมตรี ก็ได้ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์หนึ่ง เสนาบดีสี่นายเป็น ๕ ด้วยกัน มีนามในหนังสือสัญญาแล้วนั้น ให้ไปประชุมปรึกษากับทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส จัดแจงตั้งข้อสัญญาต่าง ๆ ตามที่เห็นพร้อมกันสองฝ่ายโดยประสงค์ว่าควรนั้นทุกประการ การทำหนังสือสัญญาก็เป็นอันเสร็จแล้ว ได้ลงหมายลายมือแลตราตามตำแหน่งของผู้รับสั่งทั้งสองฝ่ายแล้ว

- ที่ ๑ คือ พระราชรูปของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสกับรูปพระมหาลีเซียน
ระบายลายน้ำมันสองแผ่น
- ที่ ๒ คือ ปืนทองใหญ่กระสุน ๖ นิ้วรางเกวียนแลเกวียนเครื่องปืน
พร้อมทุกอย่างลากด้วยม้าแปดม้า
- ที่ ๓ คือ ปืนหั้น ๕ กระสุนใส่ในหีบ
- ที่ ๔ คือ หีบเครื่องแต่งตัวอย่างดี
- ราชบรรณา ที่ ๕ คือ ครอบแก้วมึนกร้อยอย่างใน
- การ ๑๐ สิ่ง ที่ ๖ คือ ระย้าเทียนแฉวนเป็นเครื่องกะไหล่ประดับแก้วกับหีบใส่
เทียนสำหรับใช้ในระย้า

ที่ ๗ คือ รวมแผนต่าง ๆ ถ่ายอย่างที่แลแผนต่าง ๆ

ที่ ๘ คือ รวมแผนภาพเรื่องรูปแลตัวอย่างเครื่องแต่งกายทหาร
ฝรั่งเศส

ที่ ๙ คือ กล้องแปดตุรูปต่าง ๆ สองคู่ กับฉากสำหรับดูกล้องนั้น

ที่ ๑๐ คือ เครื่องเล่นพนันวิ่งม้าด้วยทอดลูกบาศก์

ของ ๑๐ สิ่งนี้แก่กรุงสยามบอกความว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมอบหมายให้เฉพาะมา

จึงมอนซิเออซาเลเตมองดิงจิงราชทูต ได้มอบสิ่งของเครื่องมงคลราชบรรณาการ
หลายสิ่ง รูปพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแก่กรุงสยาม กรุงสยามได้รับแล้ว ได้ให้จำนวนรับ
เขียนให้มองดิงจิงราชทูตไปโดยชื่อของทุกสิ่งแล้ว ขอขอบพระคุณอุปการะยินดีตอบ
มาด้วยความสุจริต ขอให้ทางไมตรีสองพระมหานครติดพันอยู่เย็นเป็นสุขไปนาน
ชั่วฟ้าแลดินเทอญ แลบ้านเมืองของสยามที่ได้เป็นเมืองมีไมตรีกับฝรั่งเศสแลประเทศ
ใหญ่อื่น ๆ ดั่งนี้จะสุขไปก็ด้วยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทรงพระเมตตากรุณาถึงใน
กาลเนื่อง ๆ ครั้งนี้กรุงสยามได้ส่งเครื่องราชบรรณาการ _____ บางสิ่ง มีบาญชีมา
กับพระราชสาส์นนี้ ถึงไม่สู้ดีก็เป็นฝีมือช่างเมืองไทยแลเป็นของเมืองไทย (ขอ)
พระองค์จงโปรดรับไว้เป็นเครื่องระลึกถึงทางพระราชไมตรีเทอญ พระราชสาส์นมา
ณ วัน ๖ ๆ ๑๐ คำปืมโรงนักษัตรอัฐศก เป็นปีที่ ๖ แห่งรัชกาลปัจจุบันนี้ เป็นวันที่
๑๙ แห่งเดือนเสปเตมเบร์ ศักราชคฤสศต ๑๘๕๖ เป็นปีที่ ๔ ของรัชกาลปัจจุบันกรุง
ฝรั่งเศส ๓๕๐-

คัดถ่ายถอดจาก.....หนังสือสมุดไทย.....

หมวด.....จดหมายเหตุ.....

หมู่.....รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1218.....

ชื่อ.....พระราชสาส์น ตอรับเครื่องราชบรรณาการ.....

เลขที่เอกสาร.....76.....

อักษร-ภาษา.....อักษรไทยรัตนโกสินทร์-ภาษาไทย.....

เส้น.....เส้นรงค์ (ดินสอ, ھرตาล).....

เมื่อวันที่.....6 ธันวาคม 2562.....

ผู้คัด, ผู้แปล.....นางสาวปรีศนิภรณ์ พลายกำเหนิด.....

ประวัติเอกสารต้นฉบับ.....สมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ.....

หมายเหตุ.....

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

(หน้าต้น)

(หน้าปก)

๒๕๒

ต้นร่างพระราชสาส์น

ไปฝรั่งเศส ครึ่งพระ

ปีมโรงอัฐศก ๑๒๑๘

(เนื้อความ)

พระราชสาส์น ในสมเด็จพระบรมเทวมหามกุฏ พระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์มหินทรา
 ยุทธยาเป็นใหญ่ในสยาม แลเมืองขึ้นใกล้เคียงต่าง ๆ ขอค้ำบัลเบรียทางพระ
 ราชไมตรีมายังสำนักนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศไปเยือนที่ ๓ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้เป็นเจ้าของ
 เป็นใหญ่ในพระราชอาณาเขตฝรั่งเศส แลกลอนี่ ประเทศของกรุงฝรั่งเศสให้ทราบ
 ด้วยบัดนี้กรุงสยามกับทั้งพระราชวงศานุวงศ์ แลเสนาบดีทั้งปวง พร้อมกันคิดถึงทาง
 พระราชไมตรีอันสนิทอันต่อดิดกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ตั้งแต่ทำหนังสือสัญญาทาง
 พระราชไมตรีแลการค้าขาย ในปีมโรงนักษัตรอัฐศก ศักราชสยาม ๑๒๑๘ คฤชต
 ศักราช ๑๘๕๗ มานั้น ก็ได้เห็นผลแห่งการสัญญาซึ่งได้ทำนั้น ว่าเป็นที่ยินดีแก่
 บาทหลวงซึ่งเป็นผู้ขึ้นในพระราชอาณาเขตฝรั่งเศสเข้ามาตั้งสั่งสอนคฤชตต่างอยู่แต่
 เดิมนั้น ด้วยได้มีกงสุลแลผู้ว่าแทนกงสุลของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาตั้งอยู่เป็นที่พึ่ง
 ครอบครองเอาใจใส่กิจสุขทุกข์ธุระต่าง ๆ ตามกฎหมายอย่างฝรั่งเศส แลตามข้อ
 สัญญาต่าง ๆ เป็นที่อุ่นในสบายดีกว่าแต่ก่อนแลได้มีลูกค้าซึ่งเป็นชนชาวเมืองฝรัง
 เศสเข้ามาตั้งห้างค้าขายนำเอาสิ่งของประหลาด ๆ ในเมืองฝรั่งเศสมาขายแก่ชาว
 สยาม มีมากมายหลายสิ่งขึ้นมาแต่ก่อน แลได้รับธุระสั่งสิ่งของซึ่งมีในเมืองฝรั่งเศส
 ชาวสยามต้องการนั้นมาขายให้ แลมีเรือลูกค้า (ใช้ช้าง) ฝรั่งเศสเข้ามาค้าขายอยู่บ้าง
 เนือง ๆ กว่าแต่ก่อนแล้ว ด้วยเหตุนี้กรุงสยามกับเสนาบดีมีความยินดีด้วย
 เข้ามาอยู่นั้น ย่อมปรินิบัติเป็นที่ชอบใจแก่บาทหลวงแลลูกค้าชาวฝรั่งเศสทั้งปวงแล
 ประพฤติถูกต้องกำหนดในข้อสัญญาแลอุสาหรักษาทางไมตรีกับผู้ครองฝ่ายสยาม
 โดยสุจริต เอเหตุเล็กน้อยมีขึ้น ก็ปรึกษาหารือพร้อมตกลงกันโดยสะดวก ไม่มีขุ่นข้อง
 หมองหมางแลการเข้าใจผิดกันเลย ด้วยเหตุนี้กรุงสยามกับเสนาบดีมีความยินดีด้วย
 ทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมากนัก เมื่อเวลาแล้วแห่งหนังสือสัญญา
 กรุงสยามได้มีความกำหนดหาหรือไปในระยะหนึ่งซึ่งมีในพระราชสาส์นครึ่งก่อน

ซึ่งมองตึกนี้รับเชิญไปนั้น เรากรุงเทพฯมีความปรารถนาจะใคร่ส่งทูตานุทูตจำทูล
 พระราชสาส์นแลคุมเครื่องมงคลราชบรรณาการออกไปเจริญทางพระราชไมตรี ให้
 ถึงที่เฉพาะพระพักตร์สมเด็จพระเจ้าโนโปลยอนสักครั้งหนึ่ง เหมือนดังการซึ่งได้เคย
 เป็นแล้วครั้งหนึ่งในเวลารัชกาลพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (เป็นพระเจ้า
 กรุง) สยาม แลสมเด็จพระเจ้าลูวิซที่ (...) แลคนนั้น แลคนนั้น แต่บัดนี้ล่วงกาล
 มานานแล้ว เพราะวงศ์พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองฝ่ายก็ยกย้ายเปลี่ยนผลัดไป
 ขนบธรรมเนียมในเมืองฝรั่งเศสจะอย่างไรก็ไม่ทราบ จึงของหรือมาตามแต่สมเด็จพระ
 พระเจ้าโนโปลยอนพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ณ บัดนี้จะโปรด อนึ่งอำนาจของผู้ครองฝ่าย
 สยามก็ยังไม่ย่ออยู่ ไม่พอเพื่อจะส่งทูตานุทูตไปทางไกลถึงเมืองฝรั่งเศสโดยลำพัง
 พาหนะเป็นของชาวสยามได้เหมือนดังครั้งก่อน เพราะฉะนั้นถ้าผู้ครองฝ่ายฝรั่งเศส
 มีความอนุเคราะห์จัดเรือทะเลที่สมควรมารับทูตานุทูตไปตั้งครั้งก่อนนั้นจึงจะไปได้
 เมื่อได้มีพระราชสาส์นแสดงความปรารถนาของกรุงเทพฯออกไปแล้ว พระเจ้ากรุง
 ฝรั่งเศสได้มีพระราชสาส์นลงวันที่ ๕ แห่งเดือนเดเซมเบอร์ คริสต์ศักราช ๑๖๕๗
 ตอบเข้ามาพระราชสาส์นนั้นมาถึงกรุงเทพฯ แล้วมิศเตอเฮอติ ผู้ว่าการแทนกงสุล
 ฝรั่งเศสอยู่ในกรุงเทพฯ ในเวลานั้น ได้เชิญมาโดยกระบวนแห่ ซึ่งผู้ครองฝ่ายสยาม
 จัดแจงแต่งรับ โดยอย่างสูงสมควรแก่พระราชสาส์นที่มาแต่สำนักนี้ พระเจ้า
 แผ่นดินใหญ่ แล้วได้มายืนให้กรุงเทพฯ ในประชุมพระราชวงศานุวงศ์แลเสนาบดี ซึ่ง
 แต่งตัวเต็มตามยศอกรับโดยเคารพ กรุงเทพฯได้รับพระราชสาส์นนั้นแล้วให้ล่าม
 แปลจากภาษาฝรั่งเศส ได้ใจความสำแดงความพระราชไมตรีอันอ่อนหวานมากที่สุด
 ก็มีความยินดียิ่งนัก แลในพระราชสาส์นนั้น ช่างปลายมีความว่าทูตานุทูตฝ่ายสยาม
 ซึ่งกรุงเทพฯจะส่งออกไปยังท้องพระโรงหลวงกรุงเทพฯ ๑ จะยินดีรับทุกเมื่อทุก
 ทางดังนี้ แลมิศเตอเฮอติผู้ว่าการแทนกงสุลฝรั่งเศสในเวลานั้น ก็ได้แจ้งความยืนยัน
 เป็นแน่ว่ากรุงเทพฯในเวลานั้น ก็ได้แจ้งความยืนยันเป็นแน่ว่ากรุงเทพฯจะให้เรือ
 รมมารับทูตานุทูตกับพระราชสาส์นไปจากกรุงเทพฯ นี้ไม่ช้า กรุงเทพฯก็ได้มีความ
 ยินดีจัดเครื่องมงคลราชบรรณาการ แลตั้งทูตานุทูตเตรียมไว้ ครั้นภายหลังว่า
 ราชการศึกสงครามกรุงเทพฯมีเปนหลายทิศหลายทาง คือมีเหตุต่าง ๆ ต้องแต่ง
 กองทัพยกทหารไปรบกับเมืองจีน แลเมืองยวนแลเมืองออกเตเรียในยุโรปด้วย ไม่มี
 ช่องโอกาสที่จะได้ส่งเรือมารับทูตสยาม การจึงต้องรอรั้งคอยฟังอยู่ล่วงมาถึงสาม

ปีแล้ว ครั้งนี้เรือกลไฟรบของกรุงฝรั่งเศสชื่อ “อีโรนด์” กัปตันชื่อ โดยอนโบสต์ กัปตัน ได้เข้ามาถึงที่ทอดสมอ นำปากแม่น้ำเจ้าพระยาแล้วกัปตันโดยอนโบสต์ ขึ้นมาหาเมืองซีเออไวสกอนลุโดวิค แกศเตสนอร์ นำมาแจ้งความว่าอัครมิรันแม่ทัพ ฝรั่งเศส ซึ่งมารบเมืองยวนมีบัญชาสั่งว่าให้เรือรบลำนี้มารับทูตานุทูตฝ่ายสยาม กรุงสยามได้ทราบความดังนี้ แล้วก็มีความยินดี ได้แต่งตั้งให้พระยาศรีพิพัทธ์นราชนโกษาธิบดีเป็นราชทูต เจ้าหมื่นไวยวรนาถเป็นอุปทูต พระณรงค์วิจิต เป็นตรีทูต หลวงอินทมนตรี ๑ ขุนอินทมนตรี ๑ คนชาวสยามอื่นอีก ๒๒ รวมเป็น ๒๗ คน จำทูลพระราชสาส์นแลคุมเครื่องมงคลราชบรรณาการ (เป็นสิ่งของล้วนทำในประเทศสยามทั้งสิ้น ตามอย่าง) มีบัญชาเรียรายชื่อรายสิ่งของแจ้งมาในทางว่า ซึ่งมีมากับพระราชสาส์นนี้แล้วพร้อมกับพระราชสาส์นแลเครื่องมงคลราชบรรณาการ ในพระบวรราชวัง ส่งออกมาค่านับแสดงความยินดี (...) ทางพระราชไมตรี แต่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไปเลียน (...) เจ้ากรุงฝรั่งเศส ขอพระเมตตากรุณา (...) ทูตานุทูตสยามให้ได้เฝ้า (...) รับสั่งในสถาน (...) ควรแลให้ได้ไต่ถามหาหรือฟังการที่ควร (...) เสนาบดีผู้ว่าการต่างประเทศ แลให้ได้ (...) แก่กรุงสยามบ้าง (...) สมควรพึงจะ ... อย่างธรรมเนียมทูตเมือง (...) ซึ่ง เพราะทูตานุทูตชาวสยามเป็นคนแปลกไม่สู้เข้าใจการในยุโรปเลย (...) กรุงสยามมีความปรารถนาแลไว้ใจว่าเพราะทางพระราชไมตรีสอง (...) คือฝรั่งเศสแลสยามติดต่อกันเข้าสนิทแล้วจนทูตานุทูตฝ่ายสยามได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้วดังนี้ ถ้าจะมีราชเลขาของกรุง แลแสดงความอื่นบ้างซึ่งไม่เป็นการบ้านเมืองเรื่องสลักสำคัญเป็นแต่ความลับ ๆ เล็กน้อยโดยฉันททางพระราชไมตรีอันสนิทชิดชอบนั้นให้ทูตานุทูตไปถวายในครั้งนั้นเคยไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

คัดถ่ายถอดจาก.....หนังสือสมุดไทย.....

หมวด.....จดหมายเหตุ.....

หมู่.....รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1217.....

ชื่อ.....พระราชสาส์น ว่าด้วยเรื่องพระราชสาส์นส่งไปกรุงลอนดอน.....

เลขที่เอกสาร.....39.....

อักษร-ภาษา.....อักษรไทยรัตนโกสินทร์-ภาษาไทย.....

เส้น.....เส้นรงค์ (ดินสอ, ธรรมดา).....

เมื่อวันที่.....24 ตุลาคม 2561.....

ผู้คัด, ผู้แปล.....ปรีศนิภรณ์ พลายกำเหนิด.....

ประวัติเอกสารต้นฉบับ.....ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2482.....

หมายเหตุ.....

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

(หน้าต้น)

(หน้าปก)

พระราชสาสน

๑

บาณูซีเครื่องราชบรรณาการ

ส่งไปลอนดอน ณ วัน ๖^๕ ๖ ค่ำ
ปีเถาะสัปดาห์ ๑๒๑๗

(บานแพนง)

ด้วยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสั่งว่า แต่ _____ ศักราช _____

ด้วยทรงพระกรุณาว่าจะพระราชทานแก่คน _____

๑ ฉบับนี้เป็นสำเนาพระราชสาสน์แผ่นทอง เขียนด้วย

กระดาษ มอบไปกับพระราชสาสน์แผ่นทอง

พระราชสาสน์ในพระบาทสมเด็จพระประเมินทรมหามกุฎพระจอมเกล้า
พระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ ในรัชกาลที่ ๔ แลเป็นราช
ประธานาธิบดี ในพระบรมราชวงศ์ ซึ่งดำรงกรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา
ณ ประเทศบางกอกนี้ได้ครอบครองเป็นเจ้าของพระมหานครราชธานีใหญ่ใน
พระราชอาณาจักรฝ่ายสยาม ^{เหนือ} _{ใต้} } แลแผ่นดินดินแดนต่าง ๆ อยู่เคียงอยู่
ใกล้เคียงที่นั่น ๆ บางแห่งแลเป็นที่อยู่ของชนชาว ต่างประเทศมีเทศภาษาต่าง ๆ
หลายอย่าง คือ ลาวเฉียง ลาวทวน แลกำภูชา มาลาญกะเหรี่ยงแลอื่น ๆ ในทิศ
ต่าง ๆ โดยรอบขอบขอบขัณฑสีมาอาณาจักรสยาม ขอเจริญทางพระราชไมตรี
คำนับมายังสำนักนี้สมเด็จพระนางเจ้ากวิณวิศตอเรียมหาราชินีพระเจ้า
กรุงลอนดอน ผู้เป็นเจ้าของใหญ่ในพระราชอาณาจักรอันรวมกันหลายประเทศ
คือทวีปบริตาเนียแลไอริแลนด์ แลกอลอสันนาประเทศราชต่าง ๆ ใหญ่ ให้
ทรงทราบ ด้วยในเดือนห้าปีเถาะสัปดาห์ เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลแผ่นดินปัจจุบัน
นี้ ด้วยท่าน เซอร์ยอน โบวริง เป็นราชทูตของพระองค์มาด้วยกำปั่นรบกลไฟ
สามเสาจักรท้าย เป็นเรือรบของพระองค์ มาสู่กรุงสยามแล้วราชทูตถือหนังสือ
สำคัญของพระองค์มาเป็นที่เชื่อถือได้ ทูตมาว่ากล่าวจัดแจงความสัญญาไมตรี
แลการค้าขายเป็นหลายอย่าง เพื่อจะให้เจริญงามดีขึ้นกว่าแต่กาลปางก่อน
ทูตขอให้ผู้ครองกรุงสยามให้อิศรานุภาพแก่ขุนนางบางนายคิดอ่านราชการ
ปรึกษาด้วยข้อสัญญา ผู้ครองฝ่ายสยามได้ทรงเห็นแก่ทางพระราชไมตรี
กรุงลอนดอน จึงได้โปรดตั้งผู้ต่างพระเนตรพระกรรณ ไปคิดปรึกษาจัดการนั้น

ให้สำเร็จโดยเร็วโดยรีบร้อยด้วย คือตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทพระองค์หนึ่ง พระยาศรีสุริยวงษาที่สมุหพระกระลาโหม ซึ่งเป็นอัครมหาเสนาธิบดีฝ่ายใต้ชายทะเล แลเป็นชื่อพระวงศ์ด้วยคนหนึ่ง แลเจ้าพระยาพระคลังเป็นเสนาบดีว่าราชการฝ่ายต่างประเทศ แลเป็นชื่อพระวงศ์ด้วย กับสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงษา พระองค์ใหญ่องค์หนึ่ง แลสมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ พระองค์น้อยองค์หนึ่ง ท่านทั้งนี้ก็เป็นพระบรมญาติอันสนิท รวมป็น ๕ ด้วยกัน มีนามปรากฏอยู่ในหนังสือสัญญาฉบับนั้นแล้ว โปรดให้ท่านทั้ง ๕ นี้ไปประชุมปรึกษาข้อสัญญาด้วยกับราชทูตของพระองค์พร้อมใจกันทั้ง ๖ ได้จัดแจงเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาเก่าแลเพิ่มเติมข้อความใหม่เข้าบ้างตามราชทูตของพระองค์มความประสงค์โดยสมควรนั้นแล้ว การทำหนังสือสัญญาก็เป็นอันเสร็จลงในวันที่ ๗ ราชทูตของพระองค์จึงได้มอบเครื่องมงคลราชบรรณาการ คือ นาฬิกาทองค่าประดับเพชรแลกุญแจที่สำหรับนาฬิกานั้นประดับเพชรด้วย แลมีดวงตราทองคำประดับโมราแกะเป็นรูปช้างด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งนั้นแกะเป็นที่หมายว่าทวีปบริตาเนียแลไอยแลนด์เป็นสำคัญ ดวงตรานั้นผูกติดกับกุญแจเล่มสำหรับไข แลสายสร้อยทองคำประดับเพชรมีตลับใส่ผมทำด้วยทองคำประดับเพชรแขวนติดกับสายสร้อยด้วยกับหีบเครื่องเขียนหนังสือมีเครื่องพร้อม เป็นของอย่างดียวอย่างเอกทำด้วยไม้ลายฝังลายช้างบ้างทองคำบ้างเงินบ้าง เป็นลวดลายเครือวัลย์ ที่สันด้ามปากไก่อเขียนหนังสือนั้น มีรูปพระมหาพิไชยมงกุฎสำหรับแผ่นดินสยามด้วยสองเล่ม ปากไก่องามดีนัก มอบให้แก่ผู้ครองกรุงสยาม แลราชทูตของพระองค์อ้างว่าพระองค์ท่านโปรดส่งมาแสดงทางพระราชไมตรี ผู้ครองกรุงสยามได้ยินดีมีความคำนับรับไว้แล้ว ขอขอบพระเดชพระคุณอุปการะยินดีสนองมาโดยทางสุจริต ขอให้ทางพระราชไมตรีส่งพระมหานคร ดิดพันประดิพัทธ์อยู่เย็นเป็นสุขไปนานชั่วฟ้าแลดินเทอญ

แผ่นดินสยามซึ่งได้เป็นสัมพันธมิตรติดต่อกับไมตรีอังกฤษตั้งนี้แล้ว กรุงสยามจะเป็นสุขก็ด้วยอำนาจพระบารมีสมเด็จพระนางเจ้ากวิณวิกตอเรียมหาราชินีผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินบริตาเนีย ทรงพระมหากรุณาระลึกถึงการไมตรีอยู่เนื่อง ๆ อนึ่ง ครั้งนี้กรุงสยามได้ส่งเครื่องมงคลราชบรรณาการบางสิ่ง พอสมควรมากับพระราชสาส์นนี้ด้วย ของบรรณาการนั้นถึงไม่สู้ดีก็เป็นฝีมือช่างในกรุงสยาม

ทำเอง ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาโปรดรับไว้ชมเล่นเป็นเครื่องระลึกลงทาง
พระราชไมตรีเทอญ ๑

พระราชสาส์นนี้ส่งวันศุกร์ เอนหกขึ้นห้าค่ำ ปีเถาะสัปตศก ศักราช ๑๒๑๗
เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลปัจจุบันนี้ ๓๕

๑ บัญชี จดหมายเครื่องมงคลราชบรรณาการสำหรับกำกับพระราชสาส์นนั้น
ว่าแต่โดยรวมเป็นสิ่งของตามกำหนดนี้ ที่ ๑ พระราชสาส์นจารึกเป็นอักษรไทย
ลงในแผ่นสุพรรณบัฏ มีน้ำหนักทองคำ $\frac{๑}{๑} \frac{๓}{๓}$ พับเหมือนสมุดปิดติดแนบ
กับกระดาษฝรั่ง ประทับพระราชลัญจกรสำหรับพระนามในแผ่นดินปัจจุบันนี้
ลงในที่ปกปลายมีลายพระราชหัตถเลขาทรงเขียนเป็นสำคัญ _____

พระนามด้วยเป็นอักษรอังกฤษ ห่อด้วยแผ่นทองคำน้ำหนัก $\frac{๑}{๑} \frac{๓}{๓}$ ผูกรัด

ด้วยไหมแดง ประทับพระราชลัญจกร สำหรับแผ่นดินปัจจุบันนี้ ครั้งประสม

ทองคำข้างนอก แลใส่ในผอบทองคำลงยาราชาวดีใหญ่ น้ำหนัก $\frac{๑}{๑} \frac{๓}{๓}$

เล็กน้ำหนัก $\frac{๑}{๑} \frac{๒}{๓}$ ใส่ชั้นบนเป็นเครื่องรักษาพระราชสาส์น แลผอบนั้น
ใส่ใน

ลูกตาดประทับพระราชลัญจกรรูปช้างสำหรับแผ่นดินสยามในที่ผูกนั้นแห่งหนึ่ง
ที่ ๒ ซองทองคำใส่แผ่นทองที่จารึกพระนาม เป็นอักษรอังกฤษด้วยลาย
พระราชหัตถ์คู่หนึ่ง ไฟตีพิมพ์แสดงพระนามคู่หนึ่ง (คือก้าตพระนาม) นั้นมี
จดหมายลายพระราชหัตถ์เลขาว่า คำนับถึงสมเด็จพระนางกวิณวิกตอเรียมหา
ราชินี พระเจ้ากรุงลอนดอนแผ่นหนึ่ง คำนับถึงเจ้าชายซึ่งเป็นคู่เคียงพระสามี
ของพระนางเจ้านั้นแผ่นหนึ่ง (มีการ์ดพระนามอีกคู่หนึ่ง) คือไฟตีพิมพ์พระนาม
คู่หนึ่ง ใส่ซองกระดาษสีชมพู ในไฟพระนามนั้นมีลายพระราชหัตถ์เป็นอักษร
อังกฤษ ว่าคำนับมาถึงพระราชบุตรชายพระองค์ใหญ่แผ่นหนึ่ง คำนับถึง
พระราชบุตรพระองค์ใหญ่แผ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นพระราชโอรสแลพระราชธิดาของ
สมเด็จพระนางเจ้ากรุงลอนดอน ของทั้งนี้มันได้ใส่ในถุงแพรสีแดง ที่ ๓
พระอัมรงค์์ริงแดน (เบีย) ประดับไพฑูรย์อย่างดีคู่หนึ่ง ใส่ในตลับทองคำ หลัง
ตลับประดับศิลาทองสีน้ำเงิน ขอบตลับประดับเพชรรอบสี่มุม ที่ ๔ หลอด
ดินสอทำด้วยทองคำประดับเพชรใหญ่สันฐานเท่าเมล็ดมะกล่ำแบน ที่สัน
หลอดมีสำหรับใส่ดินสอข้างหนึ่ง ใส่ปากไก่ข้างหนึ่ง ใส่ในถุงแพรเหลือง ที่ ๕
ขวดหมึกทองคำลงยาราชาวดี ที่ผ้านั้นมีรูปช้างบอกฝีมือช่างสยามมีกล่องใส่

ปากไก่เลื่อนด้ามปากไก่ทำด้วยทองคำลงยาราชาวดี ที่สันปากไก่ประดับพลอยทับทิม สันฐานเท่าเมล็ดมะกัลดำตาหนูใส่ในถุงแพรเหลือง ที่ ๖ มีไฟแผ่นใหญ่เขียนรูปช้างเผือกที่ชื่อพระวิสุทธิรัตนกิริณี เป็นที่เฉลิมพระนครกรุงสยามแผ่นหนึ่ง ม้วนใส่ในกลักเงินกะไหล่ทองคำ แล้วมีไฟแผ่นเล็กตีพิมพ์เป็ก้าดรูปพระวิสุทธิรัตนกิริณี ๓ แผ่น ถวายแก่เจ้าราชสามีแผ่น ๑ ถวายแก่พระราชโอรสพระองค์ใหญ่แผ่น ๑ ถวายแก่พระราชธิดาพระองค์ใหญ่แผ่น ๑ และมีพุททำด้วยชนพระวิสุทธิรัตนกิริณีสองพุ มีปริกทองคำสรรมพุ ถวายในสมเด็จพระนางเจ้ากรุงลอนดอนเพื่อสำหรับห้อยที่รูปพระวิสุทธิรัตนกิริณีด้วย รวมใส่ในถุงเข้มขาบมีสายรัด อนึ่ง ราชทูตของพระองค์ก็ได้มาจัดการเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาเก่า ให้เป็นใหม่ โตเรียบร้อยเป็นปกติดี แล้วได้ตกลงกันกับเสนาบดีสยามเห็นชอบพร้อมกันแล้ว กงสุลอังกฤษก็ได้ว่าราชการของตำแหน่งอังกฤษโดยสมัครสโมสรกับลูกค้าวานิชเป็นที่ชอบชอบใจแก่พวกวานิชแล้ว ผู้ครองกรุงสยามขอปฏิบัติทางพระราชไมตรีแห่งพระเจ้ากรุงลอนดอนให้ถาวรยืนยงดำรงอยู่ชั่วนานชั่วฟ้าแลดินเทอญ ๗

พระราชสาส์นนี้ได้ส่งไปแต่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มหัยสวรรคพิमानในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรา ยุทธยาบรมราชธานี อันมีในประเทศบางกอกแคว้นแคว้นแผ่นดินสยาม ณ

วัน ๖ ๕ ๖ ค่ำปีเถาะสัปดาห์ ศักราช ๑๒๑๗

๗๕

คัดถ่ายถอดจาก.....หนังสือสมุดไทย.....

หมวด.....จดหมายเหตุ.....

หมู่.....รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1225.....

ชื่อ.....พระราชสาส์น เรื่องตอบรับบรรณาการและรับแขกเมืองกรุงนิวยอร์กแลนด์.....

เลขที่เอกสาร.....88.....

อักษร-ภาษา.....อักษรไทยรัตนโกสินทร์-ภาษาไทย.....

เส้น.....เส้นรงค์ (ดินสอ, ทรดล).....

เมื่อวันที่.....28 กันยายน 2564.....

ผู้คัด, ผู้แปล.....นางสาวปรีศนิกรณ์ พลายกำเหนิด.....

ประวัติเอกสารต้นฉบับ.....สมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ.....

หมายเหตุ.....

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

(หน้าต้น)

(ปก)

๑ โครงทรงรับพระ

ราชสาส์น พระเจ้า

กรุงนิเทอแลนด์

วัน ๔ + ๗ ค่ำ ปีกุนเบญจศก

(เนื้อความ)

ที่ประทับตรา

เราพระเจ้ากรุงสยาม -- บัดนี้ได้มีความเคารพรับพระราชสาส์น ของสมเด็จพระเจ้าวิลเลียมที่สาม ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินนิเทอแลนด์ ทรงเรียบเรียงเรียกร้องปราศรัยมาถึงเราโดยทางพระราชไมตรี ซึ่งบังเกิดมาเป็นขึ้นด้วยการทำสัญญาใหม่ ซึ่งได้ทำแล้วมา ๒ ปีเศษนั้น แลเครื่องราชบรรณาการบางสิ่ง ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงนิเทอแลนด์ทรงยินดีมากับพระราชสาส์นในครั้งนี้ ขอแสดงความชื่นชมยินดีโดยสุจริต เพราะการที่ได้รับพระราชสาส์นแลจำลองพระรูปศรีวิไลศ ของสมเด็จพระเจ้ากรุงนิเทอแลนด์ - แลพระมหาลีเป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรี แลเครื่องมงคลราชบรรณาการ ควรเป็นราชูปโภคทั้งปวงนี้ ในที่ประชุมพระราชวงศานุวงศ์ แลเสนาบดีขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยในตำแหน่งราชการแผ่นดินของเราพระเจ้ากรุงสยาม ดังนี้ จะเป็นเกียรติยศใหญ่แก่เราพระเจ้ากรุงสยาม แลสมเด็จพระเจ้ากรุงนิเทอแลนด์ทั้งสองฝ่าย เป็นที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรีไปสิ้นกาลนาน เราพระเจ้ากรุงสยามขอแสดงความยินดีความคิดขอบพระคุณแต่สมเด็จพระเจ้ากรุงนิเทอแลนด์ ด้วยการแสดงพระราชไมตรีในครั้งนี้ให้ท่านทั้งปวงทราบพร้อมกัน ท่านทั้งปวงที่เป็นทูตานุทูตของสมเด็จพระเจ้ากรุงนิเทอแลนด์ จงสังเกตกำหนดจดจำวันที่เราพระเจ้ากรุงสยาม ได้รับพระราชสาส์นแลเครื่องมงคลราชบรรณาการของสมเด็จพระเจ้ากรุงนิเทอแลนด์แต่เมื่อท่านทั้งปวง วันนี้เป็นวัน ๔ + ๗ ค่ำ ปีกุนเบญจศก ศักราชสยาม ๑๒๒๕ ตรงกันกับปีเดือนวันอย่างสังเกตใช้ในแผ่นดินยุโรป เป็นวันที่ ๑๐ เดือนยูน คฤสตศักราช ๑๘๖๓ เป็นปีที่ ๑๓ ฤกษ์วันที่ ๔๔๑๐ ในรัชกาลปัจจุบันนี้แลหา

(ต่อแต่นี้เป็นเรื่องแทรก : ธรรมเนียมประโคนนอกแขก)

คัดถ่ายถอดจาก.....หนังสือสมุดไทย.....

หมวด.....จดหมายเหตุ.....

หมู่.....รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1220.....

ชื่อ.....พระราชสาส์น ตอรับพระราชสาส์นกรุงโปรตุเกอล.....

เลขที่เอกสาร.....81.....

อักษร-ภาษา.....อักษรไทยรัตนโกสินทร์-ภาษาไทย.....

เส้น.....เส้นรงค์ (ดินสอ, หรดาล).....

เมื่อวันที่.....6 ธันวาคม 2561.....

ผู้คัด, ผู้แปล.....นางสาวปรีศนิภรณ์ พลายกำเหนิด.....

ประวัติเอกสารต้นฉบับ.....ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2482.....

หมายเหตุ.....

.....

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

(หน้าต้น)

(หน้าปก)

สำเนาพระราชสาส์น

ไปกรุงโปรตุเกส

๑ อักษร } อยู่ในนี้
ไทย
อังกฤษ

ส่งไปวัน ๓ ๖ ๓ คำ

ปีมะเมียสัมฤทธิ์ศก

(บานแพนง)

๑. พระราชสาส์นไปกรุงโปรตุเกส

๒. ใบมอบอำนาจ

(เนื้อความ)

๑ พระราชสาส์น ในสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ ๙ แห่งราชวงศ์จักรี ขอคำนับจำเริญทางพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเจ้าดอมเปอโร ที่ ๕ พระเจ้ากรุง ลิสบอนในแผ่นดินโปรตุเกส เซออิซิโดโร ฟรังสิสโก โก คิมาริน แลเป็นผู้ถือรับสั่งให้เข้ามาขอทำสัญญาการพระราชไมตรีแลการค้าขายในพระนครนี้ นั้น ได้มาด้วยเรือรบกรุงโปรตุเกส ถึง ปากน้ำเจ้าพระยา ในวันที่ ๖ + ๒ คำ ปีมะเมีย สัมฤทธิ์ศก ตรงกับกำหนดกาลตามดำเนินอาทิตยอย่างยุโรป เป็นวันที่ ๒๑ ในเดือน ยันนุวารี ศักราชคฤศต ๑๘๕๙ กรุงสยามได้ทราบแล้วก็มีความยินดียิ่งนัก ได้สั่ง เสนาบดีทุกพนักงานให้จัดแจงการรับรองโดยสมควรแก่ราชอิสริยยศพระเจ้ากรุง โปรตุเกส อย่างเช่นรับทูตแลพระราชสาส์นซึ่งมาแต่เมืองฝรั่งเศส เมืองอังกฤษ ซึ่งเป็นมหานครอันใหญ่ มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นวงศ์เจ้าสืบมาหลายชั่วนั้นเต็มทุกประการ มิได้ลดหย่อน แลกำหนดการรับรองทั้งปวงก็แจ้งอยู่แก่ตาแก่ใจของทูตแลขุนนาง โปรตุเกสที่มากับทูตนั้นแล้ว กรุงสยามได้รับพระราชสาส์นพระเจ้ากรุงโปรตุเกส ในวันที่ ๕ + ๒ คำ เป็นวันที่ ๒๗ ในเดือนยันนุวารี ในที่ประชุมพระราชวงศานุวงศ์แล เสนาบดีที่ปรึกษาราชการนั้นแล้ว ได้เจรจาปราศรัยแก่ราชทูตแลพวกซึ่งมากับ ราชทูตว่าด้วยการไมตรีซึ่งมีมาแต่หลังเป็นการเก่า ได้มาประจบกับการ พระราชไมตรีในครั้งนี้ เป็นศรีสวัสดิ์มงคลควรเป็นที่ยินดียิ่งกว่าการไมตรีด้วยเมือง อื่น ๆ ซึ่งเพิ่งมาถึงใหม่ ๆ ภายหลังไมตรี ด้วยผู้ครอง ฝ่ายโปรตุเกส ความซึ่งเจรจา ปราศรัยนั้น ก็ได้เขียนโดยภาษาสยามถ้วนถี่ มอบให้ในมือราชทูตในเวลาวันนั้นแล้ว

พระราชสาส์นซึ่งได้รับนั้นเขียนเป็นภาษาโปรตุเกศ กรุงสยามอ่านเข้าใจเองไม่ได้ ได้ขอให้ราชทูตแลกงสุลโปรตุเกศแปลโดยภาษาเองคลิศท์ แล้วจึงได้อ่าน ทราบความถ้วนถี่ทุกประการแล้ว กรุงสยามมีความยินดียิ่งนัก ด้วยความพระราชไมตรีอารีรักอ่อนน้อม __ แต่พระเจ้ากรุงโปรตุคอลล มายังกรุงสยามตามซึ่งกล่าวในพระราชสาส์นนั้น กรุงสยามได้เห็นชอบตามประสงค์ในพระราชสาส์น จึงได้แต่งตั้งผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงสยามทั้ง ๕ เป็นพระเจ้าน้องยาเธอกรุงสยามหนึ่ง เป็นเสนาบดี ๔ มีนามปรากฏในหนังสือสัญญาแล้ว ให้มีอำนาจอันเต็มเพื่อจะได้ปรึกษากับผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงโปรตุคอลล ทำหนังสือสัญญาให้แล้วโดยเร็ว ผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงสยามทั้ง ๕ นั้น ได้รับหนังสือสำคัญจากกรุงสยามเป็นที่เชื่อถือ ในวันที่ ๗ + ๒ ค่ำเป็นวันที่ ๒๙ ในเดือนยี่นพวารแล้วก็ได้ไปชุมนุมปรึกษา ด้วยอัคริโตโรฝรั่งเศสสิโก คิมารน ผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงโปรตุคอลล ทำสัญญาอยู่สิ้น ๑๑ วัน สัญญาก็เป็นอันเสร็จได้ลงตราลงลายมือในวันที่ ๕ + ๓ ค่ำ ก็บัดนี้อัคริโตโร ฝรั่งเศสสิโก คิมารน ราชทูตกรุงโปรตุคอลลจะกลับคืนไป กรุงสยามจะสงบจิตเสีย ไม่ตอบพระราชสาส์นไม่ได้ เพราะมีความยินดียิ่งนักด้วยความไมตรีอารีรักอ่อนน้อม ซึ่งมีมาในพระราชสาส์นพระเจ้ากรุงโปรตุคอลลนั้น จึงขอแสดงยืนยันมาให้พระเจ้ากรุงโปรตุคอลลทรงทราบว่า กรุงสยามมีความยินดีดังนี้ จะขอรักษาพระราชไมตรีอันสนิทกับสมเด็จพระเจ้ากรุงโปรตุคอลลสืบ ๆ ไปในภายหน้าตลอดวันคืนเดือนปี ซึ่งจะเป็นเวลาชมายุของกรุงสยาม แลลำดับพระราชวงศานุวงศ์ซึ่งจะสืบไปภายหน้า ฯ

อนึ่ง กรุงสยามไว้ใจว่าตั้งแต่นี้ไปเมื่อใด ๆ กรุงสยามจะใคร่สั่งสนทนากับพระเจ้ากรุงโปรตุคอลลโดยเหตุใดเหตุหนึ่งก็ตี โดยการพระราชไมตรีก็ตี ถ้าจะมีพระราชสาส์นมาเมื่อใด ๆ เห็นพระเจ้ากรุงโปรตุคอลลจะทรงยินดีรับแลตอบพระราชสาส์นโดยการพระราชไมตรีอันสนิทสุจริตทุกครั้ง ฯ แลขอแสดงยืนยันมาให้ทรงทราบว่า && เมื่อเข้ามาพักอยู่ในกรุงเทพมหานครนี้สิ้นวันคืนเท่าใด ก็มีกิริยาแลความประพฤดิชอบงามดีทุกที่ทุกทางไม่มีขัดขวางย่อมนเป็นที่ยินดีของกรุงสยามแลผู้มีบรรดาศักดิ์อื่น ๆ บรรดาที่ได้คบหาสมาคมตลอดเวลา เมื่อพักอยู่ในกรุงเทพมหานครนี้ ขอพระเดชพระคุณพระเจ้ากรุงโปรตุคอลลจงเป็นที่พึง โปรดอสิโตโร ฝรั่งเศสสิโก คิมารนให้มากเทอญ พระราชสาส์นมา ณ วัน ๓ + ๓ ค่ำ ปีมเมีย

สัมฤทธิศก เป็นปีที่ ๘ ในแผ่นดินปัจจุบันในสยามรัชกาลอันนี้ ตรงกับกำหนดกาลตามดำเนินอาทิตย์อย่างยุโรป เป็นวันที่ ๑๔ ในเดือนเพบรูวารี ในศักราชคชศต ๑๘๕๙

เป็นวันที่ ๑ ในเดือน

เพบรูวารี

(หน้าปลาย)

(หน้าปก)

๑ ต้นร่างตั้งทานทั้ง ๕

เจรจา ครั้งทูตโปรตุคอล

วัน ๗+๒ คำ มเมีย ๑๒๒๐

๑๑

แผ่นดินที่ ๔

(เนื้อความ)

ได้ความแสง ทานทั้งหลาย ได้ความว่า (แล้ว)

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระองค์เจ้าอยู่หัว แลพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แลพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ากรุงสยามพระองค์ใหญ่พระองค์น้อย ทั้งสองพระองค์ทรงดำรัสว่า ครั้งนี้พระเจ้ากรุงโปรตุคอลได้แต่งตั้งให้ เซออิซิโดโร ฝรั่งสิคซิโก เจ้าเมืองมเกา เป็นผู้รับสั่งให้เข้ามาเจรจาทันทีทางไมตรี แลการค้าขายของลูกค้าชาวเมืองโปรตุคอล เพื่อจะให้มีความสุขสวัสดิ์แก่บ้านเมืองแลพลเมืองทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายสยามแลฝ่ายเมืองโปรตุคอลนั้น บัดนี้เซออิซิโดโร ฝรั่งสิคซิโก ผู้รับสั่งพระเจ้ากรุงโปรตุคอล ได้เข้ามาถึงกรุงเทพมหานครนี้แล้ว ได้ส่งพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงโปรตุคอลให้มาถึงเราพระเจ้ากรุงสยาม ในพระราชสาส์นนั้นมีความว่า ขอให้เราพระเจ้ากรุงสยามแต่งตั้งผู้รับสั่งมีอำนาจสำเร็จราชการในที่ที่จะทำสัญญาออกไป ด้วยหนังสือรับสั่งเป็นสำคัญ เพื่อจะได้เจรจาทันทีกัน แลทำหนังสือสัญญากับเซออิซิโดโร ฝรั่งสิคซิโกนั้น ตามอย่างคล้ายกันกับเมื่อครั้งเมืองอื่น

- - ซึ่งได้เข้ามาทำสัญญาแล้วนั้น ฯ เราพระเจ้ากรุงสยามจึงได้ปรึกษากับข้าราชการ
 ทั้งปวงสันนิษฐานพร้อมกับความคิดข้าราชการทั้งปวงเห็นว่าการที่จะทำสัญญากับผู้
 รับสั่ง พระเจ้ากรุงโปรตุเกสครั้งนี้นี้ก็มีต้นความคิดและเหตุผลที่เทียบเคียงกัน _
 _ _ ในทางปรีชาญาณนั้นแจ้งประจักษ์อยู่แก่ท่านผู้รับสั่ง ซึ่งเคยเจรจา _ _ _ ความ
 สัญญาทั้งสี่ครั้งแต่ก่อนนี้แล้ว เพราะฉะนั้นจะแต่งตั้งขุนนางผู้อื่นนอกจากท่านทั้ง ๕
 นี้ที่ได้พูดจาปรึกษากับทูตอังกฤษ แลทูตอเมริกันทูตฝรั่งเศสทูตเดนมาร์กครั้งก่อน
 แล้วมานั้นเห็นจะไม่ควร จะขอเพิ่มเข้าแต่เจ้าพระยานิกรบดินทรมหินทร มหา _ _ _
 กัลยาณมิตรว่าที่สมุหนายก เพราะท่านก็เป็นมหาเสนาธิบดีผู้ใหญ่ควรเป็นตาเป็นใจ
 แผ่นดิน แต่ครั้งก่อนท่านป่วยมากอยู่ไปมาไม่ได้ บัดนี้ก็มีอาการคลายขึ้นพอควรจะ
 มาปรึกษาราชการได้ สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่องค์น้อยก็ไม่มีแล้ว ควรจะใส่เข้าไป
 ที่ผู้ใหญ่ในพวกปรีชาราชการใหญ่ ของพระเจ้าที่นั่งยาเธอกรมหลวงวงษิราชสนิท
 แทนพระราชวงศานุวงศ์ทั้งปวง ๑ เจ้าพระยานิกรบดินทรมหินทรมหากัลยาณมิตร
 ว่าที่สมุหนายกผู้สำเร็จราชการบังคับหัวเมืองฝ่ายเหนือและตะวันออกตะวันตกข้าง
 เหนือทั้งปวง ๑ เจ้าพระยาศรีสุริยวงษสมันตพงษ์พิสุทธ มหาบุรุษรัตโนดม ผู้ว่า
 ที่สมุหพระกลาโหมผู้สำเร็จราชการเมืองปากใต้ทั้งปวง ๑ เจ้าพระยาวรวงษ
 มหาโกษาธิบดีว่าที่พระคลังผู้สำเร็จราชการเมืองตะวันออกใต้ทั้งปวง ๑ เจ้าพระยา
 ยมราชเป็นเสนาบดีฝ่ายกรมพระนครบาล ๑ เพื่อการซึ่งจะวัดที่แลกำหนดเขตแดน
 เป็นพนักงานของกรมเมือง แลให้พระยาวรวงษพิพิทจางวางมหาดเล็กเป็นผู้กำกับ
 ฟังเอารายการมาด้วย แลท่านทั้ง ๕ ซึ่งออกชื่อมาข้างต้นนั้น จงเป็นประธานชี้ขาด
 ทำสัญญาว่ากล่าวกับเซออิสโตโร ฝรั่งเศสสิลีโกนั้นเถิด แลจะตกลงกันอย่างไรพระเจ้า
 แผ่นดินสยามจะรับอนุวัตตามทุกประการ ให้พร้อมกันจงเจรจาว่าขานไปตามการที่
 ควรเถิด อย่าเกรงพระราชดำริไม่ถือเป็นความผิดจงคิดจัดแจงการให้สมควรจะเป็น
 คุณแก่แผ่นดินในบัดนี้แลจะสืบต่อไปภายหน้า ท่านทั้ง ๕ นี้ยอมลงอย่างไร พระเจ้า
 แผ่นดินกรุงสยามทั้งสองก็จะยอมตามทุกประการ สั ง ฅ วั น ๗ + ๒ ค ำ ปีมเมีย
 นักษัตรสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๒๐ ปี เป็นปีที่ ๘ ในแผ่นดินปัจจุบันในสยาม
 รัชกาลอันนี้ ตรงกับกำหนดกาลตามดำเนินอาทิตย์อย่างยุโรป เป็นปีที่ ๒๙ ในเดือน
 ยันนุวารี่ ในศักราชคฤศต์ ๑๘๕๙ ๓๓๐

คัดถ่ายถอดจาก.....หนังสือสมุดไทย.....

หมวด.....จดหมายเหตุ.....

หมู่.....รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1223.....

ชื่อ.....พระราชสาส์น ถึงกรุงปรัสเซีย แสดงความยินดีที่ส่งราชทูต ฯลฯ.....

เลขที่เอกสาร.....199.....

อักษร-ภาษา.....อักษรไทยรัตนโกสินทร์ - ภาษาไทย.....

เส้น.....เส้นรงค์ (ดินสอ, ทราย).....

เมื่อวันที่.....21 สิงหาคม 2562.....

ผู้คัด, ผู้แปล.....นางสาวปรีศนิภรณ์ พลายกำเหนิด.....

ประวัติเอกสารต้นฉบับ.....สมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ.....

หมายเหตุ.....

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

(หน้าปลาย)

(ปก)

พระราชสาส์น

(๔)

พระราชสาส์นจารึก

พระสุพรรณบัฏ

ไปกรุงปรัสเซีย

(๕)

(เนื้อหา)

พระราชสาส์น

ในสมเด็จพระบรมนทรมหามกุฏพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา ผู้เป็นใหญ่ในสยามแลประเทศราชที่ใกล้เคียงต่าง ๆ คือเมืองลาวกาวลาวเฉียง เมืองกำโพชา เมืองมลายูหลายเมืองแลที่อื่น ๆ ขอค้ำับเจริญทางพระราชไมตรี มายังสมเด็จพระเจ้ากรุงปรัสเซีย ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ควรการพระราชไมตรีให้ทราบ ว่า กอนเอวเลนเบคราชทูตของกรุงปรัสเซียเป็นผู้ถือรับสั่งเข้ามาขอทำสัญญาทางพระราชไมตรีแลทางค้าขายในพระนครนี้นั้น ได้เข้ามาด้วยเรือกลไฟ ๓ ลำ ของกรุงปรัสเซียถึงปากน้ำเจ้าพระยาแล้ว ก็ได้แจ้งความมายังเสนาบดีผู้ว่าการต่างประเทศให้ทราบก่อน ว่าเป็นราชทูตเชิญพระราชสาส์นของกรุงปรัสเซีย แลเครื่องราชบรรณาการบางสิ่งเป็นของทรงยินดีมาถึงกรุงสยาม ๆ ได้ทราบแล้วมีความยินดี ได้สั่งให้เจ้าพนักงานจัดเรือกลไฟ ๒ ลำลงไปรับกอนเอวเลนเบคราชทูต กับขุนนางผู้น้อยเป็นลำดับซึ่งมาด้วยราชทูตนั้นขึ้นมาให้อยู่ที่สมควรแล้ว กรุงสยามได้รับพระราชสาส์นแลราชทูตของกรุงปรัสเซียโดยเคารพอย่างเช่นรับพระราชสาส์นแลราชทูตซึ่งมาแต่ประเทศใหญ่ แลการรับรองทั้งปวงนั้น ก็แจ้งประจักษ์อยู่แก่ตาแก่ใจของราชทูตแลขุนนางปรัสเซียที่มานั้นแล้ว กรุงสยามได้ทราบความถ้วนถี่ทุกประการแล้วมีความยินดียิ่งนัก ด้วยความพระราชไมตรีอารีรักอ่อนน้อมแต่กรุงปรัสเซียมายังกรุงสยาม แลได้เห็นชอบตามความประสงค์ของกรุงปรัสเซียซึ่งกล่าวในพระราชสาส์นกรุงสยามจึงได้แต่งตั้งผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงสยามทั้ง ๕ มีนามปรากฏในหนังสือสัญญานั้นแล้ว ให้มีอำนาจอันเต็มเพื่อจะได้เจรจาปรึกษากับกอนเอวเลนเบคราชทูตฝ่ายกรุงปรัสเซีย ท่านทั้ง ๕ กับทูตก็ได้ตั้งข้อสัญญาต่าง ๆ ตามที่เห็นพร้อม

กันทั้งสองฝ่าย โดยประสงค์ว่าควรนั้นทุกประการ การทำสัญญานั้นก็เป็นอันเสร็จ
แล้ว

๓
แลในระหว่างเวลาเมื่อทำสัญญาค้างอยู่นั้น กอนเอวเลนเบ็คได้นำสิ่งของเครื่อง
ราชบรรณาการบางสิ่ง คือ ราชสาทิศฉายาลักษณ์ของกรุงปรัสเซียแลอื่น ๆ เป็นของ
ทรงยินดีมาถึงกรุงสยาม ๆ ได้รับไว้โดยทางไมตรีแลยินดีชอบใจด้วยสิ่งของเหล่านั้น
เป็นอันมาก ขอแสดงความชอบใจยินดีมาถึงกรุงปรัสเซียให้ทราบด้วย ก็บัดนี้
กอนเอวเลนเบ็คราชทูตจะกลับคืนไป กรุงสยามจะสงบจิตเสียบ ไม่ตอบพระราชสาส์น
ไม่ได้ เพราะมีความยินดียิ่งนัก ด้วยความไมตรีอารีรักอ่อนน้อมซึ่งมีมาในพระ-
ราชสาส์นกรุงปรัสเซียนั้น จึงขอแสดงยืนยันให้กรุงปรัสเซียทราบว่า กรุงสยามมี
ความยินดีดังนี้ จะขอรักษาทางพระราชไมตรีอันสนิทกับกรุงปรัสเซียสืบ ๆ ไปใน
ภายหน้า ตลอดวันคืนเดือนปีซึ่งจะเป็นเวลาชนมายุของกรุงสยามแลลำดับพระราช
วงศานวงศ์ซึ่งจะสืบไปภายหน้า

พระราชสาส์นนี้ ลงราชลัญจกรของกรุงสยาม ส่งมาแต่ห้องพระโรงหลวงมีนามว่า
พระที่นั่งอนันตสมาคมในพระบรมมหาราชวัง กรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยาบรม
ราชธานีตั้งอยู่ในประเทศบางกอก ในวันดีถีที่ ของจันทรมาศชื่อมาฆ นับเป็นเดือน
ที่สามในฤดูหนาวในปีรกา นักษัตรตรีศกศักราชไทรสยาม ๑๒๒๓ ตรงกันกับกำหนด
กาลตามดำเนินพระอาทิตย์อย่างยุโรป เป็นวันที่ ในเดือนเพบวารี
คริสต์ศักราช ๑๘๖๒ เป็นปีที่ ๑๑ แลวันที่ ๓๗๓๒ ในสยามรัชกาลปัจจุบันนี้

คัดถ่ายถอดจาก.....หนังสือสมุดไทย.....

หมวด.....จดหมายเหตุ.....

หมู่.....รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221.....

ชื่อ.....พระราชสาส์น ตอบสาส์นอเมริกาแสดงพระราชไมตรีต่อกัน.....

เลขที่เอกสาร.....100.....

อักษร-ภาษา.....อักษรไทยรัตนโกสินทร์ - ภาษาไทย.....

เส้น.....เส้นรงค์ (ดินสอ, หรดาล).....

เมื่อวันที่.....17 ธันวาคม 2561.....

ผู้คัด, ผู้แปล.....นางสาวปรีศนิภรณ์ พลายกำเหนิด.....

ประวัติเอกสารต้นฉบับ.....สมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ.....

หมายเหตุ.....

.....

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

(หน้าต้น)

(หน้าปก)

แผ่นดินที่ ๔

พระราชสาส์นส่งไป

เมืองอเมริกาวัน ๑ ๓ ๑๐ ค่ำ

ปีมะแมเอกศก ๑๒๒๑

(บานแพนง)

สมุดหนังสือเครื่องบรรณาการ

ส่งมาแต่อเมริกา ข้าพระพุทธเจ้า

รับพระราชทานตรวจ ได้ ๑๙๒ เล่ม

มีรายชื่อครบตามบาญชีแล้ว

(เนื้อหา)

พระราชสาส์น สมเด็จพระบรมนทรมหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม เป็นใหญ่ได้ครอบครองพระราชอาณาจักรสยามราชภูมิจัดล้อมด้วยนานา ประเทศราชชนบทต่าง ๆ ทุกทิศ คือลาวโยนลาวเฉียงในทิศพายัพแลอุดร ลาวกาวแต่ทิศอีสานจนบูรพกำโพชาเขมรแต่บูรพ __ จนอาคนัย เมืองมลายู เป็นอันมากแต่ทิศทักษิณจนจรดี แลบ้านเมืองกะเหรี่ยงบางเหล่า __ แต่ ทิศประจิมจนพายัพแลเข้าช่อง แลชาติต่าง ๆ อื่น ๆ อีกเป็นอันมาก แล เป็นผู้ประจักษ์ในภาษามคธแลคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ขอเจริญทางพระราชไมตรีมายังเยมปุกขแนนปรีไฮเดนต์ ผู้บังคับแผ่นดินยูในทิศเทศอเมริกา แสดงความให้ทราบ ฯ เมื่อเดือน ๑๐ ปีมะแมเอกศก เป็นเดือนเสปเตมเบอร์ คริสต์ศักราช ๑๘๕๙ นี้ มีศเตอ์จันเตลลอร์ ว่าแทนกงสุลสำหรับยูในทิศเทศอเมริกา ในกรุงเทพมหานครนี้มาแจ้งความแก่กรุงสยามว่าท่านผู้เป็นปรีไฮเดนต์ ผู้ใหญ่ในยูในทิศเทศอเมริกาได้ฝากอักษรสาส์นส่งต่อ ๆ มา เพื่อจะให้ถึงกรุงสยามแลอักษรสาส์นนั้นได้มาถึงมือมีศเตอ์จันเตลลอร์แล้ว จึงบอกให้กรุงสยามทราบก่อน ฯ กรุงสยามได้ทราบแล้วก็มีความยินดี จึงได้นัดประชุมพระราชวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ที่ปรีการาชการ แลเสนาบดี ให้มาพร้อมในที่ว่าการแผ่นดินในวัน ๖ ๑๓ ๑๐ ค่ำ ปีมะแมเอกศกเป็นวันที่ ๙ แห่งเดือนเสปเตมเบอร์คริสต์ศักราช ๑๘๕๙ แล้วให้พนักงานไปเข้ารับอักษรสาส์นของท่านกับตัวมีศเตอ์จันเตลลอร์ผู้ได้อ่านาง เพื่อจะนำอักษร

สาส์นของท่านมาด้วยบริวารยศอันสมควรแก่อักษรสาส์นมาแต่เมืองใหญ่ทั้ง
 ทาง ^{เรือ} } จนถึงที่ประชุมนั้นแล้ว มีศเตอจันเตลอร์ก็ได้ยื่นอักษรสาส์นนั้น
 บก } ถึงมือกรุงสยามต่อหน้าผู้ใหญ่ทั้งปวงในที่ประชุม ครั้นกรุงสยามได้รับแล้ว ก็
 ได้เปิดออกอ่านทราบความแล้ว ก็ได้แปลให้ผู้ใหญ่ในที่ประชุมนั้นได้สดับฟัง
 พร้อมกันแล้วก็พร้อมกันมีความยินดี ว่ากรุงสยามนี้ ได้รับราชไมตรีอันสนิท
 ติดต่อกับยูไนติศเตศอเมริกาเป็นประเทศอันใหญ่ แลว่าของเครื่อง
 ราชบรรณาการที่กรุงสยามได้ส่งไปแล้วแต่ครั้งก่อนนั้น ได้เป็นของตั้งไว้ให้
 ปรากฏแก่คนเป็นอันมาก แลจะปรากฏเป็นเกียรติยศแสดงนาม แลการ
 ไมตรีของกรุงสยามสืบไปภายหน้า กรุงสยามขอแสดงความยินดีมาให้ผู้
 ครองฝ่ายยูไนติศเตศทราบ ฯ แลชื่อสมมุติว่าด้วย ราชการในยูไนติศเตศตั้งใน
 บัญชีที่ฝากมาด้วยนั้น กรุงสยามเห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์แบบแผนมีคุณแก่
 ผู้ครองแผ่นดินมาก แต่หีบทั้ง ๒ ซึ่งกล่าวออกชื่อมาในอักษรสาส์น ของท่าน
 นั้นยังหามาถึงไม่ แต่ขอแสดงความยินดีขอบคุณมาให้ทราบก่อน ด้วยความ
 เชื่อแท้แต่อักษรสาส์นของท่านแลไว้ใจว่าหีบทั้ง ๒ นั้นคงจะถึงไม่ช้าโดยไม่มี
 อันตราย อนึ่ง ตั้งแต่ได้ทำหน้าที่สื่อสัญญาในระหว่างยูไนติศเตศอเมริกากับ
 กรุงสยามใหม่ในครั้งนี้แล้ว แลมีตำแหน่งกงสุลอเมริกามาตั้งอยู่ใน
 กรุงเทพมหานครนี้แล้ว พวกลูกค้าบ้างครูสอนศาสนาบ้าง ชาวประเทศ
 อเมริกา ดูกริยาเห็นเป็นสบายใจมากกว่าแต่ก่อน จนได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์
 ปรากฏแก่กรุงเทพมหานครแปลกขึ้นบ้าง มีลูกค้าชาวอเมริกาพวกหนึ่ง ได้
 เอาเครื่องจักรสีข้าว มาตั้งทำโรงสีข้าวอยู่ในแขวงกรุงเทพมหานครนี้แห่ง
 หนึ่ง พวกหนึ่งได้เอาเรือกลไฟเล็กมารับจ้างลากเรือลำเลียงอยู่ พวกหนึ่งได้
 เอาเครื่องจักรเรือกลไฟใหญ่น้อยต่าง ๆ มาขายแก่ชาวสยามในพระมหา
 นครนี้หลายสำหรับ แลมีคนอเมริกันหลายคนเข้ามารับจ้างเป็นเอนยินเนีย
 สอนไทยให้ตั้งเครื่องจักรบ้าง เป็นคนกำกับใช้เครื่องจักรเดินเรือของไทย
 บ้าง ครูสอนคริสต์ศาสนามีหลายคนตั้งตีพิมพ์หนังสือแจกมากกว่าคนชาว
 ยุโรปอยู่ กรุงสยามมีความยินดีนี้กว่าได้เป็นผู้ค้นเคย ได้ ^{ส่ง} } พระราชสาส์น }
 รับ } อักษรสาส์น }
 กับผู้ครองแผ่นดินยูไนติศเตศอเมริกกันเป็นประเทศอันใหญ่ในทวีปใหญ่ฝ่าย
 ตะวันตก จะขอรักษาทางพระราชไมตรีดังนี้สืบ ๆ ไป

พระราชสาสน์นี้ ได้ส่งมาแต่พระที่นั่งอนันตสมาคมในพระราชสถานชื่อ
พระบรมมหาราชวัง ตั้งอยู่ในกรุงเทพ ฯ อมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา
บรมราชธานี อันมีในประเทศบางกอกแคว้นแคว้นแผ่นดินสยาม ในวันที่
๕ ๓๐ ค่ำปีมแมเอกศก ศักราช ๑๒๒๑ ตรงกันกับวันคืนอย่างยุโรป
แลอเมริกา เป็นวันที่ ๒๒ ในเดือนเสปเตมเบอร์ คริสต์ศักราช ๑๘๕๙ เป็นปี
ที่ ๙ ในรัชกาลปัจจุบัน ฯ

คัดถ่ายถอดจาก.....หนังสือสมุดไทย.....

หมวด.....จดหมายเหตุ.....

หมู่.....รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1229.....

ชื่อ.....โปรดฯ ตั้งกรมขุนพินิตประชานารถ.....

เลขที่เอกสาร.....79.....

อักษร-ภาษา.....อักษรไทยรัตนโกสินทร์ - ภาษาไทย.....

เส้น.....เส้นรงค์ (ดินสอ, หรดาล).....

เมื่อวันที่.....19 มีนาคม 2563.....

ผู้คัด, ผู้แปล.....นางรตนาภรณ์ สอาดโอษฐ์.....

ประวัติเอกสารต้นฉบับ.....ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เมื่อ 7 กรกฎาคม 2482.....

หมายเหตุ.....

.....

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

(หน้าปลาย)

(ปก)

กราโกเวีย

กะราโตเวีย

(เนื้อหา)

ขอเจริญทางพระราชไมตรีค้ำบัมมายังสมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างสิริโกล ที่ ๑ แอมเปเรอราชาธิราชไสแผ่นดินออกเตรียแลเป็นพระเจ้าเป็นใหญ่ของเมืองหุงการี เมืองโบเหมีย เมืองดาลมาเซีย เมืองกรวาเซีย เมื่อสลาโวเนีย เมืองฟาลิซีย เมืองโลโดเมรียา แลหัลยธิยา แลเป็นเจ้าเป็นประธานของเมืองออกเตรียแลเป็นเจ้าของเมืองโลซารินเยีย แลเมืองซาลิสเบิกีย เมืองสตัยเรีย เมืองการินชียา แลเมืองการนิโยลิ แลเมืองบูโกวินา แลเมืองลิเลซิชที่สูงยศแลต่ำยศ แลเป็นเจ้า เจ้าใหญ่ของเมืองแตรนสลวานียาแลเป็นนายใหญ่ของเมืองโมรเวีย เป็นผู้กำหนด(กตษา)ของเมืองหับฉเบิก แลเมืองตีวสิ แลอื่น ๆ ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงพระเมตตาอารี แต่ผู้ครองแผ่นดินนานาประเทศต่าง ๆ มีกิตติคุณทราบมาถึงกรุงสยาม ควรนับถือว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินควรเป็นที่รักของกรุงสยามให้ทราบ ว่ามิศเตออาเล็กซิดเรตลิจ ชาวเมืองออกเตรียซึ่งกรุงออกเตรียทรงตั้งมาให้เป็นกงสุล คอยรับปฏิบัติตามสัญญาซึ่งกรุงออกเตรียได้โปรดให้มานัดหมายไว้ว่าจะรับสั่งใช้ให้ราชทูตผู้ถือรับสั่งมีอำนาจอันเต็ม มาปรึกษาคิดอ่านกับผู้ครองแผ่นดินฝ่ายสยามทำขึ้นเพื่อจะผูกพันพระราชตระกูลทางพระราชไมตรีของพระเจ้าแผ่นดินฝ่ายออกเตรียแลฝ่ายสยามแลไมตรีของราษฎรทั้งสองฝ่าย เพื่อจะให้เจริญผลประโยชน์ในการไปค้าขายนั้นก็มีศเตออาเล็กซิดเรตลิจนั้นได้เชิญพระราชสาส์นของกรุงออกเตรียมาส่งให้กรุงสยาม ในวันอาทิตย์ขึ้นค่ำหนึ่ง ของเดือนพฤษภาคมเป็นเดือนที่ ๔ ของรัตนาวในปีเถาะนพศก ศักราชโหรสยาม ๑๒๒๗ ตรงกับวันที่ ๒๓ ของเดือนเฟบรูวารี ในปีมีศฤศตศักราช ๑๘๖๘ กรุงสยามได้รับโดยเคารพได้ดูเห็นพระราชลัญจกรของกรุงออกเตรียมีพระนามแสดงไว้ชัดแลมีสลักหลังเป็นภาษาลาดิงเรียกถูกต้องกับพระนามของกรุงสยามแล้วจึงได้เปิดออกอ่านพระราชสาส์นที่เขียนภาษาลาดิงล้วนในกระดาษหนึ่งกรุงสยามอ่านเข้าใจได้เองบ้างตามความรู้ ที่คำลิกก็ไม่เข้าใจก็ได้ตุดิกขียนนารี แปลความในพระราชสาส์นนั้นให้มิศเตออาเล็กซิดเรตลิจผู้เป็นกงสุลของกรุงออกเตรียฟังต่อหน้า กงสุลนั้นได้รับว่าแปลถูกต้องแล้ว กรุงสยามขอขอบพระเดชพระคุณกรุงออกเตรีย ด้วยการที่โปรดให้

ได้ยศในที่ได้รับพระราชสาส์นฉบับนี้ แลในการที่ทรงพระเมตตาอารีย์ปราศรัยในการร่วมสุขทุกข์กับกรุงสยาม เพราะได้ทรงฟังความเรื่องที่ราชโอรสองค์ใหญ่ของกรุงสยาม ถึงความสิ้นชนม์ชีพนั้น แลทรงพระปรารภถึงความชีพิตักษัยของหม่อมกระต่ายราโชทัย ซึ่งเป็นในเครือญาติห่าง ๆ ของกรุงสยามนั้นด้วย แลแล้วทรงปราศรัยมาในพระราชสาส์นอย่างนี้ กรุงสยามมีความยินดีมาก ก็ความสิ้นชนม์ชีพของผู้ซึ่งเป็นอวัยวะของราชตระกูลเช่นนี้ ควรจะพึงคิดว่าเป็นการไม่สลักสำคัญนัก เป็นแต่มีผู้รู้จักกันอยู่แต่ใกล้ถึงเมื่อวิบัติมีแก่ผู้ซึ่งเป็นเจ้านายอย่างนี้เกิดขึ้น กรุงสยามก็ไม่เคยมีราชสาส์นไปถึงพระเจ้าแผ่นดินต่าง ๆ ที่อยู่ใต้อาณัติทางไมตรีแต่สักเมืองหนึ่งเลย ด้วยเข้าใจว่าพระเจ้าแผ่นดินเหล่านั้น ท่านไม่ทรงรู้จักถึงเมื่อราชโอรสองค์ใหญ่ที่รักของกรุงสยามถึงความสิ้นชนม์ชีพลงครั้งนี้ จะได้มีประกาศไปก็แต่แก่ผู้อยู่ใกล้ ๆ แลผู้ที่เคยมาเคยไปรู้จักมาแต่ก่อน ก็เมื่อการทราบไปถึงผู้ครองแผ่นดินเมืองที่อยู่ใต้อาณัติ โดยคำลือเล่าแลกงสุลบอกต่อ ๆ ไปอย่างนี้ก็ไม่มีผู้ครองแผ่นดินเมืองใดมีราชสกุล น ฤ หนึ่งสือมาปราศรัย ชะรอยจะเข้าใจว่ากรุงสยามไม่ได้มีราชสาส์นไปแจ้งความ ซึ่งกรุงออสเตรียได้ทรงฟังแต่กงสุล แลว่ามีพระราชสาส์นมาปราศรัย กรุงสยามครั้งนี้ก็เป็นการอัศจรรย์ กรุงสยามคิดเห็นเป็นพระเดชพระคุณของกรุงออสเตรีย ที่ทรงปราศรัยให้เป็นยศอย่างสูงดังนี้ ก็เมื่อกรุงสยามจะบ่นรำพันถึงความสิ้นชนม์ชีพทั้งสองนั้น ดำเนินความก็จะยืดยาวไป กรุงสยามขอส่งถวายฉบับหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นคำบอกข่าวแลเรื่องราวสังเขปเล่าถึงผู้ที่สิ้นชนม์ชีพทั้งสองนั้นมาให้กรุงออสเตรียทราบ ฯ อนึ่ง กรุงสยามได้ส่งการตีรูปภาพของราชโอรสองค์ใหญ่ของกรุงสยามที่สิ้นชีพนั้น มาให้กรุงออสเตรียได้ทอดพระเนตรด้วยโดยทางไมตรี กรุงสยามขออ้อนวอน สิ่งซึ่งเป็นประธานในสากลโลกย์ จง

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ปรีศนีภรณ์ พลายกำเหนิด
วัน เดือน ปี เกิด	22 กุมภาพันธ์ 2538
สถานที่เกิด	จังหวัดสมุทรสงคราม
วุฒิการศึกษา	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ภาษาไทย) เกียรตินิยมอันดับ 1 คณะมนุษยศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	15/47 ซอยเอกชัย 8 ถนนเอกชัย ตำบลแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม 75000
ผลงานตีพิมพ์	ปรีศนีภรณ์ พลายกำเหนิด และอรุวรรณ บุญยฤทธิ์. การศึกษาสารัตถะใน พระราชสาส์นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : สารัตถะด้าน สนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ. ในรวมบทความวิชาการ การประชุมวิชาการบัณฑิตศึกษาระดับชาติ ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ, 24-25 มิถุนายน 2564. H50-H57.

